

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Zeničko-dobojski kanton
Općina Visoko

2015-2021

Strategija razvoja Općine Visoko

Općina Visoko
Ulica Alije Izetbegovića 12 A,
71300 Visoko
Tel: + 387 32 732 501;
fax: +387 32 738 330
Web: www.visoko.gov.ba,
E-mail: nacelnica@visoko.gov.ba

NACRT

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
LISTA GRAFIKONA.....	6
LISTA SLIKA	7
LISTA TABELA	8
SKRAČENICE	10
RIJEČ NAČELNICE	11
1. UVOD.....	12
2. METODOLOGIJA.....	14
3. STRATEŠKA PLATFORMA	16
3.1. Izvod – Socio-ekonomska analiza.....	16
3.1.1. Ključni historijsko - geografski podaci.....	17
3.1.2. Strateški položaj.....	18
3.1.2.1. Valorizacija prostorne blizine općine Visoko glavnom gradu BiH.....	20
3.1.3. Demografske karakteristike	22
3.1.3.1. Razvojni problemi i potrebe u vezi sa stanovništvom	28
3.1.4. Pregled po sektorima.....	29
3.1.4.1. Energetika i rudarstvo	29
3.1.4.2. Industrija	32
3.1.4.2.1. Kožarska i tekstilna industrija	32
3.1.4.2.2. Metaloprerađivačka, građevinska i drvna industrija	33
3.1.4.3. Poljoprivredna i prehrambena industrija	34
3.1.4.3.1. Poljoprivredna proizvodnja	34
3.1.4.3.2. Ratarstvo i plastenička proizvodnja	41
3.1.4.3.3. Voćarstvo	42
3.1.4.3.4. Animalna proizvodnja	44
3.1.4.3.5. Prehrambena industrija i proizvodnja suhog mesa	45
3.1.4.4. Turizam	46
3.1.5. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji.....	50
3.1.5.1. Privreda	50
3.1.5.2. Vanjskotrgovinska / spoljnotrgovinska razmjena.....	55
3.1.5.3. Dinamika i razvijenost privrede	59

3.1.5.4. Poslovne zone	61
3.1.5.3.1. Poslovna zona Ozrakovići	62
3.1.5.3.2. Poslovna zona Kula Banjer	63
3.1.5.3.3. Poslovna zona Čekrekčije	64
3.1.5.3.4. Poslovna zona Topuzovo polje	65
3.1.5.3.5. Poslovna zona Dobrinje	66
3.1.6. Pregled stanja i kretanja na tržištu rada	66
3.1.6.1. Nezaposlenost	68
3.1.6.2. Zaposlenost	72
3.1.6.3. Mjere aktivne politike zapošljavanja.....	75
3.1.6.2. Razvoj i ulaganje u ljudske resurse.....	75
3.1.7. Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja.....	78
3.1.7.1. Obrazovanje	78
3.1.7.1.1. Predškolsko obrazovanje	78
3.1.7.1.2. Osnovno obrazovanje	79
3.1.7.1.3. Srednje obrazovanje	80
3.1.7.1.4. Studenti	82
3.1.7.2. Kultura	83
3.1.7.2.1. Kulturne manifestacije	83
3.1.7.3. Sport.....	84
3.1.7.4. Nevladin sektor.....	85
3.1.7.5. Zdravstvena i socijalna zaštita.....	86
3.1.7.6. Mladi u Visokom	89
3.1.7.7. Vjerske zajednice u Visokom.....	90
3.1.8. Stanje javne infrastrukture i javnih usluga	92
3.1.8.1. Putna infrastruktura.....	92
3.1.8.2. Željeznički saobraćaj.....	94
3.1.8.3. Vazdušni, riječni, morski i kopneni saobraćaj.....	94
3.1.8.4. Javni saobraćaj.....	95
3.1.8.5. Elektro-energetska infrastruktura.....	96
3.1.8.6. Komunikacijska infrastruktura	97
3.1.8.7. Komunalna infrastruktura.....	98
3.1.8.7.1. Vodosnabdjevanje.....	98
3.1.8.7.2. Sakupljanje i tretman otpadnih voda	101

3.1.8.7.3. Upravljanje i tretman komunalnog otpada	101
3.1.9. Stanje i zaštita okoliša.....	103
3.1.9.1. Stanje zraka.....	103
3.1.9.2. Stanje vodnih resursa.....	103
3.1.9.3. Stanje zemljišta.....	103
3.1.9.4. Stanje šumskih ekosistema.....	104
3.1.9.5. Upravljanje otpadom.....	104
3.1.9.6. Uticaj lokalne ekonomije na okoliš.....	105
3.1.9.7. Uticaj okoliša na javno zdravlje.....	106
3.1.10. Općinska administracija i lokalna samouprava.....	107
3.1.11. Analiza budžeta Općine Visoko.....	109
3.1.11.1. Analiza prihoda	109
3.1.11.2. Analiza rashoda.....	111
3.1.11.3. Pregled planiranog i izvršenog budžeta Općine Visoko.....	113
3.1.11.4. Finansijski pokazatelji kroz izvršenje budžeta Općine Visoko.....	116
3.1.12. Projekti od značaja za Općinu Visoko.....	117
3.1.12.1. BFC projekat.....	117
3.1.12.2. IFC projekat	118
4. STRATEŠKO FOKUSIRANJE.....	119
4.1. SWOT ANALIZA.....	119
4.2. Vizija i strateško fokusiranje do 2021. g.....	124
4.2.1. Strateški cilj 1	127
4.2.2. Strateški cilj 2	129
4.2.3. Strateški cilj 3	131
4.2.4. Strateški cilj 4	133
5. SEKTORSKI RAZVOJNI PLANOVI	135
5.1. Plan lokalnog ekonomskog razvoja.....	135
5.1.1. SWOT analiza u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja	135
5.1.2. Fokusi ekonomskog razvoja	136
5.1.2.1. Razvijeno poduzetništvo u sektoru metalne, tekstilne, prehrambeno-prerađivačke, drvene i građevinske industrije a naročito u izvozno orijentisanim djelatnostima.....	139
5.1.2.1.1. Razvoj metalne, tekstilne i auto-industrije	139
5.1.2.1.2. Razvoj prehrambeno-prerađivačke industrije.....	143
5.1.2.1.3. Razvoj metaloprerađivačke, građevinske i drvene industrije	144

5.1.2.2. Integrisani razvoj poljoprivrede kroz kooperativnu proizvodnju	147
5.1.2.3. Stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta za privlačenje direktnih investicija	148
5.1.2.4. Stavljanje prirodnih resursa u funkciju razvoja turističkog sektora u privredi	149
5.1.3. Programi, projekti i mjere.....	150
5.2. Plan društvenog razvoja.....	158
5.2.1. SWOT analiza društvenog razvoja općine Visoko	158
5.2.2. Ciljevi društvenog razvoja	159
5.2.3. Međuopćinska saradnja u društvenom razvoju.....	160
5.2.4. Infrastruktura.....	161
5.2.5. Podizanje kvaliteta uprave i upravljanje prostorom.....	161
5.2.6. Programi, projekti i mjere.....	162
5.3. Podizanje kvaliteta uprave, infrastrukture i upravljanje prostorom.....	165
5.4. Plan zaštite i unapređenja okoliša.....	169
5.4.1. Sektorsko fokusiranje: evaluacija okolišnih problema i potencijala.....	170
5.4.2. SWOT analiza zaštita okoliša i prostornog planiranja.....	170
5.4.3. Najznačajniji identificirani okolišni problemi.....	172
5.4.4. Ciljevi zaštite i unapređenja okoliša.....	174
5.4.5. Programiranje unapređenja za prioriteta područja zaštite okoliša.....	174
5.4.6. Programi, projekti i mjere.....	174
6. Podizanje institucionalnih kapaciteta za odlučivanje o lokalnom ekonomskom razvoju.....	178
7. Praćenje, ocjenjivanje i ažuriranje strategije razvoja.....	178
Zaključak	181
Izvori:.....	182

LISTA GRAFIKONA

Grafikon 1: Kretanje stanovništva Općine Visoko	23
Grafikon 2: Broj domaćinstava i prosječan broj članova domaćinstva	23
Grafikon 3: Analiza starosne strukture stanovništva	23
Grafikon 4: Stopa nataliteta i mortaliteta u ZDK	24
Grafikon 5: Stopa nataliteta, mortaliteta i stopa prirodnog priraštaja	24
Grafikon 6: Struktura zemljišta.....	35
Grafikon 7: Struktura poljoprivrednog zemljišta	35
Grafikon 8:Prinosi voća za 2014.g. u Općini Visoko u tonama	43
Grafikon 9: Indeksi industrijske proizvodnje ZDK i FBiH – po mjesecima (1-12.2014.g.).....	52
Grafikon 10: Broj registrovanih privrednih društava na području općine Visoko	52
Grafikon 11:Kretanje broja registrovanih privrednih društava.....	52
Grafikon 12: Registrovani samostalni privrednici	53
Grafikon 13: Vanjskotrgovinska razmjena ZDK 2013/2014	55
Grafikon 14: Učešće kantona u vanjskotrgovinskoj razmjeni u FBiH	56
Grafikon 15:Učešće kantona u ukupnom uvozu FBiH.....	56
Grafikon 16: Procentualno učešće općina u ukupnom izvozu i uvozu ZDK 2014.g	58
Grafikon 17: Pokazatelji o uvozu i izvozu na području općine	58
Grafikon 18:Struktura zaposlenih po djelatnostima	67
Grafikon 19: Kretanje broja nezaposlenih	70
Grafikon 20: Broj stručnih i nestručnih nezaposlenih osoba sa stanjem na dan 31.12.2014.g.	70
Grafikon 21: Stopa zaposlenosti 2008-2014	73
Grafikon 22: Kretanje broja zaposlenih i nezaposlenih	73
Grafikon 23: Broj učenika u osnovnim školama 2004-2014.....	80
Grafikon 24: Ostvareni prihodi općinskog budžeta	110
Grafikon 25: Struktura prihoda 2011	110
Grafikon 26: Struktura prihoda 2014.....	111
Grafikon 27: Ostvareni prihodi Općine Visoko.....	111
Grafikon 28: Struktura rashoda u 2010.g. i 2014.g. Općine Visoko	112
Grafikon 29: Prihodi i rashodi Općine Visoko	113
Grafikon 30: Učešće pojedinih prihoda u ukupno izvršenim prihodima	114
Grafikon 31: Učešće pojedinih rashoda u ukupno izvršenim rashodima	114
Grafikon 32: Učešće pojedinih prihoda u ukupno izvršenim prihodima u 2014.....	115
Grafikon 33: Učešće pojedinih rashoda u ukupno izvršenim rashodima	115

LISTA SLIKA

Slika 1: Grad Visoko	16
Slika 2: Granične općine	17
Slika 3: Postojeće stanje i administrativna podjela teritorija	18
Slika 4: Strateški položaj općine i koridor C5	19
Slika 5: Izvod iz prostornog plana ZDK	19
Slika 6: Sintezni prikaz postojećeg stanja	20
Slika 7: Stanovništvo i sistem naselja	22
Slika 8: Urbana područja i građevinska zemljišta.....	25
Slika 9: Urbana područja	26
Slika 10: Gradska zemljišta van urbanog područja	27
Slika 11: Energetske i mineralne sirovine	29
Slika 12: Energetska infrastruktura	32
Slika 13: Poljoprivredno zemljište	36
Slika 14: Šumsko zemljište	37
Slika 15: Privreda i turizam	46
Slika 16: Kulturno-historijsko naslijeđe.	48
Slika 17: Poslovne zone i poslovni kompleksi	61
Slika 18: Poslovna zona Ozrakovići	63
Slika 19: Društvena infrastruktura	88
Slika 20: Putna infrastruktura na području ZDK	93
Slika 21: Odlike Visokog.....	125

LISTA TABELA

Tabela 1: Osnovni podaci – Općina Visoko	17
Tabela 2: Udaljenost Visokog od većih BH gradova	19
Tabela 3: Razvojni problemi u vezi sa stanovništvom	28
Tabela 4: Ležiste mineralnih sirovina u ZDK	31
Tabela 5: Pregled oraničnih površina prema načinu korištenja po općinama ZDK u 2014.g.	35
Tabela 6: Šumsko zemljište	38
Tabela 7: Osnovni podaci o ukupnom broju registrovanih poljoprivrednih gazdinstava	38
Tabela 8: Zasijane površine odobrenih usjeva po općinama u 2013/2014	40
Tabela 9: Zasijane površine odobrenih usjeva po općinama u 2013/2014 nastavak	41
Tabela 10: Indeksi obima industrijske proizvodnje	50
Tabela 11: Vanjskotrgovinska razmjena ZDK, FBiH za period 1-12 mjeseci 2014	55
Tabela 12: Vanjskotrgovinska razmjena ZDK, FBiH za period 1-12 mjeseci 2014 nastavak	55
Tabela 13: Ukupna vanjskotrgovinska razmjena BiH po sektorima za period 1-12.2013 i 1-12.2014	56
Tabela 14: Izvoz – uvoz po stanovniku u 000 KM	57
Tabela 15: Vanjskotrgovinska razmjena BiH i FBiH po kantonima	57
Tabela 16: Učešće općina u izvozu/uvozu ZDK 57.....	58
Tabela 17: BDP po općinama ZDK	58
Tabela 18: BDP u ZDK po općinama	58
Tabela 19: Indeks razvijenosti općina u ZDK u odnosu na FBiH u 2014.g.	60
Tabela 20: Kretanje zaposlenosti i neto mjesečnih plća po privrednim i vanprivrednim djelatnostima u decembru 2014.g.	67
Tabela 21: Stanje registrovanih nezaposlenih osoba prema stručnoj spremi u ZDK	68
Tabela 22: Pregled broja nezaposlenih koji prvi put traže posao	68
Tabela 23: Broj nezaposlenih na dan 31.12.2014.g.	69
Tabela 24: Broj nezaposlenih na dan 31.12.2014.g. po općinama ZDK	69
Tabela 25: Broj nezaposlenih 2004-2014	69
Tabela 26: Broj stručnih i nestručnih nezaposlenih osoba sa stanjem na dan 31.12.2014.g.	70
Tabela 27: Dobna struktura nezaposlenih.....	71
Tabela 28: Polna struktura nezaposlenih osoba na dan 31.12.2014.g.	71
Tabela 29: Učešće žena u strukturi nezaposlenih po godinama	71
Tabela 30: broj zaposlenih i nezaposlenih 2008 - 2014	72
Tabela 31: Stepen zaposlenosti po općinama u kantonu u 2014.g.	74

Tabela 32: Prosječna neto plata u KM u kanotnu u 2014.g.	74
Tabela 33: Predškolske ustanove u Općini Visoko i broj djece	79
Tabela 34: Škole u ZDK	79
Tabela 35: Broj upisanih studenata iz Visokog po Univerzitetima	82
Tabela 36: Broj ljekara po općinama u ZDK	87
Tabela 37: Saobraćajna infrastruktura u ZDK	92
Tabela 38: Udaljenost Visokog od velikih gradova	94
Tabela 39: Blizina luka, međunarodnih aerodroma i graničnih prelaza	95
Tabela 40: Razvojni problemi i potrebe u području saobraćaja i elektroenergetske infrastrukture	97
Tabela 41: Lokalni vodovodi u Visokom	99
Tabela 42: Pregled potrošnje vode	100
Tabela 43: Pregled planiranog i izvršenog budžeta Općine Visoko	113
Tabela 44: Prikaz izvršenja budžeta za 2013.g. (prihodi).....	114
Tabela 45: Prikaz izvršenja budžeta za 2013.g. (rashodi).	114
Tabela 46: Prikaz izvršenja budžeta 2014.g -prihodi.....	115
Tabela 47: Prikaz izvršenja budžeta 2014.g. - rashodi	115
Tabela 48: Finansijski pokazatelji izvršenja budžeta	116
Tabela 49: SWOT analiza Općine Visoko	120
Tabela 50: SWOT analiza u oblasti LER.....	135
Tabela 51: SWOT analiza u oblasti društvenog razvoja.....	158
Tabela 52: SWOT analiza u oblasti zaštite okoliša i prostornog planiranja.	171

SKRAĆENICE

- ✚ % procenti
- ✚ BDP bruto domaći proizvod
- ✚ BDP/pc bruto domaći proizvod po stanovniku
- ✚ BiH Bosna i Hercegovina
- ✚ CO ugljenmonoksid
- ✚ CO₂ ugljendioksid
- ✚ d.o.o. društvo sa ograničenom odgovornošću
- ✚ DZ dom zdravlja
- ✚ EIS Ekonomski institut Sarajevo
- ✚ EU Evropska unija
- ✚ FBiH Federacija Bosne i Hercegovine
- ✚ h sat
- ✚ ha hektar
- ✚ JU javna ustanova
- ✚ km kilometar
- ✚ KM konvertibilna marka (BAM)
- ✚ km² kvadratni kilometar
- ✚ LEAP Lokalni ekološki akcioni plan
- ✚ LRP Lokalni razvojni tim
- ✚ m³ kubni metar
- ✚ MiPRO Metodologija integriranog planiranja lokalnog ekonomskog razvoja
- ✚ MZ mjesna zajednica
- ✚ NGO nevladina organizacija
- ✚ NKV nekvalificirani
- ✚ NVO nevladina organizacija
- ✚ OECD organizacija za ekonomsku saradnju
- ✚ OŠ osnovna škola
- ✚ PESTLE politika, ekonomija, društvo, tehnologija, pravo, okoliš
- ✚ PG poljoprivredno gazdinstvo
- ✚ PR odnosi sa javnošću
- ✚ RP regulacioni plan
- ✚ RS Republika Srpska
- ✚ SEA socio-ekonomska analiza
- ✚ Sl. novine Službene novine
- ✚ SME mala i srednja preduzeća
- ✚ SŠ srednja škola
- ✚ st/km² stanovnik po kvadratnom kilometru
- ✚ SWOT eng. skr. : **S**trengths (snage), **W**eknesses (slabosti), **O**pportunities (mogućnosti), **T**hreats (prijetnje)
- ✚ t tona
- ✚ UN Ujedinjeni narodi
- ✚ UNDP UN Program razvoja
- ✚ VKV visokokvalificirani
- ✚ VSS visoka stručna sprema
- ✚ VŠS viša stručna sprema

1. UVOD

Strategija razvoja Općine Visoko za period 2015. do 2021. godine je planski strateški dokument koji treba da inicira integrisani rast i razvoj općine Visoko uzimajući u obzir društveni, ekonomski, socijalni, ekološki i prostorni aspekt. Istekom perioda važenja prethodne općinske Strategije razvoja 2006-2015. godine donesene su sve potrebne odluke i otpočeo je proces izrade Strategije razvoja Općine Visoko 2015-2021.godine. Proces je otpočeo svojevrsnom revizijom prethodne strategije općine Visoko i njene evaluacija gdje se korak po korak pristupilo definisanju prioriternih razvojnih projekata.

Izrada Strategije razvoja je povjerena općinskoj Komisiji za izradu Strategije razvoja, sastavljenoj od lokalnih stručnjaka, profesionalaca, koja je taj posao obavila u zadanim rokovima. Imenovana je sektorska grupa za izradu strategije razvoja Općine Visoko koje se sastojala od sljedećih:

- sektorska grupa ekonomskog razvoja
- sektorska grupa društvenog razvoja
- sektorska grupa zaštite okoliša i prostornog planiranja.

Postupak izrade strategije razvoja općine Visoko sadrži skup faza i koraka koji su međusobno povezani na način da smo rezultate jednog koraka koristili kao inpute, odnosno ulazne podatke za slijedeći korak i fazu. U tom cilju Općinsko vijeće Visoko je u 2013. godini donijelo Odluku o pristupanju izradi Strategije razvoja općine Visoko za period od 2015. do 2021. godine. Općinska načelnica je u skladu sa ovom Odlukom imenovala Općinski razvojni tim (ORT) kao operativno i koordinaciono tijelo zaduženo za izradu Strategije razvoja općine Visoko za period od 2015. do 2021. godine u sastavu:

1. Amra Babić - Općinska načelnica,
2. Mirela Mateša-Bukva - predsjedavajuća Općinskog vijeća,
3. Zekija Omerbegović - sekretar Općinskog vijeća
4. Edina Ferizović - pomoćnica načelnice u Službi za finansije, privredu i lokalni ekonomski razvoj,
5. Nidžara Hadžimerović - pomoćnica načelnice u Službi za prostorno uređenje, imovinsko-pravne, geodetske, stambeno-komunalne poslove i zaštitu okoliša,
6. Edina Ahmetović - pomoćnica načelnice u Službi za opću upravu i inspeksijske poslove,
7. Amra Omerbegović - ovlašteno lice u Službi za društvene djelatnosti, boračko-invalidsku zaštitu i raseljena lica,
8. Dragan Božičković - pomoćnik načelnice u Službi za civilnu zaštitu,
9. Emir Bukurević- šef Odsjeka za stambeno-komunalne poslove
10. Suada Koljenović - šef Odsjeka za privredu
11. Hajrudin Handžić - predstavnik javnih preduzeća na području općine Visoko,
12. Senad Hodović - predstavnik javnih ustanova na području općine Visoko,
13. Amir Zukić - predsjednik Udruženja privrednika,
14. Eldin Alimanović - predstavnik Vijeća mladih općine Visoko
15. Emir Fejzović - koordinator ORT-a.

U okviru prve faze koja je trajala od mjeseca novembra 2014. godine pa do kraja marta 2015. godine Odsjek za lokalni ekonomski razvoj - LER prikupio je podatke iz oblasti: demografije, ljudskih resursa, nevladinog sektora, poslovnog okruženja i infrastrukture, turizma, poljoprivrede, vodoprivrede, šumarstva, socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, kulture, sporta i ekologije koji su zajedno sa podacima koje su dostavili šefovi radnih grupa uneseni u radnu verziju Strategije razvoja općine Visoko koja je dalje prosljeđena svim relevantnim subjektima, privrednicima i NVO na mišljenje, sugestije i komentare.

Kao što se može vidjeti iz prethodnog, u izradi strateškog dokumenta općine sudjelovali su radnici javne uprave, poslovnog sektora, socijalnog i civilnog društva. Izrada Strategije razvoja općine Visoko je uključila MiPRO metodologiju - metodologija za integrisano planiranje lokalnog razvoja koja ima participativan pristup i uključila je veći broj nosilaca lokalnog razvoja.

Vodeći principi na kojima se zasniva integrisano planiranje lokalnog razvoja su:

- Održivost
- Socijalna uključenost

Strategijom razvoja Općine Visoko smo stvorili moderan, sveobuhvatan razvojni okvir kojim smo utvrdili razvojne prioritete za ulaganja Općine, kao i resornih ministarstava, međunarodnih donatora, pretprijetnih fondova i drugih institucija kao vodič za njihovu podršku općini Visoko. Strategija je urađena u skladu sa politikama i strategijama na nivou BiH, FBiH, te razvojne strategije Zeničko-dobojskog kantona. Također, usklađena je i sa međunarodnim pravnim aktima koji se odnose na poštivanje ljudskih prava, prava djece, manjina, lica sa posebnim potrebama kao i sa drugim relevantnim preporukama međunarodnih institucija.

Strategija općine Visoko 2015 - 2021. godine će biti ključni strateško-planski dokument općine Visoko, koji će poticati budući rast i razvoj zajednice. Predstavljat će okvir za definiranje zajedničkih ciljeva, poticanje lokalnih snaga, ali i kao odgovor na izazove budućeg razvoja općine i sveukupnog života u njoj. Strategija razvoja informira sveukupnu javnost i privatne ulagače o razvojnom putu općine, predstavlja osnovu za izradu detaljnih planova i programa u pojedinim sektorima, kreira podlogu za praćenje napretka, te ohrabruje suradnju i dogovor u planiranju različitih nivoa vlasti i društveno-ekonomskih partnera. Strategija razvoja predstavlja putokaz za sveukupni razvoj općine Visoko, a obuhvata ekonomski, društveni sektor i plan zaštite i unapređenja životne sredine, uz poštivanje prostornog aspekta. Sektorski planovi, operativni ciljevi, programi, projekti i mjere, usmjereni ka poboljšanju kvalitete života u općini, definirani su na period od 6 godina. Strateški ciljevi općine Visoko su:

1. Ubrzanje ekonomskog razvoja i unapređenje konkurentnosti privrede u Visokom – konkurentna privreda koja će generirati nova, kvalitetna radna mjesta na području općine Visoko;
2. Ugodan život građana – podržavajuća i odgovarajuća društvena i komunalna infrastruktura i jačanje ljudskog kapitala kroz podršku projektima koji će rezultirati većim znanjem, vještinama, inovativnošću, kreativnošću, boljom psihofizičkom kondicijom, socijalnom kohezijom i inkluzijom;
3. Uravnotežen i održiv razvoj te podizanje kvaliteta uprave, infrastrukture i upravljanja prostorom kao bitne komponente ugodnog življenja i uspješnosti poslovanja;
4. Očuvanje i zaštita okoliša i efikasno upravljanje energijom te usvajanje Evropskih vrijednosti i multikulturalnosti;

2. METODOLOGIJA

U izradi strateškog plana razvoja Općine Visoko korištena je standardizirana Metodologija za integrirano planiranje lokalnog razvoja (MiPRO), prihvaćena i preporučena od strane entitetskih vlada te saveza općina i gradova oba entiteta. MiPRO je u potpunosti usklađena sa postojećim zakonskim okvirom kojim je definisano planiranje razvoja na lokalnom nivou, gdje je općinska uprava nosilac procesa izrade i implementacije strategije, uz maksimalno uključivanje i svih drugih aktera života u lokalnoj zajednici. Nadalje, MiPRO je u potpunosti usaglašena sa vodećim principima i pristupima strateškom planiranju koje promovira Evropska unija. Vodeći principi na kojima se zasniva Strategija razvoja Općine Visoko su održivost i socijalna uključenost.

Načelo **održivosti** zasniva se na ideji da prirodni i ljudski sistemi moraju biti regenerativni (obnovljivi) i uravnoteženi da bi trajali. Načelo održivosti podrazumijeva integriranost najvažnijih ekonomskih, društvenih i okolišnih aspekata:

Ekonomske zahtjeve sa dinamičnom i okolišno učinkovitom i održivom ekonomijom, koja osigurava prosperitet i pruža prilike za sve, u kojoj socijalne troškove i troškove zaštite okoliša snose oni koji ih prouzrokuju;

Društvene zahtjeve za osiguranje boljih socijalnih uvjeta, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava za sve slojeve i skupine, uključujući načelo ravnopravnosti spolova;

Okolišne zahtjeve da se životno važni prirodni resursi koriste tako da zadovoljavanje sadašnjih potreba ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.

Poštujući načelo socijalne uključenosti u prvi plan se stavlja zahtjev za društvenom integracijom i usklađenošću, podrazumijevajući takvo planiranje koje pokazuje posebnu osjetljivost za potrebe i interese socijalno ranjivih / marginaliziranih skupina. Ostvarivanjem ovog načela doprinosi se ujednačavanju šansi u razvoju i povećanju društvene pravičnosti. Uz održivost i socijalnu uključenost kao vodeća načela, planiranje lokalnog razvoja u BiH odlikuju i sljedeće tri ključne karakteristike: integrirani pristup, participacija i standardizacija.

Integrirani pristup znači da MiPRO naglašava više dimenzija integracije, važne za planiranje lokalnog razvoja:

Integraciju sektora (intersektorski umjesto sektorskog pristupa) polazeći od osnovne pretpostavke da je međuzavisnost prirodnih, društvenih i ekonomskih sistema takva i tolika da zahtijeva integriran pristup
Integracija horizonata planiranja (dugi, srednji, kratki rok)

Uklapanje podsistema lokalnog razvoja u hijerarhijski više sisteme uključujući sistem podrške EU, koji će biti važniji izvor finansijske i stručne pomoći općinama.

Participacija u okviru planiranja integriranog lokalnog razvoja, uz predano angažiranje javnog sektora podrazumijeva, aktivnu uključenost građana, civilnog društva, privatnog sektora i socijalno isključenih i marginaliziranih skupina u svim fazama procesa upravljanja lokalnim razvojem, kako u planiranju tako i u realizaciji planova.

Standardizacija podrazumijeva da se sve jedinice lokalne samouprave drže istih načela

Metodološki okvir za planiranje lokalnog razvoja podrazumijeva sljedeće faze:

Pripremna faza koja obuhvata mobiliziranje lokalnih aktera i pokretanje procesa planiranja,

Strateški dio koji obuhvata definiranje razvojne platforme (socio-ekonomska analiza, ključni unutrašnji i vanjski faktori, strateško fokusiranje, kreiranje vizije i strateških razvojnih ciljeva)

Taktički dio sa sektorskim planovima, koji obuhvata izradu sektorskih razvojnih planova ekonomskog razvoja, društvenog razvoja i unapređenja okoliša (sektorsko fokusiranje, definiranje sektorskih razvojnih ciljeva, definiranje programa, projekata i mjera, definiranje indikatora i plana praćenja i ocjenjivanja);

Operativni dio, koji obuhvata razradu okvira za implementaciju (plana implementacije, finansijskog plana, plana razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala...)

Općina se angažirala u procesu izrade Strategije vođena uvjerenjem da strateško planiranje predstavlja ključni instrument za proaktivno i odgovorno upravljanje lokalnim razvojem. Proces izrade Strategije razvoja Općine Visoko iniciran od strane načelnice Općine i podržan od strane Općinskog vijeća, započeo je donošenjem Odluke Općinskog

vijeća Visoko o formiranju Komisije za izradu Strategije razvoja Općine Visoko. Proces je operativno vodila Komisija, a u samom procesu stvoreni su mehanizmi za snažno građansko učešće, dominantno kroz rad Partnerskih grupa – konsultativnih tijela koja su činili predstavnici javnog, privatnog i nevladinog sektora. Poseban naglasak je stavljen na uključivanje i adekvatno prepoznavanje potreba potencijalno ranjivih kategorija stanovništva.

Polazna tačka za izradu strategije razvoja Općine Visoko je bila analiza postojećih stareteških dokumenata, nivoa njihove realizacije, te stepena razvijenosti ljudskih resursa neophodnih za izradu i implementaciju strategije. Ova analiza je bila nadograđena na osnovu analize relevantnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka iz primarnih i sekundarnih izvora. Noseći i najvažniji dio Strategije predstavlja njen strateški dio, tj. strateška platforma, a koja obuhvata socio-ekonomsku analizu, strateške fokuse, viziju razvoja i strateške ciljeve razvoja. Sektorske planove ekonomskog i društvenog razvoja te sektora zaštite okoliša i prostornog planiranja izradile su za tu svrhu formirane sektorske radne grupe, a koje su činili predstavnici javnog, privatnog i nevladinog sektora.

Preduslov kvalitetne i pravovremene implementacije Strategije jeste prepoznavanje njenog značaja od strane sveukupne lokalne zajednice i viših nivoa vlasti, ali i uspostava Strategijom predviđenih mehanizama za njenu implementaciju, izvještavanje, ažuriranje i sveukupnu operacionalizaciju, a što je zadatak koji Općini, ali i svim drugim akterima u lokalnoj zajednici, predstoji u narednom periodu.

3. STRATEŠKA PLATFORMA

3.1. Izvod: Socio - ekonomska analiza

Socio - ekonomska analiza obuhvata sve važne aspekte života i razvoja Općine Visoko i služi kao glavna podloga za kreiranje strateškog dijela – integrirane strategije razvoja, i razradi sektorskih razvojnih planova – ekonomskog, društvenog, razvoja okoliša i prostornog planiranja. Analiza prvenstveno dovodi do jasnog uočavanja glavnih problema i izazova sa kojima se općina suočava u svim analiziranim aspektima. Socio – ekonomska analiza omogućava uvid u postojeće stanje, identificiranje problema i ograničenja za razvoj, na osnovu čega se predlažu konkretne mjere za njihovo prevladavanje.

Socio – ekonomska analiza je trenutni presjek prikupljenih podataka o društveno – ekonomskoj situaciji na području općine Visoko i to:

- pregled ključnih historijskih činjenica;
- geografsko-komunikacijske karakteristike;
- demografske karakteristike i kretanja;
- pregled stanja i kretanje na tržištu rada;
- pregled stanja i kretanja u društvenoj infrastrukturi (obrazovanje, kultura i sport, zdravstvena i socijalna zaštita,
- mjesne zajednice, civilno društvo, općinski ljudski resursi...);
- stanje prostorno - planske dokumentacije, infrastrukture i javnih usluga;
- pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji;
- stanje okoliša;
- stanje i kretanja prihoda i rashoda u općinskom budžetu

Kao izvori podataka, za izradu socio - ekonomske analize, korišteni su zvanični statistički podaci, podaci općinskih službi, javnih poduzeća i ustanova, lokalnog zavoda za zapošljavanje, lokalnih NVO udruženja i građana.

Slika 1: Grad Visoko

Izvor: Službena stranica Općine Visoko (www.visoko.gov.ba)

3.1.1. Ključni historijsko - geografski podaci

Tabela 1: Osnovni podaci-Općina Visoko

Službeni naziv	Općina Visoko
Država	Bosna i Hercegovina
Entitet	Federacija BiH
Kanton	Zeničko-dobojski
Koordinate	4359N, 18°10
Nadmorska visina	399-1050
Površina	230,8 km²
Stanovništvo	41.352 stanovnika
Poštanski broj	71300
Pozivni broj	+387 (0)32
Valuta	KM – Konvertibilna marka
Vremenska zona	Srednjoevropsko vrijeme
Klima	umjereno-kontinentalna

Slika 2: Granične općine

Izvor: Revizija integrirane strategije razvoja ZDK za period 2016. – 2020. god., situaciona analiza, finalni nacrt: April, 2015.

Općina Visoko nalazi se u srednjoj Bosni, na ušću rijeke Fojnice u Bosnu, a administrativno pripada Zeničko-dobojskom kantonu zajedno sa ostalih 11 općina. Općina Visoko se prostire na površini od 231 km². Graniči sa općinama Kiseljak, Busovača, Kakanj, Vareš, Breza, Ilijaš i Ilidža. Visoko je grad sa dugom tradicijom i bogatim kulturno - historijskim naslijeđem, mjesto na kome su se kroz historiju susretale i sudarale različite kulture i civilizacije još od mlađeg kamenog doba.

Područje Visokog je nekad bilo centar srednjovjekovne države Bosne. Najvažnija mjesta vezana za taj period su Stari grad Visoki, njegovo podgrađe i trgovačko središte Podvisoki, Mile kao krunidbeno mjesto bosanskih kraljeva, te Moštre koje su bili povremeno stolno mjesto kraljeva. Osvajanjem Bosne od strane Osmanlijskog carstva Visoko gubi na značaju i većinom biva nahija uz manje promjene tokom čitave vladavine. Osnivačem modernog Visokog se smatra Ajas-beg.

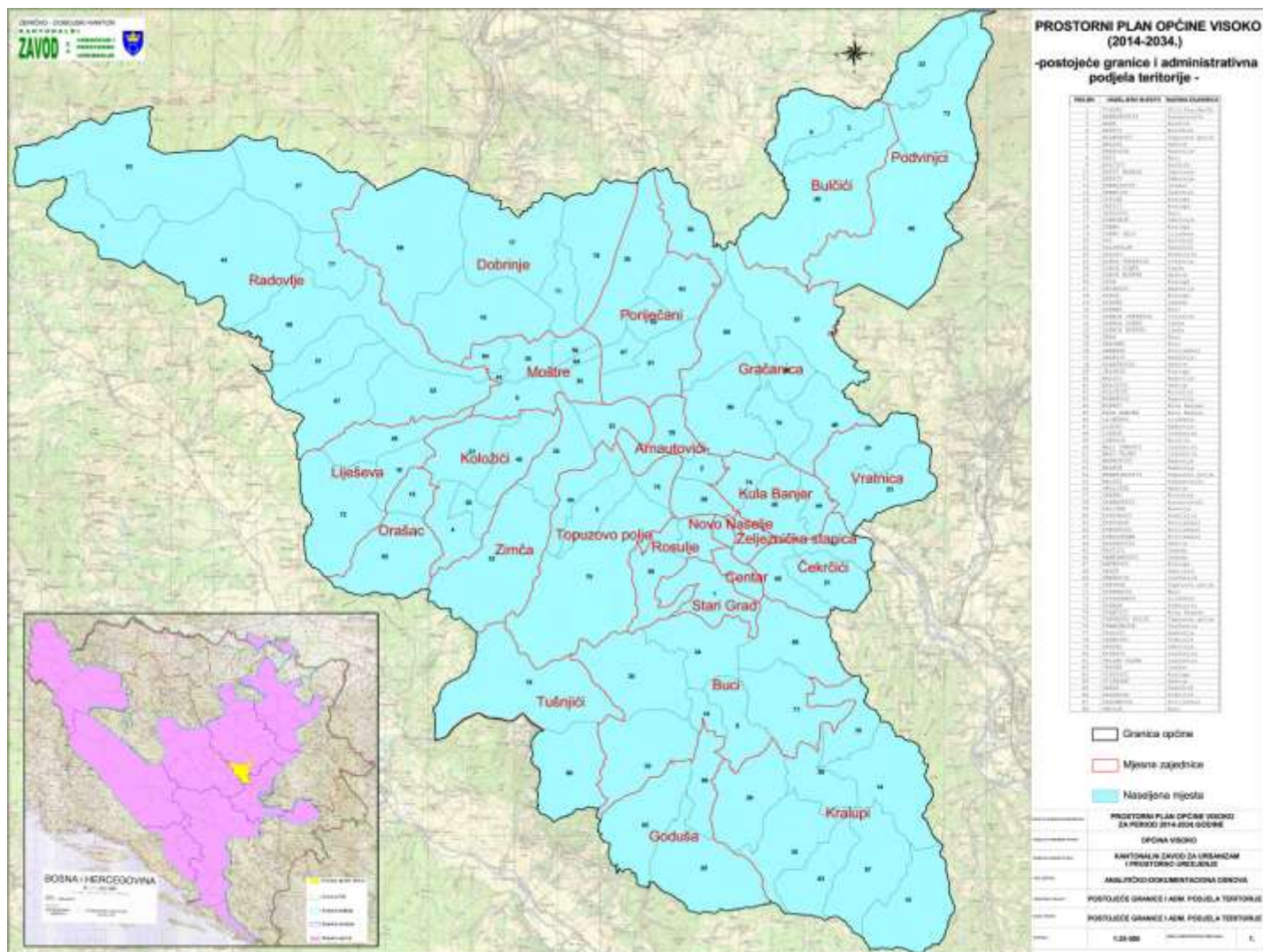
Nekada centar srednjovjekovne bosanske države, krunidbeno mjesto bosanskih kraljeva, administrativni centar Visočke nahije, danas je moderan grad sa tendencijom ekonomskog i privrednog razvoja, baziranog na povoljnom geografskom položaju i vlastitim prirodnim i privrednim resursima. Tradicionalni zanati i trgovina, te bogato kulturno-historijsko naslijeđe Visoko i danas čine prepoznatljivim gradom. Dan općine Visoko je 29. august i vezan je za datum kada je 1189. godine napisana Povelja bosanskog Kulina bana, najstariji očuvani bosanski državni dokument.

Prirodna sredina općine je određena dolinama rijeka Bosne i Fojnice, morfološkim diferencijacijama dolina sa padinama podbrda i vijencem visokih planina srednje Bosne - Ozrena, Vranice i Zvijezde. Prostor općine doseže relativno niske nadmorske visine i to od 399 do 1050 m nadmorske visine, što je veoma povoljno sa stanovišta razvoja poljoprivredne proizvodnje, industrije, građenja i održavanja saobraćajnica i drugih sistema komunalne infrastrukture. Područje grada je smješteno na nadmorskog visini od 422 m.

Granica Prostornog plana obuhvata sljedeće katastarske općine: Visoko, Alaudini, Čekrčiči, Dobrinje, Goduša, Gorani, Grajani, Koložići, Buci, Kralupi, Kraljevac, Kula Banjer, Liješeva, Mokronoge, Moštre, Ozrakovići, Porječani, Radovlje, Seoča, Tušnjici, Uvorići, Vratnica, Zbilje, Zimča, Kondžilo, Gračanica, Bulčići, Podvinjci i Šošnje. Ukupna površina obuhvata iznosi 23372,08 ha.

Prostornim planom utvrđeno je 86 urbanih područja u 88 naseljenih mjesta, u okviru kojih se planira izgradnja, uređenje i opremanje prostora potrebnom infrastrukturom u skladu sa hijerarhijskim statusom naselja, u okviru Prostornog plana.

Slika 3: Prostorni plan Općine Visoko – postojeće stanje i administrativna podjela teritorija

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034

3.1.2. Strateški položaj

Općina Visoko administrativno pripada regiji Sarajevo - Zenica koja ima sjajan geostrateški položaj u kontekstu europske integracije i međunarodne komunikacije. Visoko se nalazi na obalama rijeke Bosne i Fojnice, na državnoj cesti koja povezuje središnju i istočnu Europu s Jadranom i Sredozemnim morem. Visoko je smješteno uz cestovni koridor 5C, a trenutno je autoputem povezano s Zenicom i Kaknjom, na jednoj i Semizovcem na drugoj strani, te dalje magistralnim putem M17 sa Sarajevom, dok je sa preostalim susjednim općinama povezano regionalnim putevima. Relativna blizina Međunarodnom aerodromu Sarajevo (30 min autom) osigurava primjerenu zračnu vezu sa svim dijelovima svijeta koje pružaju putničke letove, a u Moštru se nalazi sportski aerodrom. Nalazi se uz željezničku prugu Sarajevo- Zenica, pa je i željeznički kvalitetno povezano sa drugim područjima. Uz rijeku Bosnu vodi se moderna željeznička pruga (dvokolosiječne pruge između Zenice i Doboja) s Europom i Ploče na Jadranu. Koridorom C5 i magistralnim putem M17 omogućen je brži promet što rezultira da Visoko bude još privlačnije mjesto za poslovanje. Obzirom na sjajan strateški položaj i dobru prometnu povezanost sa svim dijelovima kako BiH tako i svijeta, otvaraju se mogućnosti razvoja na području općine Visoko obzirom da su u Visokom locirane 4 poslovne zone, slobodna zona, neiskorišteni slobodni kapaciteti čiji broj se smanjuje u posljednje vrijeme, obzirom na prisustvo brojnih investitora. Kompanije distributivnom mrežom mogu doprijeti do svih stanovnika u zemlji i regiji Balkana obzirom na razvijenu infrastrukturu i dobru prometnu povezanost obzirom da novi koridor C5 i magistralni put M17 omogućavaju brže i kraće vrijeme vožnje do susjednih zemalja i drugih regionalnih tržišta.

Tabela 2: Udaljenost Visokog od većih BH gradova

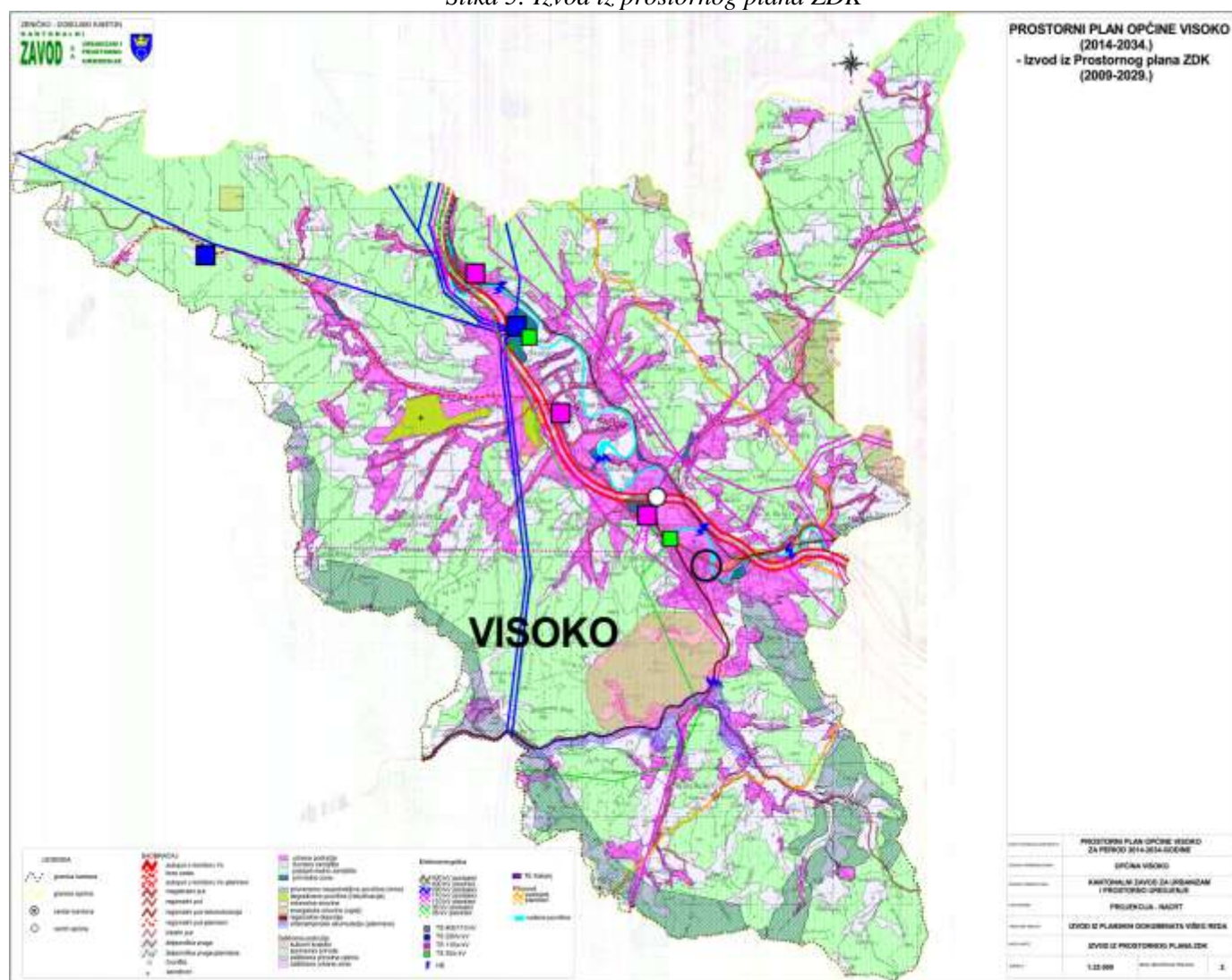
Grad	Udaljenost u km
Zenica	43,18
Sarajevo	33,56
Bihać	408,52
Tuzla	159,00
Zavidovići	71,75
Neum	221,15

Slika 4: Strateški položaj Općine Visoko i koridor C5

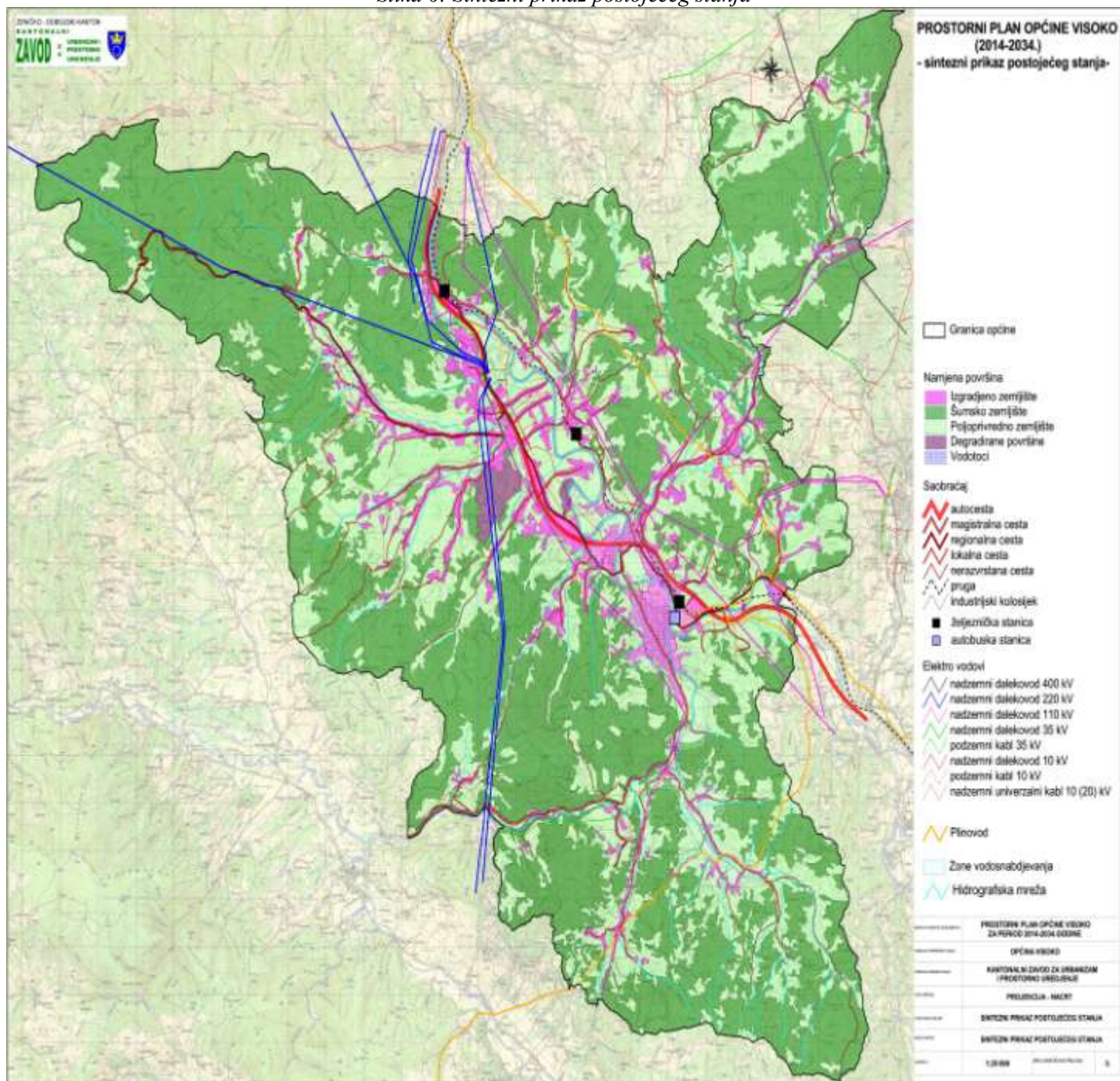
Izvor: www.jpautoceste.ba

Slika 5: Izvod iz prostornog plana ZDK

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 - 2034

Slika 6: Sintezni prikaz postojećeg stanja

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 - 2034

3.1.2.1. Valorizacija prostorne blizine općine Visoko glavnom gradu BiH – Sarajevo

Geografsko-prostorna pozicija općine Visoko je takva da je od glavnog grada udaljena 33 kilometra. Razvojem modernog cestovnog i željezničkog saobraćaja Visoko je postalo prostorno-urbana cjelina koja može oblikovati svoje razvojne programe na mogućnostima koje proističu iz prostorne blizine sa Sarajevom kao glavnim i najvećim gradom u državi Bosni i Hercegovini. Razvojni projekti bi se mogli koncipirati u oblasti privrede izgradnjom poslovnih zona privlačnih za privatno poduzetništvo i poreskim i drugim olakšicama za poduzetnike.

Općina Visoko posjeduje povoljne prostorne uslove za izgradnju stambenih naselja. Uslovi stanovanja u tim naseljima bili bi privlačni za mlade poslovne ljude. Uz izgradnju stambenih naselja, kolektivne i individualne gradnje šire bi se

razvio i međugradski saobraćaj: Visoko – Sarajevo. U cilju veće dnevne pokretljivosti građana Visokog bilo bi značajno planirati uvođenje regionalnog željezničkog saobraćaja u partnerstvu sa Željeznicama Federacije Bosne i Hercegovine, Gradskom upravom Sarajeva i općinama: Ilijaš, Kakanj, Breza.

Općina Visoko, u odnosu na svoj položaj ima valjane uslove za izgradnju trgovačkih šoping centara. Blizina Sarajeva kao velikog potrošačkog centra pruža velike mogućnosti da se na području općine Visoko stvore novi kapaciteti za proizvodnju zdrave hrane. Moguće je uvesti općinske poticaje za proizvodnju hrane i tako omogućiti veću proizvodnju za sarajevsko tržište. Na ideji projekata međuopćinske saradnje moguće je, uz povlačenje sredstava iz evropskih fondova izgraditi kapacitete za navodnjavanje poljoprivrednih površina.

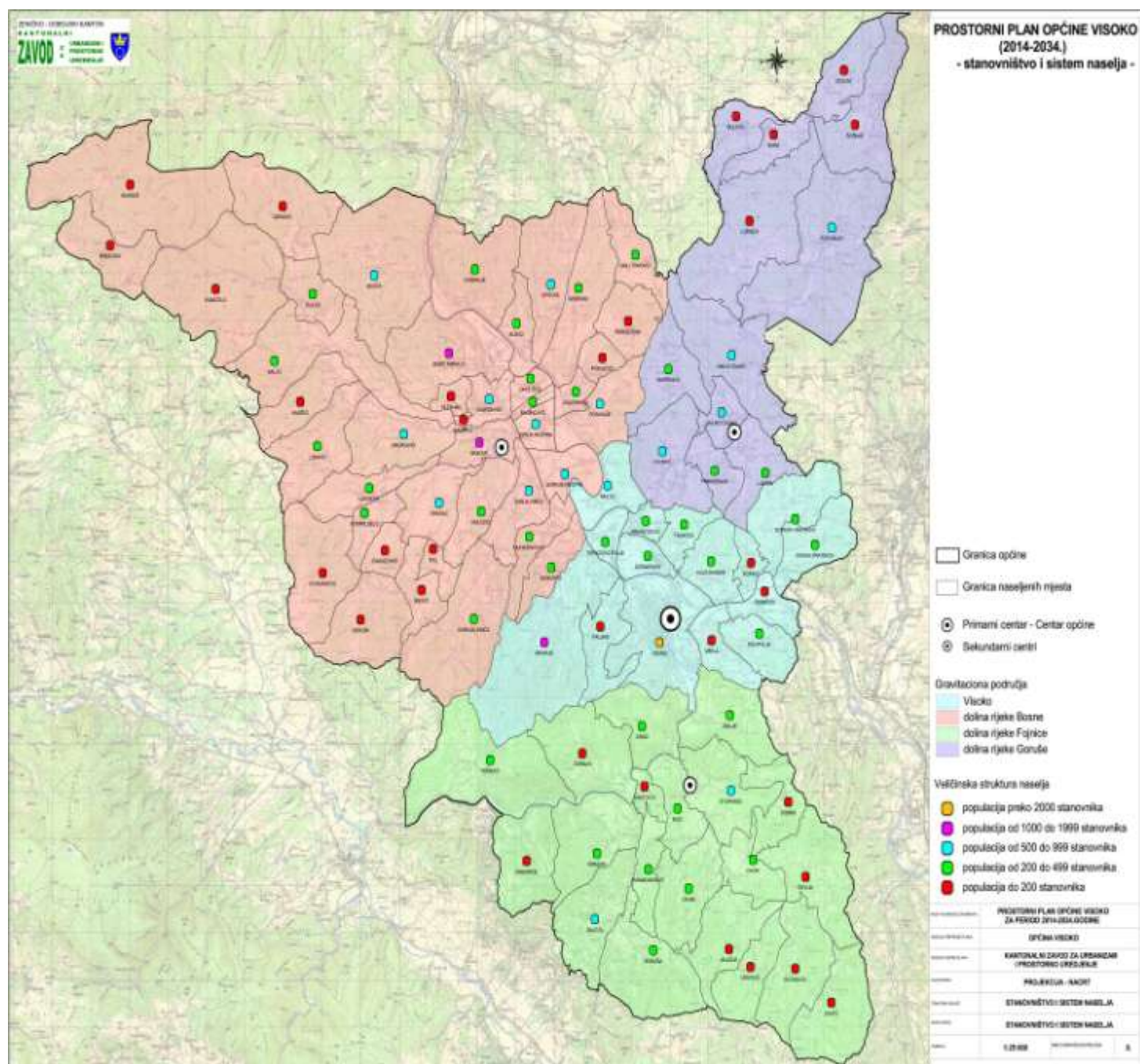
Općina Visoko ima zakonske uslove, prema Zakonu o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine da dobije status grada kao jedinice lokalne samouprave (ima preko 10000 stanovnika u gradskom urbanom području i preko 30000 stanovnika na području općine). Visoko bi u statusu grada kao jedinice lokalne samouprave dobilo nove uslove za finansiranje razvojnih projekata, posebno kroz međugradsku saradnju u okruženju i državi Bosni i Hercegovini, kao i u prekograničnoj saradnji.

3.1.3. Demografske karakteristike

Povoljne prirodno - geografske karakteristike osnovni su faktor kontinuirane naseljenosti visočkog kraja od prahistorije. Tokom burne historije ovdje su se prožimali i smjenjivali različiti narodi, kulture, konfesije, društveno - ekonomski i politički sistemi. Stanovništvo je bitan faktor društveno - ekonomskog razvoja.

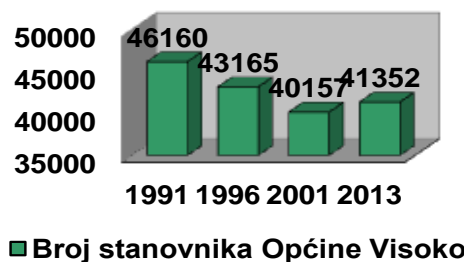
Općinu Visoko čini 88 naseljenih mjesta organizovanih u 26 mjesnih zajednica. Po popisu stanovništva iz 2013 godine općina je brojala 41352 stanovnika. Prema popisu iz 1991. godine općina Visoko imala je 46.160 stanovnika, raspoređenih u 88 naselja.

Slika 7: Stanovništvo i sistem naselja

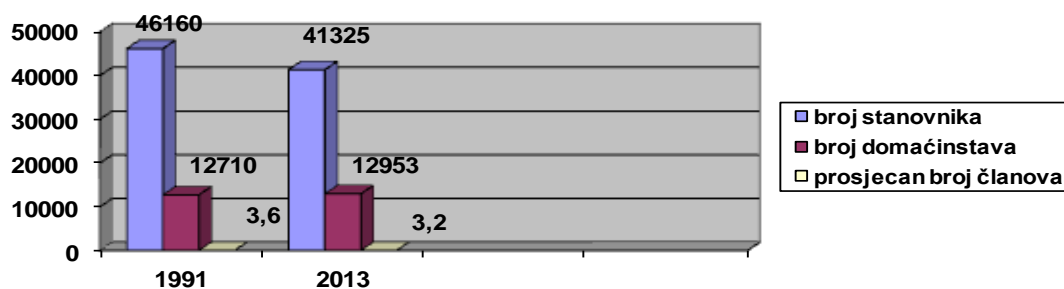
Izvor: Prostorni plan Općine Visoko za period 2014 - 2034

Grafikon 1: Kretanje stanovništva Općine Visoko

U grafikonu 1 prikazano je kretanje stanovništva Općine Visoko od 1991. godine pa do 2013.g. U periodu od 1991.g. do 2013.g. stanovništvo Općine Visoko se smanjilo za 4808 stanovnika ili za 10,41 % što je posljedica ratnih dešavanja. Neposredno nakon rata u Općini Visoko je živjelo 43.165 stanovnika, dok se taj broj smanjivao sve do 2001.godine kada je u općini živjelo 40.157 stanovnika. Prema posljednjem popisu stanovništva (2013.g.) ukupan broj stanovnika Općine Visoko iznosi 41.352. Prosječna gustina naseljenosti je 179 stanovnika po kvadratnom kilometru, po čemu Općina Visoko spada u gušće naseljene općine obzirom na prosječnu gustinu naseljenosti u FBiH 89 stanovnika/km², odnosno ZDK kantonu 120 stanovnika/km².

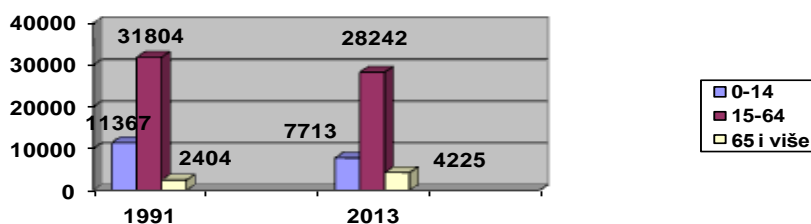
Grafikon 2: Broj domaćinstava i prosječan broj članova domaćinstva

Na prikazanom grafikonu predstavljeno je kretanje broja stanovnika, broja domaćinstava i prosječnog broja članova u domaćinstvu gdje smo za polaznu godinu uzeli 1991.g. kao predratnu godinu i 2013.g. obzirom da imamo podatke popisa stanovništva za 2013.g., gdje vidimo da se ukupan broj i domaćinstava i stanovnika smanjio a samim tim i prosječan broj članova domaćinstva.

Analiza starosne strukture stanovništva je značajna zbog potreba stanovništva za određenim vrstama usluga (predškolsko i školsko obrazovanje, škole, zdravstvo itd.) kao i analize budućih promjena o broju i strukturi stanovništva. Analiza starosne strukture stanovništva iz 1991. g. slijedi na grafikonu ispod:

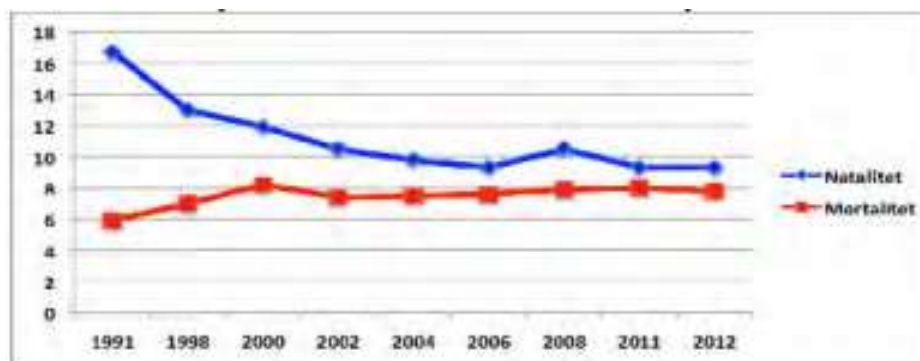
Grafikon 3: Analiza starosne strukture stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva predstavlja odnos između živorođenih i umrlih za jedan period na određenom mjestu i govori nam o tome kako raste stanovništvo. Ovaj vitalni indeks za ZDK kojem pripada i naša općina u 2012.g. iznosi 113 što znači da je na 100 umrlih 113 živorođenih. Imamo trend pada ovog vitalnog indeksa u posljednje četiri godine (2008.g. je iznosio 134, 2009.g. 131, 2010.g. 126, i 2011.g. iznosi 116, a 2012.g. on iznosi 113). Pored ovog vitalnog

događaja za procijenu vitalnog stanja stanovništva i funkcioniranje zdravstvene službe važni su i drugi pokazatelji kao što su: natalitet, mortalitet, stopa prirodnog priraštaja, dojenačka smrtnost. Praćenje parametara zdravlja i bolesti, kod stanovništva našeg područja, rezultira slikom niskog nataliteta i nepovoljnim prirodnim priraštajem. Ove pokazatelje u proteklih nekoliko godina prikazani su na slijedećoj tabeli.

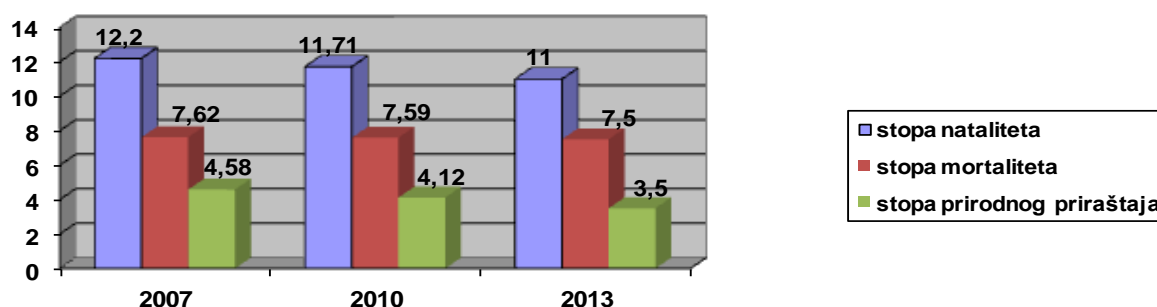
Grafikon 4: Stopa nataliteta i mortaliteta u ZDK

Izvor: Vlada Zeničko-dobojskog kantona - Izvještaj o zdravstvenom stanju stanovništva i organizaciji zdravstva na području Zeničko-dobojskog kantona u 2012.godini

Prikazani podaci nisu povoljni s aspekta razvoja zadovoljavajućih populacijskih parametara. Natalitet je od 2006. imao uzlazan trend do 2010.g., međutim 2011.g. i 2012.g. ponovo ima izrazito nisku vrijednost, čak najnižu u poslijeratnom periodu. Uzrok ovome mogu biti različiti faktori od socijalne sredine, ekonomske situacije. I stopa prirodnog priraštaja je nakon trenda oporavka u nekoliko posljednjih godina također doživjela pad na najnižu vrijednost u poslijeratnom periodu. U nastavku je prikazan grafikon sa stopom nataliteta, mortaliteta i stopom prirodnog priraštaja koji predstavlja razliku između stope nataliteta i stope mortaliteta za Općinu Visoko. Vidimo da je stopa nataliteta u padu dok je stopa mortaliteta konstantna a stopa prirodnog priraštaja je u padu što ne predstavlja ohrabrujuće podatke vezane za kretanje stanovništva. Ukupan broj rođenih zaključno sa decembrom 2014.g. u Visokom bio je 373 dok je ukupan broj umrlih 314.¹

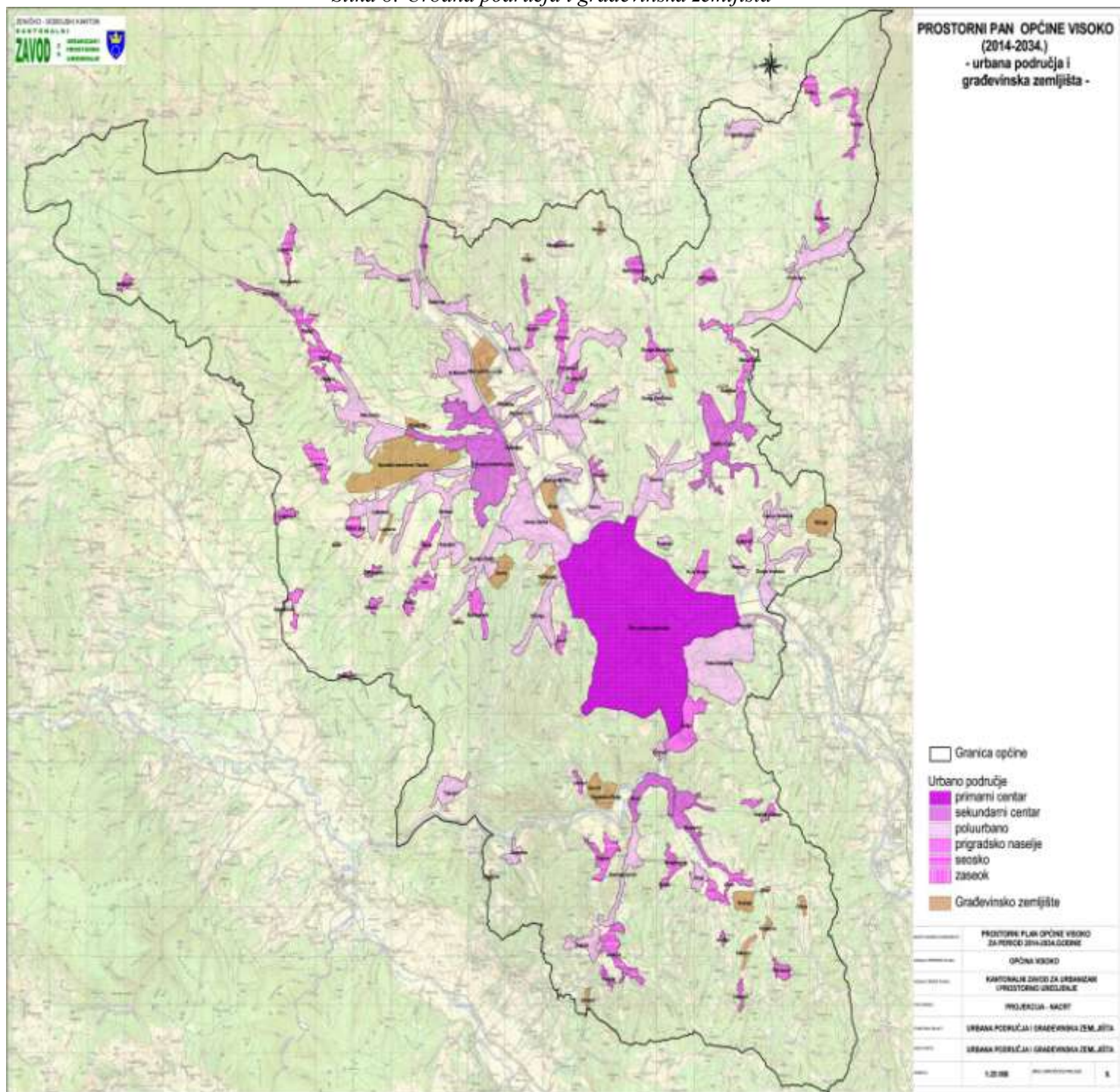
Grafikon 5: Stopa nataliteta, mortaliteta i stopa prirodnog priraštaja Općine Visoko

Općinu Visoko možemo okarakterisati kao pretežno ruralno područje. Odnos gradskog i seoskog stanovništva 1991. godine iznosio je 30:70. Prema popisu iz 1991. godine Visoko je brojalo 46160 stanovnika. Od toga na gradsko područje otpada 13.663 stanovnika ili 30%, a na vangradska područja 32.497 stanovnika ili 69,4%. Prema procjenama općinskih organa iz 2005. godine općina broji 40.276 stanovnika, gdje 29% otpada na gradsko područje, a 71% na ruralno. Novim popisom stanovništva iz 2013.g. utvrdilo se da su ove procjene tačne te da 29 % stanovnika živi u gradskoj sredini, dok je ostalih 71 % nastanjeno u vangradskim sredinama Općine Visoko.

¹ Federalni zavod za statistiku, „Demografska statistika 2014.g.“, Statistički bilten, Sarajevo 2015.g.

Slika 8: Urbana područja i građevinska zemljišta

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 - 2034

Izveštaj o stanju prostora na području Općine se radio nakon četiri godine, na temelju monitoringa, dakle praćenja stanja u prostoru u svim njegovim segmentima, kao i rezultata novih istraživanja, a na osnovu čega će se donijeti program mjera za unapređenje stanja u prostoru, tj. potreba za izradom, odnosno izmjenom i dopunom postojećih planskih dokumenata. Prostornim planom utvrđeno je 86 urbanih područja u 88 naseljenih mjesta, u okviru kojih se planira izgradnja, uređenje i opremanje prostora potrebnom infrastrukturom u skladu sa hijerarhijskim statusom naselja, u okviru Prostornog plana. Urbana područja su:

Slika 9: Urbana područja

Red. broj	Naziv urbanog područja	Status naseljenog mjesta	Površina (ha)
1.	Visoko	Primarno	1107.56
2.	Šareni Hanovi-IGM-Pučišće	Sekundarno	233.97
3.	Veliko Čajno		133.93
4.	Buci		41.60
5.	Stuparići		52.16
6.	Zbilje		54.93
7.	Kula Banjer	Prigradsko	19.97
8.	Donja Zimča	Poluurbano	147.53
9.	Donji Porječani		65.29
10.	Uvorići		86.23
11.	Donja Vratnica		53.90
12.	Dobrinje		35.52
13.	Maurovići		89.23
14.	Liješeva		52.72
15.	Orašac		81.30
16.	Tušnjići		35.73
17.	Rajčići		28.24
18.	Ginje		17.22
19.	Bulčići-Bare		27.64
20.	Podvinjci		103.66
21.	Mulići		37.99
22.	Donje Moštre		31.40
23.	Gornje Moštre		23.75
24.	Radinovići		15.32
25.	Okolište		15.35
26.	Buzić Mahala		100.57
27.	Buzići		35.89
28.	Seoča		45.55
29.	Koložići		42.48
30.	Gonja Zimča		61.00
31.	Srhinje		55.87
32.	Porječani		62.19
33.	Podvinje		22.41
34.	Donja Smršnica		6.90
35.	Gornja Vratnica		31.71
36.	Kopači		8.31
37.	Taukčići		7.65
38.	Vrela-Dolipolje		200.04
39.	Zagorice		12.91
40.	Ramadanovci		42.18
41.	Čekrekčije		14.90
42.	Oštrac	7.49	
43.	Džindići	Seosko	16.44
44.	Brezovik	6.95	
45.	Tujići	26.51	
46.	Kalići	21.48	
47.	Hadžići	15.08	
48.	Lisovo	26.40	
49.	Dobro Selo	14.06	
50.	Dol	16.07	

51.	Čakalovići	Seosko	5.91
52.	Veruša		6.94
53.	Upovac		26.27
54.	Grđevac		29.77
55.	Gornja Smršnica		16.68
56.	Mali Trnovci		16.14
57.	Malo Čajno		32.88
58.	Dolovi		16.36
59.	Šošnje		26.39
60.	Gorani		5.34
61.	Grajani		31.16
62.	Goduša		41.21
63.	Dvor		31.51
64.	Jelašje		2.60
65.	Kondžilo		10.81
66.	Smailovići		0.84
67.	Grabovci		11.25
68.	Svinjarevo		14.09
69.	Brdo		13.52
70.	Bešići		10.03
71.	Alibegovići		22.32
72.	Javor		9.99
73.	Grab		8.56
74.	Skoparanovići		2.68
75.	Poklečići	16.09	
76.	Bosnići	11.49	
77.	Mirkovići	10.59	
78.	Bukovik	10.11	
79.	Isakovići	10.62	
80.	Rezakovina	13.93	
81.	Holići	3.45	
82.	Poređe	5.77	
83.	Vidovići	6.63	
84.	Ratkovići	12.26	
85.	Stojkovići	2.34	
86.	Vlajčići-Dobro	12.14	

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014- 2034

Prostornim planom utvrđuju se građevinska zemljišta van urbanog područja, na kojima se planira izgradnja, uređenje i opremanje prostora potrebnom infrastrukturom u skladu sa njihovom planiranom namjenom. Građevinska zemljišta van urbanog područja su:

Slika 10: Gradska zemljišta van urbanog područja

Red. broj	Naziv građevinskog zemljišta van urbanog područja	Namjena	Površina (ha)
1.	Očazi	poslovna zona	29.99
2.	Mokronoškp polje		51.05
3.	Liješeva	stanovanje	5.54
4.	Zagorice		1.53
5.	Zimča		1.22
6.	Ratkovci		5.88
7.	Podvinje		1.27
8.	Čifluk		5.86
9.	Vidovići	9.96	
10.	Dolovi	1.77	
11.	Prhovo	3.33	
12.	Gunište	2.92	
13.	Grđosi	4.73	
14.	Biskupići	6.65	
15.	Luke	1.23	
16.	Dvor	2.17	
17.	Gornja Smršnica	turističko naselje	11.11
18.	Radovlje		8.38
19.	Gornja Zimča		25.19
20.	Gorani		14.95
21.	Kralupi		20.72
22.	Goransko Polje	vikend naselje	18.35
23.	Paljike	aerodrom	175.64
24.	Haldija	deponija	37.85

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034

3.1.3.1. Razvojni problemi i potrebe u vezi sa stanovništvom

Tabela 3: Razvojni problemi i potrebe u vezi sa stanovništvom

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
➤ Negativan migracijski saldo	Osmisliti i provoditi mjere za poticanje zadržavanja stanovništva na području ZDK i Općine Visoko kroz osiguranje novih radnih mjesta, davanja subvencija privrednicima, poljoprivrednicima te svima onim koji rade na kreiranju novih radnih mjesta i poboljšanju kvalitete života na području kantona
➤ Pad nataliteta	Razviti mjere prenatalne politike kroz rješavanje radnih mjesta, stambenih pitanja, pitanja obrazovanja, i sl.

Mjere populacione politike se definiraju, sprovode i kontroliraju sa nivoa države, entiteta, kantona i općine, a u osnovi se odnose na:

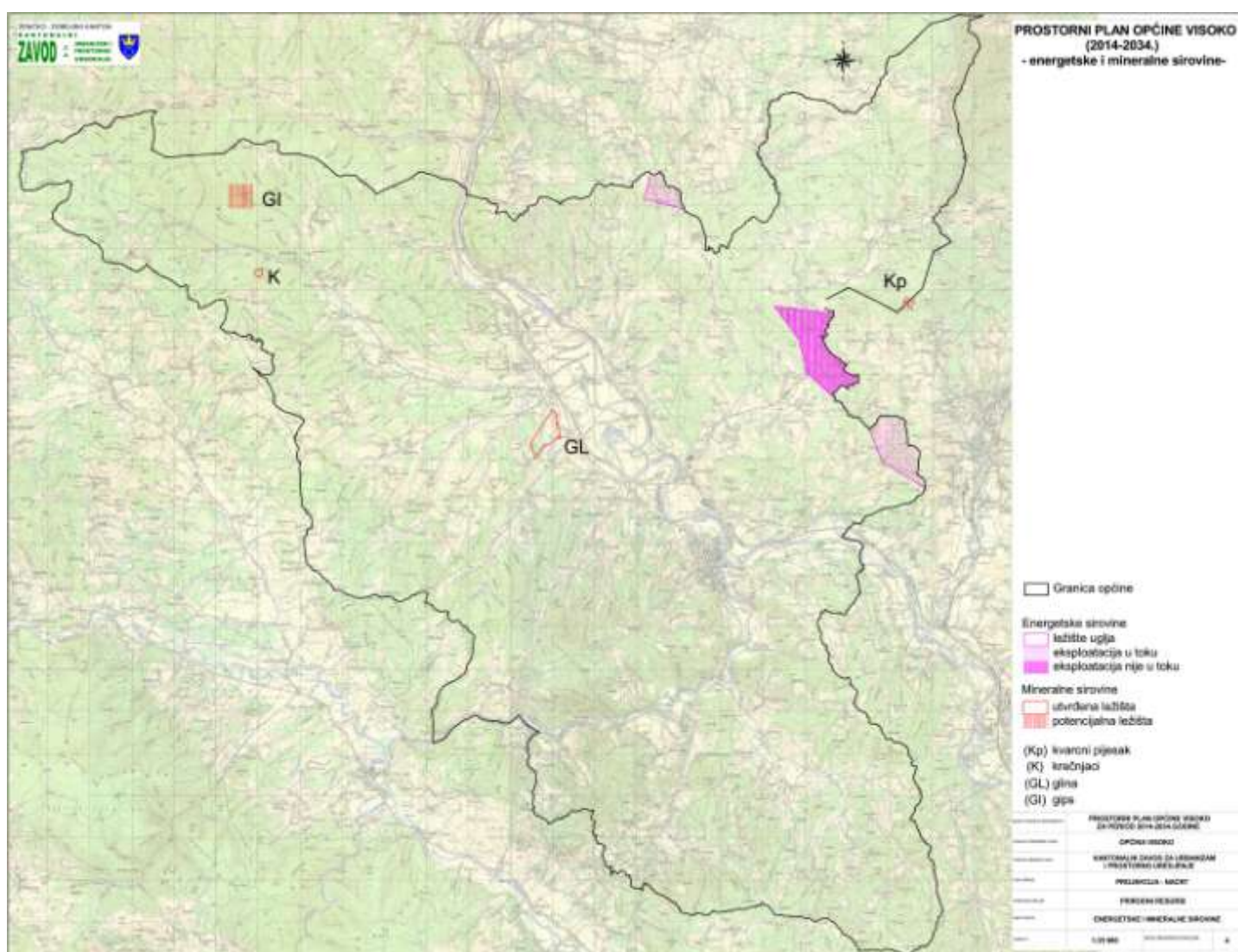
- demografski oporavak stanovništva u cilju zaustavljanja trenda opadanja nataliteta, poduzimanje mjera za njegovu stabilizaciju i opravak;
- razvijanje svijesti o značaju formiranja porodice, zaštite porodice, motivaciju rađanja, zaštitu reproduktivnog zdravlja i stabilizaciju mortaliteta,
- stimuliranje povećanja stope nataliteta kroz razne oblike socijalne, zdravstvene i materijalne pomoći;
- osiguranje materijalnih uvjeta za proširenu reprodukciju stanovništva;
- poboljšanje zdravstvene zaštite stanovništva;
- obezbjeđenje zaposlenja jednog od roditelja i sl.

3.1.4. Pregled po sektorima

3.1.4.1. Energetika i rudarstvo

Kantonalna nadležnost u planiranju energetske potreba i praćenju realizacije planiranog odnosi se na praćenje potrošnje električne energije i ključnih energenata – uglja, nafte i naftnih derivata i prirodnog gasa. Ovi podaci se prikupljaju s ciljem određivanja energetske bilansa za tekuću godinu koji izrađuje Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije. Kada su u pitanju gas, nafta i naftni derivati, s obzirom na nepostojanje internih izvora ZDK je u potpunosti ovisan o uvozu tako da se i praćenje odnosi na uvoz. U ZDK se, obzirom da ne postoje hidroenergetski kapaciteti, proizvodnja električne energije skoro u potpunosti obavlja u TE Kakanj. Realizacija elektroenergetskog bilansa u 2014. godini ostvarena je zadovoljavajućim procentom, elektroenergetski sistem je funkcionisao stabilno, kako u oblasti proizvodnje, tako i u oblasti prenosa i distribucije električne energije, što je omogućilo kontinuirano snabdijevanje električnom energijom. Planiranim sanacionim i rehabilitacionim radovima proizvodnih kapaciteta u prethodnim godinama obezbijedeni su uslovi da se, u okviru realnih mogućnosti, rad elektro-energetskog sektora planira na optimalan način.²

Slika 11: Energetske i mineralne sirovine

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014- 2034

Prema Prostornom planu sva ležišta energetske i mineralne sirovine sa aspekta postojećeg stanja su podijeljena na:

- ležišta u eksploataciji – koncesija na eksploataciju,

² Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2010 – 2020, Zenica, septembar 2010.g., Forma d.o.o. Zenica

- ležišta u fazi istraživanja – koncesija na istraživanje,
- napuštena ležišta.

Ležišta u eksploataciji su ležišta na kojima se vrši eksploatacija sirovina, a vlasnici ovih ležišta trebaju da imaju koncesioni ugovor sa nadležnim iz ove oblasti, za eksploataciju tih ležišta. Ležišta u fazi istraživanja su ležišta koja su u procesu istraživanja i nalaze se u pripremi za eksploataciju, a vlasnici ovih ležišta trebaju da imaju koncesioni ugovor sa nadležnim iz ove oblasti za istraživanje tih ležišta. Napuštena ležišta su ležišta koja su bila jedno vrijeme u eksploataciji, a sada se nalaze kao napušteni rudarski ili površinski kopovi i za njih se utvrđuje obaveza rekultivacije.

Prostornim planom utvrđena su tri lokaliteta gdje se nalaze ležišta energetskih sirovina (mrkog uglja), i to:

- Na sjevernoj granici općine nalazi se lokalitet između naselja Mali Trnovci i Prhovo i taj lokalitet je u eksploataciji,
- Na istočnoj granici općine, lokaliteta iznad naselja Gornja Vratnica, uključujući i Haldiju je u eksploataciji,
- Drugi lokalitet na istočnoj strani Općine, Goruša je na području naselja Malo Čajno i nije u eksploataciji (napuštena jama).

Prema ovim lokalitetima se treba odnositi u skladu sa važećom zakonskom regulativom, tj. upotreba, zaštita prostora i rekultivacija nakon upotrebe.

Prostornim planom utvrđene su rezerve mineralnih sirovina gline i krečnjaka na tri lokaliteta i potencijalno nalazište gasa i to:

- Nalazište gline na lokalitetu Golo Brdo je u eksploataciji,
- Nalazište krečnjaka, na lokalitetu Kondžilo (tehnički kamen), koje je ranije bilo u eksploataciji, a danas je na ovom prostoru kaptiran izvor Krečana, utvrđene su zone sanitarne zaštite izvorišta, a time onemogućena njegova dalja eksploatacija,
- Na lokalitetu Nezirov Gaj, na granici općine Visoko i općine Breza je nalazište kvarcnog pijeska (građevinski materijal) koji je u eksploataciji.
- Potencijalno nalazište gipsa na lokalitetu Kondžilo.

Prema ovim lokalitetima se treba odnositi u skladu sa važećom zakonskom regulativom, tj. upotreba, zaštita prostora i rekultivacija nakon upotrebe. Prostornim planom na području općine registrovana je sljedeća gasna infrastruktura:

- Magistralni vod Semizovac – Zenica
- Magistralni vod Visoko - Kreševo, Kiseljak
- Lokalna mreža

Širina zaštitnog pojasa magistralnog gasovoda iznosi po 30 metara s jedne i s druge strane, računajući od osovine gasovoda. U zaštitnom pojasu magistralnog gasovoda, nakon izgradnje gasovoda, zabranjeno je graditi stambene zgrade namijenjene stanovanju ili boravku ljudi, bez obzira na stepen sigurnosti izgrađenog gasovoda i bez obzira na razred pojasa gasovoda. Iznimno od prethodnog stava, zgrade namijenjene stanovanju ili boravku ljudi mogu se graditi u pojasu užem od 30 metara, ako je gradnja već bila predviđena dokumentima prostornog uređenja prije projektiranja gasovoda i ako se primijene posebne zaštitne mjere pod uvjetima koje odredi nadležno preduzeće za upravljanje gasovodom, s tim da najmanja udaljenost stambene zgrade od gasovoda mora biti:

- za promjer gasovoda do 125 mm - 10 m
- za promjer gasovoda od 125 mm do 300 mm - 15 m
- za promjer gasovoda od 300 mm do 500 mm - 20 m
- za promjer gasovoda veći od 500 mm - 30 m

U pojasu širokom 5 metara s jedne i s druge strane, računajući od osovine gasovoda, zabranjeno je saditi biljke čije korijenje raste dublje od 1 metra, odnosno za koje je potrebno obrađivati zemljište dublje od 0,5 metra.³

Širina zaštitnog pojasa lokalnih gasnih vodova, gasnog sistema općine iznosi za:

- primarni distributivni gasovod, pritiska do 3 bara, promjera cijevi do 225 mm, po 3 m s jedne i 3 m s druge strane, računajući od osovine gasovoda,
- sekundarnu distributivnu mrežu, pritiska 0,1 (0,2) bara, promjera cijevi do 225 mm, po 1 m s jedne i 1 m s druge strane, računajući od osovine gasovoda.

U zaštitnom pojasu lokalnih gasnih vodova, gasnog sistema općine, zabranjeno je graditi stambene, stambeno-poslovne, poslovne i druge objekte, namijenjene za stanovanje ili boravak ljudi. Iznimno od prethodnog stava, stambeni,

³ Prostorni plan Općine Visoko 2014 - 2034

stambeno-poslovni, poslovni i drugi objekti, namijenjeni za stanovanje ili boravak ljudi, mogu se graditi i u zaštitnom pojasu gasovoda i na manjim udaljenostima, ako je gradnja objekata predviđena dokumentima prostornog uređenja i uz primjenu mjera zaštite, pod uvjetima koje odredi nadležno preduzeće za upravljanje gasnom mrežom općine Visoko, s tim da minimalna udaljenost tih objekata od gasovoda mora biti za:

- primarni distributivni gasovod, pritiska do 3 bara, promjera cijevi do 225 mm 1,00 m računajući od temelja objekta do osovine gasovoda,
- sekundarnu distributivnu mrežu, pritiska 0,1 (0,2) bara, promjera cijevi do 225 mm, u posebnim prilikama, manje od 1,00 m ako ne postoje druga rješenja ili su ista skupa, ali ne manje od 0,50 m, računajući od temelja objekta do osovine gasovoda, primjenjujući posebne mjere nadzora i zaštite prilikom građenja. Rastojanje gasovoda od rezervoara i cjevovoda sa tečnim gorivima (benzin, nafta, lož ulje i slično) mora biti najmanje 3,00 m.

Primjena tehničkih uvjeta za izradu gasovoda i tehničkih uvjeta i zahtjeva za izvođenje gasne mreže, u kojima se definiraju odstojanja gasovoda od objekata, podzemnih i nadzemnih ptt, elektroinstalacija, vodovodnih i kanizacionih instalacija i uređaja, ukrštanje istih s gasovodima i slično, definirana je Odlukom o primjeni standarda i propisa, koju je usvojilo Općinsko vijeće Visoko (“Službeni glasnik općine Visoko”, broj: 07/00 od 29.12.2000. godine).⁴

Na prostoru ZDK nesistematskim istraživanjima različitih autora na dosadašnjem stepenu poznavanja geološkog sastava, moguće je inicirati sljedeće lokalitete kao moguće prostore za istraživanje i eksploataciju:

- nemetalnih sirovina za dobivanje građevinskog materijala, i
- metalnih mineralnih sirovina.

Lokaliteti gdje će se detaljnim istraživanjima definisati nemetalne sirovine za tehnički kamen i druge građevinske potrebe a koje su vezane za općinu Visoko:

- **Lokacija gipsa Kondžilo /42/ na ušću dva potoka Kondžilo i Javoračkom potoku kod Visokog.**⁵

Tabela 4: Ležište mineralnih sirovina u ZDK

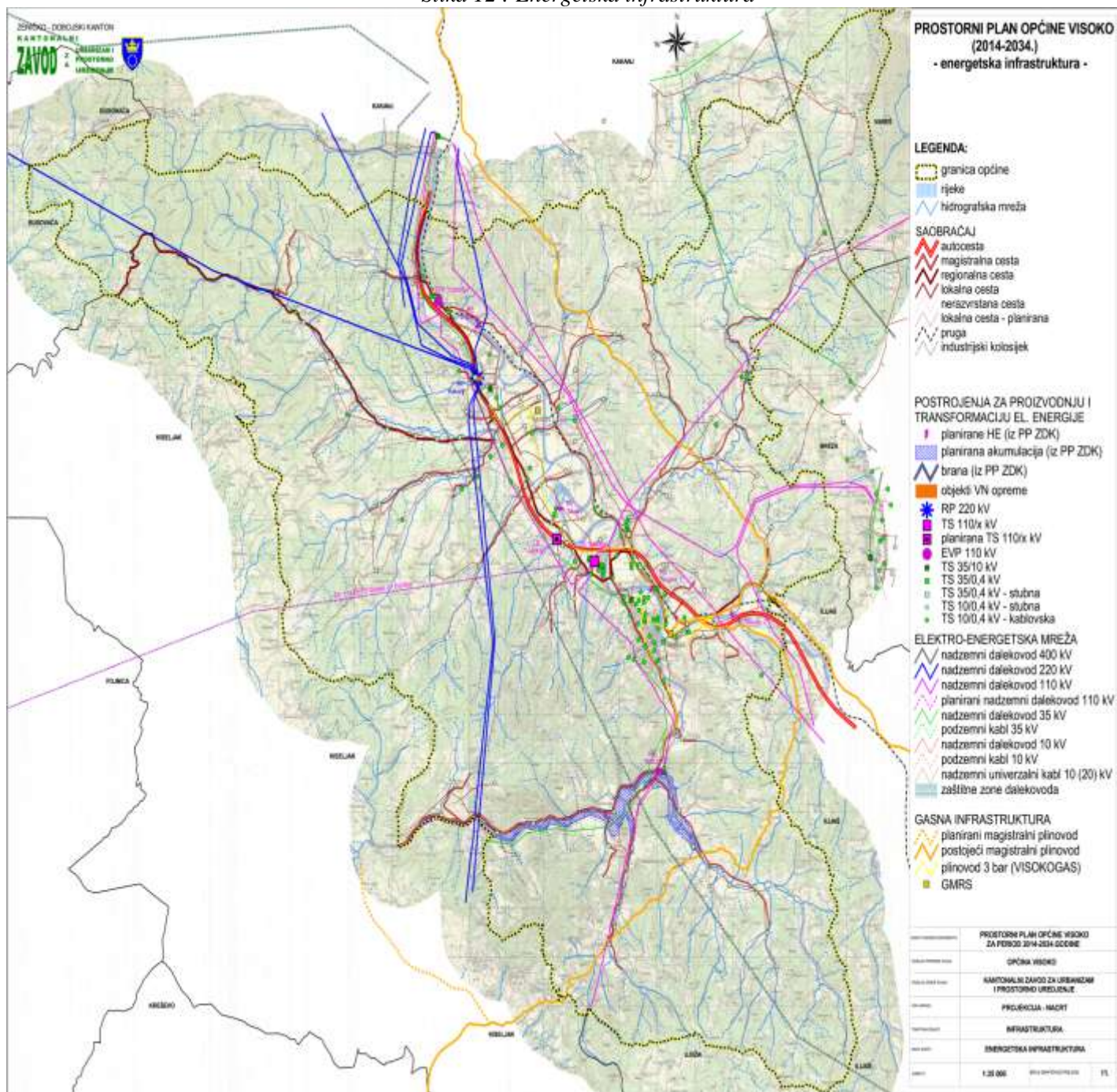
Općina	Sirovine
Breza	krečnjak, kvarcni pijesak, Ukupno 3 ležišta nemetalnih sirovina nalaze se u eksploataciji.
Kakanj	krečnjak, laporovit krečnjak, Ukupno 3 ležišta nemetalnih sirovina nalaze se u eksploataciji.
Maglaj	dacit, mrki ugalj, krečnjak
Olovo	olovo, krečnjak, gabr, ceruzit (lokaliteti Prgoševo i Očekalj – bilansne reserve 3.602.099 tona, vanbilansne 125.966 tona, i potencijalne rezerve 9.133.469 tona); Ukupno na teritoriji općine dva ležišta nemetalnih sirovina u eksploataciji, jedno ležište je relativno dobro istraženo, dok na jedno ležište krečnjaka postoji samo istražno koncesiono pravo (za detalje pogledati aneks broj 3).
Tešanj	krečnjak, dijabaz; Ukupno tri ležišta nemetalnih sirovina, od kojih dva u eksploataciji.
Vareš	željezo, olovo-cink, split, krečnjak, amfibolit. Kvarcni pijesak; Ukupno 12 ležišta u eksploataciji, napuštena ili istražena.
Visoko	krečnjak, opekarska glina; Ukupno jedno ležište nemetalnih sirovina.
Zavidovići	krečnjak, dijabaz; Ukupno dva ležišta nemetalnih sirovina u eksploataciji.
Zenica	Krečnjak, Ukupno na teritoriji općine Zenica jedno ležište nemetalnih sirovina u eksploataciji, za dva postoji istražno pravo ili je u toku dobijanja.
Žepče	Magnezit na području naseljenih mjesta Bljuve, Selišta, Ruda Visa, Ozimice i Vitlaca, koje su djelimično površinski istražene; rizinolit azbest na području Bljuve, Visoke Rudine i Ozimice, Ravne Rijeke i Duge Kose, montnomorijonitno-kaolinska glina na području Ljeskovicke ugljonošna serija južno od Osove, Tatarbudžak i Tupanovci, krečnjak na lokalitetu Markovog Brda /Drenovik

Izvor: Revizija integrirane strategije razvoja ZDK za period 2016. – 2020. god., situaciona analiza, finalni nacrt: April, 2015.

⁴ Prostorni plan Općine Visoko 2014 - 2034

⁵ Revizija integrirane strategije razvoja ZDK za period 2016. – 2020. god., situaciona analiza, finalni nacrt: April, 2015.

Slika 12 : Energetska infrastruktura

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014. – 2034.

3.1.4.2. **Industrija**

3.1.4.2.1. **Kožarska i tekstilna industrija**

Vjekovima stari zanat čiji razvoj možemo pratiti još od osmanskog doba sa dugogodišnjom tradicijom i iskustvom, sposobnom i kvalifikovanom radnom snagom. Tekstilna i kožarska industrija u Zeničko-dobojskom kantonu imaju instalisane značajne kapacitete. Obje ove grane su nisko akumulativne i rade u konkurenciji velikih svjetskih firmi. Proizvodni program je širok: proizvode se prediva i tkanine, gotovi tekstilni proizvodi (trikotažno rublje, čarape, tekstilna konfekcija). Kožarska industrija proizvodi: kožnu konfekciju, obuću i galanteriju. Ratni period je ostavio značajan trag na ove grane industrije, što se odražava na sadašnji proces proizvodnje, a rezultat toga je niska produktivnost i mali obim

proizvodnje. Na slabe finansijske rezultate poslovanja ovih firmi utiču niske cijene poslova kao i česti prekidi u proizvodnji zbog nedostatka posla. Privatna preduzeća ostvaruju veću prodaju na domaćem tržištu uz manji broj zaposlenih od nekih državnih firmi koje upošljavaju veći broj radnika i imaju veću tradiciju i iskustvo. U posljednje vrijeme neke firme iz oblasti tekstilne i kožarske industrije riješile su vlasničke odnose i obezbijedile kapital za modernizaciju proizvodnje, kvalitetan asortiman i višu produktivnost čime će im se otvoriti mjesto na svjetskom tržištu. U ukupnoj proizvodnji prerađivačke industrije na Zeničko-dobojskom kantonu, tekstilna i kožarska industrija zapošljavaju ukupno preko 6.600 zaposlenika i u ukupnom broju zaposlenika na Zeničko-dobojskom kantonu učestvuju sa blizu 10%.⁶

Tekstilna i kožarska industrija imaju duži niz godina značajno učešće u privrednoj strukturi na području Kantona. Osnovna karakteristika tekstilne industrije je da se proizvodnja bazirala na uveznoj sirovini i opremi, te uslužnoj proizvodnji. Mnogi kapaciteti su povezani na sirovinskoj osnovi čiji razvoj je bio zasnovan na velikim kombinatima za preradu vune, akrila, kože, kao i konfekcije. Pored ranijih državnih preduzeća, koja su u manjoj ili većoj mjeri devastirana tokom rata, osnivaju se mala i srednja preduzeća po svim općinama Kantona. Njihovi proizvodi, zbog zavidnog kvaliteta, plasiraju se na zahtjevno evropsko tržište. Značajni kapaciteti iz ovih djelatnosti locirani su u **Visokom**, Zavidovićima, Zenici i Tešnju.

Generalno uzevši, industrija tekstila, odjeće, kože i obuće se ubraja u tradicionalne grane prerađivačke industrije. Socijalni aspekt ove industrijske grane je izuzetno značajan, jer zapošljava veliki broj radnika niže kvalifikacijske strukture, koje uglavnom čini ženska radna snaga, sa velikim udjelom ličnog rada, u kojoj je cijena tog rada manja nego u drugim granama prerađivačke industrije.⁷ Ova grana danas u općini Visoko zapošljava značajan broj stanovništva, a na evidenciji Zavoda za zapošljavanje ZE -DO kantona – BIRO Visoko u ovim strukama aktivno traže posao sljedeće kategorije: tekstilni tehničar – 63, kožarski tehničar - 18, krojač krzna i kože – 134, krojač tekstila - 116, krojači tekstila - 122, kožari - 93, kožni galanteristi - 60, tkač – 30. Ovo ukazuje na to da općina Visoko ima raspoloživu i kvalificiranu radnu snagu i ljudske resurse⁸

Najveći izvoznik u BiH po konsolidovanim rezultatima poslovanja već niz godina zaredom je Prevent BH d.o.o. Visoko koji saraduje sa renomiranim svjetskim proizvođačima u autoindustriji kao što su Volkswagen, Audi, Škoda, Seat, BMW, PSA grupacija, Renault. (Izvor: Vanjsko - trgovinska komora BiH).

3.1.4.2.2. Metalprerađivačka, građevinska i drvna industrija

Metalprerađivačka industrija ostvaruje kontinuirani rast. To je rezultat uspostavljene preduzetničke infrastrukture, konkurentnosti radne snage, postojanja tradicije u ovim industrijama i povoljnog geografskog položaja. U općini Visoko postoji nekoliko preduzeća koja se bave metalprerađivačkom, drvnom i građevinskom industrijom. Drvna industrija također ima veliki razvojni potencijal zahvaljujući prije svega obilju šumskih prirodnih resursa.

Stogodišnja tradicija u proizvodnji ciglarskih proizvoda čine Industriju građevinskog materijala «IGM» Visoko respektabilnom firmom u građevinskoj branši. Permanentno praćenje modernih tehnologija, prisustvo na domaćim i inozemnim stručnim sajamovima, konstantna edukacija uposlenika, stručan i sposoban kadar, te jasno postavljeni ciljevi su ključ uspjeha i čvrsti temelji za ono što «IGM» nedvojbeno jeste, a to je - vodeći proizvođač ciglarskih i stiropor proizvoda u Bosni i Hercegovini, te jedna od najkompletnijih firmi u građevinskoj djelatnosti u BIH.

«SECOM doo Visoko je respektabilna firma u oblasti proizvodnje masivnih lijepljenih drvenih bukovih ploča, namještaja i briketa po zahtjevima kupaca na domaćem i tržištu EU. Najznačajnija izvozna tržišta ove kompanije su: Njemačka, Austrija, Poljska, Hrvatska.

Osnovna djelatnost kompanije «Ugarak produkt» d.o.o Visoko je proizvodnja i ugradnja visokokvalitetne PVC stolarije i Aluminijske bravarije. Rezultati proizvodnog programa su proizvodi od provjerenog kvaliteta sačinjeni od visokokvalitetnih repromaterijala i to: PVC profili firme REHAU Njemačka, Aluminijski profili firmi FE-AL Široki Brijeg i Schüco Njemačka, okova firmi GU i Schüring Njemačka. Ugarak produkt ima svoje zastupnike u: Belgiji, Njemačkoj, Sloveniji, Sarajevu, i Sanskom Mostu.

⁶ Privredna komora Zeničko-dobojskog kantona, Publikacije – Tekstilna i kožarska industrija
<http://www.pkzedo.ba/temp.php?id=40&pid=10>

⁷ Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Privredna/gospodarska komora FBiH, „Strategija razvoja industrije, tekstila, odjeće, kože i obuće u Federaciji BiH za period 2013 - 2023“, Decembar 2012.g.,

⁸JU Sužba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, „Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja Općine Visoko 2014.g.“ Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

«Metal – As» d.o.o Visoko - tvornica radijatora i kotlova je privredno društvo čija je osnovna djelatnost proizvodnja: aluminijskih radijatora 200 – 2000 mm, kupaonskih radijatora i kotlova na kruto gorivo 25 – 100 kw.

3.1.4.3. Poljoprivreda i prehrambena industrija

Poljoprivredna proizvodnja i prehrambena industrija na području Zeničko-dobojskog kantona u poslijeratnom periodu postaju značajnije privredne grane u odnosu na prijeratni period kada su privredne opredjeljenosti uglavnom bile usmjerene na druge industrije. U ovoj grani privrede učešće privatnog sektora permanentno se povećava kao posljedica procesa privatizacije a novoformirana preduzeća su u privatnom vlasništvu. Zeničko-dobojski kanton, obzirom na klimatske i tradicionalne karakteristike, ima povoljne uslove za razvoj proizvodnje i prerade niza poljoprivrednih proizvoda. Postoje povoljni prirodni uvjeti za proizvodnju voća, povrća, mesa, mlijeka i mliječnih prerađevina. Najrazvijenija je stočarska proizvodnja, a takođe se uspješno uzgajaju kontinentalne voćarske, povrtlarske i ratarske kulture na otvorenom i zaštićenom prostoru, uz minimalnu upotrebu pesticida i ostalih štetnih hemikalija. Prerađivački kapaciteti prehrambene industrije su prilagođeni primarnoj proizvodnji tako da se sve proizvedene sirovine brzo prerađuju u finalni proizvod. U novoformiranim preduzećima instalirana je savremenija oprema za preradu. Domaći proizvodi su veoma malo prisutni na međunarodnom tržištu zbog nedostatka odgovarajućih zaštitnih znakova za kvalitet. Neka preduzeća su počela raditi po standardnim normama međunarodne zajednice, a ostala se pripremaju za to.⁹ BiH ima resurse za proizvodnju hrane, ali oni nisu iskorišteni, pa se hrana uvozi kako bi se zadovoljile potrebe stanovništva.

Na području općine Visoko proizvodi se veliki broj prehrambenih artikala širokog asortimana i to:

- mlijeko i mliječni proizvodi,
- meso i mesni proizvodi od goveda, peradi,
- mlinski i pekarski proizvodi,
- razne tjestenine,
- stoča hrana,
- sokovi raznih vrsta,
- voće i povrće konzumno i za preradu,
- proizvodnja meda i razni proizvodi od meda,
- šumsko voće i povrće i
- drugi poljoprivredno-prehrambeni proizvodi.

Poljoprivredna i prehrambena industrija imaju dugu tradiciju na području općine Visoko sa dobro kvalifikovanom radnom snagom od koje je danas u ovim industrijama zaposleno i angažovano dosta radnika i samostalnih privrednika, odnosno poljoprivrednika.

3.1.4.3.1. Poljoprivredna proizvodnja

U razvoju ZDK poljoprivreda ima veoma važnu ulogu, zahvaljujući prirodnim uslovima u smislu povoljne klime, kvaliteta vode i zemljišta. Raznovrsnost primarne poljoprivredne proizvodnje u ZDK se ogleda u biljnoj proizvodnji (povrtlarstvo, voćarstvo, proizvodnja krmnog bilja), proizvodnji ljekovitog bilja, pčelarstvu, stočarstvu kroz uzgoj sitne i krupne stoke za potrebe mljekarske i mesne industrije, florikultura proizvodnja, itd. Stanje u poljoprivrednoj proizvodnji ZDK u 2013. godini je povoljnije u odnosu na 2012. godinu, što potvrđuje i činjenica da je porastao ukupan prinos usjeva za 8%, u odnosu na prethodnu godinu.¹⁰

Izvršena je analiza poljoprivrednih površina u ZDK po kategorijama, a pregled korištenja oraničnih površina u 2014. godini prikazan je u tabeli. Problem u ZDK predstavlja nedovoljna upotreba obradivih površina, jer od ukupno 46.741 ha obradivog zemljišta oko 40,7% je neobrađenog zemljišta. Visoku obradenost oraničnih površina imaju općine Breza, Žepče i Dobojujug, dok je alarmantno stanje u odnosu na neobrađenost oranica u općinama Olovo (93,7%), Vareš (88,2%) te Maglaj (83,5%). Općina Visoko ima 7,9 % neobrađenog zemljišta što je svrstava u općine sa manjim postotkom neobrađenog zemljišta.

⁹ Privredna komora Zeničko-dobojskog kantona, Publikacije – Poljoprivreda i prehrambena industrija
<http://www.pkzedo.ba/temp.php?id=40&pid=5>

¹⁰ Revizija integrirane strategije razvoja ZDK za period 2016. – 2020. god., SITUACIONA ANALIZA, Finalni nacrt: April, 2015

Tabela 5: Pregled oraničnih površina prema načinu korištenja po općinama ZDK, u 2014. godini

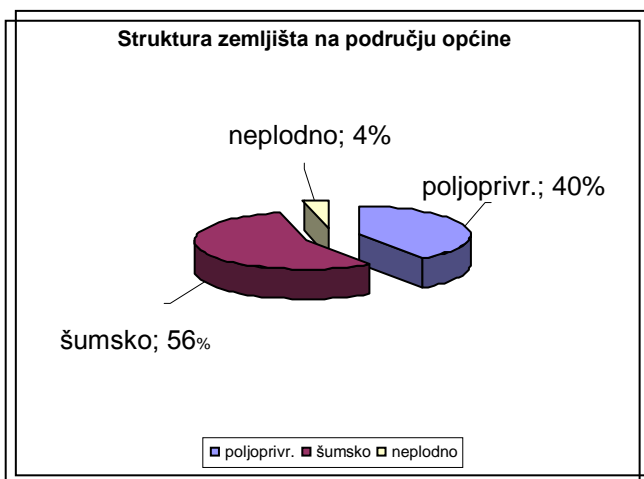
Oranice, bašte i vrtovi u ha						
Općina	Ukupno obradivo	Obradeno	Ostalo na oranicama	Ugari i neobrađeno	Neobrađene oranice i bašte	% neobrađenog zemljišta
Breza	1.635	1.610	25	-	-	0,0
Doboj - Jug	515	513	-	-	2	0,4
Kakanj	3.010	1.659	9	-	1.342	44,6
Maglaj	5.411	858	27	10	4.516	83,5
Olovo	2.897	180	3	-	2.714	93,7
Tešanj	7.815	5.665	4	600	1.546	19,8
Usora	3.134	3.074	8	2	50	1,6
Vareš	1.770	210	-	-	1.561	88,2
Visoko	5.706	5.207	47	-	452	7,9
Zavidovići	6.856	3.572	27	6	3.251	47,4
Zenica	6.320	2.704	14	-	3.602	57,0
Žepče	1.672	1.586	86	-	-	0,0
Z D K	46.741	26.838	250	618	19.036	40,7

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama za 2014., Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo

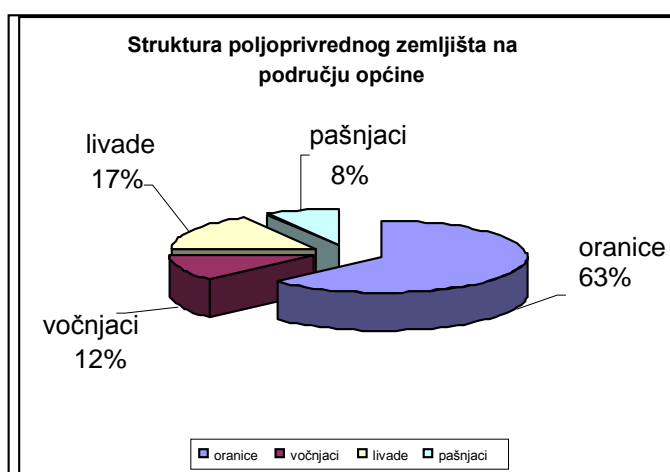
Najkvalitetnije poljoprivredno zemljište koncentrisano je uz dolinu rijeke Bosne i Fojnice, te njihovih pritoka (moštransko, dobrinjsko i radovljansko područje). Ako se uzme u obzir površina raspoloživog poljoprivrednog zemljišta i procjena trenutnog broja stanovnika, Općina Visoko ima cca 0,22 ha poljoprivrednog zemljišta po glavi stanovnika, što predstavlja dobar potencijal za razvoj poljoprivredne i prehrambene proizvodnje na području općine Visoko.

Prema službenim podacima na općini Visoko registrovano je 11 privrednih društava čija je osnovna djelatnost poljoprivredna proizvodnja i 110 fizičkih lica (obrtnici) koja su registrovana za poljoprivrednu djelatnost. Na općini su registrovane 4 poljoprivredne zadruge (ZZ“Visoko“, Opća poljoprivredna zadruga „Ide-al“ poljoprivredna zadruga „Moštre“ i Opća poljoprivredno proizvodno-uslužna zadruga „Bios“) te 9 udruženja iz oblasti poljoprivredne proizvodnje.

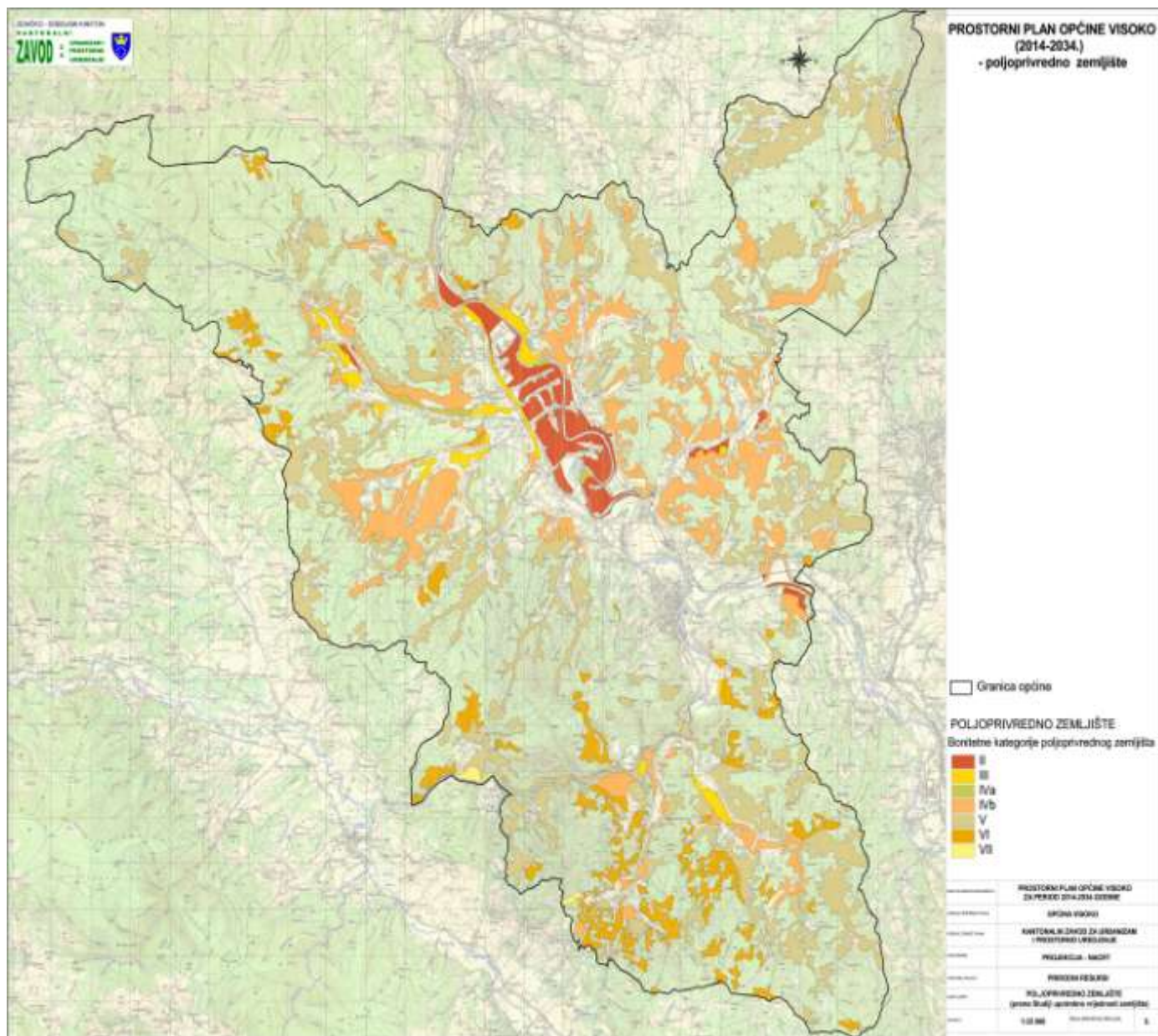
Grafikon 6: Struktura zemljišta

Grafikon 7: Struktura poljoprivrednog zemljišta

Slika 13: Poljoprivredno zemljište

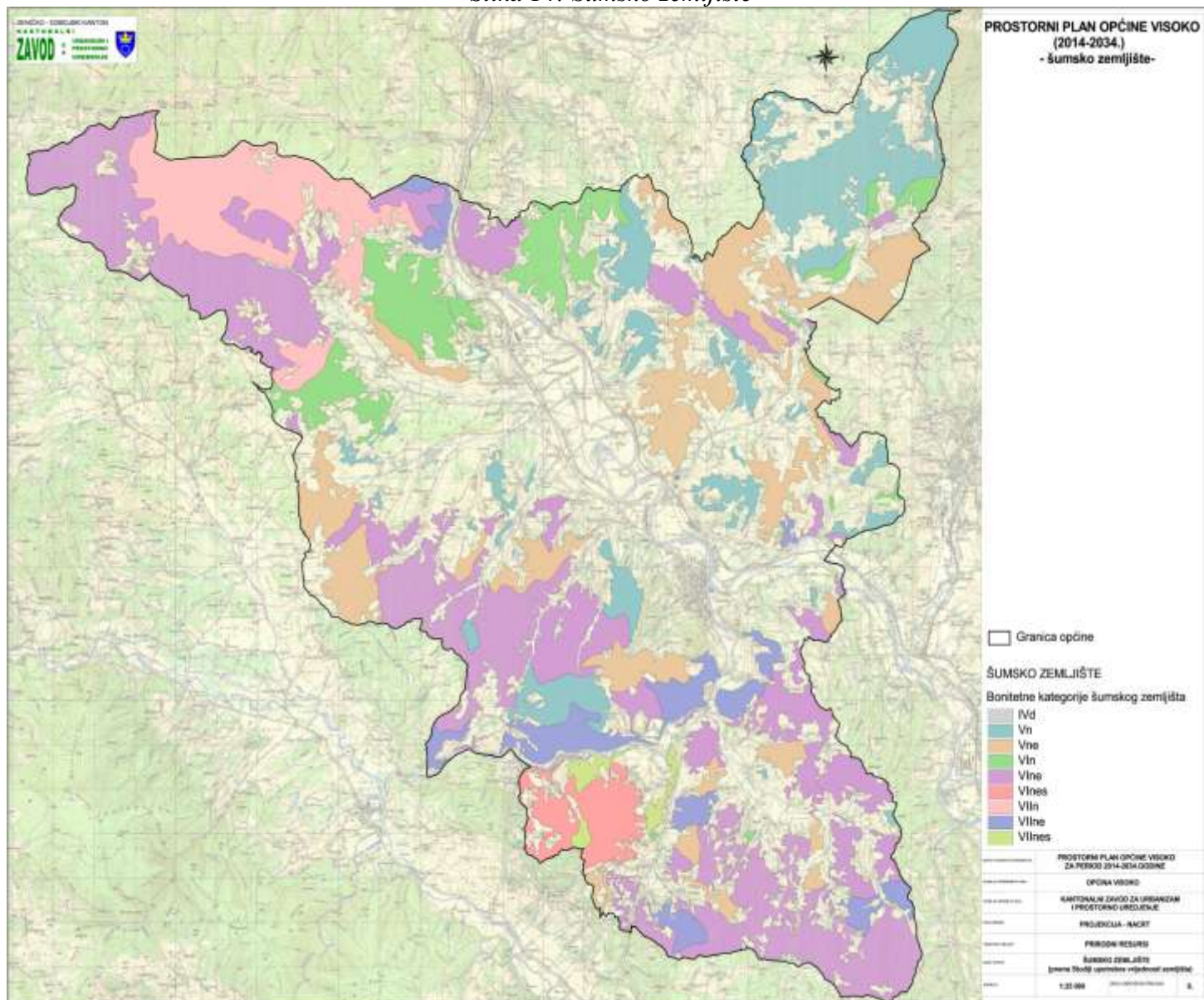
Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034

Prostornim planom utvrđene su bonitetne kategorije poljoprivrednog zemljišta prema upotrebnoj vrijednosti i to:

- II kategorija (zastupljena je dolinom rijeke Bosne sa lijeve i desne strane od mjesta Dobriči do Dobrinje);
- III kategorija (zastupljena je dolinom rijeke Bosne, Radovljanske rijeke, Lješevačkog potoka te Fojničke rijeke i Krljuštice);
- IVa kategorija (zastupljena je na najnižim lokalitetima priobalnog područja rijeke Bosne i Radovljanske rijeke);
- IVb kategorija (ravnomjerno je raspoređena na sjevernom dijelu općine oko mjesta Grđevac, Poriječani i Smršnica, dok je veoma malo zastupljena na južnom dijelu i to na lokalitetu Dautovići, Rajčići, i uz Vidovački potok. Na Zapadnom dijelu općine ova kategorija je prisutna na lokalitetima Dobro Selo i uz Radovljansku rijeku. U centralnom dijelu zauzima područja Kula Banjer, Uvorići i Arnautovići, dok u istočnom dijelu na lokalitetima Donja Vratnica, Lužnica, te uz Podvinjski potok.);
- V kategorija (ravnomjerno je raspoređeno i nalaze se na području Čifluka, Ginje, Zagornice, Tušnjića, Dobrog Vrela, Kule Banjer, Gornje i Donje Vratnice, Koložića, Lisova, Huskića, Poklečića, Bogošića, Podvinaca, Dolova, Bulčića, Šošnje, Džindića, Brezovika i Vučića);

- VI kategorija (najviše su zastupljena na južnom dijelu općine i to na lokalitetima Goduša, Grajani, Gorani, Bešići, Plješevica i vrlo malo na sjevernom dijelu općine na lokalitetu Šošnje; na zapadu na lokalitetu Rđavci i Boče.);
- VII kategorija (najviše su koncentrisani na sjeverozapadu, na lokalitetu Gradina, Vrenovača, Šuplja stijena, Tovarnica, Srebrenik i Oštro brdo);
- VIII kategorija (čine je: urbane zone, eksploataciona područja, saobraćajnice i vrlo plitka zemljišta)

Slika 14: Šumsko zemljište

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014.-2034.

Prostornim planom utvrđene su bonitetne kategorije šumskog zemljišta prema upotrebnoj vrijednosti, i to:

- IV kategorija (Zastupljena je veoma malo uz Fojničku rijeku)
- V kategorija (Šume ove kategorije zastupljene su najviše u sjevernim i sjeveroistočnim područjima općine na lokalitetima Velika šuma, Ravna kosa, Urije, Kula Banjer, Miljevci, Jelovik itd. Nalaze se i u zapadnim i jugozapadnim dijelovima na lokalitetu Samar, Bešika, Vrbojlača, Bijeli brijeg, Ramadanovci, Topuzova kosa, Krčevine. Na ovoj kategoriji je zastupljena mezofilna šuma hrasta kitnjaka i običnog graba, a manje šuma bukve sa postepenim prelazima.);
- VI kategorija (Zastupljena je najviše u sjevernim i južnim dijelovima općine na lokalitetima Paljevina, Srednje brdo, Grabova glava, zatim uz Klakorski i Podvinjski potok, Goruša, Crne bare, Gornja Zimča, Čatići, Barice);

- VII kategorija (zastupljena najviše na sjeverozapadnom dijelu, na lokalitetu Vranovača, Šuplja stijena, Srebrenik i Gradina, Komin, Gradac, Krstac, Kračane, Bedem);

- VIII kategorija (čine je: kopovi i vodene površine). Šumske kategorije nose pored oznake kategorije u indeksu simbole ograničavajućih faktora kao što su: nagib (n); erozija (e); dreniranost (d); kamenitost (k); opasnost od klizišta (r) i skeletnost (s).

Upotrebna vrijednost šumskog zemljišta, prema usvojenoj kategorizaciji, koja se odnosi na proizvodnu sposobnost zemljišta, grupiše sve bonitetne kategorije šumskog zemljišta u jednu zonu – zonu šuma. U zonu šuma spadaju svi zemljišni prostori (sve kategorije šumskih površina) koje se nalaze pod šumskom vegetacijom.

Tabela 6: Šumsko zemljište

Općina	Površina u ha	Drvena masa u 000 m ³	Drvena masa po ha/m ³
Breza	1.635	1.610	25
Doboj - Jug	515	513	-
Kakanj	3.010	1.659	9
Maglaj	5.411	858	27
Olovo	2.897	180	3
Tešanj	7.815	5.665	4
Usora	3.134	3.074	8
Vareš	1.770	210	-
Visoko	5.706	5.207	47
Zavidovići	6.856	3.572	27
Zenica	6.320	2.704	14
Žepče	1.672	1.586	86
Z D K	46.741	26.838	250

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama za 2014., Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo

Prema podacima koji se vode u Registru poljoprivrednih proizvođača i poljoprivrednih klijenata broj upisanih lica na području Općine je 1111. Nosioци razvoja poljoprivredne proizvodnje su slijedeća pravna lica: “Suša commerce“ d.o.o. Visoko, „Brovis“ d.d. Visoko, PPUZ „Bios“ p.o. Visoko, „Fruti-Funghi“ d.o.o. Visoko, „Voćar-Piramida“ d.o.o. Visoko te opća zadruga „Ide-al“ Visoko.

Tabela 7: Osnovni podaci o ukupnom broju registrovanih PG

Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Registar poljoprivrednih gazdinstava i Registar klijenata										
Naziv izvještaja:		Osnovni podaci o ukupnom broju registrovanih PG i vrsti org.oblika – strukturni izvještaj								
Vrijeme generisanja:		05.02.2015. 12:47								
Generisao korisnik:		Džafić Amira								
Teritorija:		FEDERACIJA BIH, regija: Zeničko-dobojski kanton, općina: Visoko, naselje: sva naselja								
Sjedište gazdinstva			Zbirni podaci o gazdinstvima							
Regija	Općina	Naselje	Ukupan broj gazd.	Ukupna površina gazd. [ha]	Broj PPG	Broj PG-PS	Broj članova PPG	Broj zaposlenih	Broj aktivnih gazd.	Broj pasivnih gazd.
ZDK	Visoko	Arnautovići	8	2.4625	8	0	11	0	8	0
ZDK	Visoko	Bare	4	7.2909	4	0	5	0	4	0
ZDK	Visoko	Bešići	1	1.2992	1	0	1	0	1	0
ZDK	Visoko	Biskupići	1	0.1857	1	0	2	0	1	0

Strategija razvoja Općine Visoko

ZDK	Visoko	Bradve	16	8.7033	14	2	25	1	16	0
ZDK	Visoko	Buci	12	9.8361	11	1	28	0	12	0
ZDK	Visoko	Buzić Mahala	20	7.4379	19	1	24	1	20	0
ZDK	Visoko	Buzići	10	4.5660	9	1	12	0	10	0
ZDK	Visoko	Čakalovići	2	0.9415	2	0	2	0	2	0
ZDK	Visoko	Čekrčići	10	15.3884	8	2	16	3	10	0
ZDK	Visoko	Čifluk	9	12.4283	7	2	12	3	9	0
ZDK	Visoko	Dautovci	6	8.9966	6	0	7	0	6	0
ZDK	Visoko	Dobrinje	11	8.0605	9	2	12	410	11	0
ZDK	Visoko	Dol	3	1.8602	1	2	2	1	3	0
ZDK	Visoko	Dolovi	4	2.0667	4	0	4	0	4	0
ZDK	Visoko	Donja Vratnica	9	4.7023	6	3	7	6	9	0
ZDK	Visoko	Donja Zimća	14	58.6764	12	2	14	67	14	0
ZDK	Visoko	Donje Moštre	34	26.6029	27	7	42	25	34	0
ZDK	Visoko	Dvor	26	25.1349	25	1	31	0	26	0
ZDK	Visoko	Džindići	14	8.5935	14	0	19	0	14	0
ZDK	Visoko	Ginje	31	19.1571	30	1	41	1	31	0
ZDK	Visoko	Goduša	23	19.8149	22	1	33	1	23	0
ZDK	Visoko	Gorani	3	3.6058	3	0	5	0	3	0
ZDK	Visoko	Gornja Vratnica	16	13.3160	14	2	18	4	16	0
ZDK	Visoko	Gornja Zimća	26	39.7514	25	1	39	1	26	0
ZDK	Visoko	Gornje Moštre	22	9.9928	14	8	16	5	22	0
ZDK	Visoko	Grajani	19	10.2522	18	1	25	0	19	0
ZDK	Visoko	Grdjevac	17	9.5353	17	0	23	0	17	0
ZDK	Visoko	Hadžići	2	1.3881	2	0	4	0	2	0
ZDK	Visoko	Hlapčevići	20	8.9350	20	0	25	0	20	0
ZDK	Visoko	Kalići	28	19.9493	26	2	37	1	28	0
ZDK	Visoko	Kalotići	3	0.5553	2	1	2	0	3	0
ZDK	Visoko	Koložići	31	22.1465	29	2	34	1	31	0
ZDK	Visoko	Kopači	3	0.9242	3	0	4	0	3	0
ZDK	Visoko	Kula Banjer	12	6.8120	12	0	17	0	12	0
ZDK	Visoko	Liješevo	44	23.4093	40	4	43	2	44	0
ZDK	Visoko	Lisovo	1	2.2907	1	0	1	0	1	0
ZDK	Visoko	Loznik	23	9.1113	21	2	24	1	23	0
ZDK	Visoko	Lužnica	2	1.8010	1	1	1	1	2	0
ZDK	Visoko	Mali Trnovci	12	5.9139	12	0	15	0	12	0
ZDK	Visoko	Malo Čajno	7	7.7009	6	1	7	5	7	0
ZDK	Visoko	Maurovići	32	18.7343	31	1	43	1	32	0
ZDK	Visoko	Muhašinovići	3	2.3637	3	0	8	0	3	0
ZDK	Visoko	Mulići	15	9.4985	14	1	20	0	15	0
ZDK	Visoko	Okolišće	9	2.0513	8	1	13	0	9	0
ZDK	Visoko	Orašac	19	8.8732	19	0	26	0	19	0

Strategija razvoja Općine Visoko

ZDK	Visoko	Ozrakovići	3	5.5898	2	1	4	2	3	0
ZDK	Visoko	Paljike	2	0.6234	2	0	2	0	2	0
ZDK	Visoko	Podvinjci	52	34.4799	47	5	64	6	52	0
ZDK	Visoko	Podvinje	8	2.9152	8	0	9	0	8	0
ZDK	Visoko	Poklečići	2	1.0961	2	0	3	0	2	0
ZDK	Visoko	Poriječani	30	18.6769	28	2	40	2	30	0
ZDK	Visoko	Radinovići	14	2.8851	13	1	22	0	14	0
ZDK	Visoko	Rajčići	7	12.0838	6	1	7	0	7	0
ZDK	Visoko	Ramadanovci	15	92.5066	14	1	19	1	15	0
ZDK	Visoko	Ratkovci	9	29.0514	6	3	11	1	9	0
ZDK	Visoko	Seoča	18	13.2899	18	0	24	0	18	0
ZDK	Visoko	Smršnica	20	14.0126	18	2	24	4	20	0
ZDK	Visoko	Srhinje	13	10.3926	12	1	12	0	13	0
ZDK	Visoko	Stuparići	25	23.7653	23	2	33	3	25	0
ZDK	Visoko	Šošnje	20	23.9069	20	0	25	0	20	0
ZDK	Visoko	Taukčići	7	12.0995	7	0	13	0	7	0
ZDK	Visoko	Topuzovo Polje	17	8.1297	15	2	21	2	17	0
ZDK	Visoko	Tramošnjik	26	11.9464	26	0	44	0	26	0
ZDK	Visoko	Tujlići	8	5.5918	6	2	8	4	8	0
ZDK	Visoko	Tušnjići	15	10.5727	14	1	18	1	15	0
ZDK	Visoko	Upovac	11	5.3225	11	0	11	0	11	0
ZDK	Visoko	Uvorići	35	33.6722	34	1	46	1	35	0
ZDK	Visoko	Veliko Čajno	16	8.0329	16	0	21	0	16	0
ZDK	Visoko	Veruša	4	0.7037	4	0	4	0	4	0
ZDK	Visoko	Vidovići	8	8.9483	7	1	12	1	8	0
ZDK	Visoko	Visoko	66	120.4897	57	9	72	48	66	0
ZDK	Visoko	Vrela	1	2.3122	1	0	1	0	1	0
ZDK	Visoko	Zagorice	4	12.0088	4	0	6	0	4	0
ZDK	Visoko	Zagornica	3	0.9958	2	1	2	0	3	0
ZDK	Visoko	Zbilje	15	9.5787	13	2	19	2	15	0
Visoko			1111	1028.7982	1017	94	1397	619	1111	0

Ono što čini ograničavajući faktor u razvoju poljoprivrede su usitnjene parcele koje su obično na različitim lokacijama te nerješeni imovinsko-pravni odnosi. I pored navedenih ograničenja poljoprivredna proizvodnja u zadnjih 5 godina u općini Visoko ima trend rasta. Bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom iz dopunske prerasta u osnovnu djelatnost fizičkih lica-poljoprivrednika.

Tabela 8 : Zasijane površine odabranih usjeva po općinama u 2013/2014 (u hektarima)

	Pšenica	Raž	Ječam	Zob	Kukuruz	Krompir	Luk crni	Grah
Breza	80	-	36	16	25	180	42	23
Doboj Jug	25	-	2	2	55	32	4	2
Kakanj	116	2	42	8	140	192	40	58
Maglaj	53	6	20	-	144	159	23	25
Olovo	15	-	4	4	20	60	10	18
Tešanj	300	-	45	30	1600	300	40	40

Usora	500	30	150	200	1800	80	1	7
Vareš	15	5	7	4	-	55	3	3
Visoko	280	4	35	7	235	490	33	202
Zavidovići	70	2	4	4	300	120	15	47
Zenica	234	16	50	25	200	421	811	75
Žepče	10	1	20	-	200	40	0	-

Izvor: Federalni zavod za statistiku Federacije BiH – Biljna proizvodnja u FBiH u 2014.g, Sarajevo, april 2015.g.

Tabela 9: Zasijane površine odabranih usjeva po općinama u 2013/2014 (u hektarima) – nastavak

	Kupus	Paradajz	Paprika	Djetelina	Lucerka	Kukuruz zeleni	Stočna repa	Trav.dj et. smjesa
Breza	11	12	14	290	320	80	75	260
Doboj Jug	3	5	5	96	98	38	-	90
Kakanj	10	21	20	296	313	32	15	250
Maglaj	10	7	7	90	62	53	5	170
Olovo	4	4	4	4	3	-	4	-
Tešanj	45	25	20	1300	1100	60	70	600
Usora	3	4	5	50	60	50	-	30
Vareš	5	-	-	10	1	-	1	60
Visoko	23	38	88	750	650	314	27	1854
Zavidovići	7	17	15	500	60	10	8	2000
Zenica	30	45	30	32	32	34	35	40
Žepče	-	5	4	265	170	-	-	300

Izvor: Federalni zavod za statistiku Federacije BiH – Biljna proizvodnja u FBiH u 2014.g., Sarajevo, april 2015.g.

U navedenim tabelama prikazane su zasijane površine odabranih usjeva po općinama ZDK u hektarima, gdje vidimo da općina Visoko prednjači u uzgoju paprike, lucerke, krompira i graha u odnosu na druge općine u ZDK.

3.1.4.3.2. Ratarstvo i plastenička proizvodnja

Proizvodnja povrća na otvorenom zastupljena je na najkvalitetnijim zemljištima uz vodotoke gdje stanovništvo ima dugogodišnju tradiciju proizvodnje i koristi prednosti proizvodnje uz navodnjavanje, a sve veći trend ima poljoprivredna proizvodnja u zaštićenom prostoru. Poljoprivredna proizvodnja u zaštićenim prostorima kao što su plastenici je iznimno važan segment poljoprivredne industrije razvijenih zemalja. Kako raste potreba stanovništva za svježim namirnicama tokom cijele godine, raste i značaj plastenika. Danas je nezamislivo imati ozbiljnu proizvodnju bez plastenika, a BiH zasigurno ima veliki potencijal, obzirom na klimatske uvjete i ostale pogodnosti. Plastenik je posebna vrsta višegodišnjeg i trajno zaštićenog prostora koji je svojim oblikom, veličinom i opremom u potpunosti prilagođen uzgoju određenih kultura. Omogućuje stvaranje kontroliranih uvjeta poput klimatskih, hranidbenih i ostalih potrebnih za kvalitetan uzgoj. Procjenjuje se da jedna četveročlana porodica može ostvariti zadovoljavajuće prihode proizvodnjom u plasteniku na površini od 400-500 m². Također, bitno je spomenuti da u ZDK Općina Visoko prednjači u proizvodnji krompira, paprike, lucerke i graha.

U **ratarstvu** evidentno je povećanje proizvodnje krmnog bilja - silažnog kukuruza, kao i proizvodnja povrća u zatvorenom prostoru (plastenička proizvodnja), koja se intenzivno razvija u zadnjih pet godina. Procjenjuje se da se na području općine Visoko pod plastenicima nalazi cca 50.000 m² zemljišta.

Prednosti plasteničke proizvodnje su slijedeće:

- uzgoj više kultura u toku godine,
- kontrola klimatskih uvjeta i zaštita od mraza i vremenskih nepogoda,
- veći prinosi na maloj površini,
- veći finansijski efekti - usjevi prispjevaju ranije kada je cijena proizvoda veća,
- radno intenzivan oblik proizvodnje

U oblasti plasteničke proizvodnje na području općine Visoko za 2014.g. najznačajnije su sljedeće kulture:

- paradajz / rajčica 20.000 m²
- paprika zelena 20.000 m²
- krastavac, salatni i kornišon 4000 m²
- cvijeće i ukrasnop bilje 2000 m²¹¹

U oblasti ratarske proizvodnje na području općine Visoko a koja se odnosi na proizvodnju žita najviše se uzgajaju sljedeće kulture:

- pšenica, merkantilna (ozima i jara) 280 ha
- kukuruz – zrno merkantili 235 ha
- raž (ozima i jara) 4 ha¹²
- ječam (ozima i jari) 35 ha
- zob (ozima i jara) 7 ha

Kada je riječ o zasađenom povrtnom bilju u 2014.g. na području općine Visoko najviše su se uzgajale sljedeće kulture:

- krompir / krumpir (merkantilni) 490 ha
- grah – suho zrno 192 ha
- paradajz / rajčica 38 ha
- ostalo povrće (peršun / peršin, celer) 36 ha
- luk – crni 33 ha
- kupus 23 ha
- špinat i blitva 17 ha
- krastavac, slatani i kornišon 10 ha
- tikvice 3 ha¹³
- grah – zelena mahuna 10 ha
- paprika – zelena 88 ha
- mrkva 17 ha
- cvekla / cikla 5 ha
- karfiol / cvjetača 5 ha
- luk bijeli / češnjak 5 ha
- salata, zelena 4 ha
- grašak – zelena mahuna 7 ha

U nastavku ćemo predstaviti proizvodnju stočnog krmnog bilja na području općine Visoko u 2014.godini kako slijedi:

- travno – djetelinske smjese 1853 ha
- lucerka / lucerna 650 ha
- stočna repa 27 ha¹⁴
- djetelina 750 ha
- kukuruz, zelena masa 240 ha

3.1.4.3.3. Voćarstvo

Kada, je riječ o **voćarstvu**, u periodu od 2004. do 2013. godine formirano je oko 190 hektara zasada uglavnom jabuka, krušaka, višnje i trešnje. U prošloj godini (2014.g.) ukupan broj stabala voća prikazan je u nastavku:

- jabuke 99000 stabala (75000 sposobnih za rod¹⁵)
- šljive 92800 stabala (89300 sposobnih za rod)
- kruške 30900 stabala (27500 sposobnih za rod)
- orasi 3500 stabala (2600 sposobnih za rod)
- trešnje 5800 stabala (5200 sposobnih za rod)
- višnje 18400 stabala (17300 sposobnih za rod)

Trenutno je zasnivanje voćnjaka krošnjastog voća u stagnaciji, a sve veće interesovanje je za proizvodnju maline. U 2013.g. na općini Visoko zasnovano je 100 dunuma novih zasada maline. Na grafikonu ispod dati su prinosi voća u općini Visoko u tonama gdje se vidi da se najviše proizvede jabuka, šljiva i krušaka, mada se u narednom periodu očekuje da će proizvodnja maline postati broj 1.

¹¹ Podaci se odnose na jesenju i proljetnu sjetvu na području općine Visoko za period 2014.g. (Izvještaj o površinama i zasadima na kraju proljetne sjetve u 2014. godini)

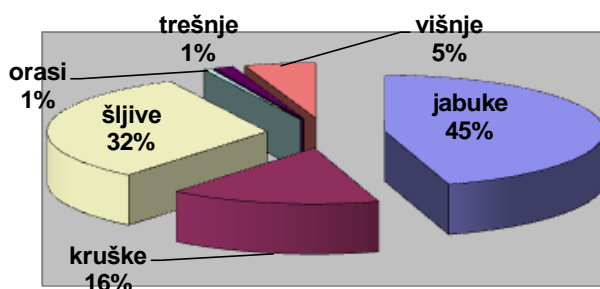
¹² Ibidem

¹³ Ibidem

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Ukupan broj stabala uključuje sva stabla bez obzira na starost, tj stabla sposobna za rod kao i mlada stabla koja još ne mogu dati rod; stabla sposobna za rod su sva stabla koja obzirom na starost i razvijenost mogu dati rod, bez obzira da li su u datoj godini rodila ili ne

Grafikon 8: Prinosi voća za 2014.g. u općini Visoko u tonama

Trenutno je veliko interesovanje za proizvodnju maline. U 2013. godini u općini Visoko zasnovano je cca 100 dunuma novih zasada maline, dok je u 2014. godini iz grupe jagodičastog / bobičastog voća zasađeno 27 ha jagode, 25 ha maline, te 4 ha borovnice.

Zaključno sa septembrom 2015.g. na području općine Visoko zasađeno je ukupno 750 dunuma maline. Na cijelom području općine Visoko su vrlo povoljni hidrogeološki uslovi za sadnju maline i uglavnom je riječ o sortama: rana sorta «Meeker», «Willamette» i kasna sorta «Polka». Poljoprivredni proizvođači koji su imale zasade rane sorte maline pokazuju interesovanje za sortom maline čiji usjevi su do kraja jeseni, te na taj način imaju kontinuiranu proizvodnju maline od mjeseca juna do mjeseca oktobra. Privredno društvo «Frutti funghi» d.o.o Visoko ima kapacitete za uskladištenje ove vrste voća kao što je hladnjača za skladištenje jagodastog voća i šumskih plodova kapaciteta 60 tona i vozila opremljena termokingom za transport otkupljenog voća do pogona smrzavanja.

Općina Visoko radi na podsticanju proizvodnje maline Programom «Razvoja savremene proizvodnje jagodastog voća na području općine Visoko u cilju zapošljavanja stanovništva u ruralnim područjima» koji podrazumjeva organizaciju proizvodnje jagodičastog voća na dugoročnom nivou i apsolutno savremenim osnovama u svim segmentima, kao jednu od najprofitabilnijih grana BiH poljoprivrede, sa cjelokupnom infrastrukturom. Razvoj poljoprivrede u sektoru jagodastog voća je rezultat:

- adekvatnog tržišta i velike potražnje za plodovima uz organizovan sistem otkupa koji provodi jedna od najvećih kompanija «Frutti-Funghi»
- ogromne nezaposlenosti stanovništva u ruralnim područjima koja u uzgoju jagodastog voća vidi šansu za zapošljavanje i obezbjeđenje prihoda
- relativno jeftina radna snaga u poređenju sa zemljama EU koje predstavljaju dominantno tržište za plodove jagodastog voća
- pogodni resursi u pogledu klime

Nosilac ovog programa je kompanija «Frutti-Funghi» d.o.o. Export-Import. Kompanija je krenula sa radom 2001.godine gdje se u početku firma bavila otkupom i preradom samo gljive (smrčak, vrganj, lisičarka) u svježem, suhom i briniranom stanju da bi se 2005.g. uz pomoć USAID-LAMP preregistrovala u privredni subjekt «Frutti-Funghi» d.o.o Export-Import. Od 2005.godine na domaćem i inostranom tržištu nastupa samostalno bez posrednika u trgovini što je istoj omogućilo dalji razvoj i prosperitet koji se ogleda u povećanju osnovnog kapitala, broju uposlenih i kooperanata, te razvoju proizvoda u kvantitativnom i kvalitativnom smislu (sa otkupom tri vrste gljive na početku na deset kao i proširenje otkupa u segment jagodastog voća: malina, kupina, borovnica, jagoda kako onog iz prirodnih populacija tako i iz plantažnih zasada). Proizvodi se izvoze u Italiju, Austriju, Njemačku, Francusku, Sloveniju i Tursku. Kompanija posjeduje najveću plantažu američke visokožbunaste borovnice na području BiH. Danas kompanija «Frutti Funghi» predstavlja apsolutno savremen kompleks koji predstavlja reprocentar jagodastog voća gdje je jedna od ključnih karika moderni rasadnik kapaciteta cca 650.000 komada sadnica različitih kultura, tipova i kultivara jagodastog voća. Na taj način pored zagarantovanog otkupa firma je postala ključna karika u razvoju sektora jagodastog voća u regiji obezbjeđujući adekvatan sadni materijal za potencijalne proizvođače koji bi bio isplaćivan kroz otkupljenu robu. Danas firma ima oko 2.000 kooperanata sa područja Zeničko-dobojskog kantona, zatim Teslića, Travnika, Fojnice, Kiseljaka, Kladnja, Srebrenice i Bratunca.

Ovaj program osmišljen je tako da se razvoj proizvodnje plodova na području općine Visoko bazira na lokalnoj produkciji sadnog materijala u okviru kompanije «Frutti-Funghi» koja posjeduje rasadnički kapacitet u saradnji sa općinom Visoko. Nakon produkcije sadni materijal bi Općina dodjeljivala lokalnom stanovništvu, odnosno potencijalnim kooperantima

kompanije «Frutti-Fungh» čime bi se obezbijedio zagarantovan sistem otkupa i zapošljavanje lokalnog stanovništva a lokalnoj kompaniji ojačali kapaciteti i obezbijedila konkurentnost na tržištu.

Ciljevi programa:

- Zapošljavanje ruralnog stanovništva direktno i indirektno (stalno zaposleni u kompaniji te novi radnici i dva agronoma savjetodavca; zapošljavanje potencijalnih proizvođača jagodastog voća - krajnji korisnici programa: cca 100 korisnika - budući da u prosjeku postoje tročlane porodice onda se može reći da bi broj krajnjih korisnika bio 300 osoba)
- Indirektno zapošljavanje bi podrazumjevalo 25 sezonskih radnika sa strukturom 10 muških i 15 ženskih osoba, te sve kooperante i članove njihovih porodica koji ostvaruju prihode od date proizvodnje. Pored toga, posao bi bio osiguran i za sve osobe u lancu distribucije sirovinske baze i finalnog proizvoda.
- Ostvarenje šansi za direktne i indirektno strane investicije
- Veće mogućnosti za plasman finalnih proizvoda odnosno povećanje prodaje na domaćem i ino tržištu gdje će doći do direktnog povećanja izvoza, otkupa i prodaje
- Povećanje kvaliteta finalnog proizvoda
- Sve navedeno za posljedicu će imati lokalni i regionalni razvoj.

Očekivani rezultati:

1. Povećanje broja radnih mjesta
2. Povećanje proizvodnje jagodastog voća
3. Proširenje postojećih kapaciteta kompanije
4. Održiv razvoj, kako kompanije tako i regije
5. Poboljšanje kvaliteta domaćih proizvoda
6. Smanjenje neuravnoteženosti bh. trgovine
7. Povećana konkurentnost
8. Povećanje izvoza, smanjenje uvoza

Privredna društva iz oblasti ratarstva, plasteničke proizvodnje i voćarstva na području općine Visoko kao što su Opća zadruga «IDE-AL» p.o Visoko, Poljoprivredno-prometna zadruga «Bios», «Frutti-funghi» d.o.o Visoko i «Voćar-Piramida» d.o.o Visoko imaju poseban značaj zbog kooperacije sa malim poljoprivrednim proizvođačima, posebno sa aspekta pomoći u plasmanu njihovih proizvoda.

3.1.4.3.4. Animalna proizvodnja

Kada govorimo o animalnoj proizvodnji najznačajnija grana je govedarstvo. Prema statističkim podacima u 2013. godini broj grla goveda je 3.860, dok je taj broj u 2014.g. smanjen na 3500 od toga krave i steone junice 3020. Brojno stanje stoke na dan 31.12.2014.g. na području općine Visoko izgleda ovako:

- goveda 3500 (krave i steone junice 3020)
- ovce 6200 (ovce za rasplod 5000)
- svinje 270 (krmače i supras.nazimice 20)
- konji 170 (kobile i ždrjebne omice 20)
- perad 38500 (nesilice 25500)
- koze 700¹⁶

Peradarska proizvodnja na području općine Visoko ima trend rasta kao i izgradnja savremenih objekata za tov minimalnog kapaciteta 5.000 brojlera. Pčelarstvo na području općine takođe ima uzlaznu putanju, prema pokazateljima iz 2014.godine broj košnica procenjen je na 2700.

¹⁶ Procjena brojnog stanja stoke i stočne proizvodnje za poljoprivredna gazdinstva na području općine Visoko za 2014.g.

Tradicija i iskustvo poljoprivrednih proizvođača u kooperantskoj proizvodnji za potrebe prehrambene i prerađivačke industrije može se smatrati značajnim resursom kojim ova općina raspolaže.

Uz dugogodišnju tradiciju u poljoprivrednoj proizvodnji i preradi značajne investicione mogućnosti za daljnji razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje u općini Visoko predstavljaju raspoloživo kvalitetno obradivo zemljište i postojeći kapaciteti u uzgoju stoke i tovu junadi, uzgoju brojlera i proizvodnji proizvoda od pilećeg mesa, proizvodnja mlijeka i voćarski rasadnici.

1/3 poljoprivrednog zemljišta čine oranice i bašte koje spadaju po upotrebnoj vrijednosti u najkvalitetnije zemljište (oranice i bašte 5.676 hektara, livade 14.964 hektara, voćnjaci 1.088 hektara i pašnjaci 762 hektara). Na općini Visoko registrirano je 11 društava koja se bave proizvodnjom i preradom poljoprivrednih proizvoda i 97 fizičkih lica koja su registrirana kao obrtnici. Ukupan prihod ostvaren u poljoprivredi za 2013. godinu na području općine Visoko iznosio je 2,5 miliona KM, a pretpostavke za 2014.g. su nešto veći prihodi. Poljoprivredna proizvodnja ima trend rasta, a karakteristika sadašnje proizvodnje je orijentacija na savremen način proizvodnje voća i povrća. Podignuto je do 150 ha intenzivnih zasada voća, a trend proizvođača povrća je proizvodnja u plastenicima. Do sada se proizvodnja u plastenicima vrši na oko 4.000 m². Općina Visoko nudi mogućnosti za razvoj svih grana poljoprivrede.

U razvoju poljoprivrede, posebno važnu ulogu ima Udruženje poljoprivrednih proizvođača ZDK, kao i udruženja poljoprivrednih proizvođača na nivou općina, te zadruge kao poseban oblik organizovanja većeg broja sitnih poljoprivrednih proizvođača na području ZDK za povezivanje sa većim preduzećima iz prehrambene industrije. Ove organizacije zastupaju interese 49 poljoprivrednika u kreiranju politike podrške poljoprivredi te učestvuju u dijalogu sa Vladom ZDK o definisanju kriterija za raspodjelu poticaja u ovoj oblasti koji se planiraju u budžetskim sredstvima.

Sektor poljoprivrede je šansa da se apsorbuje znatan višak radne snage koja je nedovoljno zaposlena ili nema zaposlenje, imajući u vidu pogodnosti blizine urbanih sredina kao velikih potrošača hrane, kao i mogućnosti izvoza uz razvoj vlastitih tržišnih marki u pojedinim proizvodnjama.

3.1.4.3.5. Prehrambena industrija i proizvodnja suhog mesa

Na području općine Visoko postoje prerađivački kapaciteti od kojih se mogu istaknuti sljedeća preduzeća: „Vispak“ d.d. Visoko, „Rampart“ d.o.o. Visoko, „Vita-Life“ d.o.o. Visoko, Akova Group – Brovis d.d. Visoko, industrija mesa „Semić“ d.o.o. Visoko. Povoljan geografski položaj cijelog teritorija općine Visoko i dobra prometna povezanost pozitivno utiču na povećanje fizičkog obima proizvodnog programa, proširenje ponude novim proizvodima, širenje distribucijske mreže i tržišta uopće.

Općina Visoko ima izgrađene brendove kada je u pitanju prehrambena i prerađivačka industrija koji su prepoznatljivi širom svijeta, što otvara mogućnosti dodatnih investicija i ulaganja u ovu industriju kako bi se dodatno poboljšala i unaprijedila prodaja, te ostvario dodatni rast u ovoj oblasti industrije. Potvrda kompetentnosti za pravu bosansku kafu i bosansku kuhinju su svakako brandovi „Zlatna džezva“, „Bosni kafa“, „Espresso“, „Begova čorba“, „Sarajevska čorba“, „Tarhana“, „Tajna“, a tu su i „Stampi“, „Espresso“, „Tiru – Liru“, i drugi a sve su brendovi kompanije Vispak d.d. Visoko. Akova Impex je prodajno-distributivnog karaktera i na tržište plasira više od stotinu različitih proizvoda kompanije Ovako (proizvodnja mesnih prerađevina) i kompanije BROVIS (proizvodnja pilećeg mesa) a svi proizvodi, uključujući i piletinu, prodaju se pod prepoznatljivim brendom "Ovako". Osnovna djelatnost firme „Rampart“ d.o.o. Visoko je proizvodnja petit kekisa, napolitanki, čajnih kolutića, čajnog peciva, slanah štapića, slanah pereca, šećer kocke koji su prepoznatljivi kako na domaćem tako i na stranom tržištu. Preduzeće „Vita-life“ d.o.o. Visoko je od samog osnivanja razvio i lansirao prvi vlastiti brend Vitella.

Uspješan rad ovih preduzeća zasniva na dugogodišnjoj tradiciji i kvalificiranim ljudskim resursima. Povećanje fizičkog obima proizvodnog programa, proširenje ponude novim proizvodima, širenje distribucijske mreže i tržišta uopće, samo su neki od trendova koji se nezaustavljivo razvijaju u ovoj industriji.

U mnogim krajevima Bosne i Hercegovine, a naročito u središnjem području proizvode se suhomesnati proizvodi. Ti suhomesnati proizvodi odlikuju se specifičnostima ne samo sa područja s kojeg potiču nego i od načina obrade mesa, dužine soljenja ili salamurenja, metoda sušenja i dimljenja proizvoda. U BiH je prisutna tradicija proizvodnje suhomesnatih proizvoda među kojima posebno mjesto zauzimaju suho meso i sudžuka koji dolaze sa područja općine Visoko. U Visokom se suho meso i sudžuka prave od 1750 i neke godine stoga Visoko ima tradiciju, iskustvo i kapacitete, a napisano je čak pet studija koje Visoko predstavljaju kao ekološki povoljno mjesto za proizvodnju organske

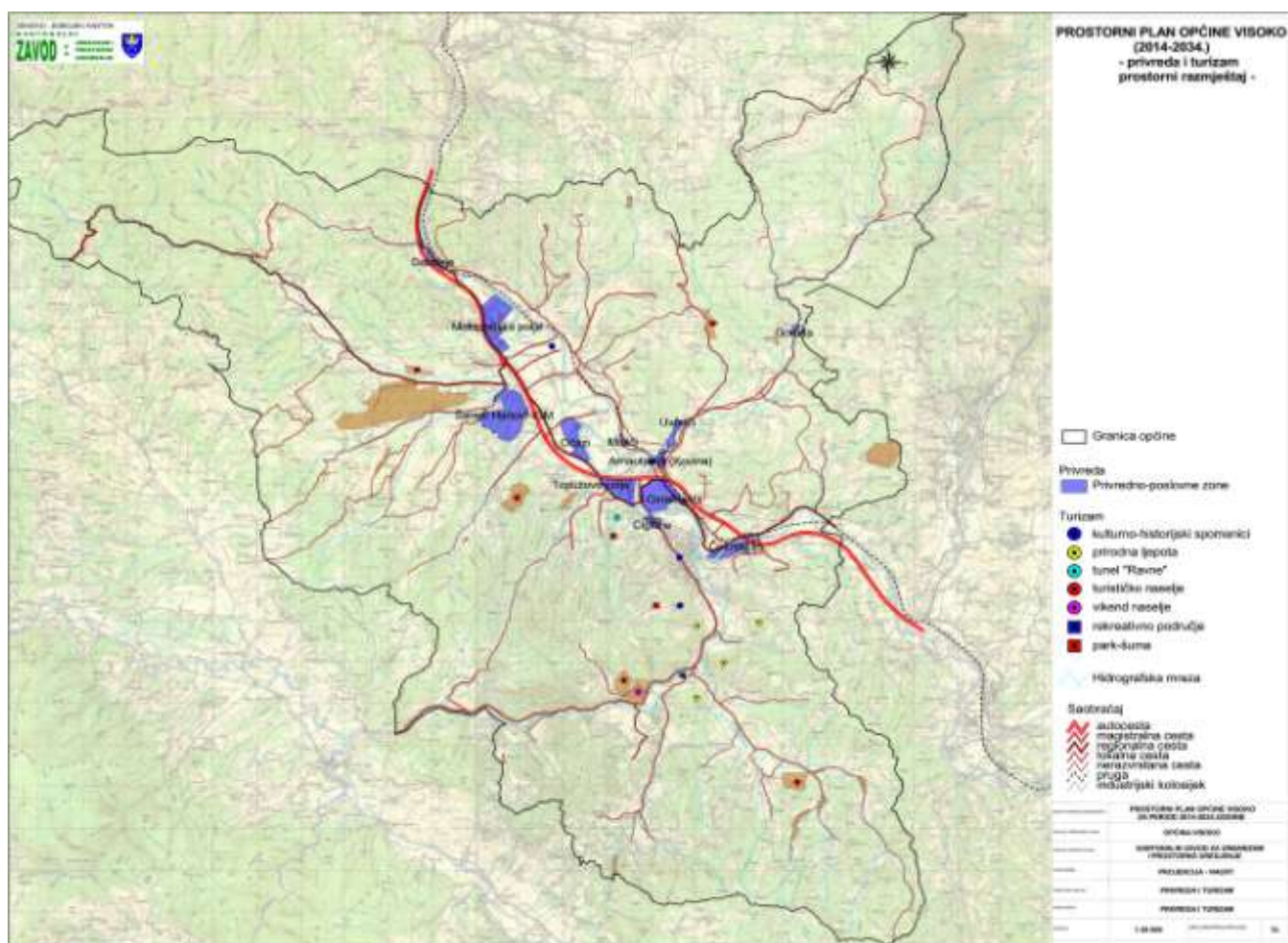
hrane. U Visokom se stotinjak porodica bavi ovim poslom, a kvalitet i ukus suhog mesa i sudžuke zavise od ishrane goveda, pripreme mesa i drva koja se lože pri sušenju. Primjenom savremene opreme i metoda za preradu mesa proširen je asortiman proizvoda koji bi se mogao podijeliti na sljedeće:

- tradicionalne suhomesnate proizvode (suho meso i sudžuka) u rinfuznom i vakum pakovanju;
- polutrajne proizvode (kobasice, hrenovke i salame):
- oblikovane proizvode (ćevapi, faširano meso, sudžukice i pljeskavice).

3.1.4.4. Turizam

Moglo bi se reći kako nema zemlje ili grada u svijetu koja, u većoj ili manjoj mjeri, ne razvija ili domaći ili međunarodni turizam, pa ni naša zemlja i grad nije izuzetak u tome. Turizam se smatra granom koja na najbolji način osigurava specifičnu ponudu i ekonomsku valorizaciju¹⁷ domaćeg turističkog proizvoda koji čine elementi tradicije i kulture, prirodnog naslijeđa i izgrađene materijalne kulture, te uslužne i proizvodne komponente lokalnih turističkih sadržaja. Turizam preko svojih ekonomskih funkcija utiče na skoro sve grane nacionalne ekonomije te tako stvara multiplikatore rasta GDP, zaposlenosti i investicija, omogućava ubrzanje regionalnog i lokalnog razvoja, pokreće proizvodnju za zadovoljavanje potreba turizma, pospešuje devizni priliv i omogućava poboljšanje platne bilanse zemlje, te utiče na porast sveukupne zaposlenosti, odnosno turizam ima eksplicitan uticaj na makroekonomske agregate i povećava makroekonomsku stabilnost svake države, a istovremeno omogućava ubrzanje regionalnog i lokalnog razvoja.

Slika: 15: Privreda i turizam

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034.g.

¹⁷ Riječ valorizacija je nastala od latinske reči valor (vrijednost), a značenje se vezuje uglavnom za određivanje vrijednosti, procjenu.

Prostornim planom, za potrebe razvoja turizma na teritoriji općine je predviđena izgradnja turističkih naselja, za koja su utvrđena građevinska zemljišta van urbanih područja, namjene turistička naselja. Na teritoriji općine postoje vikend naselja, za koja su Prostornim planom utvrđena građevinska zemljišta van urbanih područja, namjena za rekreaciju, odmor i povremeni boravak, kao i turizam.

Prostornim planom, za potrebe razvoja turizma na teritoriji općine je predviđena zaštita, kao i promocija prirodnih ljepota i kulturno-historijskog naslijeđa za sve kulturno historijske spomenike utvrđene Prostornim planom Općine Visoko.

Prostornim planom, za potrebe razvoja turizma na teritoriji općine, za sve atrakcije, odnosno lokalitete za koje zbog njihove specifičnosti postoji interes turista (posjetitelja), predviđa se uređenje i zaštita u skladu sa važećom zakonskom regulativom. Za lokalitete iz prethodnog stava će se utvrditi granice za koje je potrebno uraditi provedbene planske dokumente u skladu sa Prostornim planom, koji će omogućiti korištenje tih prostora u turističke svrhe, a u isto vrijeme zaštititi cjelokupni prostor.

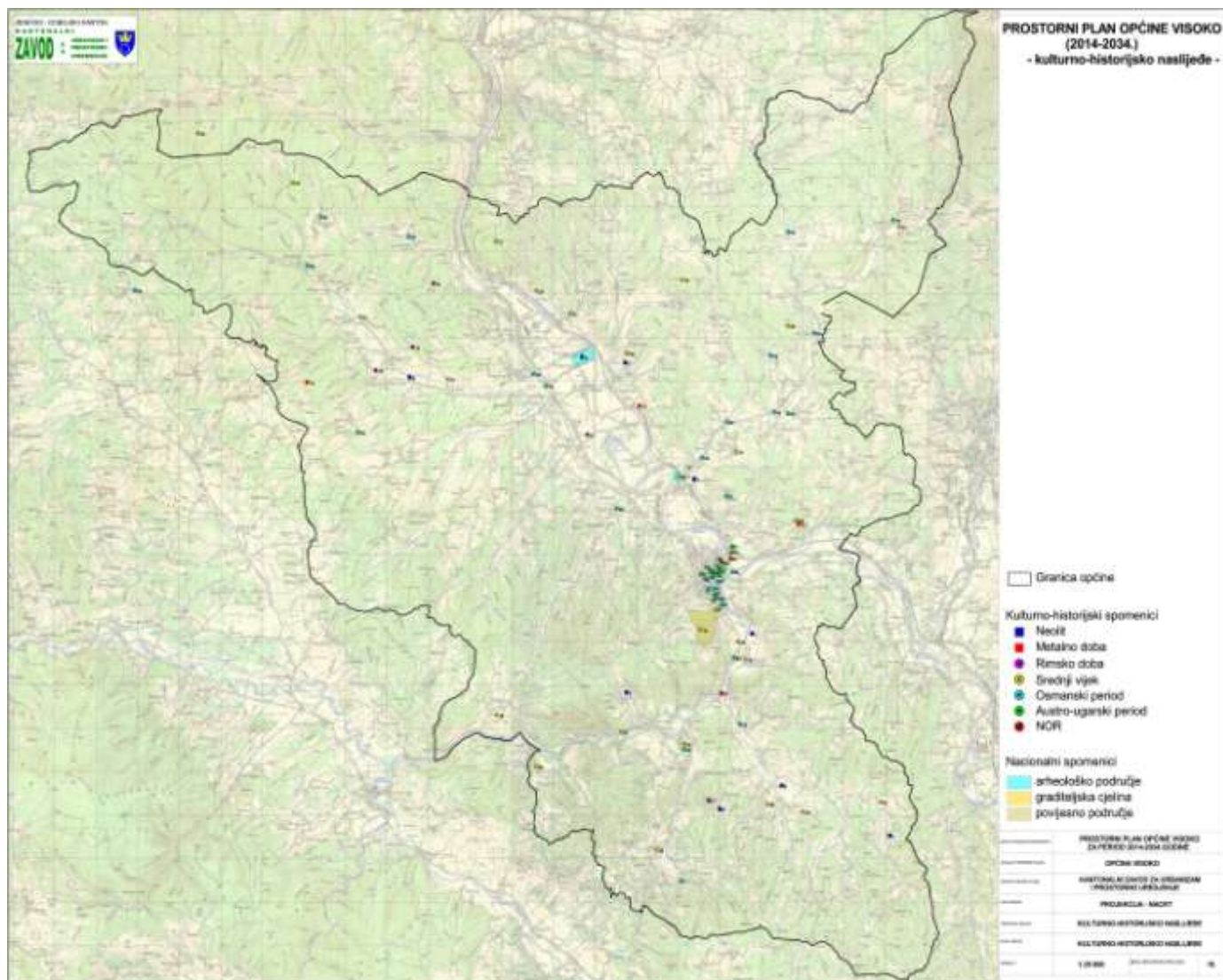
Za turistička i druga logorovanja u smislu povremenog i privremenog zauzimanja prostora na području općine opredjeljuju se slijedeći lokaliteti:

- Prostor na lijevoj obali rijeke Fojnice zvani "Luka",
- Prostor na desnoj obali rijeke Fojnice zvani "Mlinište",
- Prostor na lokalitetima: "Kondžilo", "Krnica", "Goranske bare", "Medenik", "Mlakovac", "Ulukovac", "Piskavice", "Veljak", "Paljike", "Ravne" i "Begića Luka" (Lužnica).

Izvanredna vrijednost i raznovrsnost kulturno - historijske baštine Visokog su bitni faktori razvoja turizma, te je potrebno da se sačuva njihova vrijednost jer bogata kulturno - historijska baština ovog grada predstavlja značajan izvor za ostvarivanje komparativne prednosti u odnosu na druge destinacije i gradove. Zbog bogatstva događaja koji su obilježili historiju Visokog (različitih naroda, kultura i tradicija koje su ostavile svoje pečate današnjem naslijeđu Visokog) stvorila se mješavina kultura po čemu je naša zemlja i prepoznatljiva a i s njom Visoko. Lokaliteti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa koji se nalaze u granicama općine Visoko imaju državni značaj jer historijat ovdašnjih lokaliteta ujedno je hiljadugodišnja historija države Bosne i Hercegovine.

Pozicioniranje Visokog kao atraktivne turističke destinacije je moguće obzirom na potencijal koji ovaj grad ima. Dobar geografski položaj, blizina glavnom gradu, dobra povezanost sa ostalim gradovima i regijama, ugodna klima od bitnog su značaja jer se mogu koristiti za promociju Visokog kao poželjne destinacije za turiste kako domaće tako i strane. Značajniji atributi Visokog su: bogato kulturno-historijsko naslijeđe, prirodne ljepote, kultura i tradicija, turistička odredišta uključujući antičke i srednjovjekovne lokalitete i objekte, vjerske objekte, Zavičajni muzej, Bosanska dolina piramida te ostale atrakcije i zanimljivosti koje su jedinstvene za ovaj grad. U ovom gradu nalazi se šest nacionalnih spomenika BiH što dovoljno govori o bogatom kulturno-historijskom naslijeđu i značaju ovog grada kroz historiju za cijelu BiH o kojoj govori historijski dokument "Povelja Kulina bana".

Slika 16: Kulturno-historijsko naslijeđe Općine Visoko

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014-2034

Prostornim planom utvrđeno je kulturno-historijsko naslijeđe iz različitih historijskih perioda koje treba zaštititi, a ovisno o stanju spomenika i spomeničkih cjelina, definirana su tri tipa rehabilitacije i to:

- Rehabilitacija Tip A (za strukture koje se nisu značajnije izmjenile)
- Rehabilitacija Tip B (za strukture koje su se izmjenile ali se mogu vratiti u prvobitno stanje)
- Rehabilitacija Tip C (za strukture koje su se nepovratno izmjenile)

Ono što zahtjeva posebnu elaboraciju je marketinški pristup i analiza efekata ulaganja u sektor turizma. Potencijalno bi trebalo sve posmatrati u kontekstu zarade kroz različite oblike pružanja proizvoda i usluga: prenočište, hrana, rekreacija, odmor, kulturni sadržaji. U ovom sektoru bi trebalo razviti različite modalitete javno- privatnog partnerstva kroz izgradnju hotelskih, ugostiteljskih, sportskih i drugih kapaciteta koji bi bili u funkciji potreba turista, ali i unosan posao poduzetnicima u privatnom sektoru i povrata ulaganja u infrastrukturu u javnom sektoru.

U Visokom, osim iznimno važnih dijelova privrede prepoznat je i turizam kao strateška grana razvoja. Rast turističkog prometa posljednjih godina te naše kulturno i prirodno naslijeđe, potvrđuje da je Visoko na putu da turizam postane aktivni generator razvoja privrede, a time i stvaranja novih radnih mjesta. Potrebno je pažljivo isplanirati aktivnosti i stvoriti kvalitetnu saradnju svih sudionika u procesima stvaranja turističkog proizvoda i njegovog plasmana. Polazeći od raspoloživih resursa, načela održivog razvoja i vrijedne (ambiciozne) organizacijsko-programske osnove,

poželjan je scenarij ubrzanog razvoja uz veću promociju i ulaganja u kulturno-historijsko naslijeđe Visokog i piramida kao posebne atrakcije. Posljednjih godina ovom pitanju se pristupilo aktivno i ozbiljno gdje se radilo na uređenju, osvjetljenju, izradi projektno-tehničke dokumentacije, očuvanju, promociji i brendiranju turističkih proizvoda Visokog, a ta praksa se nastavlja i u budućnosti.

Ocjena stanja turizma Visokog ističe ključna obilježja koje u smislu potencijala čine prednosti i nedostatke s gledišta mogućeg razvoja. Takvim pristupom može se naglasiti: Ključne komparativne prednosti Visokog koje treba pretvoriti u konkurentne prednosti su:

- izvanredni, još visoko očuvani prirodni resursi
- jedinstveno kulturno-povijesno i civilizacijsko naslijeđe i nacionalni spomenici
- blizina znatnog dijela emitivnog tržišta
- autohtonost života, običaja i ljudi (gostoprimstvo)
- piramide kao posebna atrakcija;

Nedostaci su:

- Turistička infrastruktura kvalitetom u ozbiljnoj mjeri nije na razini očekivanja turista;
- Potencijal ponude doživljaja i aktivnosti nije primjereno valoriziran i usklađen s novim trendovima;
- Ciljne skupine turista (tržišta) nisu preciznije definirane, dominira veliki broj dolazaka bez noćenja, a prosječno zadržavanje turista je vrlo kratko;
- Upravljanje destinacijom tek daje naznake ozbiljnog pristupa
- Postojeći sistem ne može se, ni okvirno, pratiti sa stajališta službene statistike obzirom na velik broj neprijavljenih noćenja;
- Vrijednosti koje pruža destinacija povezane su s okolišem, klimom, historijskim i religioznim spomenicima / centrima, što nije dovoljno;
- Premda uznapredovala posljednjih godina, promocija destinacije ne zadovoljava potrebe;
- Prometna infrastruktura nije na razini potrebnog doprinosa ukupnom doživljaju turista;
- Neadekvatna je turistička opremljenost raspoloživih resursa;
- Kvalitet ukupne turističke ponude je na nižoj razini od objektivno moguće;

3.1.5. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji

3.1.5.1. Privreda

Poslovanje privrede Zeničko-dobojskog kantona za dvanaest mjeseci 2014. godine ogleda se u slijedećim indikatorima:

- Ukupna industrijska proizvodnja u Kantonu, u periodu januar-decembar 2014. godine u odnosu na isti period 2013. godine manja je za 4,1%, u području Vađenja ruda i kamena manja je za 2,3%, u području Prerađivačke industrije manja je za 2,2% i u području Proizvodnje i snabdijevanja/opskrbe električnom energijom i plinom (osim 35.3) manja je za 14,5%.
- Ukupna industrijska proizvodnja u Federaciji BiH, u periodu januar-decembar 2014. godine u odnosu na isti period 2013. godine veća je za 0,1%, u području Vađenja ruda i kamena manja je za 1,3%, u području Prerađivačke industrije veća je za 3,7% i u području Proizvodnje i snabdijevanja/opskrbe električnom energijom i plinom (osim 35.3) manja je za 10,1%.
- Prema glavnim industrijskim grupacijama industrijskih proizvoda, u periodu januar-decembar 2014. godine u odnosu na isti period 2013. godine, proizvodnja u Kantonu bilježi povećanje Kapitalnih proizvoda za 7,1%, dok je zabilježeno smanjenje Trajnih proizvoda za široku potrošnju za 67,1%, Energije za 10,4%, Intermedijarnih proizvoda (sirovina) za 2,2% i Netrajnih proizvoda za široku potrošnju za 0,6%.
- Prema glavnim industrijskim grupacijama industrijskih proizvoda, u periodu januar - decembar 2014. godine u odnosu na isti period 2013. godine, industrijska proizvodnja u Federaciji BiH bilježi povećanje Intermedijarnih proizvoda (sirovina) za 6,5% i Netrajnih proizvoda za široku potrošnju za 2,4%, dok je zabilježeno smanjenje Energije za 6,7%, Trajnih proizvoda za široku potrošnju za 5% i Kapitalnih proizvoda za 1,5%.
- Industrijska proizvodnja na području Kantona u mjesecu decembru 2014. godine u odnosu na prosječnu mjesečnu proizvodnju iz 2013. godine manja je za 2,9%, a u Federaciji BiH veća je za 4,2%.

Tabela 10: Indeksi obima industrijske proizvodnje - ukupno Decembar/Prosinao 2014. godine

	FEDERACIJA BiH		ZENIČKO-DOBOJSKI KANTON	
	XII 2014 Ø 2013	I-XII 2014 I-XII 2013	XII 2014 Ø 2013	I-XII 2014 I-XII 2013
INDUSTRIJA UKUPNO	104,2	100,1	97,1	95,9
PREMA GLAVNIM INDUSTRIJSKIM GRUPACIJAMA				
AI Intermedijarni proizvodi, osim energije	106,1	106,5	111,0	97,8
AE Energija	104,7	93,3	79,8	89,6
BB Kapitalni proizvodi	90,4	98,5	92,1	107,1
CD Trajni proizvodi za široku potrošnju	87,3	95,0	16,0	32,9
CN Netrajni proizvodi za široku potrošnju	108,7	102,4	97,7	99,4
PREMA PODRUČJIMA I OBLASTIMA KD-a				
B VAĐENJE RUDA I KAMENA	96,2	98,7	84,7	97,7
05 Vađenje ugljena i lignita	97,5	99,8	84,4	97,7
07 Vađenje metalnih ruda	42,1	97,1	-	-
08 Vađenje ostalih ruda i kamena	96,5	92,7	-*	67,4
	104,7	103,7	103,1	97,8
C PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA				
10 Proizvodnja prehrambenih proizvoda	115,4	104,1	141,9	116,5
11 Proizvodnja pića	96,1	99,4	121,3	139,7
12 Proizvodnja duhanskih proizvoda	92,6	85,9	-	-
13 Proizvodnja tekstila	81,6	99,1	84,3	103,5
14 Proizvodnja odjeće	109,8	96,9	107,7	87,8
15 Proizvodnja kože i srodnih proizvoda	104,5	101,4	85,0	76,8
16 Prerada drva i proizvoda od drva i pluta, osim namještaja; proizvodnja predmeta od slame i pletarskih materijala	106,2	111,7	63,1	82,7

17	Proizvodnja papira i proizvoda od papira	110,1	87,6	111,9	77,5
18	Štampanje i umnožavanje snimljenih zapisa	142,5	126,1	197,6	154,9
19	Proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda	133,8	120,6	86,6	86,7
20	Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	111,7	111,7	59,6	75,0
21	Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i farmaceutskih preparata	146,9	107,1	-	-
22	Proizvodnja proizvoda od gume i plastičnih masa	126,4	123,3	48,4	110,2
23	Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	62,1	94,9	27,9	85,9
24	Proizvodnja baznih metala	112,3	100,6	126,9	106,9
25	Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim mašina i opreme	97,5	104,9	110,8	110,5
26	Proizvodnja računara te elektroničkih i optičkih proizvoda	40,8	45,1	-	-
27	Proizvodnja električne opreme	128,8	105,0	6,6	61,1
28	Proizvodnja mašina i uređaja, d.n.	116,0	111,7	90,1	107,2
29	Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	79,7	114,9	87,7	109,5
30	Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	83,8	85,3	-	-
31	Proizvodnja namještaja	89,4	94,8	16,0	32,9
32	Ostala prerađivačka industrija	75,5	105,9	-	-
33	Popravak i instaliranje mašina i opreme	64,5	76,1	99,4	119,1
D PROIZVODNJA I SNABDIJEVANJE/OPSKRBA ELEKTRIČNOM ENERGIJOM I PLINOM (OSIM GRANE 35.3)¹		106,9	89,9	75,3	85,5
35	Proizvodnja i snabdijevanje/opskrba električnom energijom i plinom (osim grane 35.3) ¹	106,9	89,9	75,3	85,5

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

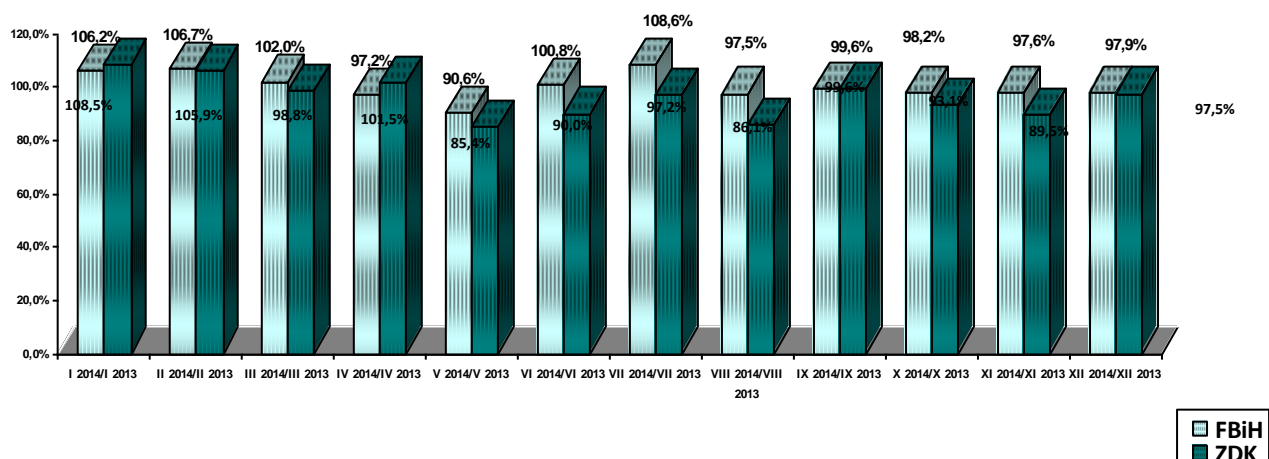
Indeks industrijske proizvodnje u mjesecu decembru 2014. godine u odnosu na prosječnu mjesečnu proizvodnju iz 2013. godine, bilježi rast u Prerađivačkoj industriji (za 3,1%). Veću proizvodnju ostvarile su slijedeće grane ili oblasti:

1. štampanje i umnožavanje snimljenih zapisa za 97,6 %,
2. proizvodnja prehrambenih proizvoda za 41,9 %,
3. proizvodnja baznih metala za 26,9 %,
4. proizvodnja pića za 21,3 %,
5. proizvodnja papira i proizvoda od papira za 11,9 %,
6. proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim mašina i opreme za 10,8 % i
7. proizvodnja odjeće za 7,7 %.

Manju proizvodnju ostvarile su slijedeće grane prerađivačke industrije:

1. proizvodnja električne opreme za 93,4 %,
2. proizvodnja namještaja za 84,0 %,
3. proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda za 72,1 %,
4. proizvodnja proizvoda od gume i plastičnih masa za 51,6 %,
5. proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda za 40,4 %,
6. prerada drva i proizvoda od drva i pluta, osim namještaja; proizvodnja predmeta od slame i pletarskih materijala za 36,9 %,
7. proizvodnja tekstila za 15,7 %,
8. proizvodnja kože i srodnih proizvoda za 15,0 %,
9. proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda za 13,4 %,
10. proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica za 12,3 %,
11. proizvodnja mašina i uređaja, d.n. za 9,9 % i
12. popravak i instaliranje mašina i opreme za 0,6 %.

Grafikon 9: Indeksi industrijske proizvodnje ZDK i FBiH - po mjesecima: od 01.-12.2014.godine

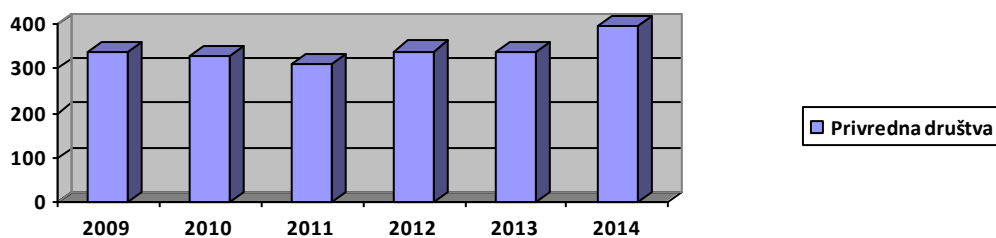
Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

Nosioci privrednog razvoja općine Visoko su privredna društva iz djelatnosti proizvodnje kože i kožnih proizvoda, proizvodnje pakovanja i prerade prehrambenih proizvoda, dijelom proizvodnje tekstila i tekstilnih proizvoda, proizvodnje građevinskog materijala te metaloprađivačke i drvne industrije. Uspješan rad ovih privrednih društava temelji se na dugotrajnoj tradiciji i kvalificiranim ljudskim resursima.

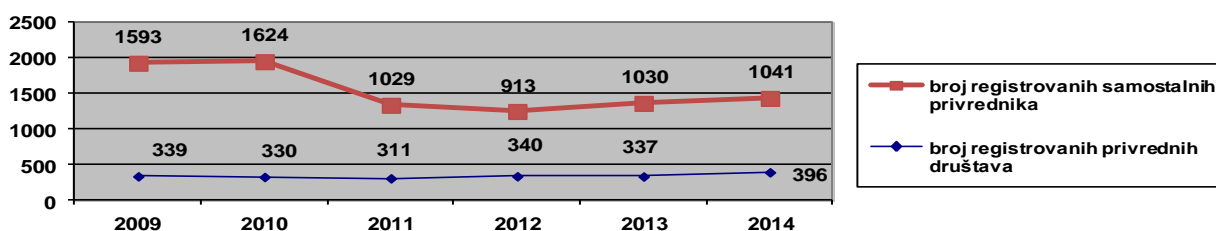
Većina privrednih društava unutar ovih djelatnosti su izvozno orijentirana preduzeća i uspješnost njihovog poslovanja zavisi od uvjeta na vanjskom tržištu, kao i općem poslovnom okruženju na nivou BiH.

Prema zvaničnim podacima, na području općine Visoko u 2014. godini registrovano je 396 privrednih društava. U periodu od 2009. do 2012.godine broj registrovanih privrednih društava u stalnom je padu, da bi u 2012.godini došlo do povećanja broja registrovanih privrednih društava za 9,32% ili 29 subjekata, da bi u 2014.g. porastao za 59 subjekata, odnosno za 17,5 % u odnosu na 2013.g.

Grafikon 10: Broj registrovanih privrednih društava na području općine Visoko

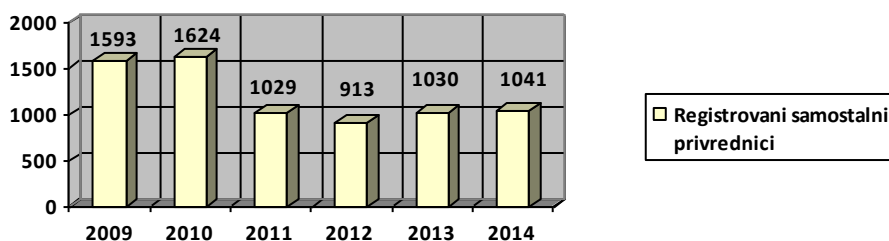

Grafikon 11: Kretanje broja registrovanih privrednih subjekata

Kada su u pitanju privredna društva registrovana na području općine Visoko može se primjetiti stabilno stanje bez većih oscilacija po pitanju broja registrovanih privrednih društava u zadnjih 5 godina s tim da je u 2014.g. došlo do naglog povećanja broja privrednih subjekata. Međutim, kada govorimo o broju registrovanih samostalnih privrednika na području općine Visoko vidljivo je znatno smanjenje u zadnjih 5 godina, gdje je broj registrovanih samostalnih privrednika opao za 500 u odnosu na 2009.g. do 2014.g. Međutim u 2014.g. vidimo blagi rast samostalnih privrednika u odnosu na prethodne tri godine što dovodi do rasta prinosa a samim tim i tržišnih viškova.

Grafikon 12: Registrovani samostalni privrednici

Turizam

Smještajni kapaciteti tj. broj ležaja u decembru 2014. godine, u Kantonu su iznosili 993 i manji su u odnosu na decembar 2013. godine za 16,4%, dok u Federaciji BiH broj ležaja iznosio 18.472 što je više za 14,6% u odnosu na decembar 2013. godine.

Ukupan broj dolazaka turista u decembru 2014. godine, u Kantonu iznosi 1.326 i veći je za 3,8% u odnosu na decembar 2013. godine, dok u Federaciji BiH ukupan broj dolazaka turista iznosi 33.631 i više je za 9,8% u odnosu na decembar 2013. godine.

Ukupan broj noćenja turista u decembru 2014. godine, u Kantonu iznosi 2.099 i manje je za 4,1% u odnosu na decembar 2013. godine, dok u Federaciji BiH taj broj iznosi 57.955 i veći je za 3,8% u odnosu na decembar 2013. godine. U ukupno ostvarenom broju noćenja, u Kantonu učešće domaćih turista je 43,5%, u Federaciji BiH 45,2%, a stranih turista, u Kantonu 56,5%, dok u Federaciji BiH 54,8%.

Federaciju je u junu 2015. godine posjetilo više od 75.000 turista što je za oko 24 % više u odnosu na juni 2014. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, učešće domaćih turista je 22,5 %, dok su ostatak činili strani turisti. Povećan je i broj turista koji su u Federaciji ostali više od jednog dana, odnosno onih koji su noćili, a takvih je bilo više od 148.000 što je za 24,3 % više u odnosu na juni prošle godine. Turistima se najviše sviđaju hoteli u FBiH pa ako se odluče za noćenje, onda najradije spavaju u hotelima. Čak 93,4 % turista koristilo je hotelski smještaj.¹⁸

Prošle godine je ZDK posjetilo 19.242 turista od kojih su 8.276 domaći turisti a 10.966 strani turisti sa ukupno 38.758 noćenja i 993 ležaja. U Visokom se kroz nekoliko godina broj turista povećavao zahvaljujući napornom radu. Prošle godine prema procjenama bilo je između 30.000 i 40.000 turista, a ove godine se očekuje 50.000 turista iz cijelog svijeta. Obzirom da svake godine na piramidama u Visokom radi između 400 i 500 volontera iz 40 i 50 zemalja svijeta, sa šest kontinenata, što je nezapamćeno u historiji arheoloških istraživanja u svijetu i broj turista raste iz godine u godinu.

Posljednjih godina Visoko je dobilo novu turističku atrakciju i novu dimenziju turizma koja privlači turiste, volontere i sve one koji su željni novih iskustava, poznanstava, zabave i atrakcije. O postojanju ili nepostojanju "Bosanske doline piramida" kako je Visočani nazivaju, vode se mnoge polemike i diskusije ali jedno je sigurno: grad se spominje i grad se promovira kroz cijeli svijet o čemu svjedoče brojni turisti koji dolaze posjetiti ovaj grad gdje se čuju mnogobrojni jezici, a stari i mladi odlaze iz Visokog oduševljeni viđenim. O zainteresovanosti za ovu atrakciju govori i činjenica da posljednjih nekoliko godina u Visoko dolazi veliki broj volontera (oko 500) koji daju svoj doprinos istraživanju i radovima na ovom kompleksu, a treba spomenuti da su piramide privukle brojnu medijsku pažnju što je uticalo na povećanje posjeta ovom gradu posljednjih nekoliko godina.

¹⁸ Federalni zavod za statistiku,

Poljoprivreda

U četvrtom tromjesečju 2014. godine, u Zeničko-dobojskom kantonu, u klaonicama je zaklano 1.307 grla goveda, ukupne neto težine 301,0 tone, 876 grla ovaca neto težine 13,3 tone, te 295 grla svinja ukupne neto težine 25,8 tona. Broj zaklane peradi iznosi 4.154.500 grla, a neto težina je 6.734,0 tona.

U četvrtom tromjesečju 2014. godine, u Federaciji BiH, u klaonicama je zaklano 14.842 grla goveda, ukupne neto težine 2.525,5 tone, 13.467 grla ovaca neto težine 227,4 tone, te 7.807 grla svinja ukupne neto težine 704,2 tona. Broj zaklane peradi iznosi 5.361.978 grla, a neto težina je 8.337,2 tona.

U 2014. godini, u Zeničko-dobojskom kantonu, u klaonicama je zaklano 6.163 grla goveda, ukupne neto težine 1.070,5 tone, 8.720 grla ovaca neto težine 112,2 tone, te 708 grla svinja ukupne neto težine 53,9 tona. Broj zaklane peradi iznosi 16.866.500 grla, a neto težina je 25.729,3 tone.

U 2014. godini, u Federaciji BiH, u klaonicama je zaklano 56.022 grla goveda, ukupne neto težine 8.262,4 tone, 82.955 grla ovaca neto težine 1.237,2 tone, te 28.374 grla svinja ukupne neto težine 2.429,5 tona. Broj zaklane peradi iznosi 21.589.589 grla, a neto težina je 32.087,3 tona.

Iz sektorskih analiza po privrednim djelatnostima detaljno je obrađena poljoprivreda sa pregledom strukture zemljišta (podaci iz Prostornog plana) i pravnih i fizičkih lica koji su registrovani kao robni proizvođači. U tabelarnom dijelu dat je pregled registrovanih poljoprivrednih gazdinstava i klijenata. Izveden je valjan zaključak koji je relevantan za vođenje ekonomske politike i daljnje dogradnje sistema, a ogleda se u:

- rastu broja fizičkih i pravnih lica kojima je poljoprivreda osnovna djelatnost i
- rast prinosa , samim time i tržišnih viškova.

Domaći sajmovi

U 2014. godini, na teritoriji Zeničko-dobojskog kantona održano je 5 sajмова, od čega su 2 međunarodnog i 3 lokalnog karaktera. Površina ukupno korištenog prostora za vrijeme trajanja sajma iznosi 15.624 m³. Ukupan broj preduzeća izlagača (proizvodnih i trgovinskih) iznosi 689, od toga 511 domaćih i 178 stranih.

U 2014. godini, na teritoriji Federacije BiH održana su 34 sajma, od čega su 23 međunarodnog, 4 nacionalnog i 7 lokalnog karaktera. Površina ukupno korištenog prostora za vrijeme trajanja sajma iznosi 110.727 m³. Ukupan broj preduzeća izlagača (proizvodnih i trgovinskih) iznosi 3.739, od toga 2.876 domaćih i 873 stranih. Broj stranih zemalja izlagača u ZDK je 28, a u Federaciji BiH 159 i to uglavnom iz Srbije, Hrvatske, Crne Gore, Njemačke slovenije, Italije, Mađarske, Austrije, itd.

U Visokom se tradicionalno održavaju dva sajma i to: „**Jesen u Visokom**“ i „**Dani organske proizvodnje**“. Sajam poljoprivredno-prehrambenih proizvoda "Jesen u Visokom" ima izložbeno-prodajni karakter, a okuplja više od 50 izlagača sa područja visoke općine, ali i iz drugih krajeva BiH. Izlagači na sajmu predstavljaju svoje poljoprivredne proizvode, kao i preradevine od voća i povrća. Sajam ima i bogat prateći program, sa nizom zanimljivih sadržaja. Održavaju se radionice za izradu rukotvorina, te stručna predavanja o temama "Značaj i kontrola plodnosti tla", "Uzgoj i zaštita maline", i "Proizvodnja stočne hrane i pripremanje silaže". Organizator sajma je Općina Visoko uz pokroviteljstvo Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) i podršku nekoliko visokih preduzeća i zadruga iz oblasti poljoprivrede.

U organizaciji Saveza udruženja organskih proizvođača Federacije Bosne i Hercegovine, a pod pokroviteljstvom Općine Visoko, održava se prodajni sajam "Dani organske proizvodnje". Učesnici u sajmu su proizvođači organske hrane i sudeći po broju posjetilaca svake godine, a i kupaca, građani općine Visoko podržavaju organsku proizvodnju.

3.1.5.2. Vanjskotrgovinska / spoljnotrgovinska razmjena

Tabela 11: Vanjskotrgovinska/spoljnotrgovinska razmjena ZDK, Federacije BiH i BiH za period od 01. do 12. mjeseca 2014. godine, I

	01.-12.2012.			01.-12.2013.			Porast u %		
	BiH	FBiH	ZDK	BiH	FBiH	ZDK	BiH	FBiH	ZDK
IZVOZ	8.184.491	5.464.200	1.557.202	8.596.235	5.660.284	1.612.881	5,03	3,59	3,58
UVOZ	14.938.377	9.657.492	1.501.366	14.854.122	9.494.927	1.467.711	-0,56	-1,68	-2,24
OBIM	23.122.868	15.121.691	3.058.568	23.450.356	15.155.211	3.080.593	1,42	0,22	0,72
SALDO	-6.753.886	-4.193.292	55.836	-6.257.887	-3.834.643	145.170	-7,34	-8,55	159,99
POKR. UVOZA IZVOZOM	54,8%	56,6%	103,7%	57,9%	59,6%	109,9%	5,63	5,36	5,98

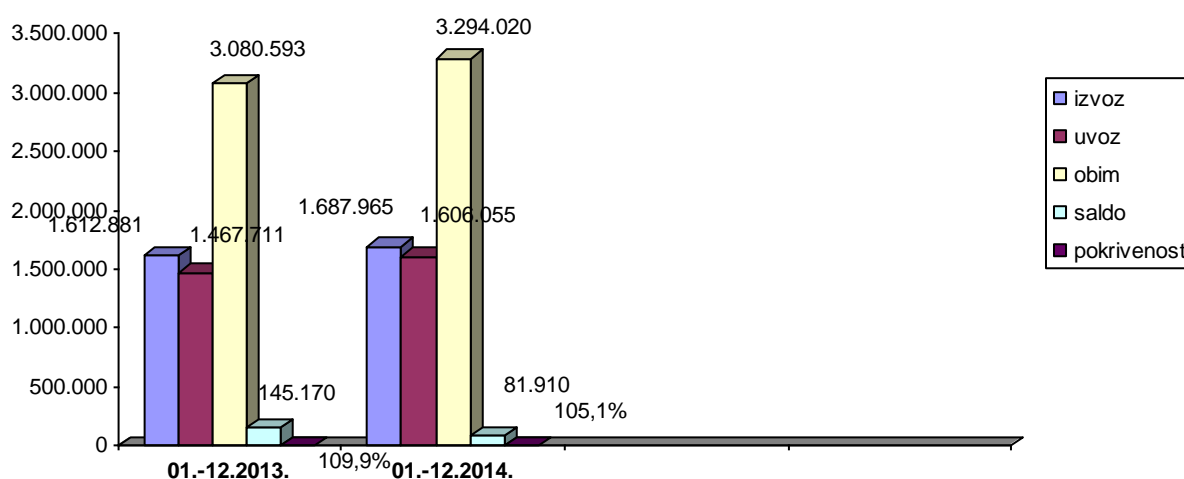
Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

Tabela 12: Vanjskotrgovinska/spoljnotrgovinska razmjena ZDK, Federacije BiH i BiH za period od 01. do 12. mjeseca 2014. godine, II

	01.-12.2013.			01.-12.2014.			Porast u %		
	BiH	FBiH	ZDK	BiH	FBiH	ZDK	BiH	FBiH	ZDK
IZVOZ	8.596.235	5.660.284	1.612.881	8.939.845	5.916.652	1.687.965	4,00	4,53	4,66
UVOZ	14.854.122	9.494.927	1.467.711	15.789.140	9.917.148	1.606.055	6,29	4,45	9,43
OBIM	23.450.356	15.155.211	3.080.593	24.728.985	15.833.800	3.294.020	5,45	4,48	6,93
SALDO	-6.257.887	-3.834.643	145.170	-6.849.296	-4.000.496	81.910	9,45	4,33	-43,57
POKR. UVOZA IZVOZOM	57,9%	59,6%	109,9%	56,6%	59,7%	105,1%	-2,16	0,08	-4,37

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

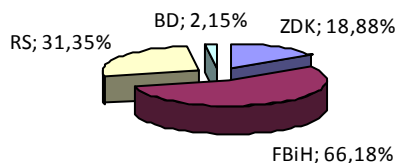
Grafikon 13: Vanjskotrgovinska razmjena ZDK 2013/2014

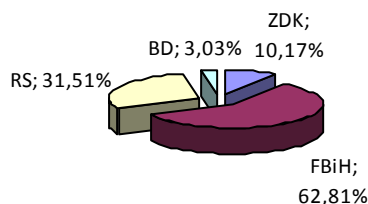
Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

Grafikon 14: Učešće kantona u vanjskotrgovinskoj razmjeni Federacije BiH

Učešće entiteta, BD i ZDK u ukupnom izvozu BiH 01.-12.2014.

Učešće entiteta, BD i ZDK u ukupnom uvozu BiH 01.-12.2014.

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

Tabela 13: Ukupna vanjskotrgovinska razmjena BiH po sektorima za period 01.-12.2013. i 01.-12.2014. godine

	2013.		2014.		Porast u %	
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz
Agroindustrijski sektor	2.726.049.666	685.566.656	2.729.551.401	661.805.679	0,13	-3,47
Mineralna goriva (ugalj, koks, plin, nafta) i el. energija	2.949.969.600	990.889.092	2.617.993.019	849.967.057	-11,25	-14,22
Hem. farm.proiz., đubriva, plastika, kaučuk, guma..	2.138.994.765	768.852.512	2.319.889.752	855.825.965	8,46	11,31
Kamen, kreč, cement, beton, keramika i proizvodi	374.174.808	108.105.671	401.178.708	120.709.992	7,22	11,66
Koža, krzno, tekstil i proizvodi	1.517.995.225	1.121.840.056	1.783.382.429	1.260.043.389	17,48	12,32
Drvo, papir i namještaj	688.753.166	1.680.785.410	783.111.246	1.791.231.328	13,70	6,57
Rude, metali i proizvodi	1.402.837.106	1.859.460.343	1.513.561.564	1.824.179.000	7,89	-1,90
Mašine, aparati, meh. uređaji, kotlovi, vozila, oružje	2.887.636.983	1.308.961.143	3.451.142.881	1.503.766.086	19,51	14,88
Ostali razni proizvodi	167.710.457	71.773.800	189.329.137	72.316.049	12,89	0,76
U K U P N O	14.854.121.775	8.596.234.684	15.789.140.137	8.939.844.544	6,29	4,00

IZVOZ

Najveće učešće u ukupnom izvozu Federacije Bosne i Hercegovine imaju kantoni:

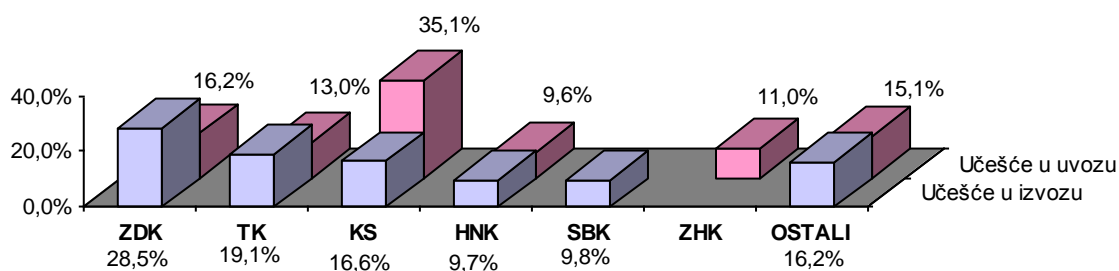
1. ZENIČKO-DOBOJSKI KANTON	28,53%
2. TUZLANSKI KANTON	19,09%
3. KANTON SARAJEVO	16,63%
4. SREDNJEBOŠANSKI KANTON	9,83%
5. HERCEGOVAČKO-NERETVANSKI KANTON	9,74%
- OSTALI KANTONI	16,20%
SVEGA:	100,00%

UVOZ

Najveće učešće u ukupnom uvozu Federacije Bosne i Hercegovine imaju kantoni:

1. KANTON SARAJEVO	35,06%
2. ZENIČKO-DOBOJSKI KANTON	16,19%
3. TUZLANSKI KANTON	13,04%
4. ZAPADNO-HERCEGOVAČKI KANTON	11,01%
5. HERCEGOVAČKO-NERETVANSKI KANTON	9,55%
- OSTALI KANTONI	15,13%
SVEGA:	100,00%

Grafikon 15: Učešće kantona u ukupnom uvozu FBiH

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

Tabela 14: Izvoz-uvoz po stanovniku u 000 KM (osim vrijednosti per capita)

	01.-12.2014. g.		
	Uvoz/St.	Izvoz/St.	(Uv+Iz)/St.
Bosna i Hercegovina	4.164,22	2.357,79	6.522,01
Federacija Bosne i Hercegovine	4.181,62	2.494,79	6.676,41
Zeničko-dobojski kanton	4.170,85	4.383,56	8.554,41

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

U Zeničko-dobojskom kantonu slijedeće općine bilježe značajniji prosjek uvoza/izvoza po stanovniku:

- Općina **Visoko** zabilježila je prosjek izvoza po stanovniku u iznosu od **13.147,90 KM**, a uvoza **13.656,75 KM**,
- općina **Tešanj** - prosjek izvoza **7.560,23 KM**, uvoza **6.749,48 KM**,
- općina **Maglaj** - prosjek izvoza **5.267,48 KM**, uvoza **2.336,33 KM**,
- i općina **Zenica** - prosjek izvoza **4.158,99 KM**, uvoza **2.924,39 KM** što je daleko ispred ostalih općina u Zeničko dobojskom kantonu.

Tabela 15: Vanjskotrgovinska razmjena BiH i Federacije BiH - po kantonima (u 000 KM)

KANTONI	Pokriv. u/i	01.-12. mjesec 2014. godine						
		UVOZ	Učešće u uvozu (%)		IZVOZ	Učešće u izvozu (%)		Saldo
5 Bosansko-podrinjski kanton	135,40	118.644	1,20	0,75	160.641	2,72	1,80	41.997
4 Zeničko-dobojski kanton	105,10	1.606.055	16,19	10,17	1.687.965	28,53	18,88	81.910
3 Tuzlanski kanton	87,35	1.293.074	13,04	8,19	1.129.470	19,09	12,63	-163.604
1 Unsko-sanski kanton	76,46	295.996	2,98	1,87	226.322	3,83	2,53	-69.674
6 Srednjobosanski kanton	72,09	806.624	8,13	5,11	581.509	9,83	6,50	-225.115
2 Posavski kanton	70,60	132.994	1,34	0,84	93.900	1,59	1,05	-39.094
7 Hercegovačko neretvanski kanton	60,82	947.540	9,55	6,00	576.314	9,74	6,45	-371.225
10 Kanton 10	53,90	146.908	1,48	0,93	79.186	1,34	0,89	-67.722
8 Zapadno-hercegovački kanton	36,38	1.092.245	11,01	6,92	397.352	6,72	4,44	-694.893
9 Kanton Sarajevo	28,30	3.477.069	35,06	22,02	983.993	16,63	11,01	-2.493.076
FEDERACIJA BiH	59,66	9.917.148	100,00	62,81	5.916.652	100,00	66,18	-4.000.496
U K U P N O BiH	56,62	15.789.140		100,00	8.939.845		100,00	-6.849.295

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

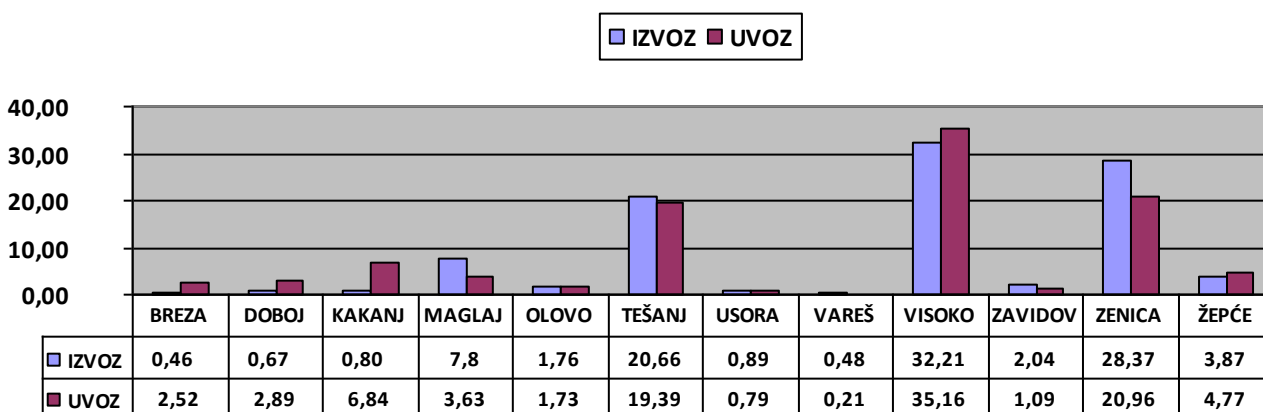
Tabela 16: Učešće općina u izvozu/uvozu Zeničko-dobojskog kantona

ZENIČKO-DOBOJSKI KANTON	IZVOZ		UVOZ		POKRIVENOST uvoza izvozom po općinama ZE-DO kantona
	Iznos u 000 KM	%	Iznos u 000 KM	%	
BREZA	7.759	0,46	40.398	2,52	19,21
DOBOJ JUG	11.338	0,67	46.483	2,89	24,39
KAKANJ	13.429	0,80	109.921	6,84	12,22
MAGLAJ	131.582	7,80	58.361	3,63	225,46
OLOVO	29.709	1,76	27.745	1,73	107,08
TEŠANJ	348.791	20,66	311.387	19,39	112,01
USORA	15.008	0,89	12.748	0,79	117,73
VAREŠ	8.078	0,48	3.407	0,21	237,14
VISOKO	543.692	32,21	564.734	35,16	96,27
ZAVIDOVIĆI	34.373	2,04	17.581	1,09	195,52
ZENICA	478.841	28,37	336.696	20,96	142,22
ŽEPČE	65.364	3,87	76.594	4,77	85,34
UKUPNO	1.687.965	100,00	1.606.055	100,00	105,10

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

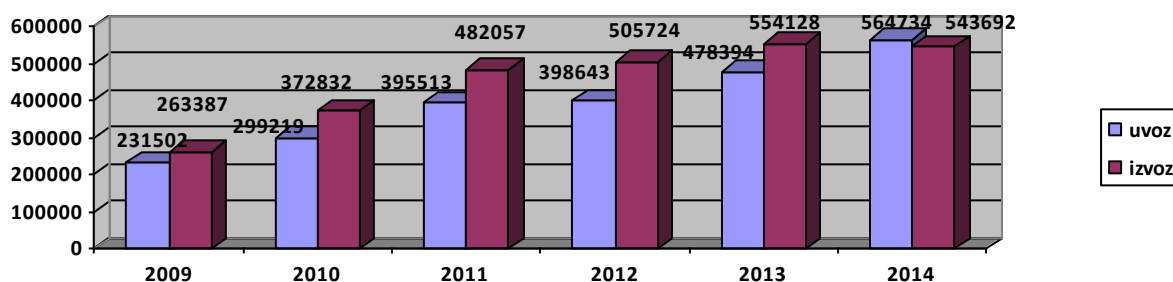
Privreda općine Visoko je uvijek bila izvozno orjentisana. Analizirajući podatke o ostvarenom uvozu i izvozu na području Zeničko–Dobojskog kantona vidljivo je da općina Visoko u ukupnom izvozu učestvuje sa 32,21%, dok učešće u ukupno ostvarenom uvozu Kantona za 2014.godinu iznosi 35,16 %. Ostvareni izvoz na području općine Visoko u 2014. godini veći je u odnosu na ostvareni izvoz svih općina na području ZDK

Grafikon 16: Procentualno učešće općina u ukupnom izvozu i uvozu ZDK -2014

U periodu 2009. do 2013.godine na području općine Visoko zabilježen je konstantni rast izvoza. Ostvareni izvoz u 2013.godini za 9,57% veći je u odnosu na 2012.godinu, te za 110,39% viši u odnosu na 2009.godinu. Prema raspoloživim podacima pokrivenost uvoza izvozom prije rata iznosila je oko 200%, dok u 2013.godini taj procenat iznosi 115,83%. Pokrivenost uvoza izvozom u 2014.g. iznosio je 96,27 %.

Grafikon 17: Pokazatelji o uvozu i izvozu na području općine

3.1.5.3. Dinamika i razvijenost privrede

Procjenjuje se da je u ZDK, u 2014. godini, ostvaren BDP u iznosu od oko 2.436.695.000,00 KM. Analizom kretanja stope bruto domaćeg proizvoda u ZDK u posljednjih 6 godina, od 2009. do 2014. godine, uočeno je da ovaj kanton karakterizira niska stopa rasta BDP-a. Za dalju analizu BDP-a, analizirano je kretanje BDP-a po glavi stanovnika (prisutni broj stanovnika). U 2013. godini procjena BDP-a po glavni stanovnika u FBiH iznosila je 7.188 KM, dok je u ZDK iznosila 5.984 KM ili 83,3% od prosjeka FBiH. Kretanje BDP-a po glavi stanovnika u ZDK po općinama, u 2011.g.,2012.g., 2013.g. godine, prikazano je u tabeli ispod.

Tabela 17: BDP po općinama ZDK

Općina	2011.		2012.		2013.	
	BDP u hilj. KM	BDP/PC u KM (po glavi stan.)	BDP u hilj. KM	BDP/PC u KM (po glavi stan.)	BDP u hilj. KM	BDP/PC u KM (po glavi stan.)
Breza	95.688	6.716	98.218	6.981	100 803	7 257
Doboj - Jug	15.948	3.218	16.369	3.306	16 800	3 371
Kakanj	303.012	7.013	311.021	7.200	319 207	7 399
Maglaj	79.740	3.414	81.847	3.508	84 002	3 608
Olovo	63.792	5.319	65.478	5.517	67 202	5 727
Tešanj	191.376	3.958	196.434	4.056	201 605	4 153
Usora	15.948	2.315	16.369	2.380	16 800	2 449
Vareš	111.636	10.751	114.587	11.242	117 603	11 704
Visoko	255.168	6.335	261.912	6.503	268 806	6 690
Zavidovići	175.428	4.621	180.065	4.752	184 805	4 893
Zenica	893.087	7.021	916.693	7.201	940 822	7 399
Žepče	63.792	2.056	65.478	2.105	67 202	2 164
ZDK	2.264.615	5.664	2.324.472	5.819	2 385 655	5 984
FBiH	15.947.980	6.820	16.369.510	7.001	16 800 380	7 188

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po kantonima za 2013., za 2012., za 2011., Federalni zavod za programiranje razvoja, 2014.

Tabela 18: Bruto domaći proizvod (BDP) u ZDK po općinama

Općina	Stanovništvo	BDP – u hiljadama KM	BDP po glavi stanov. u KM	BDP po glavi stanov. u KM FBiH = 100
Breza	13.787	102.959	7.468	101,7
Doboj Jug	4.939	17.159	3.474	47,3
Kakanj	43.066	326.037	7.571	103,1
Maglaj	23.267	85.799	3.688	50,2
Olovo	11.546	68.640	5.945	81,0
Tešanj	48.629	205.918	4.234	57,7
Usora	6.839	17.159	2.509	34,2
Vareš	9.877	120.119	12.161	165,6
Visoko	40.156	274.557	6.837	93,1
Zavidovići	37.614	188.758	5.018	68,3
Zenica	127.034	960.950	7.565	103,0
Žepče	31.059	68.640	2.210	30,1
ZDK	397.813	2.436.695	6.125	83,4

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2014. godini, Federalni zavod za programiranje razvoja, april 2015.g.

Procjenjuje se da u privredi ZDK, kao i u FBiH i BiH, postoji veliki udio sive ekonomije. Ne postoje relevantne i pouzdane procjene o udjelu i značaju sive ekonomije u ukupnim ekonomskim aktivnostima na području ZDK. Prema

ocjeni ekonomista, siva ekonomija u BiH nominalno premašuje više od 8,6 milijardi KM i čini trećinu bruto domaćeg proizvoda /BDP/, što je najviše u Evropi.¹⁹

Prema indeksu razvijenosti ZDK zauzima 5 mjesto na rang listi kantona u FBiH, za 2013. godinu. Indeks razvijenosti ZDK za 2013. godinu iznosi 92,1. U posljednje tri godine se indeks razvijenosti ZDK smanjio za 1%, dok se pozicija na rang listi razvijenosti kantona nije promijenila. Ukoliko posmatramo nivo razvijenosti općina u ZDK, možemo uočiti velike razlike u nivou razvijenosti pojedinih općina. Najveći indeks razvijenosti ima općina Žepče koja je rangirana na 4. mjestu na rang listi razvijenosti općina u FBiH, a zatim općina Tešanj, koja je rangirana na 10. mjestu na rang listi FBiH. Najniži nivo razvijenosti imaju općina Maglaj (68. pozicija u FBiH), općina Vareš (66. pozicija na rang listi FBiH) i općina Zavidovići (64. pozicija na rang listi FBiH). Općina Visoko je 19-ta po redu rangirana općina u FBiH što predstavlja zavidan nivo, gdje su samo općine Tešanj i Žepče iz ZDK na većem nivou od naše općine sa indeksom razvijenosti od 108,3.

Tabela 19: Indeks razvijenosti općina u ZDK u odnosu na FBiH u 2014. godini

Općina	Indeks razvijenosti	Rang u FBiH
Breza	99,8	29
Doboj - Jug	101,0	27
Kakanj	85,1	40
Maglaj	47,9	66
Olovo	66,8	53
Tešanj	132,1	10
Usora	82,6	45
Vareš	47,0	67
Visoko	106,8	21
Zavidovići	51,8	63
Zenica	103,5	25
Žepče	147,9	4
ZDK	91,9	5

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2014. godini, Federalni zavod za programiranje razvoja, april 2015.g.

Relativno visok rang razvijenosti opštine Visoko u F BiH (indeks 108,3) i ZDK je relativan imajući u vidu ljudske i materijalne pretpostavke koje općina Visoko i ZDK kanton imaju. Odsustvo sektorskih i razvojnih politika u Bosni i Hercegovini i entitetima države BiH pokazatelj je ukupne razvijenosti BiH u odnosu na zemlje Evropske Unije, sa prosjekom od 30%. Nedostatak institucionalnog kapaciteta države BiH i nepostojanja razvojnih politika nepovoljno se ispoljava u procesima daljne deindustrijalizacije. To se posebno može vidjeti na primjeru općine Visoko koja bi po svim parametrima potencijalnih registrovanih privrednih subjekata trebala biti prostor intezivne privredne aktivnosti sa izvoznom orijentacijom i izraženim potrebama za visoko stručnom radnom snagom.

¹⁹ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko- dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacrt, Radna verzija 1: 20.10.2014. str 16

3.1.5.4. Poslovne zone

Općina Visoko ima odlične predispozicije za ekonomski razvoj s obzirom na geografski položaj, stepen razvijenosti poduzetničkog sektora, blizinu strateških putnih komunikacija, inicijativu privatnog sektora i spremnost općine Visoko da razvije pravne, institucionalne i sve druge potrebne okvire za uspješnu saradnju javnog i privatnog sektora i stvaranje ambijenta za razvoj privrede na području općine Visoko i regije kao cjeline. U općini Visoko locirane su poslovne (industrijske) zone različitih namjena koje su proizvodno-trgovačkog karaktera. S obzirom na privrednu strukturu općine Visoko, gdje dominiraju mala i srednja preduzeća (SMEs), ona su dominantna i u poslovnim zonama. To su proizvodna, trgovačka i uslužna preduzeća.

Poslovne zone u Općini Visoko su:

Poslovna zona Ozrakovići

Poslovna zona Čekrekčije

Poslovna zona Kula Banjer

Poslovna zona Topuzovo polje

Prostornim planom utvrđene su poslovne zone i poslovni kompleksi koje obuhvataju postojeće i planirane površine za razvoj privrednih djelatnosti, i to:

Slika 17: Poslovne zone i poslovni kompleksi

Redni broj	Naziv	Lokacija	Status	Površina (ha)
1.	Dobrinje	Nalijevoj i desnoj obali rijeke Bosne uz naselje Dobrinje	Poslovna zona	5.81
2.	Mokronoško polje	Na lijevoj obali rijeke Bosne u blizini naselja Buzić Mahala	Poslovna zona	51.05
3.	Šareni Hanovi-IGM	Uz nalzište gline Golo Brdo u blizini naselja Šareni Hanovi	Poslovni kompleks	80.67
4.	Očazi	Na lijevoj obali rijeke Bosne u blizini naselja G.Moštre	Poslovna zona	29.99
5.	Mulići	Na desnoj obali rijeke Bosne uz naselje Mulići	Poslovna zona	2.14
6.	Topuzovo Polje	Na lijevoj obali rijeke Bosne u blizini naselja Topuzovo Polje	Poslovna - slobodna zona	30.69
7.	Arnautovići (Kovina)	Na ušću rijeke Goruše i rijeku Bosnu u blizini naselja Arnautovići	Poslovna zona	7.53
8.	Uvorići	Na desnoj obali rijeke Goruše u blizini naselja Uvorići	Poslovna zona	9.82
9.	Ozrakovići	Na desnoj obali rijeke Bosne uz autocestu A1, na ulazu u Grad	Poslovni kompleks	49.63
10.	O2	Na lijevoj obali rijeke Bosne na ulazu u Grad	Poslovna zona	5.54
11.	Goruša	Na desnoj obali rijeke Goruše u blizini naselja Goruša	Poslovna zona	3.21
12.	Čekrekčije	Na desnoj i lijevoj obali rijeke Bosne u blizini naselja Čekrekčije	Poslovni kompleks	20.39

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034

Prostornim planom utvrđuje se obaveza izrade provedbenih planskih dokumenata za sve poslovne zone i poslovne komplekse. Precizne granice poslovnih zona i poslovnih kompleksa biće definirana detaljnom planskom dokumentacijom.

Privredne djelatnosti u poslovnim zonama i poslovnim kompleksima treba da ispune sljedeće uvjete u cilju zaštite prostora i okoliša:

- Racionalno korištenje prostora, u cilju bolje iskoristivosti postojećih površina namijenjenih ovim djelatnostima, kako bi se spriječilo neopravdano zauzimanje novih površina;

- Primjena savremenih tehnologija koje ne zagađuju okoliš;
- Zadovoljavati zakonom propisane mjere zaštite okoliša (zaštita od buke, mirisa, onečišćavanja zraka, zagađivanja podzemnih i površinskih voda i sl.);
- Zagađivači okoliša moraju voditi aktivnosti na stalnom smanjenju zagađenja.²⁰

3.1.5.4.1. Poslovna zona Ozrakovići

Općinsko Vijeće je 2003. god. donijelo Odluku o pristupanju izmjene sadržaja i namjene dijela prostora Urbanističkog plana grada Visokog iz namjene stanovanja u radnu zonu. Time su prvi put stvoreni uvjeti za formiranje industrijske zone Ozrakovići u Arnautovičkom polju.

1. POSLOVNA ZONA OZRAKOVIĆI	
Lokacija i pristup putnoj komunikaciji	Na ulazu u Visoko i omeđena je: -sa zapadne strane pristupnom saobraćajnicom za autocestu A1 -sa južne strane rijekom Bosnom -sa sjeverne strane autocestom A1 i industrijskom saobraćajnicom-zaobilaznicom lokalnog karaktera -sa istočne strane postojećom radnom zonom Ozrakovići (Vispak, Velepromet itd.)
Površina	27,22 ha
Parcele i vlasništvo	-Na ovom lokalitetu parcele su usitnjene i prema slobodnoj procjeni ima ih oko 250. -Sve parcele su u privatnom vlasništvu, s tim da na svim parcelama općina ima pravo raspolaganja pošto se lokalitet nalazi u obuhvatu urbanističkog plana općine, tako da općina ima prvenstveno pravo kupnje.
Izgrađenost	Do sada se u okviru ovog lokaliteta gradnja vršila po obodu zone uz saobraćajnice i to: 1. Poslovna zona uz pristupnu saobraćajnicu A1- izgrađeno je devet objekata 2. Poslovna zona preko puta postojeće radne zone – izgrađeno je sedam objekata 3. Obod industrijske saobraćajnice uz novu saobraćajnicu prema naselju Ozrakovići – izgrađena su četiri objekta Izgrađeni objekti su proizvodno - uslužnog karaktera i svojim radom ne utiču negativno na čovjekovu okolinu. Riječ je o izgrađenim proizvodnim objektima u vlasništvu privrednih društava
Postojeća infrastruktura	-Putna i vodovodna infrastruktura i kanalizaciona mreža -Postoji mogućnost priključka na elektroenergetsku mrežu i plin
Investicione mogućnosti	- <i>Greenfield</i> -Građevinski objekti - dozvoljena spratnost je prizemlje plus jedan sprat -Trenutna tržišna cijena koštanja kvadrata zemljišta u ovoj poslovnoj zoni je cca 70 KM/m ² -Uz slobodnu zonu u Ozrakovićima nalazi se Carinska ispostava Visoko, čime je olakšan uvoz-izvoz robe -U sklopu Carinske ispostave nalazi se deset špediterskih preduzeća
Slobodni kapaciteti	Poslovna zgrada u privredi DC Velepromet Visoko – Industrijska zona Ozrakovići (Površina objekta: 13.500 m ² , spratnost: prizemlje * dva sprata, prodajna cijena 4,5 miliona KM, površina prizemlja: 5.000 m ² , dostupna kompletna komunalna infrastruktura, zakup: 3-4 KM/ m ²)
Kontakt	Sve dodatne informacije dostupne u Općini Visoko

²⁰ Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034.godine

Pored pristupnih saobraćajnica (autoceste A1, regionalnog puta Sarajevo-Kakanj i lokalnih puteva) kroz poslovnu zonu prolazi jedna saobraćajnica izgrađena 2011. god. Takođe, u planu je izgradnja još jedne saobraćajnice kroz poslovnu zonu (od novog mosta kod naplatnih kućica kroz zonu prema zgradi Vispaka), kao i izgradnja javne rasvjete.

Izgrađen je vodovodni prsten u ovoj poslovnoj zoni čime se riješilo pitanje vodosnabdijevanja postojećih i budućih privrednih subjekata. Pored putne i vodovodne infrastrukture u zoni je riješeno pitanje i kanalizacione mreže. Takođe, u zoni postoji mogućnost priključka na elektroenergetsku mrežu i plin.

Djelatnosti koje su dozvoljene u poslovnoj zoni Ozrakovići su one koje svojim radom ne utiču na čovjekovu okolinu, kao što su: trgovina, proizvodnja, prerada, uslužne djelatnosti. Uglavnom su to SMEs preduzeća (mala i srednja). Uz pristupnu saobraćajnicu prema autocesti A1 izgrađeno je devet objekata, pored postojeće radne zone sedam objekata i uz novu saobraćajnicu prema naselju Ozrakovići četiri objekta. Izgrađeni objekti su proizvodno - uslužnog karaktera i svojim radom ne utiču negativno na čovjekovu okolinu.

Kada se radi o građevinskim objektima u poslovnoj zoni dozvoljena spratnost je prizemlje plus jedan sprat. Trenutna tržišna cijena koštanja kvadrata zemljišta u ovoj poslovnoj zoni je cca 70 KM/m². Uz slobodnu zonu u Ozrakovićima nalazi se Carinska ispostava Visoko, čime je olakšan uvoz- izvoz robe. U sklopu Carinske ispostave nalazi se deset špediterskih preduzeća.

Slika 18: Poslovna zona Ozrakovići

3.1.5.4.2. Poslovna zona Kula Banjer

Poslovna zona Kula Banjer je locirana u sjeveroistočnom dijelu grada, između željezničke pruge sa jugozapadne strane, autoceste A1 sa sjeveroistočne strane, stambenog naselja sa sjeverozapadne strane i kasarne Majevica sa jugoistočne strane. Teren je ravan, nije podložan klizanju i kompletno neizgrađen. Ukupna površina lokaliteta je oko 5 ha, od čega je u vlasništvu općine Visoko 8.575m², a ostalo je u privatnom vlasništvu.

Na sve parcele u privatnom vlasništvu Općina ima pravo raspolaganja, pošto se lokalitet nalazi u obuhvatu urbanističkog plana grada, tako da Općina ima prvenstveno pravo kupnje. U okviru zone nema izgrađenih objekata niti elemenata infrastrukture.

Djelatnosti koje su dozvoljene u poslovnoj zoni Kula Banjer, kao i u Ozrakovićima, su one koje nemaju negativan uticaj na čovjekovu okolinu, kao što su: trgovina, proizvodnja, prerada, uslužne djelatnosti i td. Trenutna tržišna cijena koštanja kvadrata zemljišta u ovoj poslovnoj zoni je cca 20 KM/m². Kada se radi o građevinskim objektima u ovoj poslovnoj zoni dozvoljena spratnost je prizemlje plus jedan sprat. U ovoj zoni postoji mogućnost priključka na sve oblike komunalne infrastrukture (voda, struja, plin...).

1. POSLOVNA ZONA KULA BANJER	
Lokacija i pristup putnoj komunikaciji	Nalazi se između autoceste A1 i željezničke pruge tako da je dobro prometno povezano kako cestovnim tako i željezničkim saobraćajem.
Površina	5 ha
Parcele i vlasništvo	Privatne parcele većinskim dijelom, 15 % je u vlasništvu Općine
Izgrađenost	Ova zona je u inicijaci, što znači da nije izgrađena
Postojeća infrastruktura	Neopremljena
Investicione mogućnosti	-Greenfield Obzirom na dobru lokaciju i prometnu povezanost zone kako cestovnim tako željezničkim saobraćajem postoje dobre predispozicije i mogućnosti za izgradnju poslovnih kapaciteta
Slobodni kapaciteti	-
Kontakt	Sve informacije o zonama dostupne su u Općini Visoko

3.1.5.4.3. Poslovna zona Čekrekčije

Općinsko vijeće je 2005. god. donijelo Odluku o pristupanju izmjene sadržaja i namjene dijela prostora Urbanističkog plana grada Visokog na dijelu lokaliteta Čekrekčije iz namjene stanovanja u mješovito - proizvodnu zonu. Time su prvi put stvoreni uvjeti za formiranje industrijske zone Čekrekčije. U ovoj zoni postoji mogućnost priključka na sve oblike komunalne infrastrukture (voda, struja, plin...).

1. POSLOVNA ZONA ČEKREKČIJE	
Lokacija i pristup putnoj komunikaciji	Nalazi se na samom ulazu u Visoko (udaljenost od grada 1km) u naselju Čekrekčije i proteže se uz rijeku Bosnu i lokalnu saobraćajnicu
Površina	Cca 55.000 m ²
Parcele i vlasništvo	Privatne parcele većinskim dijelom
Izgrađenost	U ovoj zoni posluje 10 privrednih subjekata i imaju izgrađene proizvodne i poslovne objekte
Postojeća infrastruktura	Postoji mogućnost priključka na sve oblike komunalne infrastrukture (voda, struja, plin)
Investicione mogućnosti	-Greenfield -Građevinski objekti - dozvoljena spratnost je prizemlje plus jedan sprat Obzirom na dobru lokaciju i prometnu povezanost poslovne zone postoje mogućnosti za izgradnju poslovnih kapaciteta obzirom na slobodne neizgrađene parcele
Slobodni kapaciteti	U ovoj zoni ne postoje slobodni neiskorišteni kapaciteti
Kontakt	Sve dodatne informacije o zonama dostupne u Općini Visoko

3.1.5.4.4. Poslovna zona Topuzovo polje

Poslovna zona Topuzovo Polje smještena je uz regionalnu cestu R-445 Visoko-Kakanj i neposredno uz autocestu Sarajevo – Zenica. U radnoj zoni Topuzovo Polje prije rata bili su smješteni kapaciteti „KTK“ Visoko i TI „Vitex“ Visoko. U ovoj zoni postoji mogućnost priključka na svu komunalnu infrastrukturu. Poslovna zona Topuzovo Polje ujedno je slobodna (bescarinska) zona koja je kao pravni subjekt formirana 1997. god

1. POSLOVNA ZONA TOPUZOVO POLJE (SLOBODNA ZONA)	
Lokacija i pristup putnoj komunikaciji	Smještena je uz regionalnu cestu R-445 Visoko - Kakanj i neposredno uz autocestu Sarajevo – Zenica
Površina	Cca 326 m ²
Parcele i vlasništvo	Privatne parcele većinskim dijelom
Izgrađenost	-Poslovna zona Topuzovo Polje ujedno je slobodna (bescarinska) zona koja je kao pravni subjekt formirana 1997.g. -U ovoj zoni trenutno posluje 11 privrednih subjekata iz različitih oblasti: autoindustrije, prehrambene i tekstilne industrije među kojima i vodeći bh izvoznik Prevent, kompanija iz Njemačke koja je partner renomiranih svjetskih proizvođača automobila. Također u ovoj poslovnoj zoni nalaze se objekti – neiskorišteni kapaciteti koje investitor može iskoristiti i prilagoditi svojim potrebama. Potrebno je napomenuti da je ova zona u potpunosti izgrađena
Postojeća infrastruktura	Postoji mogućnost priključka na svu komunalnu infrastrukturu
Investicione mogućnosti	<i>Brownfield</i> Obzirom da je slobodna/poslovna zona u potpunosti izgrađena postoji mogućnost samo korištenja neiskorištenih kapaciteta
Slobodni kapaciteti	Poslovna zgrada u privredi P u vlasništvu „Vita-life“ d.o.o Visoko, prizemlje dimenzija 39,40x4,20, 165 m ² , građevinska vrijednost 202.477,20 KM, tržišna vrijednost 222.168,10 KM Poslovna zgrada u privredi PD+P u vlasništvu „Vita-life“ d.o.o Visoko, podrum i prizemlje, građevinska vrijednost 1.100.131,88 KM, tržišna vrijednost 1.207.119,70 KM Poslovna zgrada u privredi („Vitex“d.d.) spratnosti Sut + P + 1. Objekat ima fleksibilno dispoziciono rješenje koje omogućava maksimalno iskorištavanje objekta sa više tehnoloških cijelina te je pogodan za višenamjensku proizvodnju i trgovinu. U objektu su urađene sve instalacije osim instalacije grijanja koja je urađena djelimično. Procijenjena vrijednost poslovne zgrade u privredi je 5.748.443,80 KM a površina objekta je 5.193,05 m ² . Cijena zakupa je 3,30 KM + PDV=4KM + režijski troškovi
Kontakt	Sve dodatne informacije dostupne u Općini Visoko

3.1.5.4.5. Poslovna zona Dobrinje

1. POSLOVNA ZONA DOBRINJE	
Lokacija i pristup putnoj komunikaciji	Ova poslovna zona planirana je novim Prostornim planom Općine Visoko za period 2014-2034.g. Nalazi se na lijevoj i desnoj obali rijeke Bosne uz naselje Dobrinje na regionalnom putnom pravcu Visoko - Kakanj
Površina	5,61 ha
Parcele i vlasništvo	Privatne parcele većinskim dijelom
Izgrađenost	U ovoj zoni posluje nekoliko privrednih subjekata i imaju izgrađene proizvodne i poslovne objekte uglavnom prehrambene i kožarske industrije
Postojeća infrastruktura	Postoji mogućnost priključka na sve oblike komunalne infrastrukture (voda, struja, plin)
Investicione mogućnosti	-Greenfield i Brownfield Obzirom na dobru lokaciju i prometnu povezanost zone sa gradovima Kakanj i Visoko postoje dobre predispozicije i mogućnosti za izgradnju poslovnih kapaciteta obzirom na slobodne neizgrađene parcele ali i na iskorištavanje par slobodnih izgrađenih lokacija.
Slobodni kapaciteti	Proizvodno/skladišni prostor za iznajmljivanje u vlasništvu „Albex-Groupe“ koji se sastoji od: skladišnog prostora u prizemlju površine 500 m ² , sa kompletnom infrastrukturom i video nadzorom, zatim proizvodni prostor na spratu površine 500 m ² gdje su potrebni dodatni radovi te elektroinstalacije. U okviru ovog prostora je i parking prostor.
Kontakt	Sve informacije o zonama dostupne su u Općini Visoko

3.1.6. Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

Na području Kantona sa stanjem decembar 2014. godine ukupno je bilo zaposleno 70.299 osoba što je za 2,5% više u odnosu na mjesečni prosjek 2013. godine. U ukupnom broju zaposlenih u Kantonu, na privredne djelatnosti se odnosi 52.031 zaposlenika ili 74%, dok se na neprivredne djelatnosti odnosi 18.268 zaposlenika ili 26% ukupnog broja zaposlenih u Kantonu. Ukupan broj zaposlenih u privrednim djelatnostima u mjesecu decembru 2014. godine u odnosu na mjesečni prosjek 2013. godine zabilježio je rast od 3,2% ili za 1.620 lica, a u vanprivrednim djelatnostima zabilježen je rast od 4,7% ili za 814 lica. U okviru privrednih djelatnosti zabilježen je rast u sljedećim granama:

- Hotelijerstvo i ugostiteljstvo za 10,6% ili za 266 lica,
- Snabdijevanje vodom za 8,1% ili za 88 lica,
- Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo za 7,1% ili za 100 lica,
- Prerađivačka industrija za 5,8% ili za 1.182 lica
- Poslovanje nekretninama za 3,5% ili za 4 lica
- Trgovina na veliko i na malo za 2,5% ili za 236 lica
- Proizvodnja i snabdijevanje/opskrba el.energ., plinom za 0,4% ili za 6 lica i
- Vađenje ruda i kamena za 0,1% ili za 7 lica

Kod ostalih grana zabilježen je pad zaposlenih i to:

- Prijevoz i skladištenje za 3,6% ili za 135 lica,
- Informacije i komunikacije za 3,5% ili za 28 lica,
- Građevinarstvo za 3,1% ili za 100 lica i
- Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja za 0,7% ili za 6 lica.

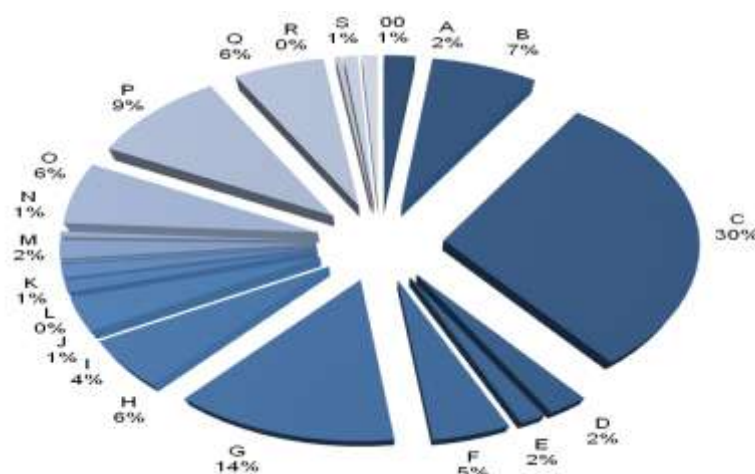
Kretanje zaposlenosti i neto mjesečnih plaća po privrednim i vanprivrednim djelatnostima u decembru 2014. godine, sa komparacijom u odnosu na mjesečni prosjek 2013. godine, može se sagledati iz sljedećeg pregleda.

Tabela 20: Kretanje zaposlenosti i neto mjesečnih plaća po privrednim i vanprivrednim djelatnostima u 2014. g.

	Broj zaposlenih			Prosječna neto plaća u KM		
	Ø 2013	XII 2014	Index XII 2014	Ø 2013	XII 2014	IndexXII 2014
			Ø 2013			Ø 2013
UKUPNO	68.554	70.299	102,5	731	736	100,7
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	1.410	1.510	107,1	806	846	105,0
B Vađenje ruda i kamena	4.837	4.844	100,1	1.025	1.071	104,5
C Prerađivačka industrija	20.518	21.700	105,8	558	546	97,8
D Proizvodnja i snabdijevanje/opskrba el.ener., gasom/plinom, parom i klimatizacija	1.691	1.697	100,4	1.443	1.487	103,0
E Snabdijevanje/opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	1.091	1.179	108,1	745	787	105,6
F Građevinarstvo	3.245	3.145	96,9	454	459	101,1
G Trgovina na veliko i na malo; popravak mot. vozila i motocikala	9.475	9.711	102,5	491	512	104,3
H Prijevoz i skladištenje	3.792	3.657	96,4	694	734	105,8
I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostitelj.)	2.514	2.780	110,6	435	429	98,6
J Informacije i komunikacije	811	783	96,5	1.195	1.300	108,8
K Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	914	908	99,3	1.029	1.031	100,2
L Poslovanje nekretninama	113	117	103,5	756	813	107,5
M Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	1.316	1.393	105,9	653	697	106,7
N Administrativne i pomoćne uslužne djelatno.	403	474	117,6	714	655	91,7
O Javna uprava i odbrana; obavezno soc.osigur.	4.390	4.478	102,0	1.050	1.072	102,1
P Obrazovanje	6.346	6.644	104,7	701	697	99,4
Q Djelatnosti zdravstvene zaštite	4.131	4.265	103,2	990	1.038	104,8
R Umjetnost, zabava i rekreacija	244	397	162,7	753	669	88,8
S Ostale uslužne djelatnosti	624	617	98,9	693	642	92,6
00 Nerasporedene po djelatnostima KD	689	-	-	-	-	-

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

Grafikon18: Struktura zaposlenih po djelatnostima

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

3.1.6.1. Nezaposlenost:

Ukupan broj registrovanih nezaposlenih osoba u Kantonu sa stanjem decembar 2014. godine iznosio je 70.462 lica što je u odnosu na isti mjesec 2013. godine manje za 0,4% ili za 316 lica koja traže zaposlenje. U ukupnom broju registrovanih nezaposlenih osoba koje traže zaposlenje u Federaciji Bosne i Hercegovine za decembar 2014. godine (392.265 osoba), Kanton učestvuje sa 17,96%.²¹

Prosječna stopa nezaposlenosti u Kantonu, u mjesecu decembru 2014. godine, ostvarena je sa 50,1%, dok je u Federaciji BiH ostvarena sa 46,6%. U ukupnom broju osoba, koje traže zaposlenje, u Kantonu, na stručna lica odnosi se 47.663 osoba ili 67,6%, a na nestručna lica 22.799 osoba ili 32,4% ukupnog broja registrovanih osoba koje traže zaposlenje. Stanje registrovanih nezaposlenih osoba koje traže zaposlenje po općinama i prema stručnoj spremi na području Kantona, krajem decembra 2014. godine može se sagledati iz slijedećeg pregleda:

Tabela 21: Stanje registrovanih nezaposlenih osoba prema stručnoj spremi u ZDK

Općine	Ukupno	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
UKUPNO	70.462	3.405	394	15.397	167	453	28.014	2.236	20.396
Breza	1.982	136	19	722	11	6	641	38	409
Doboj-Jug	1.012	33	-	184	5	9	440	22	319
Kakanj	7.018	438	41	1.413	11	27	3.118	174	1.796
Maglaj	5.141	121	11	752	-	25	1.867	175	2.190
Olovo	1.964	98	6	587	2	3	595	13	660
Tešanj	7.852	284	33	1.308	14	61	3.233	347	2.572
Usora	992	25	3	175	-	12	438	25	314
Vareš	1.313	76	9	363	11	6	437	32	379
Visoko	7.823	431	56	1.702	-	24	3.307	53	2.250
Zavidovići	7.404	275	27	1.807	-	22	3.098	163	2.012
Zenica	22.970	1.349	170	5.385	113	236	8.869	861	5.987
Žepče	4.991	139	19	999	-	22	1.971	333	1.508

Izvor: Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

U ukupnom broju registrovanih osoba koje traže zaposlenje najviše je kvalificiranih lica 28.014 ili 39,8% od ukupnog broja nezaposlenih osoba, zatim nekvalificiranih 20.396 ili 28,9%, osoba sa srednjom stručnom spremom 15.397 ili 21,9%, visokom stručnom spremom 3.405 ili 4,8%, polukvalificiranih je 2.236 ili 3,2%, visokokvalificiranih 453 ili 0,6%, sa višom školskom spremom 394 ili 0,6% i nižom stručnom spremom 167 ili 0,2% ukupnog broja registrovanih nezaposlenih osoba u Kantonu. Na dan 31.12.2014. godine na evidenciji Biroa Visoko bilo je ukupno 7853 nezaposlene osobe. Od tog broja 2998 je onih koji prvi put traže posao.

Tabela 22 : Pregled broja nezaposlenih koji prvi put traže posao (stanje na dan 31.12.14.):

	Ukupno	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
Svega	2998	236	10	762	0	1	1035	19	935
Žene	1806	176	6	481	0	0	538	11	594

U toku 2014. godine na evidentirano je 2546 novoprijavljenih nezaposlenih lica u odnosu na 2511 iz 2013. godine od čega po osnovu završetka školovanja 439, a po osnovu prestanka radnog odnosa prijavljeno je 1656 osoba (u 2013.-1693, 2012. – 1122, 2011. – 1157, 2010. – 932, 2009. – 1336, 2008. - 630 osoba).

²¹ Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.

Za ove 1656 nezaposlenih osoba koje su ostale bez posla razlozi prestanka radnog odnosa su sljedeći:²²

- Tehnološki ili ekonomski višak – 601	- Povreda radne obaveze	- 21
- Stečaj - 12	- Sporazumni raskid ugovora	- 118
- Rad na određeno vrijeme - 904		

Na dan 31.12.2014. ukupan broj nezaposlenih po evidenciji Biroa Visoko iznosio je 7853 osoba i povećan je 1,6% u odnosu na broj od 31.12.2013. godine kada je iznosio 7729.

Tabela 23 : Broj nezaposlenih na dan 31.12.2014. godine

	Ukupno	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
Svega	7853	435	56	1707	0	24	3319	53	2259
Žene	3947	316	31	1032	0	2	1441	29	1096

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 - 1/15, Visoko: 08.04.2014.

Tabela 24 : Broj nezaposlenih na dan 31.12.2014. godine po općinama ZDK

	Ukupno	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
ZDK	70452	3405	394	15397	167	453	28014	2236	20396
Breza	1982	136	19	722	11	6	641	38	409
Doboj – Jug	1012	33	0	184	5	9	440	22	319
Kakanj	7018	438	41	1413	11	27	3118	174	1796
Maglaj	5141	121	11	752	0	25	1867	175	2190
Olovo	1964	98	6	587	2	3	595	13	660
Tešanj	7852	284	33	1308	14	61	3233	347	2572
Usora	992	25	3	175	0	12	438	25	314
Vareš	1313	76	9	363	11	6	437	32	379
Visoko	7823	431	56	1702	0	24	3307	53	2250
Zavidovići	7404	275	27	1807	0	22	3098	163	2012
Zenica	22970	1349	170	5385	113	236	8869	861	5987
Žepče	4991	139	19	999	0	22	1971	333	1508

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 - 1/15, Visoko: 08.04.2014.

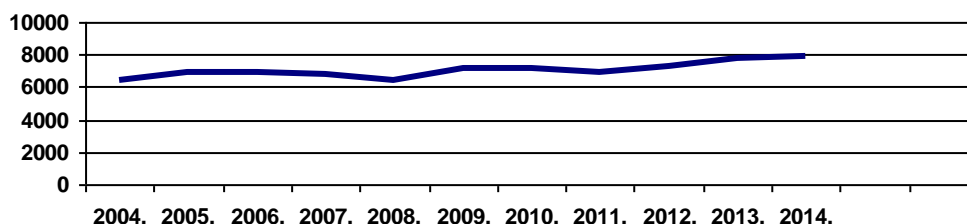
Tabela 25: Broj nezaposlenih od 2004 - 2014. godine (na dan 31.12.)

Godina	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Broj nezaposlenih	6442	6876	6954	6810	6445	7148	7149	6856	7267	7729	7853

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 - 1/15, Visoko: 08.04.2014.

²² Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

Grafikon 19: Kretanje broja nezaposlenih

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 - 1/15, Visoko: 08.04.2014.

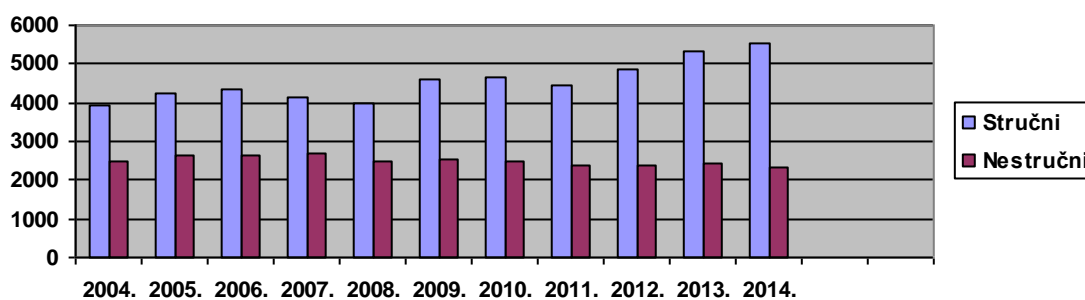
Broj stručnih lica na evidenciji (VSS, VŠS, SSS, KV) u odnosu na nestručne (PK, NK, NSS) je u porastu u odnosu na 2013.godinu. Na kraju 2013. taj odnos je 68,7 % stručnih prema 31,3 % nestručnih, dok je taj odnos u 2014. godini 70,6% stručnih prema 29,4% nestručnih. Broj nezaposlenih osoba sa VSS je u stalnom rastu i u apsolutnom broju i u procentualnom odnosu na ostale nezaposlene.²³

Tabela 26: Broj stručnih i nestručnih nezaposlenih osoba sa stanjem na dan 31.12.2014.g.

Godina	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Stručni (VSS,VŠ,SSS,KV)	3934	4257	4326	4145	3957	4597	4657	4468	4863	5307	5541
Nestručni (PK,NK,NSS)	2508	2619	2628	2665	2665	2551	2492	2388	2404	2422	2312

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

Grafikon 20 : Broj stručnih i nestručnih nezaposlenih osoba sa stanjem na dan 31.12.2014.g.

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

U prosjeku evidentirani čekaju na zaposlenje od 2-3 godine. Najkraće čekaju nezaposleni sa VSS, a najduže nezaposleni NK radnici.

²³ Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

Tabela 27 : Dobna struktura nezaposlenih osoba na dan 31.12.2014. godine:

Godine starosti	UKUPNO	STEPEN STRUČNOG OBRAZOVANJA							
		NK	PK	KV	VKV	NSS	SSS	VŠ	VSS
15 – 18	209	30	0	152	0	0	27	0	0
19 – 20	469	47	0	175	0	0	246	0	1
21 – 24	836	94	0	335	0	0	319	0	88
24 – 27	650	84	1	251	0	0	174	1	139
28 – 30	616	113	3	258	0	0	162	1	79
31 – 35	985	250	4	441	0	0	193	17	80
36 – 40	859	331	0	387	2	0	107	9	23
41 – 45	855	355	8	382	1	0	97	4	8
46 – 50	836	285	15	359	2	0	168	2	5
51 – 55	940	365	11	371	10	0	162	14	7
56 – 60	492	247	8	172	7	0	48	7	3
61 – 65	106	58	3	36	2	0	4	1	2
	7853	2259	53	3319	24	0	1707	56	435

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 - 1/15, Visoko: 08.04.2014.

POLNA STRUKTURA

U ukupnom broju nezaposlenih u 2014. godini žene učestvuju sa 50,26%. Njihovo učešće je u toku 2014. procentualno i nominalno povećano. Nominalni broj žena od 2004. godine u konstantnom je porastu iako procentualno učešće bilježi izvjesna kolebanja. Učešće žena je veće što je viši nivo obrazovanja. Najveće je kod zanimanja sa VSS, a najmanje kod KV radnika.

Tabela 28: Polna struktura nezaposlenih osoba na dan 31.12.2014. godine:

	Ukupno	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
Svega	7853	435	56	1707	0	24	3319	53	2259
Zene	3947	316	31	1032	0	2	1441	29	1096

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

Tabela 29: Učešće žena u strukturi nezaposlenih po godinama (na dan 31.12.):

Godina	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Ukupno nezaposlenih	6442	6876	6954	6810	6445	7148	7149	6856	7267	7729	7853
Nezaposlenih žena	2868	3132	3307	3311	3261	3589	3519	3515	3715	3815	3947
Žena u %	44,52	45,55	47,55	48,62	50,60	50,20	49,22	51,27	51,12	49,36	50,26

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.g

Najbrojnija zanimanja u okviru VSS su:

• Ekonomista	– 95	• Profesor odbrane i sigurnosti	– 13
• Pravnik	– 53	• Profesor engleskog jezika	– 12
• Profesor bosanskog jezika	– 21	• Politolog	– 12
• Socijalni radnik	– 20	• Doktor stomatologije	– 9
• Prof. razredne nastave	– 19	• Profesor geografije	– 7
• Novinar	– 16	• Inž.prehrambene tehnologije	– 7
• Agronom	– 15	• Inž.saobračaja	– 6
• Kriminalist	– 14	• Profesor historije	– 5
		• Psiholog	– 5

Najbrojnija zanimanja u okviru SSS su:

- Ekonomski tehničar – 392
- Maturant gimnazije – 343
- Elektrotehničar – 120
- Mašinski tehničar – 137
- Građevinski tehničar - 88
- Medicinska sestra – 73
- Tekstilni tehničar - 63
- Mualim - 51
- Fizioterapeut – 38
- Saobraćajni tehničar - 28
- Poljoprivredni tehničar - 29
- Arhitektonski tehničar - 21
- Kožarski tehničar - 18
- Farmaceutski tehničar - 19
- Turistički animator - 15
- Mašinovođa - 12
- Rudarski tehničar - 12
- Programer - 10

Najbrojnija zanimanja u okviru KV su:

- Prodavač – 532
- Frizer – 331
- Bravar – 208
- Automehaničar – 202

- Elektromehaničar – 176
- Krojač krzna i kože – 134
- Vozač - 125
- Autoelektričar – 124
- Predioničar – 122
- Krojač tekstila - 116
- Zidar – 102
- Kožar - 93
- Kuhar – 86
- Zavarivač - 71
- Autolimar - 66
- Kožni galanterist – 60
- Metalotokar - 56
- Konobar - 35
- Tkač - 30
- Instalater centralnog grijanja – 25
- Limar - 17
- Stolar - 18
- Tesar - 16
- Ratar - 14
- Mesar - 13
- Gumar - 12
- Plinoinstalater – 12
- Moler - 1

Deficitarna zanimanja u okviru VSS su doktor medicine, magistar farmacije, diplomirani građevinski inženjer i diplomirani inženjer elektrotehnike. Najtraženija zanimanja u okviru KV su obučar, krojač, izrađivač kožne galanterije, krojač krzna i kože i konfeksionar kožne odjeće.

U okviru odnosa ukupnog broja registriranih nezaposlenih i lica koja traže zaposlenje može se konstatirati da bi stvarni broj nezaposlenih bio manji da veliki broj njih nije na evidenciji zbog korištenja beneficija (zdravstveno osiguranje, dječiji dodatak, poreske olakšice i sl.). Tokom godine vršena je stalna selekcijam nezaposlenih osoba na aktivne i pasivne tražioce posla. Na dan 31.12.2014. evidentirano je **5.345 aktivnih** tražilaca posla i **2.508 pasivnih** tražilaca posla.²⁴

3.1.6.2. Zaposlenost

Po podacima Federalnog zavoda za statistiku, Službe za zapošljavanje Ze-Do kantona, Zavoda za PIO/MIO i Biroa Visoko broj zaposlenih je u blagom porastu, a očit je porast broja nezaposlenih.

Tabela 30 : Broj zaposlenih i nezaposlenih od 2008. do 2014. godine.(na dan 31.12.)

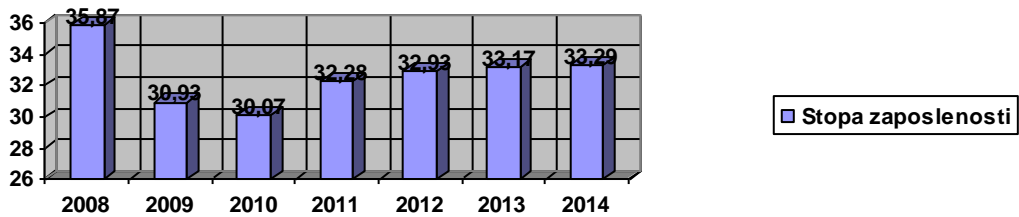
Godina	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Broj zaposlenih	9319	8666	8428	9019	9200	9300	9500
Broj nezaposlenih	6445	7148	7149	6856	7267	7729	7853
Radno sposobno stanovništvo	25979	28019	28032	27942	27942	28032	28532

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

²⁴ Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

Stopa zaposlenosti²⁵ nakon trenda opadanja u periodu 2008-2010. konstantno bilježi rast i u 2014. godini iznosi 33,29%. Stopa zaposlenosti u BiH u 2014. godini iznosila je 31,97%.

Grafikon 21: Stopa zaposlenosti od 2008. do 2014. godine.

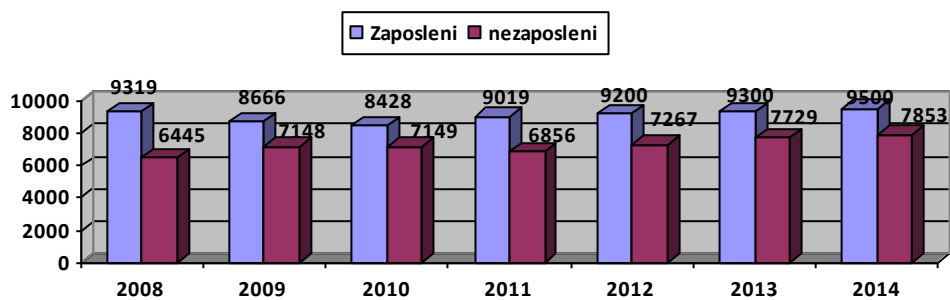
Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

U skladu sa dostavljenim spiskovima lica radno angažiranih suprotno zakonu po obavljenoj kontroli Federalne i Kantonalne uprave za inspeksijske poslove izvršena je provjera i brisanja sa evidencije lica po osnovu rada „na crno“ u 2014. godini. U toku godine inspekcija je utvrdila rad „na crno“ kod 27 poslodavaca sa ukupno 31 osobom. Od toga sa evidencije nezaposlenih je brisano 7 osoba. Procjenjuje se da trenutno "na crno" radi oko 2000 nezaposlenih računajući tu i individualne poljoprivredne proizvođače. Taj broj će se i dalje smanjivati pojačanim inspeksijskim radom i informacionim uvezivanjem svih relevantnih institucija (inspeksijski organi, PIO, Zavod za zdravstveno osiguranje, poreski organi, registracijski sudovi, općinski organi nadležni za izdavanje dozvola za rad i sl.).²⁶

Procjenjuje se da je ukupno (stvarno) zaposleno, uključivši rad na crno i rad individualnih poljoprivrednih proizvođača oko 11.500 od ukupno 41.352 stanovnika koliko je evidentirano popisom stanovništva iz 2013. godine. Promatrajući na ovaj način stopa zaposlenosti u odnosu na ukupan broj radno sposobnog stanovništva iznosi 40,30%. Broj ukupno zvanično zaposlenih opada počev od 2004. godine, dok u 2006. bilježi blagi rast. U 2007. godini zabilježen je veliki porast broja zaposlenih. U 2008. i naročito u 2009. je došlo do pada. Od 2010. godine broj zaposlenih je u stalnom porastu.²⁷

U informaciji Biroa za zapošljavanje općine Visoko konstatuje se da bi stvarni broj nezaposlenih bio manji da veći broj istih nije na evidenciji zbog korištenja beneficija (zdravstvenog osiguranja, dječijeg dodatka, poreske olakšice i sl. Što se tiče kretanja broja zaposlenih i nezaposlenih u sljedećoj tabeli je dat odnos ove dvije kategorije gdje vidimo da nema većih varijacija u broju zaposlenih i nezaposlenih.

Grafikon 22: Kretanje broja zaposlenih i nezaposlenih

²⁵ Stopa zaposlenosti izračunata kao odnos zaposlenih osoba i radno sposobnog stanovništva

²⁶ Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

²⁷ Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 –34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.

Tabela 31: Stepen zaposlenosti po općinama u kantonu u 2014. godini

Općine	Prosječan broj zaposlenih ²⁸	Radno sposobno ²⁹	Radna snaga ³⁰	Stepen zaposlenosti u % ³¹	Stepen aktivnosti u % ³²
Breza	2.934	9.663	4.916	30,4	50,9
Doboj - Jug	959	3.564	1.971	26,9	55,3
Kakanj	6.768	30.801	13.786	22,0	44,8
Maglaj	3.621	16.039	8.762	22,6	54,6
Olovo	1.771	7.857	3.735	22,5	47,5
Tešanj	10.078	35.490	17.930	28,4	50,5
Usora	723	4.708	1.715	15,4	36,4
Vareš	1.320	6.359	2.633	20,8	41,4
Visoko	8.581	28.026	16.404	30,6	58,5
Zavidovići	3.642	26.440	11.046	13,8	41,8
Zenica	24.694	87.892	47.664	28,1	54,2
Žepče	4.577	21.750	9.568	21,0	44,0
Zeničko - dobojski	69.668	278.589	140.130	25,0	50,3
Federacija BiH	443.587	1.611.718	835.852	27,5	51,9

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po kantonima u FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, maj 2015.g.

U 2014. godini u FBiH prosječna mjesečna isplaćena neto plaća iznosila je 833 KM ili 0,2% manje u odnosu na prethodnu godinu. U ZDK prosječna plaća iznosila je 726 KM što je manje za 0,8% u odnosu na 2013. godinu i što je 87,1% u odnosu na prosjek FBiH. Plaće u ZDK po općinama u 2014. godini dajemo u slijedećoj tabeli:

Tabela 32: Prosječna neto plaća u KM u kantonu u 2014. godini

Općine	Prosječna neto plaća u KM	Učešće FBiH = 100
Breza	845	101,4
Doboj - Jug	539	64,7
Kakanj	980	117,6
Maglaj	651	78,2
Olovo	602	72,3
Tešanj	571	68,5
Usora	730	87,6
Vareš	687	82,5
Visoko	532	63,9
Zavidovići	630	75,6
Zenica	834	100,1
Žepče	559	67,1
Zeničko - dobojski	726	87,1
Federacija BiH	833	100,0

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po kantonima u FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, maj 2015.g.

²⁸ Ukupna zaposlenost na teritoriji FBiH obuhvata zaposlene u poslovnim subjektima (pravnim osobama), obrtu i slobodnim profesijama, obrani i policiji.

²⁹ Radno sposobno stanovništvo (stanovništvo staro od 15-65 godina) podjeljeno u dvije glavne kategorije: radna snaga (ekonomski aktivno stanovništvo) i ekonomski neaktivno stanovništvo prema definicijama Međunarodne organizacije rada (ILO)

³⁰ Radna snaga ili aktivno stanovništvo čine zaposlene i nezaposlene osobe prema ILO

³¹ Stepen zaposlenost se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli sa radno sposobnim stanovništvom i pomnoži sa 100 prema ILO

³² Stepen aktivnosti se izračunava tako što se radna snaga podijeli sa radno sposobnim stanovništvom i pomnoži sa 100 prema ILO i pokazuje stepen aktivnosti radne snage na tržištu rada.

Kao što se može vidjeti iz tabele najmanju prosječnu plaću ima Općina Visoko sa 532,00 KM što je znatno ispod prosječne plaće u ZDK koja iznosi 726,00 KM, odnosno Općina Visoko ima za 23,7 % manju plaću u odnosu na prosjek kantona. Prosječne plaća u FBiH iznosi 833,00 KM, a Općina Visoko ima za 36,2 % nižu plaću u odnosu na prosjek plaća u Federaciji. Nezaposlenost je u osnovi ekonomski, ali i socio-politički problem. Na bazi podataka koji su prezentirani i preuzetih izvora iz planskih dokumenta Zeničko-dobojskog kantona i podataka Biroa Visoko, može se zapaziti da je taj odnos, statistički, veoma nepovoljan.

Struktura nezaposlenih je nepovoljna, zbog visokog učeća nestručnih osoba, 2.259 ili 28,76%. Isto tako je nepovoljna i starosna struktura nezaposlenih od kojih su dominantni oni u punom radnom kapacitetu, skupina od 21 do 35 godine, i onih koji su višak kao posljedica deindustrijalizacije, osobe starije od 45 godina. Ako se ovaj problem posmatra u odnosu na ostale općine ZDK onda se općina Visoko nalazi u povoljnijem položaju u odnosu na općine sa izraženom učešćem jedne od dominantnih grana privrede. Detaljna analiza zaposlenosti na području ZDK, pozicionira općinu Visoko sa 41352 stanovnika i broja zaposlenih od 8.581 ili 12,31 % broja zaposlenih kantona, koji broji 398.655 stanovnika ili 69.668 zaposlenih lica. Taj odnos je indikativan sa stanovišta socijalnog stanja stanovništva, što se posebno negativno odražava na visinu prosječne neto plate koja iznosi 532 KM u odnosu na prosjek ZDK koja iznosi 726 KM.

3.1.6.3. Mjere aktivne politike zapošljavanja

U 2014. godini realizirani su projekti poticaja zapošljavanja :

- Program poticaja zapošljavanja i samozapošljavanja Roma u 2014. godini Federalnog zavoda za zapošljavanje Sarajevo – odobreno 1 aplikacija za 1 nezaposlenu osobu – realizirana 1 aplikacija i zaposlena 1 nezaposlena osoba;
- Program jačanja konkurentnosti na tržištu rada – Prvo radno iskustvo 2013 FZZZ Sarajevo – realizirano 20 aplikacija i zaposleno 30 NO;
- Program jačanja konkurentnosti na tržištu rada – Prvo radno iskustvo 2014 FZZZ Sarajevo – realizirano 26 aplikacije i zaposlene 33 NO;
- Program – Prilika za sve 2014 FZZZ Sarajevo – realizirano 14 aplikacija i zaposlene 34 NO;
- Program – Vaučer za posao 2014 FZZZ Sarajevo – realizirane 3 aplikacije i zaposleno 5 NO;
- U toku 2014- evidentiran je angažman 40 volontera i 10 pripravnika bez zasnivanja radnog odnosa.

Kroz ove Programe u 2014. ukupno je zaposleno 103 nezaposlene osobe sa evidencije Biroa rada Visoko.

3.1.6.4. Razvoj i ulaganje u ljudske resurse

Lokalni ekonomski razvoj obuhvata poseban osvrt na razvoj ljudskih resursa, kao osnovnog resursa svake ekonomije. Potencijal lokalnog ekonomskog razvoja općine Visoko treba pratiti i adekvatan razvoj i ulaganja u ljudske resurse kako bi se zacrtani strateški ciljevi realizovali. Bez ulaganja u obrazovanje i osposobljavanje radne snage izostat će lokalni ekonomski razvoj u onom potencijalu koji bi bio moguć. Ovaj strateški razvojni dokument uključuje pitanje razvoja i ulaganja u ljudske resurse.

Ključno je pitanje kako postojećoj radnoj snazi omogućiti kontinuiran razvoj profesionalnih znanja i vještina kako bi se pratili svjetski trendovi i potrebe tržišta rada, te postojećoj nezaposlenoj radnoj snazi ponuditi mogućnosti do- i prekvalifikacija u skladu sa potrebama lokalnih poslodavaca. U tu svrhu Općina Visoko će nastaviti provoditi aktivnosti na programima prekvalifikacije i stručnog osposobljavanja u tjesnoj saradnji sa lokalnim firmama i poslodavcima na čijim se radnim mjestima može vršiti praktična obuka kao i do sada. Ovakvi programi profesionalne obuke osmišljeni na osnovu potreba lokalnog, privatnog i javnog sektora trebaju biti usmjereni ka različitim ciljnim grupama a obzirom da na području općine Visoko prednjači kožarska, tekstilna industrija i autoindustrija a ciljne grupe su upravo iz ovih oblasti. U prethodnom periodu Općina Visoko je imala programe stručnog osposobljavanja i prekvalifikacije radnika u koje je uključila privredna društva sa područja općine Visoko i to: Prevent Visoko, Alma Ras d.o.o. Visoko, Sinerga d.o.o. Visoko, D&U Company Visoko koji su rađeni u saradnji sa USAID Sida GOLD projekom.

Općina Visoko, kao partner i potpisnik Sporazuma o partnerstvu u realizaciji USAID SIDA GOLD projekta učestvovala je u stručnom osposobljavanju zapošljavanja radnika za potrebe kompanije Prevent BH i Company D&U radi stvaranja uslova za zapošljavanje nezaposlenih lica sa područja općine Visoko. Cilj sporazuma je bolja efikasnost funkcionisanja tržišta rada, jačanje institucionalnih kapaciteta povezivanja oblasti rada i oblasti obrazovanja. U saradnji sa Mješovitom srednjom školom "Hazim Šabanović" iz Visokog, u prethodnom periodu razvijen je program obuke u neformalnom obrazovanju za sticanje znanja i vještina za posao obučara nakon čega su kandidati prošli kroz proces obuke. Nakon što je završena obuka stručnog usavršavanja u zanimanje obučar, u stalni radni odnos u firmi Company D&U primljene su 63 osobe. Takođe, kroz dokvalifikaciju i školovanje, kao dio projekta implementiranog u Visokom zaposleno je 80 osoba u Prevent BH, što ukupno čini 143 nova radna mjesta.

Projekat stručnog osposobljavanja, pripreme za rad i zapošljavanja šivača za potrebe kompanije „Alma Ras“ d.o.o., pogon u Visokom počeo je potpisivanjem Sporazuma o partnerstvu u decembru 2014.godine, čime je omogućeno sufinansiranje projekta od strane zainteresiranih strana, odnosno potpisnica Sporazuma. Samo stručno osposobljavanje, tj. obuka kandidata - nezaposlenih osoba evidentiranih na Birou za zapošljavanje za prvu grupu 30.septembra - 29.novembra 2014., za drugu grupu 3.januara - 30.marta 2015., a za treću grupu 2.februara - 29.apriila 2015. godine. Kandidati su, dakle, bili podijeljeni u tri grupe koje su u tri termina prošle teorijski i praktični dio obuke u prostorijama kompanije. Polaznici su prošli ukupno više od 472 sata teorijske nastave i više od 1092 sata praktične obuke, čime je ispunjen traženi fond od 1564 sata obuke. Kandidati koji su uspješno prošli obuku stekli su tražena znanja i vještine, odnosno osposobljeni su da samostalno upravljaju mašinama za šivanje tako da obavljaju operacije u proizvodnom procesu. To je rezultiralo primanjem u radni odnos 151 novog radnika, kako je i predviđeno navedenim Sporazumom.

„Stručno osposobljavanje, priprema za rad i zapošljavanje šivača gornjih dijelova obuće za potrebe kompanije Sinerga doo Visoko“ je naziv sporazuma o partnerstvu između Vlade ZDK, Općine Visoko, Federalnog zavoda za zapošljavanje, USAID Sida GOLD Projekat, kompanija Sinerga doo i Regionalne razvojne agencije za regiju Centralna BiH. Glavne djelatne aktivnosti firme su proizvodnja, konsalting i trgovina, a njihovi najvažniji partneri su firme iz obučarske i auto industrije. Plan firme Sinerga je poboljšati postojeći proces proizvodnje kroz nove alate i mašine, ponuditi kupcima nova tehnološka rješenja na temelju vlastitih iskustava i dugogodišnjeg rada u proizvodnji, investirati u ljudske resurse, kako u proizvodnji tako i u tehnologiji i modelarstvu, te proširiti paletu kupaca i proizvoda, a za to su im potrebni kvalitetni radnici. U sklopu svojih najnovijih razvojnih planova i povećanja proizvodnih kapaciteta, preduzeće Sinerga iskazalo je potrebu za otvaranjem novih dvadesetsedam (27) radnih mjesta u sektoru obučarske industrije do polovice 2015.godine. Tu se firma suočava sa problemom uočenom na lokalnom tržištu rada sa osobama prijavljenim na Biro za zapošljavanje, koje su završile formalno obrazovanje, ali kroz koje nisu stekli potrebna znanja i vještine. Teško se može reći da učenici steknu potrebna znanja i vještine za izradu obuće u školi. Obzirom da je na prostoru Ze-Do kantona uočen nesrazmjer između ponude i potražnje za radnom snagom i njihovim vještinama i kompetencijama, te da je pomenuti poslovni subjekat iskazao potrebu za zapošljavanjem navedenog broja lica koja posjeduju vještine i kompetencije šivača obuće, zainteresirane strane dogovorile su se da će pitanje pomenutog nesrazmjera rješavati na način da se unapređuje saradnja između nadležnih institucija koja će voditi do efikasnijeg utroška sredstava iz javnih fondova namijenjenih za obrazovanje i obuku i mjere zapošljavanja. Zainteresirane strane su se dogovorile da za potrebe kompanije Sinerga preko implementatora, Regionalne razvojne agencije za regiju Centralna BiH - REZ Agencije realiziraju program stručnog osposobljavanja 33 kandidata, odnosno pripreme za rad nezaposlenih lica za profil šivača obuće na osnovu kojeg bi se zaposlilo dvadesetsedam (27) novih radnika. Projektom je dogovoreno da preduzeće Sinerga u saradnji sa stručnom osobom razvije program obuke u neformalnom obrazovanju za 33 kandidata za vještine šivača obuće, nakon čega bi kandidati pristupili osposobljavanju za poslove šivača obuće kroz teorijsku i praktičnu obuku. Potrebno je istaknuti da Sinerga ima potrebu povećanja proizvodnje i proširenja kapaciteta zahvaljujući visokom stepenu kvalitete rada prilagođenom visokim zahtjevima stranog kupca. Stoga je bilo potrebno osobe registrirane na birou za zapošljavanje koje bi se željele zaposliti u ovoj firmi, zbog svega navedenog, kao i zbog već stečenog renomea, kvalitetno obučiti da bi stekle neophodna znanja i kompetencije, a znanja i vještine već uposlenih obnavljati u skladu sa principima cjeloživotnog učenja. Sporazum će također doprinijeti unapređenju saradnje između nadležnih institucija, što će voditi do efikasnijeg utroška sredstava iz javnih fondova namijenjenih za obrazovanje, obuku i mjere zapošljavanja. Postignut je Sporazum o partnerstvu, koji je iz tehničkih razloga potpisan sa izvjesnim zakašnjenjem, odnosno u junu 2015.godine, dok je realizacija programa stručnog osposobljavanja ukupno 33, odnosno pripreme za rad nezaposlenih lica za profil šivač obuće na osnovu kojeg će se zaposliti dvadesetsedam (27) novih radnika, započela je u januaru 2015.godine, a na temelju dogovora i potreba firme Sinerga. U saradnji sa Službom za zapošljavanje Ze-Do kantona,

Biroom za zapošljavanje općine Visoko i firmom Sinerga, REZ Agencija je na osnovu dostavljenog spiska pratila odabir kandidata za obuku, njihovo savjetovanje i pripremu za obuku. Izvršen je komisijski odabir kandidata za pohađanje obuke. Odabrana su ukupno 33 kandidata. 2. februara 2015.godine započela je obuka kandidata u prostorijama firme Sinerga u Visokom i trajala do 30. aprila 2015.godine. Odmah nakon završetka obuke organiziran je zavšni ispit iz teorijskog i praktičnog dijela, kandidati su ocijenjeni odmah po završetku obuke, odnosno 30. aprila, a već od 1.5.2015.godine stupili u radni odnos. Zaposleno je njih 24. Ovim programima zaposlen je značajan broj radnika, te izvršena obuka i prekvalifikacija radnika. Ovi programi pokazali su se kao uspješni tako da će Općina Visoko nastaviti realizaciju ovih programa i projekata nastojeći uključiti što više kompanija kako bi efekat bio veći.

Analizirajući postojeću radnu snagu u prethodnom poglavlju, kako zaposlene tako i nezaposlene, stekla se slika različitih aspekata profila radne snage. Pouzdan profil radne snage će poslužiti i lokalnoj upravi i poslovnom sektoru u daljnjem planiranju kada je u pitanju ulaganje u obrazovanje i usavršavanje radne snage u skladu sa potrebama tržišta rada. Ovu analizu i profil radne snage treba staviti u korelaciju sa analizom potreba poslodavaca u privatnom i javnom sektoru kako bi se na osnovu ključnih nalaza ovakve analize mogli planirati i osmisliti edukativni programi bazirani na stvarnim potrebama privrede. U saradnju na ovom pitanju svakako treba uključiti obrazovne srednjoškolske centre u općini Visoko a do sada smo uključivali mješovitu srednju školu, susjednim kantonima, kako bi se osmislili programi za buduću radnu snagu koji bi bili usklađeni sa potrebama privrede. Općina Visoko treba razmotriti mogućnost osnivanja Obrazovnog centra za odrasle u svrhu pre- i dokvalifikacije radne snage kako bi se povećala njihova konkurentnost na tržištu rada. Ovakav jedan projekat bi mogao biti plod javno-privatnog partnerstva, a dobra i uspješna iskustva iz drugih gradova i zemalja mogu poslužiti kao inspiracija u realizaciji. Saradnja sa privatnim sektorom bi bila od ključnog značaja ne samo zbog usklađivanja sa njihovim potrebama kada je u pitanju radna snaga, već i zbog mogućnosti organizovanja praktične obuke koja je neophodna za stjecanje određenih znanja i vještina. Općina Visoko bi u ovom smislu mogla kroz ugovorne odnose uključiti pojedne lokalne firme koje bi učestovale u sveobuhvatnom stručnom edukativnom programu. Ovakvi programi svakako trebaju koristiti savremene moderne tehnologije kroz organizovanje online kurseva i sl.

Posebna ciljna grupa općine Visoko bi svakao trebala biti mlada populacija poduzetnika. U ovu svrhu Općina Visoko analizira mogućnosti za osnivanje Centra za poduzetništvo mladih koji bi predstavljao mjesto u kojem bi mladi poduzetnici mogli da razvijaju svoje poslovne ideje i uz podršku općinskih i drugih resursa realizuju iste kroz testiranje i eksperimentisanje.

Razvoj ljudskih resursa svakako obuhvata i profesionalno usavršavanje zaposlenih u lokalnoj upravi Visoko, kako bi kontinuirano razvijali znanja i vještine potrebne za realizaciju ovog i drugih strateških dokumenta, kao i upravljanje lokalnom upravom u skladu sa najvećim EU standardima integriteta i dobrog upravljanja. Ti standardi obuhvataju visoku kompetentnost zaposlenih, njihovu odgovornost, transparentnost u radu, etičko ponašanje, adekvatno informisanje, uključivanje građana u donošenje odluka, saradnju sa različitim akterima građanskog i poslovnog sektora, te eliminisanje i sprečavanje svakog oblika korupcije i koruptivnog ponašanja. Općina Visoko aktivno radi na uspostavljanju standarda zaposlenih a u budućnosti planira nastaviti tu praksu.

3.1.7. Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja

3.1.7.1. Obrazovanje

Pravo na obrazovanje je jedno od temeljnih ljudskih prava. Obrazovanje predstavlja jedan od ključnih faktora za ostvarivanje drugih prava i pokretačka je snaga u osnaživanju djece i odraslih da sami oblikuju svoju budućnost, izađu iz siromaštva i uzmu puno učešće u životu svoje zajednice. Na području ZDK oblast obrazovanja regulirana je Zakonom o osnovnoj školi i Zakonom o srednjoj školi, te je njima definirana potpuna nadležnost Kantona po pitanju osnivanja i upravljanja radom osnovnih i srednjih škola. Obrazovanje u općini strukturirano je na predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Na prostoru općine Visoko nalazi se jedna ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje čiji je osnivač Općina Visoko i 7 osnovnih i 4 srednje škole čiji je osnivač Ze-do kanton. Budžetom Općine izdvajaju se sredstva za JU za predškolski odgoj i obrazovanje, dok se kroz druge budžetske stavke finansijski pomažu projekti osnovnih i srednjih škola.

Potrebno je navesti da je prošle godine u mjesecu augustu usvojen Zakon o obrazovanju odraslih Zeničko-dobojskog kojim se uređuje obavljanje djelatnosti obrazovanja odraslih, opća pitanja u vezi sa organizacijom, finansiranjem, upravljanjem i rukovođenjem procesom obrazovanja odraslih, uvjetima koje mora ispunjavati organizator obrazovanja odraslih kao i prava i obaveze nadležnih organa u oblasti obrazovanja odraslih, davanje javnih isprava, i druga pitanja od značaja za obavljanje djelatnosti obrazovanja odraslih na području Zeničko-dobojskog kantona. Usvajanjem ovog Zakona otvaraju se mogućnosti prekvalifikacije, dokvalifikacije, sticanje i produblivanje stručnih znanja, vještina i kompetencija, omogućavanje daljnjeg obrazovanja i obuke, odnosno kontinuiranog stručnog usavršavanja tokom cijelog radnog i životnog vijeka u skladu sa ličnim sposobnostima, afinitetima i životnom dobi pojedinca.

Potrebno je spomenuti da se na području općine Visoko, pored predškolskih i školskih ustanova, održavaju i kursevi stranih jezika (engleski, njemački, turski), te kursevi informatike. Na području općine Visoko nema registrovane Agencije za učenje stranih jezika i informatike ali se u okviru pojedinih udruženja i asocijacija održavaju i organizuju kursevi stranih jezika i informatike.

3.1.7.1.1. Predškolsko obrazovanje

Trenutni nivo razvijenosti predškolskog odgoja nije zadovoljavajući. Na području općine Visoko postoji samo jedna registrovana institucija koja se bavi predškolskim odgojem i obrazovanjem. Na području općine Visoko djeluje Javna ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje, osnovana odlukom Općinskog vijeća Visoko, radi:

- a) osiguranja uvjeta za optimalni razvoj svakog djeteta,
- b) pomoć roditeljima u brizi za njegu, zaštitu, razvoj, odgoj i opće blagostanje djeteta,
- c) dopuna obiteljskog odgoja,
- d) ulaganje društva u blagostanje i napredak.

Predškolski odgoj i obrazovanje sastavni je dio odgojno-obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini. On je prvi, poseban i specifičan stepen odgojno obrazovnog sistema koji se bavi odgojem djece predškolske dobi.

Usluge koje JU za predškolski odgoj i obrazovanje nudi su:

Cjelodnevni boravak (od 06:30 – 17:00 sati)

Poludnevni boravak (od 06:30 – 12:00 sati)

Igraonica (od 09:00 – 12:00 sati)

Produženi boravak (za djecu školskog uzrasta: od 06:30 – 17:00 sati)

Centar za rani rast i razvoj djece i stručnu pomoć roditeljima je integrirani dio JU za predškolski odgoj i obrazovanje. Nastao je saradnjom „Save the Children“Norway“, Općine Visoko i Ju za predškolski odgoj i obrazovanje, kao vid pomoći roditeljima i djeci predškolskog uzrasta.

Usluge koje pruža Centar za rani razvoj djece su promocija ranog razvoja djece, uključujući zdravlje, prehranu, dobro roditeljstvo, što opet dovodi do dobrih rezultata u školi i uspješno obrazovanje. Važna komponenta u funkcioniranju Centra je pružiti prostor za posjete roditelja, organizovanje radionica za roditelje i djecu. Centar će pružati podršku ranjivim i marginaliziranim porodicama.

Tabela 33: Predškolska ustanova u općini Visoko i broj djece

	Broj ustanova predškolskog odgoja	Broj djece		Djeca s posebnim potrebama	Zaposleni		Broj djece na jednog odgajatelja	Djeca koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta
		Svega	Ženska djeca		Svega	Žene		
2014	1	140	74	1	18	17	23	10
2013	1	154	77	-	19	18	26	-
2012	1	176	84	-	20	19	25	-
2011	1	162	65	1	20	18	20	-
2010	1	162	65	1	20	18	20	-

Izvor: «Predškolsko obrazovanje u 2014.g., Osnovno obrazovanje u FBiH kraj 2013/2014 i početak 2014/2015»
Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten, Sarajevo 2015

Podsektorski ciljevi unapređenja obrazovanja i predškolskog odgoja:

- Podrška unapređenju kvaliteta i efikasnosti sistema obrazovanja, naročito kroz podršku obezbjeđenja prostorne infrastrukture
- Izgradnja institucionalne infrastrukture za istraživanje i razvoj
- Unapređenje informatizacije obrazovnog sistema
- Podrška porastu obuhvata djece predškolskog uzrasta odgojno-obrazovnim procesom
- Obezbjeđenje modernih vrtića za djecu u kojim se kvalitetno i profesionalno sprovodi predškolski odgoj i obrazovanje, uz ugodan i lijep prostor za učenje i igru djece predškolskog uzrasta
- Obrazovanje za održivi razvoj

3.1.7.1.2. Osnovno obrazovanje

U skladu s postojećom zakonskom regulativom osnovno i srednje obrazovanje je u nadležnosti Kantona, dok je predškolsko obrazovanje u nadležnosti Općine.³³ Nadležnosti Općine u oblasti osnovnog i srednjeg obrazovanja su ograničene, tako da lokalne vlasti imaju jako malo uticaja na razvoj na ovom polju.³⁴

Na području Općine djeluje 7 osnovnih škola:

- Osnovna škola „Kulin Ban“ Visoko
- Osnovna škola „Safvet-beg Bašagić“ Visoko
- Osnovna škola „Alija Nametak“ Buci
- Osnovna škola „Mula Mustafa Bašeskija“ Donje Moštre
- Osnovna škola „Mehmedalija Mak Dizdar“ Dobrinje
- Osnovna škola „Musa Ćazim Ćatić“ Veliko Čajno
- Osnovna škola za muzičko obrazovanje „Avdo Smajlović“

Tabela 34: Škole u Zeničko-dobojskom kantonu

OPĆINE	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Stanovništvo	Broj učenika na 1000 st.
Breza	7	58	1.192	94	13.787	86
Doboj - Jug	2	21	413	34	4.939	84
Kakanj	27	185	3.756	307	43.066	87
Maglaj	13	109	2.044	172	23.267	88

³³ Zakon o osnovnoj školi i Zakon o srednjoj školi, Službene novine ZE-DO kantona, br. 5/2004.

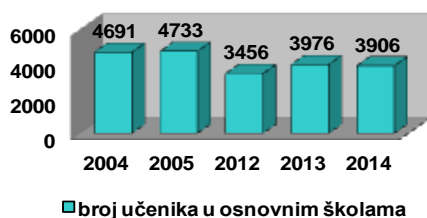
³⁴ U oblasti osnovnog obrazovanja Općina utvrđuje upisno područje sa kojeg je javna osnovna škola obavezna da primi školske obveznike, dostavlja školama spisak školskih obveznika za upis u redovnu osnovnu školu, imenuje komisiju za ocjenu sposobnosti djece pri upisu u redovnu osnovnu školu i pomaže roditeljima u osnivanju vijeća roditelja. U oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja Općina osigurava sredstva potrebna za osnivanje i rad predškolske ustanove, donosi odluke o proširenju djelatnosti predškolske ustanove, daje saglasnost na iznos sredstava koja roditelji izdvajaju za troškove smještaja djece u ustanovu i imenuje i razrješava predsjednika i članove Upravnog odbora.

Olovo	12	49	851	78	11.546	74
Tešanj	20	210	4.792	358	48.629	99
Usora	5	26	406	41	6.839	59
Vareš	13	41	588	66	9.877	60
Visoko	14	176	3.906	274	40.156	97
Zavidovići	19	169	3.529	267	37.614	94
Zenica	45	473	10.207	764	127.034	80
Žepče	21	172	2.901	260	31.059	93

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama FBiH u 2014.g., Federalni zavod za programiranje razvoja, april 2015.g.

Osnovno obrazovanje u 7 osnovnih škola na području općine Visoko pohađaju 3906 učenika razvrstana u 176 odjeljenja. Nastava se odvija u 7 matičnih i 2 područne škole u kojima je zaposleno 274 uposlenika. Iz statističkih podataka vidljivo je da u zadnjem vremenskom periodu smanjen broj učenika što je karakteristika društveno ekonomskog trenutka. Na grafikonu ispod vidimo broj učenika u osnovnim školama na području općine Visoko.

Grafikon 23: Broj učenika u osnovnim školama 2004-2014

Bez obzira na stalna nastojanja za poboljšanjem evidentno je da postoje neujednačeni uslovi u svim školama na području kantona, pa i na prostoru općine, a najizraženiji problemi su loše i zastarjele instalacije, nedostatak sportskih sala ili slaba opremljenost postojećih kao i problem nedostatka školske opreme i nastavnih učila. Potrebno je spomenuti da Općina nastoji da finansira ili sufinansira svaki projekat u osnovnim školama te da podržava inicijative roditelja, učenika, osnivača škole u cilju rješavanja problema u obrazovnom sistemu. Potrebno je svakako istaći i zadovoljstvo po pitanju uspjeha u učenju gdje se na raznim takmičenjima u znanju učenici visočkih škola pokazuju izuzetno dobrim i uspješnim kako u pojedinačnim rezultatima tako i u kolektivnim.

3.1.7.1.3. Srednje obrazovanje

Za potrebe srednjeg obrazovanja na području općine Visoko osnovane su i djeluju četiri srednje škole: Gimnazija «Visoko» Visoko, Mješovita srednja škola «Hazim Šabanović», Franjevačka klasična gimnazija, Medresa «Osman ef. Redžović».

Srednju školu na području općine Visoko u 2014/2015.g. pohađa 1.865 učenika svrstanih u 77 odjeljenja.

Tabela 35: Srednje škole u općinama u ZDK

OPĆINE	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Stanovništvo	Broj učenika na 1000 stanovnika
Breza	2	28	605	67	13.787	44
Doboj - Jug	0	0	0	0	4.939	0
Kakanj	3	64	1.562	158	43.066	36
Maglaj	3	42	904	95	23.267	39
Olovo	1	21	419	43	11.546	36
Tešanj	3	84	2.083	213	48.629	43
Usora	1	15	323	42	6.839	47

Vareš	1	13	255	36	9.877	26
Visoko	4	77	1.865	161	40.156	46
Zavidovići	3	65	1.456	146	37.614	39
Zenica	11	224	5.295	521	127.034	42
Žepče	3	71	1.461	174	31.059	47

U školskoj 2015/16 u **Gimnaziju „Visoko“** je upisana i jubilarna 52. generacije učenika ove škole. Ova školska ustanova je sa radom počela 28. decembra, sada već daleke 1945. godine, a kroz generacije je iznjedrila veliki broj kasnije poznatih i priznatih osoba kako u BiH, tako i mnogo šire. Školsku 2015/2016 je u Gimnaziju „Visoko“ upisano ukupno 119 novih učenika. Prvi i drugi razred je Opća gimnazija, a treći i četvrti razredi u našoj školi su izborni tako da se učenici mogu opredijeliti za jezički, društveni, prirodni, matematičko-informatički ili pedagoški smjer, ovisno od onoga čime se žele baviti i šta žele upisati nakon srednje škole. Gimnazija „Visoko“ je izuzetno priznata školska ustanova, koja je u bivšoj državi bila poznata, a danas je sigurno jedna od najboljih i najcjenjenijih škola u Zeničko-dobojskom kantonu, ali i u državi. Škola je zaista popunjena izuzetno kvalitetnim i stručnim osobljem, koje na jako kvalitetan način prenosi znanje na djecu. Tu su i mnogobrojni dobro opremljeni kabineti koji omogućavaju još kvalitetniju nastavu, a problem koji godinama imaju jeste problem fiskulturne sale koju škola nema, pa su prisiljeni nastavu tjelesnog odgoja raditi u Sali „Partizan“. I pored svega toga učenici godinama postižu sjajne rezultate na kantonalnim, federalnim i državnim takmičenjima, posebno smo uspješni iz matematike i fizike.

Mješovita srednja škola «Hazim Šabanović» nastavlja tradiciju Stručne zanatske škole iz 1922. godine i Kožarske stručne škole iz 1929. godine. Stručna zanatska škola se gasi 1951. godine, a 1969. godine se osniva Škola učenika u privredi, u skladu sa potrebama privrede koja se počela snažno razvijati. Škola učenika u privredi se 1971. godine integriše sa Gimnazijom «Janko Balorda», u srednjoškolski centar «Janko Balorda». Od 1994. godine, Škola nosi naziv Srednjoškolski centar «Hazim Šabanović», prema uglednom bosanskohercegovačkom historičaru-osmanisti. 1997. godine gimnazija se izdvaja u zasebnu srednju školu «Gimnazija Visoko», a Škola se registruje kao Mješovita srednja škola «Hazim Šabanović», u kojoj se danas obrazuju učenici za sljedeća stručna zvanja i zanimanja:

- Mašinska tehnička škola, zanimanja: mašinski tehničar i mašinski tehničar energetike;
- Elektrotehnička škola, zanimanja: elektrotehničar računarske tehnike i automatike, te elektrotehničar elektronike;
- Građevinska tehnička škola, zanimanja: građevinski tehničar i arhitektonski tehničar;
- Ekonomska škola, zanimanje: ekonomski tehničar;
- Tekstilna tehnička škola, zanimanje: tekstilni tehničar-konfeksionar;
- Mašinska stručna škola, zanimanja: zavarivač, bravar i automehaničar;
- Elektrotehnička stručna škola, zanimanje: elektromehaničar;
- Trgovinska stručna škola, zanimanje: prodavač;
- Tekstilna stručna škola, zanimanje: krojač;
- Saobraćajna stručna škola, zanimanje: autoelektričar;
- Stručna škola uslužnih djelatnosti, zanimanje: frizer-vlasuljar.

Franjevačka klasična gimnazija u Visokom, srednjoškolska je odgojno-obrazovna ustanova u vlasništvu Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Radi se o jedinoj klasičnoj gimnaziji u Bosni i Hercegovini. Pohađaju je sjemeništarci (budući franjevci) i ostali đaci koji žele steći klasično obrazovanje. Gimnazija je otvorena za sve bez obzira na spolnu, vjersku ili nacionalnu pripadnost. Franjevačka klasična gimnazija u Visokom počela je sa radom 1900. godina kada je preseljena iz Guče Gore. Do tada je u Gučkoj Gori radila kao škola sa pet razreda dok je sa dolaskom u Visoko otvoren i šesti razred. Ova ustanova predstavlja najznačajniju kulturno-prosvjetnu ustanovu Hrvata u Visokom i smještena je u samostanu Sv. Bonaventure. Gimnazija je u novoj zgradi u Visokom započela kao šestorazredna. Školske godine 1913/14. uvodi se sedmi, a 1914/15. i osmi razred. Pravo javnosti stječe 1924. godine. U socijalističkoj Jugoslaviji gimnaziji je nakratko onemogućeno djelovanje, da bi 1947. gimnazija dobila dopuštenje ali uz mnoga ograničenja. JNA je najveći dio zgrade franjevačkog samostana i gimnazije preuzela u svoj posjed, dok je samo južni dio zgrade ostao u posjedu franjevaca. Objekat je služio kao kasarna Jugoslovenske Narodne Armije, a nakon rata u BiH i Armije BiH. Odlukom Vlade Federacije 19. oktobra 2005. današnja Komanda u kasarni u površini

3225 m² i dio zemljišta površine 4100 m² su nakon više od 60 godina vraćeni na korištenje Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji.

U sklopu Franjevačkog samostana su katolička crkva, Sjemenište, biblioteka sa oko 60 000 naslova, lapidarij sa eksponatima iz neolita, ilirskog i rimskog doba, te perioda Stare Bosne, zatim etnografska zbirka sa eksponatima vezanim za život Hrvata srednje Bosne – njihovu duhovnu i materijalnu kulturu, i na kraju zbirka vrijednih suvremenih umjetnina. Još jedna zgrada u ovom kompleksu je zgrada Franjevačke klasične gimnazije, uz koju se nalazi lijepo uređen park, igrališta, te zemljište za povrtne kulture. Pored nje još postoji zgrada gdje borave Školske sestre franjevke, koje se brinu o održavanju čitavog Franjevačkog samostana i gimnazije.

Franjevačku gimnaziju danas pohađaju učenici različitih konfesija, a strani jezici koji se uče su latinski, grčki, engleski, njemački, francuski i italijanski. Jezicima se poklanja posebna pažnja, što pokazuje i činjenica da se ponekad i misa održava na nekom od stranih jezika. Interesantno je da svi učenici na prvoj godini imaju daktilografiju, gdje uče tipkati zatvorenih očiju.

Medresa «Osman ef. Redžović» u Čajogradu kod Visokog je počela sa radom ratne 1992./93. godine, a nosi ime istaknutog alima Osman-ef. Redžovića. Osim odgojno-obrazovne, medresa se bavi i raznim drugim djelatnostima kao izdavačkom djelatnošću kako bi obezbijedila što bolje odgojno-obrazovne rezultate i ostvarila uslove za djelimično samofinansiranje. Osnivanje odnosno reaktiviranje rada Medrese u Čajogradu u tragičnim danima Bosne (1992-1995) dokaz je kontinuirane duhovne i kulturne aktivnosti Bošnjaka na ovim prostorima. Svoje polaznike (učenike) odgaja i obrazuje u duhu islamskih propisa i na taj način ih osposobljava za nastavak školovanja i usavršavanja na islamskim i drugim fakultetima u zemlji i inozemstvu. Nastava u medresi traje četiri godine i izvodi se na bosanskom jeziku po Nastavnom programu, koji donosi Rijaset Islamske zajednice Bosne i Hercegovine. Medresa je škola internatskog tipa i, u pravilu, svi redovni učenici stanuju u internatu. Djeluje kao jedinstvena škola sa muškim i ženskim odjeljenjima.

3.1.7.1.4. Studenti

Kada je u pitanju visokoškolsko obrazovanje permanentno se povećava broj studenata sa područja općine Visoko iz godine u godinu. Općina Visoko je po broju upisanih i diplomiranih studenata u ZDK druga po redu općina odmah iza Zenice.

Tabela 35: Broj upisanih studenata iz Visokog po Univerzitetima

Godine	Upisani studenti	Univerzitet Sarajevo	Univerzitet Tuzla	Univerzitet Zenica	Univerzitet Mostar	Sveučilište Mostar	Univerzitet Bihać	Internacionalni univerzitet u Sarajevu
2007/08	1227	1045	6	56	36	3	5	76
2008/09	1168	917	6	62	37	4	7	135
2009/10	1272	950	5	69	32	4	8	13
2010/11	1267	928	5	73	34	2	2	11
2011/12	1300	934	7	65	43	3	6	30
2012/13	1297	964	10	53	21	3	-	31
2013/14	1268	949	9	40	26	-	-	32
2014/15	1302	960	9	48	27	-	4	36

Izvor: „Visoko obrazovanje u FBiH 2014/2015.g.“, Federalni zavod za statistiku FBiH, Sarajevo 2015.g.

Posmatrajući statistiku ovih podataka vidimo da najveći broj Visočana odlazi na Univerzitet u Sarajevo, potom u Zenicu i Mostar, a u zadnje vrijeme sve veći broj studenata upisuje se na privatne fakultete. Broj upisanih studenata je u blagom rastućem nivou uz manje oscilacije posljednjih nekoliko godina.

3.1.7.2. Kultura

Kultura kao kompleksna društvena pojava obuhvata oblast duhovnog i materijalnog stvaralaštva i ima važnu ulogu u odgoju i obrazovanju, te očuvanju kulturne tradicije i duhovnih i historijskih vrijednosti društva. U obavezi Općine Visoko je osiguravanje osnovnih potreba stanovništva u oblasti kulture, obezbjeđenja potrebnih uslova za djelovanje i rad postojećih nosilaca kulturne nadgradnje, odnosno afirmacija i podrška njihovih projekata. Trenutno stanje u oblasti kulture odraz je cjelokupnog stanja društveno-ekonomskog sistema u BiH. Ono što karakteriše potrebe za kulturnim sadržajima današnjih urbanih sredina limitirano je, prije svega, teškom finansijskom situacijom ne samo Visokog već i cijele BiH.

U općini Visoko ustanove kulture su: Zavičajni muzej Visoko, Centar za kulturu i edukaciju Visoko, Gradska biblioteka Visoko i Gradsko kino Visoko.

Zavičajni muzej Visoko osnovan je od strane Općine Visoko 7.aprila 1953. godine, i najstariji je muzej u Ze-do kantonu, a i jedan od najstarijih u BiH. Smješten je u zgradi austro-ugarskog tipa gradnje, izgrađene 1902. godine, koja je prvobitno imala i namjenu Beledije – gradske općine. Muzej posjeduje i depadans u Goduši – Etno sobu / Etno radionicu u kojoj su smješteni primjerci čibučarskog, češljarskog i sviraldžijskog zanata. Fundus Zavičajnog muzeja obuhvata muzejsku građu, sastavljenu od oko 2.500 inventarisanih eksponata, dok sama arheološka zbirka broji preko 100.000 fragmenata, prikupljenih sa šireg područja visočke općine. Osnovna djelatnost muzeja je prikupljanje, obrada, zaštita, čuvanje i prezentovanje, muzejskog materijala, zaštita kulturne baštine, naučno-istraživački rad, te pedagoška i izdavačka djelatnost.

JU Centar za kulturu i edukaciju Visoko promoviše edukaciju odraslih, kulturu, tehničku kulturu i kreativni razvoj, afirmiše filmsku i pozorišnu umjetnost, teatar i poeziju te čuva tradicionalnu kulturnu baštinu. U okviru JU Centar za kulturu i edukaciju postoji kino sala sa 300 sjedećih mjesta u okviru kojeg se nalazi i pozornica namijenjena za manje pozorišne predstave.

JU Gradska biblioteka Visoko čiji fond čini 55.000 knjiga, bavi se bibliotečkom djelatnošću, prikuplja, stručno obrađuje, čuva i obnavlja bibliotečku građu.

JU KSC Mladost Visoko - Kulturno sportski centar „Mladost“ je višenamjenska sportska dvorana namijenjena dvoranskim sportovima, te brojnim drugim kulturnim i zabavnim priredbama i manifestacijama. U sastavu KSC Mladost djeluje kuglana.

3.1.7.2.1. Kulturne manifestacije

Privredno-kulturna manifestacija „Visočko ljeto“

Svake godine u periodu juli - august u Visokom se organizuje tradicionalna manifestacija „Visočko ljeto“. Sastoji se od dana trgovine, kulture i sporta, u okviru kojih se organizuje tradicionalni oblik prodaje roba široke potrošnje za vrijeme dana trgovine, a različiti sadržaji: pozorišne predstave, filmske projekcije, likovne izložbe, muzički koncerti, sportske manifestacije, revijalne utakmice sportista i sportskih klubova Općine Visoko za vrijeme dana kulture i sporta. Posjetioci Visočkog ljeta su pored stanovnika općine Visoko i veliki broj stanovnika susjednih općina i regiona.

„Dani Zaima Muzaferije“

Udruženje građana ARS TRAGOVI svake godine u mjesecu novembru organizuje kulturnu manifestaciju „Dani Zaima Muzaferije“ u čast filmskom, televizijskom, i teatarskom glumcu Zaimu Muzaferiji, koji je živio i radio u Visokom. U toku ove manifestacije organizuju se promocije, pozorišne predstave, filmske projekcije, što je prilika za okupljanje umjetnika, pisaca, glumaca, reditelja, te promocija umjetnosti.

Izložbeno-prodajni sajam poljoprivredno-prehrambenih proizvoda „JESEN U VISOKOM“

Organizator sajma „Jesen u Visokom“ je Općina Visoko, a pokrovitelj je Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva ZDK. Više od 50 izlagača iz skoro svih krajeva Bosne i Hercegovine nude proizvode od voća i povrća, mliječne prerađevine, pčelinje proizvode, ljekovito bilje, suhomesnate proizvode, rukotvorine te razne ukrasne predmete. Sajam se već tradicionalno 10 godina već održava u Visokom a traje tri dana te osim izložbeno-prodajnog dijela organizatori su organizovali veliki broj edukativnih radionica i seminara za poljoprivredne proizvođače.

Prodajni sajam „Dani organske proizvodnje“ Visoko

Izložbeno-prodajni sajam "Dani organske proizvodnje" organiziran je u organizaciji Saveza udruženja organskih proizvođača Federacije Bosne i Hercegovine. Sajam je organiziran osmu godinu zaredom gdje veliki broj izlagača nudi svoje proizvode. Učesnici sajma su proizvođači organske hrane iz Visokog, ali i cijele BiH. Na štandovima su izloženi proizvodi od ljekovitog bilja, sira, meda, voća i povrća.

Udruženja građana iz oblasti kulture

- Udruženje «Damar omladine» Visoko
- Udruženje građana «Ars-Tragovi» Visoko
- Udruženje «Postavke-Setup» Visoko
- Kulturno umjetničko društvo «Biser-Donje Moštre» D.Moštre,
- Kulturno umjetničko društvo «Visoko»
- Udruženje mladih ljubitelja scen.umjetnosti «Confero»
- «Total» Teatar iz Visokog
- Udruženje ljubitelja moderne umjetnosti iz Visokog Patriotske
- Udruženje likovnih umjetnika «Likum 76» Visoko
- Udruženje likovnih umjetnika u Ze-Do kantonu
- Fotoklub «Zenit» Visoko
- U.K.N. «Art-Sef» Ul.Bare, br.6.
- Fondacija Omera Pobrića «Institut sevdaha» Mulići
- UG «Sevdah za mlade» Visoko

3.1.7.3. Sport

Sport je od velikog značaja za pravilan razvoj djece i omladine, a također i za društveno-političku zajednicu koja kroz realiziranje javnog interesa u sportu nastoji postići i podići na viši nivo zdravlje građana, posebno djece i omladine, te osoba sa tjelesnim invaliditetom, kao i sportskih aktivnosti kojima se postižu vrhunski sportski rezultati. Tradicija sporta na prostoru općine Visoko datira još iz 1909. godine, kada je osnovano društvo «Sokol» koje će dugi niz godina biti nositelj sportskih aktivnosti na ovom području. Danas u Općini djeluju 74 udruženja građana u oblasti sporta. Kao posebno prepoznatljivi sportovi u Visokom su rukomet, nogomet, karate, košarka, ritmička gimnastika, kuglaštvo i streljaštvo. Sportski savez općine Visoko se sastoji od:

Općinski nogometni savez	Paraglajding klub "Visoko" Visoko
Savez za sport i rekreaciju invalida	Kuglaški klub "Bosna" Visoko
Sportski savez općine Visoko čine:	Udruženje Klub ritmičke gimnastike "Visoko" Visoko
Nogometni klub "Bosna" Visoko	Boklerski klub "Visoko" Visoko
Rukometni klub "Bosna-Prevent" Visoko	Karate klub "Visoko" Visoko
Ženski rukometni klub "Bosna" Visoko	Karate klub "Fudokan" Visoko
Rukometni klub "Visoko" Visoko	Karate klub "Seiken" Visoko
Rukometni klub "Bosna-Veterani" iz Visokog	Karate klub "Moštre" iz Visokog
Košarkaški klub "Visoko" Visoko	Karate klub "Budućnost" Visoko
Streljački klub "Visoko" iz Visokog	Teniski klub "Bosna" Visoko-Kakanj
Aeroklub "Izet Kurtalić" Visoko	Teniski klub "Kraljevski-Royal Bosna" iz Visokog

Šahovski klub "Visoko" Visoko
Udruženje ljubitelja konja i životinja "Konjički klub Visoko" iz Visokog
"Taekwondo club Bosna Visoko" iz Visokog
Paintball klub "Ekstremno-Xtreme" iz Visokog
Brdsko biciklistički klub "Kulin ban 08" iz Visokog
Aikido klub "Pobjeda nad samim sobom-Agatsu" iz Visokog
Odbojkaški klub "Tempo" iz Visokog
Klub obaranja ruke „Vojnik sreće“
Općinski nogometni savez Visoko:
FK „Gračanica“ Gračanica
FK „Kosmos“ Poriječani
FK „Liješeva“ Liješeva
FK „Stari grad“ Visoko
FK „Torpedo“ Visoko
FK „Zanatlije“ Visoko
FK „Uskok“ Visoko
FK „Napredak“ Radovlje

NK „Bratstvo“ Topuzovo Polje
NK „Goduša“ Goduša
NK „Kralupi“ Kralupi
NK „Ljiljan“ Zimča
NK „Mladost – Čekrekčije“ Visoko
NK „Monjare – Kološići“ Visoko
NK „Moštre“ Moštre
NK „Omladinac“ Poriječani
NK „Poriječani“ Poriječani
NK „Rosulje“ Visoko
NK „Sedmi april Buci“ Buci
NK „Sloboda Vratnica“ Vratnica
NK „Visoko“ Visoko
NK „Zmaj“ B. Mahala
Malonogometni klub „Samirče“ Visoko
Malonogometni klub „Doktori i čarobnjaci“
Malonogometni klub „Galaktikosi“ Visoko
Omladinski fudbalski klub „Dijamant“ Grđevac

3.1.7.4. Nevladin sektor

Općina Visoko ostvaruje saradnju sa nevladinim organizacijama na osnovu Sporazuma između Općinskog Načelnika i nevladinih/neprofitnih organizacija općine Visoko, broj: 01/1-02-263/06 od 04.11.2006. godine („Službeni glasnik Općine Visoko“ broj 9). Procedura rada je predviđena ISO standardom. Lokalna uprava Budžetom općine kroz grantove planira sredstva za finansiranje/sufinansiranje projekata nevladinih organizacija iz oblasti sporta, kulture i ostalo, a sredstva se dodjeljuju putem Javnog poziva. Pored nevladinih organizacija iz oblasti kulture i sporta djeluju i ostale nevladine organizacije-udruženja:

- 1 Omladinsko udruženje «**Bedem**» Donje Moštre
- 2 Omladinsko udruženje «**Mladost**» Visoko
- 3 Udruženje «**Terramara**» Visoko
- 4 Udruženje mladih «**EkoLogika**» Visoko
- 5 Omladinsko udruženje «**Merak**» Visoko
- 6 Udruženje «**Mladi Volonteri**» Visoko
- 7 Udruženje «**Postavke-Setup**» Visoko
- 8 Radio klub «**Visoko**» Visoko
- 9 Udruženje «**Unikat**» Visoko
- 10 Udruženje «**Tim najbolji 7**» Visoko
- 11 Udruženje «**Iskorak**» Visoko
- 12 Udruženje informatičara «**Bežična mreža-VIWA NET**» Visoko
- 13 Udruženje informatičara «**Sektor-net**» Visoko
- 14 UG Omladinska romska inicijativa «**Budi mi prijatelj**» Visoko
- 15 Udruženje Roma «Amaro-Kham-Naše Sunce» Visoko
- 16 Udruženje građana Roma «**Visoko**» Visoko
- 17 Fotoklub «**Zenit**» Visoko
- 18 U.K.N. «**Art-Sef**» Visoko
- 19 Studentska organizacija «**Index Visoko**»
- 20 Udruženje «**Glas omladine**» Visoko
- 21 Udruženje građana **NGO Jutro** Visoko
- 22 Udruženje građana penzionera općine Visoko «**UGP**»
- 23 UP «Solidarnost-Vi» Visoko
- 24 Nevladina organizacija udruženje građana «**Light of life**»
- 25 UG «Forum građana Visoko»
- 26 UG invalida rada općine Visoko (**UGIR**)
- 27 Udruženja građana «**Kontakt**» Visoko
- 28 Udruženje privrednika «**Fortis**» Visoko
- 29 Udruženje samostalnih privrednika Visoko
- 30 Klub «Bošnjačko udruženje privrednika»
- 31 UG pravnika «**Paragraf**» Visoko
- 32 Udruženje žena «**Visočke sevdalije**» Visoko
- 33 UG Žene muslimanke «**Sumejja**» Visoko
- 34 Udruženje žena «**Mozaik**» Visoko
- 35 Udruženje žena «**Vis-club**» Visoko
- 37 «Humanitarna organizacija Pomoć»
- 38 Crveni križ općine Visoko
- 39 Udruženje građana taksista «**VUT**»
- 40 Općinsko udruženje logoraša Visoko
- 41 Udruženje civilnih žrtava rata Visoko
- 42 Udruženje **UGHBBHCV** Visoko
- 43 Udruženje slijepih općine Visoko (**USOV**)
- 44 Udruženje dijabetičara Visoko
- 45 «**Nit života**» Udr. za borbu protiv karcinoma dojke i dr. malignih oboljenja
- 46 UG roditelja u borbi protiv droge «**UGRV**»
- 47 Udruženje građana mladih trezvenjaka «**Aleja**»

- 48 Organizacija porodica šehida i poginulih boraca
- 49 Organizacija ratnih vojnih invalida «**Visoko 92**»
- 50 UG nosioca ratnih priznanja «Zlatni ljiljan» i «Zlatna policijska značka»
- 51 Jedinствена organizacija boraca «**Unija veterana**»
- 52 Patriotska liga «Unija veterana-Vi»
- 53 Organizacija demobilisanih boraca Visoko
- 54 Udruženje boraca narodnooslobodilačkog antifašističkog rata Visoko
- 55 Društvo «**Josip Broz Tito**» Sarajevo, organ Visoko
- 56 Udruženje građana **Odred izviđača** Visoko
- 57 Udruženje prijatelji prirode «**Jezernica**»
- 58 Udruženje građana za zaštitu prirode «**Vidra**» Visoko
- 59 Planinarsko društvo «**Visočica**» Visoko
- 60 Savez poljoprivrednih udruženja u kantonu iz Visokog
- 61 Udruženje građana poljoprivrednika «**IDE- AL**»
- 62 Udruženje poljoprivrednika «**Uzgoj**»
- 63 Udruženje poljoprivrednika «**Agrar-Vi**»
- 64 Udruženje poljoprivrednika «**Organska visočka brazda**»
- 65 Udruženje poljoprivrednika «**Mokronozi**»
- 66 Udruženje poljoprivrednika «**Kalimbare**»
- 67 Udruženje poljoprivrednika «**Stari potok**»
- 68 Udruženje poljoprivrednika «**Visoko**»
- 69 Agroturističko udruženje «**Orlja**»
- 70 Udruženje voćara «**Solaxe**»
- 71 Udruženje proizvođača bobičastog voć «**Polka**»
- 72 Udruženje za zaštitu životinja «**Noa**»
- 73 Udruženje za zaštitu životinja i ekologiju «**Opstanak**»
- 74 UG za zaštitu i uzgoj golubova, ptica, peradi i kunića
- 75 UUZSŠ «Engleski tipler» Visoko
- 76 Udruženje pčelara «**Behar**» Visoko
- 77 KUBB «**Golub**» Visoko
- 78 UUGP «Zlatni golub-golden pigeon»
- 79 «Ribolovci Bosne-Arnautovići»
- 80 «Proizvođači visočke pečenice i sudžuke»
- 82 «Nakšibendijska tekija Šejh hadži hafiz Husni ef. Numanagić» Visoko
- 83 Udruženje Damar omladine

3.1.7.5. Zdravstvena i socijalna zaštita

Zdravstvene usluge na području općine pruža Dom zdravlja Visoko. Dom zdravlja u Visokom je izgrađen 1953. godine. Primarna zdravstvena zaštita rješava se u sklopu opće prakse u Domu zdravlja (za one koji nisu registrirani za projekat porodične medicine) i preko porodične medicine i to za kategorije stanovništva od 6-99 godina. I u nekim mjesnim zajednicama na području općine postoje ambulante porodične medicine (MZ Gračanica, MZ Moštre, MZ Porječani, MZ Buci). Prema Zakonu o zdravstvenom osiguranju FBiH pravo na zdravstveno osiguranje ostvaruju: djeca do polaska u školu, ako nisu osigurana po drugom osnovu žene starije od 60 godina muškarci stariji od 65 godina korisnici prava na stalnu novčanu pomoć civilne žrtve rata osobe smještene u ustanove socijalne zaštite nezaposlene samohrane majke za vrijeme trudnoće i do jedne godine dana djeteta lica sa invaliditetom i lica ometena u psiho-fizičkom razvoju djeca smještena u drugu porodicu. Pravo na zdravstveno osiguranje također ostvaruju učenici odnosno studenti koji nisu osigurani po drugom osnovu, kao i učenici odnosno studenti koji vrše praktičan rad u vezi sa nastavom. U svim ovim slučajevima osiguranja, uplate vrši kantonalni organ uprave, putem JU Centra za socijalni rad Visoko, a u skladu sa Uputstvom o načinu priznavanja prava na zdravstveno osiguranje i ostvarivanje osnovne zdravstvene zaštite učenika i studenata koji nisu zdravstveno osigurani po drugom osnovu, broj: 10-02-3840/11 od 10.2.2011. godine («Službene novine ZE-DO Kantona», broj 3/11). Pravo na socijalnu sigurnost, uključujući pravo na socijalno osiguranje, je međunarodno priznato pravo kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Nosilac socijalne zaštite na području općine Visoko je Centar za socijalni rad, čija se djelatnost finansira iz općinskog, odnosno kantonalnog budžeta. Centar za socijalni rad potiče i razvija samopomoć, dobrosusjedsku pomoć, dobrovoljni rad, dobrotvorne i druge djelatnosti, obavlja poslove savjetovališta za probleme braka i obitelji, odgoja djece, te predlaže mjere unapređenja politike socijalne skrbi. Uz prava koja su priznata kantonalnim odlukama, Općina Visoko osigurava stalnu i povremenu novčanu pomoć porodicama koje se nalaze u teškoj socijalno-ekonomskoj situaciji. Takođe, od nedavno je otvoren i Centar za djecu i odrasle sa posebnim potrebama u naselju Dobrinje kod Visokog.

Tabela 36: Broj ljekara po općinama u ZDK

OPĆINE	Stanovništvo	Broj ljekara	Broj stomatologa	Broj bolesničkih postelja	Broj stanovnika		
					Na 1. ljekara	Na 1. stomatologa	Na 1. bolničku posteljinu
Breza	13.787	13	3	0	1.061	4.596	0
Doboj - Jug	4.939	4	0	0	1.235	0	0
Kakanj	43.066	27	6	0	1595	7.178	0
Maglaj	23.267	24	2	0	969	11.634	0
Olovo	11.546	9	1	1	1.283	11.546	11.546
Tešanj	48.629	72	5	221	675	9.726	220
Usora	6.839	3	1	0	2.280	6.839	0
Vareš	9.877	9	2	0	1.097	4.939	0
Visoko	41.352	39	5	0	1.060	8.270	0
Zavidovići	37.614	30	2	0	1.254	18.807	0
Zenica	127.034	403	20	918	315	6.352	138
Žepče	31.059	20	2	9	1.553	15.530	3.451

Izvor: „Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH u 2014.g.“, Federalni zavod za programiranje razvoja, april 2015.g.

JU Dom zdravlja Visoko

„Dom zdravlja“ pruža zdravstvene usluge pacijentima kroz organizovanu primarnu i konsultativno – specijalističku zdravstvenu djelatnost na području općine Visoko. Pravni nasljednik je Doma zdravlja sa poliklinikom. Usluge zdravstvene zaštite pruža u objektu u Visokom i ambulantama porodične medicine, u mjesnim zajednicama Gračanica, Moštre, Poriječani i Buci. U prostorijama JU «Dom zdravlja» Visoko organizovani su:

- Centar za borbu protiv bolesti ovisnosti iz Zenice
- Satelitski centar za hemodijalizu, u organizaciji Kantonalne bolnice Zenica.
- Hitna pomoć

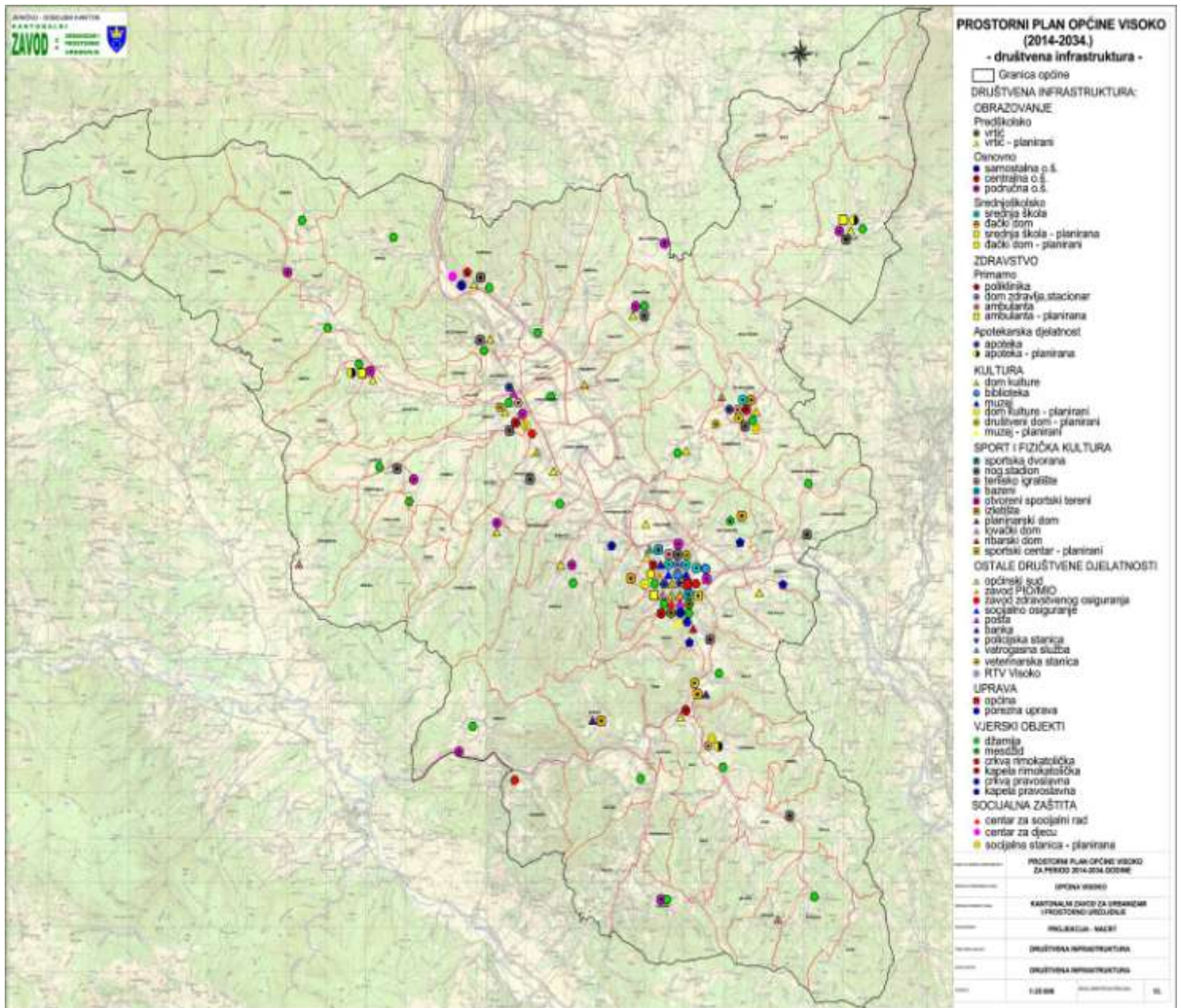
JU Centar za socijalni rad Visoko

Broj Centara za socijalni rad na području FBiH iznosi 72, a od toga 11 je u ZDK sa ukupno 133 zaposlena. Nosilac socijalne zaštite je JU „Centar za socijalni rad“ Visoko, osnovana odlukom Općinskog vijeća Visoko u cilju vršenja djelatnosti i poslova od posebnog društvenog interesa. JU Centar za socijalni rad potiče i razvija samopomoć, dobrosusjedsku pomoć, dobrovoljni rad, dobrotvorne i druge djelatnosti, obavlja poslove savjetovališta za probleme braka i porodice, odgoja djece, te predlaže mjere unapređenja politike socijalne zaštite i blagostanja. Uz prava koja su priznata kantonalnim zakonom, Općina Visoko putem JU Centar za socijalni rad osigurava i povremenu novčanu pomoć porodicama koje se nalaze u stanju socijalne potrebe. Preko ove ustanove ostvaruju se prava na zdravstveno osiguranje, dodatak za njegu i pomoć od drugog lica, smještaj u odgovarajuću ustanovu, prava na socijalnu pomoć i jednokratnu novčanu pomoć. U cilju omogućavanja i podsticanja razvoja ljudskih resursa, kao i u cilju obezbjeđenja uvjeta za normalno funkcioniranje naselja i njihovih dijelova, u okviru izgradnje i uređenja urbanih područja i općenito napretka unutar jedne zajednice, neophodno je obezbijediti izgradnju objekata društvene infrastrukture i urbane opreme (obrazovanje, nauka, kultura, turizam, sport i fizička kultura, zdravstvo, socijalna zaštita, vjerski objekti, objekti dnevnog i povremenog snadbjevanja, usluge, servisi, zelene i rekreativne površine i sl.) u skladu sa opredjeljenjima iz Prostornog plana. Izgradnju objekata društvene infrastrukture i urbane opreme planirati unutar urbanih

područja u skladu sa njegovim centralitetom, vodeći računa o uvjetima gravitacije, kao i radijusu opsluživanja (udaljenosti korisnika) i u skladu sa opredjeljenjima Prostornog plana.

Prostornim planom su uspostavljeni ciljevi razvoja društvene infrastrukture u pojedinačnim oblastima na teritoriji općine, a detaljnim dokumentima prostornog uređenja je neophodno dati prijedloge lociranja objekata društvene infrastrukture i urbane opreme uz poštivanje Prostornim planom utvrđenih ciljeva i uspostavljenih centraliteta u odnosu na korisnike.³⁵

Slika 19: Društvena infrastruktura

Izvor: Prostorni plan Općine Visoko 2014-2034

³⁵ Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034.

3.1.7.6. Mladi u Visokom

Učešće mladih ljudi u svim sferama javnog života i razvoj strategije za mlade na državnom i lokalnom nivou podstiču i promovišu razne međunarodne organizacije i institucije kao što su Savjet Evrope, Evropski omladinski forum, Evropska komisija, Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju, Međunarodni savjet nacionalnih omladinskih politika/strategija za mlade i slične organizacije. U skladu sa navedenim imamo niz dokumenata koji se bave pitanjima mladih i njihovom učešću na lokalnom i regionalnom nivou.

Zakon o mladima Federacije BiH također na svoj način uređuje ovu oblast i definiše pojmove politike prema mladima i strategije prema mladima i obavezuje svaku općinu u Federaciji BiH da pristupi izradi strategije prema mladima u svojoj općini. To u praksi nije čest slučaj, uzimajući u obzir činjenicu da je relativno mali broj općina u FBiH ovoj temi posvetilo dovoljnu pažnju. Prema članu 4 pomenutog zakona, «strategija prema mladima jeste dokument institucija vlasti s programskim pristupom djelovanja prema mladima, što uključuje definisane potrebe mladih, strateške pravce djelovanja te ciljeve strategije. Svi nivoi vlasti u FBiH imaju obavezu održati javne rasprave i konsultacije uz učešće predstavnika/ca različitih struktura mladih u procesu usvajanja:

- određene sektorske politike prema mladima
- programa djelovanja za mlade
- strategije prema mladima
- dijela budžeta koji se tiče pitanja mladih

Mladi na području općine Visoko u prethodnih nekoliko godina organizovani su kroz različite formalne i neformalne subjekte i organizacije. Mladi su djelovali aktivno koliko im je to omogućavala sredina u kojoj žive, rade ili djeluju kao i trenutni socio-ekonomski razvoj općine. Mladi ljudi mogu uticati na donošenje konačnih odluka te poboljšati cjelokupnu situaciju u društvu. Općina Visoko nastoji da u skladu sa svojim mogućnostima pomogne mlade ljude i udruženja kroz razne aktivnosti. Jedan od njih je i Javni poziv koji Općina objavljuje nevladinim organizacijama i fondacijama za predaju prijedloga projekata koje će finansirati, odnosno sufinansirati, pa je tako u 2014.g. za tu svrhu odvojeno 185.000,00 KM i to:

- a) Transfer za organizovanje kulturnih i sportskih manifestacija i aktivnosti, iznos 110.000,00KM,
- b) Transfer za omladinske, obrazovne i istraživačke aktivnosti, iznos 25.000,00 KM, za projekte iz oblasti obrazovanja, projekti za mlade i za istraživačke aktivnosti (sredstva za odobrene projekte iz navedenih oblasti iznosit će od 100,00 KM do 2.500,00 KM)
- c) Transfer za udruženja građana, iznos 50.000,00 KM, za projekte socijalne uključenosti, gender, ljudska prava, prava manjinskih grupa, borba protiv siromaštva i projekti za razvoj i poboljšanje položaja mladih.

Općina Visoko svake godine iz budžeta izdvaja određena finansijska sredstva za podršku studentima i mladima. U 2015.g. iz Budžeta ZDK obezbijedeno je 250.000,00 KM za stipendije studentima a Općina Visoko je planirala 20.000,00 KM iz budžeta općine za stipendije nadarenim studentima. Takođe, 40.000,00 KM je planirano za jednokratnu pomoć u školovanju iz budžeta Općine Visoko u 2015.g.

Postoji mnogo udruženja mladih na području općine Visoko koji aktivno rade i promovišu volonterizam, civilni aktivizam, omladinski i humanitarni rad svojih članova na ostvarivanju zajedničkih ciljeva i zadataka, u skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine i drugim zakonskim propisima, a na bazi svojih programskih ciljeva. Ciljevi i djelatnosti Udruženja mladih su:

- Promocija volonterizma, civilnog aktivizma, omladinskog i humanitarnog rada; usmjerava svoje aktivnosti na prevenciju svih oblika rasne, polne, etnonacionalne i druge diskriminacije;
- Preduzima aktivnosti radi unapređenja kulturnog i zabavnog života mladih; pomaže u promociji bosanskohercegovačke kulture i tradicije;
- Preduzima aktivnosti sa ciljem očuvanja čovjekove okoline i unapređenja ekološke svijesti, na način da pokreće raznovrsne ekološke akcije;

- Pruža pomoć starim i iznemoglim osobama, te djeci bez jednog ili oba roditelja ili staratelja, organizovanjem raznovrsnih humanitarnih akcija; organizuje seminare, treninge, konferencije i druge oblike edukacije i razmjene iskustava i znanja između članova Udruženja; razmjena iskustava sa istim ili sličnim udruženjima i organizacijama u Bosni i Hercegovini i inostranstvu
- Vođenje stalne brige oko kulturnog razvoja i preduzimanja aktivnosti na ostvarivanju ciljeva i zadataka razvoja kulture i umjetnosti na teritoriji svog djelovanja
 - Uspostava interkulture i interreligijske saradnje i međusobnog upoznavanja mladih na lokalnom, regionalnom, međuentitetskom i državnom planu
 - Poticanje i osnaživanje volonterskog i humanitarnog rada.
 - Ostvarivanje saradnje sa drugim domaćim srodnim udruženjima i organizacijama.
 - Ostvarivanje saradnje sa naučnim i stručnim ustanovama u cilju unapređenja razvoja i korištenja ljudskih potencijala.
 - Unapređenje ekološke svijesti i iniciranje i podrška ekološke aktivnosti i unapređenje kulturnog i zabavnog života mladih.
 - Unapređenje znanja i aktivnosti mladih u domenu ljudskih i građanskih prava te jednakosti spolova.
 - Njegovanje kulture mira i etike zajedničkog života u Bosni i Hercegovini.
 - Promocija kulturnog stvaralaštva mladih te podrška razvoju kreativnih i umjetničkih vještina mladih ljudi.
 - Podizanje nivoa opće informiranosti mladih te njihovo uključivanje i aktivno djelovanje u strukturama javnog mnijenja na svim nivoima.

U 2014.g. i 2015.g. „Many men show“ festival vol. 2. održan je u Visokom. Većini dobro poznata skraćenica „MMS“ i simbol spajalice zablistala je u našem gradu i donijela je odličnu atmosferu. Radi se o festivalu multidisciplinarnog karaktera, s akcentom na umjetnost i kreaciju. Projekt je imao više značajnih ciljeva, a glavni su promovisanje kulturnih dešavanja, razvoj kreativnosti i nastanak novih ideja, kao i povezivanje kreativnih pojedinaca i grupa, te korištenje potencijala određenih prostora i materijala. Naravno, jedan od ciljeva je bio podsticanje mladih ljudi na volonterizam i aktivno učešće u stvaranju društvenih i kulturnih dešavanja.

MMS festival ponudio je bogat program kulturnih i sportskih aktivnosti, kao što su izložbe, radionice, projekcije filmova, sportska dešavanja, dizajn, koncerti, predstave i sl. Ovaj događaj je bio rezultat zajedničkog rada nekoliko najaktivnijih udruženja na području naše Općine i okuplja mlade, zainteresovane ljude, te podstiče saradnju i razmjenu ideja. Ovim projektom privukao se veliki broj volontera i mladih aktivista, te ostvarena je odlična saradnja i rezultati rada.

Mladi najčešće imaju potrebu za informacijama o mogućnostima pri zapošljavanju i obrazovanju, te o mogućnostima za provođenje slobodnog vremena. Pored televizije, za informacije o obrazovanju mladi najčešće koriste internet, a štampane medije za informacije u vezi sa zapošljavanjem, političkim i kulturnim dešavanjima, te stipendijama, sa povećanom tendencijom korištenja interneta kao primarnog kanala informisanja.

3.1.7.7. Vjerske zajednice u Visokom

Djelovanje vjerskih zajednica ima specifičan značaj u lokalnom razvoju. Općinska uprava je spremna za podršku punoj autonomiji i nezavisnosti vjerskih zajednica, a u skladu s budžetskim mogućnostima duži period izdvaja i određena sredstva za njihove kapitalne projekte. Na području općine Visoko djeluju tri vjerske zajednice:

Islamska zajednica
Katolička crkva
Srpska pravoslavna crkva

Islamska zajednica

Broj vjerskih objekata: 30 džamija, 27 mesdžida, 43 mekteba (gdje se izvodi nastava), 22 mesdžida aktivna tokom cijele godine. Po predanju najstarija džamija je u džematu Goduša. Izgrađena je u vaktu Fetha Bosne u 16 vijeku. Temeljna rekonstrukcija je izvršena 1960.godine. Šerefuddin-Bijela džamija u Visokom dobila je 1983.godine Aga Kanovu nagradu za arhitekturu. Međunarodni žiri, sastavljen od jedanaest eminentnih svjetskih arhitekata svrstalo je ovo ostvarenje među vrhunska arhitektonska ostvarenja koja nastavljaju tradiciju islamske kulture i prilagođavaju njene osnovne elemente zahtjevima 20. vijeka. Time je ovo djelo visokih umjetničkih vrijednosti i zvanično ušlo u antologiju savremene arhitekture. (Gradska džamija). Vakufski objekti u posjedu islamske zajednice na području Medžlisa IZ Visoko od vakufskih dobara: 10 vakufskih stanova, 34 gasulhane, 6 turbeta, 4 tekije u privatnom vlasništvu, te 58 aktivnih mezaristana i 30 pasivnih i 5 poslovnih prostora.

Katolička crkva

Visoko je od izgradnje gimnazije 1900.g. župna ekspozitura (odvojena od župe Kiseljak), koju pastoriziraju visočki profesori. Od tada vodi i vlastite matice. Ekspozitura je 1990. godine imala 624 vjernika a danas 392. Nju tvore sljedeća naselja: Visoko, Donja Zimča, Bradve, (G. Zimča) i Muhašinovići. U D. Zimči nalazi se podružna crkva izgrađena početkom osamdesetih godina.

Prvi franjevački samostan izgrađen je u Milima kod Visokog 1340/41. godine nakon uspostave Bosanske franjevačke vikarije. Uz samostan je bila i krunidbena crkva bosanskih kraljeva posvećena Sv. Nikoli. Godine 1450. samostan je razoren i tom je prilikom stradalo nekoliko franjevaca. Samostan je ubrzo obnovljen. Na području Visokog je postojala još jedna franjevačka kuća sa crkvom Svete Marije u Podvisokom, na mjestu zvanom Klisa iznad današnje pravoslavne crkve Svetog Prokopija. Oba samostana su tokom vremena rušeni, ali su definitivno nestali krajem XVII vijeka nakon provale Eugena Savojskog 1697. godine u BiH. Franjevci se vraćaju u Visoko dva vijeka kasnije, 1900. godine, kada grade objekat samostana gdje su bili smješteni i školu sa sjemeništem. Prethodno je u grad doselio izvjestan broj katolika, kojih je 1895. godine bilo 134, koliko i Jevreja. Franjevci tada nisu osnovali posebnu župu, već se radilo o župnoj ekspozituri, a unatoč tome, gvardijan u Visokom je obavljao sve župničke poslove. Razlozi obnavljanja franjevačkog reda, te uspostavljanja sjemeništa i škole u Visokom, pored historijskih su i praktični: Visoko se nalazi u središtu Bosne, dobro je povezano sa svim njenim krajevima. Kroz mjesto je već prolazila željeznica, a blizina Sarajeva je omogućavala da provincijsko Starješinstvo s lakoćom nadzire rad škole.

Srpska pravoslavna crkva

Crkva svetog velikomučenika Prokopija izgrađena je 1857. g. i predstavlja hram Srpske pravoslavne crkve, te pripada Dabrobosanskoj mitropoliji te je sjedište Visočke parohije. Ovaj hram posvećen je svetom velikomučeniku Prokopiju. Crkva sv. Prokopija u Visokom je smještena uz saobraćajnicu Visoko – Kiseljak, na izlazu iz visočke čaršije, a u neposrednoj blizini novog visočkog groblja, u dijelu predgrađa Podvisoki. Nalazi se na listi nacionalnih spomenika BiH.

3.1.8. Stanje javne infrastrukture i javnih usluga

Infrastruktura i javne usluge su jedan od osnovnih preduvjeta dobrog i održivog funkcioniranja svakog grada. Općina Visoko izdvaja iz svog Budžeta značajna finansijska sredstva da bi se unaprijedilo stanje komunalne infrastrukture grada i podigao ukupni standard građana i poboljšali uslovi poslovanja privrednih subjekata.

3.1.8.1. Putna infrastruktura

Prema važećoj kategorizaciji (Zakon o cestama FBiH) putevi se dijele na: magistralne, regionalne, lokalne i nekategorizirane. Značajni putni pravci, kao osnovni pokazatelji razvoja mreže kategorisanih puteva na području Kantona su magistralni, regionalni i lokalni.³⁶ Jedan od osnovnih preduslova za razvoj ZDK i Općine Visoko je razvoj saobraćajne infrastrukture. Saobraćajni sistem mora svrsishodno razvojno i ekonomski povezati sva područja kantona s FBiH i BiH, spojiti ZDK sa regionalnim tranzitnim koridorima, te pružati dobre uslove za efikasan i siguran prijevoz ljudi, roba i dobara na području cijele općine.

Visoko je izuzetno dobro prometno povezano s ostatkom Bosne i Hercegovine putem cestovnog i željezničkog koridora koji prolazi kroz sam grad. Visoko je smješteno uz cestovni koridor 5C, a trenutno je autoputem povezano s Kaknjem na jednoj i Semizovcem na drugoj strani, te, dalje magistralnim putem M 17 sa Sarajevom, dok je preostalim susjednim općinama povezano regionalnim putevima. Nalazi se uz željezničku prugu Sarajevo-Zenica, pa je i željeznički kvalitetno povezano sa drugim područjima. U Moštru se nalazi sportski aerodrom. Činjenica da je i trasa koridora Vc u neposrednoj blizini grada, Općini Visoko i njenoj privredi daje značajne komparativne prednosti. Općina Visoko također ima razvijenu mrežu regionalnih, lokalnih i nekategorisanih putnih pravaca.

Tabela 37: Saobraćajna infrastruktura u ZDK

OPĆINE	Saobraćajna infrastruktura u km					
	Površina u km ²	Željezničke pruge	Magistralni putevi	Regionalni putevi	Ukupno regionalni i magistralni	Lokalni putevi
Breza	72,9	10	0	14	14	127
Doboj - Jug	10,2	19	6	5	11	28
Kakanj	377	21	20	60	80	71
Maglaj	290	35	18	41	59	70
Olovo	407,8	0	25	53	78	148
Tešanj	155,9	0	20	20	40	88
Usora	49,8	0	2	7	9	20
Vareš	390,1	13	0	45	45	85
Visoko	230,8	15	18	33	51	83
Zavidovići	590,3	14	0	81	81	182
Zenica	558,5	43	36	78	114	161
Žepče	210	19	26	5	31	38

Izvor: „Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH u 2014.g.“, FZ za programiranje razvoja, april 2015.g.

Gustina putne mreže u Bosni i Hercegovini iznosi 41 km/100km². Kad je Zeničko-dobojski kanton u pitanju gustina putne mreže je 51,8 km/100km², čime je iznad prosjeka BiH, ali ipak značajno ispod Evropskog prosjeka koji je 80-150 km/100km³⁷. Dužina i gustina kategoriziranih i moderniziranih puteva na području Zeničko-dobojskog kantona:

³⁶ Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona 2012-2020

³⁷ Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona 2012-2020

- Magistralni (km): 171;
- Regionalni (km): 442;
- Lokalni (km): 1.101;

Na području Općine registrovana je sljedeća cestovna infrastruktura:

- Autocesta A1 (Lučani – Kakanj – Visoko -Podlugovi – Jošanica) u dužini od 14,90 km);
- Magistralna cesta M221 – (Visoko-Kiseljak-Kreševo -Tarčin) u ukupnoj dužini od 10,00 km);
- R403 (Nemila - Zenica - Lašvanska petlja - Bilješevo - Kakanj - Čatići - Podlugovi - Ilijaš - Semizovac), u ukupnoj dužini od 11,00 km;
- R 653 (Kačuni - Lugovi Brezovik - Lugovi - Radovlje - Moštre), u ukupnoj dužini od 12,00 km;
- Lokalne ceste,
- Nerazvrstane ceste.

Odnos dužina magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva na području ZDK iznosi 1:2,7 i 6,3 što se može smatrati optimalnim odnosom (1:3:6). Gustina kategorizirane putne mreže u BiH iznosi 41 km/100 km² dok je u ZDK 49,88 km/100 km² što po ovom kriteriju ZDK stavlja u povoljniji položaj u odnosu na prosjek BiH. Gustina moderniziranih puteva u BiH iznosi 26 km/100 km² , a u Kantonu 31,13 što je također povoljnije od prosjeka BiH. Zemlje zapadne Evrope imaju gustinu od 80-150 km/100 km², stepen moderniziranosti putne mreže od oko 80%, dok isto u Kantonu iznosi 60% što je na nivou prosjeka BiH od 63,6%³⁸

Slika 20: Putna infrastruktura na području Zeničko-dobojskog kantona

Općina	Magistralni putevi	Stepen modern.	Regionalni putevi	Stepen moderni.	Lokalni putevi	Stepen moderni.
Breza			R-444 8,72	100%	72,95	50%
Doboj – Jug	M-4 – 2,1 M-17 – 5,00	100% 100%			21,87	61,7%
Kakanj	M-5 - 20,6	100	R444a, 6,00 R 445, 22,91 Neizgrađeno 9,7 km R 466, 36,31	0,0% 57% 27,7%	157,1	67,5%
Maglaj	M-17 - 17,5	100%	R 465, 25,97 R 474, 8,71	100% 37%	81,1	32%
Olovo	M-18 - 24,0	100%	R 467, 44,5 R 468, 10,0 R 444, 6,0	100% 90% 0%	111,5	26,6%
Tešanj	M-17 - 3,5 M-4 - 12,5	100% 100%	R-474, 28,7	72%	125,1	65,7
Usora	M-4 - 1,1	100%	0,0		70,85	50%
Vareš	0,0		R-444, 44,5 R-444a, 18,0	66,6% 28,8%	139,1	36,5%
Visoko	M-5 - 19,0 Autoput - 3,0 km	100%	R-445, 23,0 R-443, 10,0	100% 100%	91,7	75%
Zavidovići	0,0		R-465, 15,8 R-466, 30,4 R-467, 39,0 R-469, 3,8	79,0% 52,6% 100% 100%	126,0	43,8%
Zenica	M-17 - 37,2 M-5 - 1,6	100% 100%	R 413a, 10,7 R 441, 7,7 R 445, 36,6 R 473, 15,6	100% 100% 100% 100%	83,6	88%
Žepče	M-17 - 28,2	100%	R-474, 5,5 R-465, 8,0	100% 100%	45,7	57,9%

Izvor: Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona 2012-2020

³⁸ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 81.)

U 2014.g. planirana ukupna finansijska sredstva namijenjena za izvršenje planiranih poslova na regionalnim cestama su 9,0 miliona KM, od čega je 6,4 mil KM planirano za izvršenje svih vidova održavanja regionalnih cesta, obnove cesta i cestovnih objekata, kao i izvršenje ugovorenih poslova iz protekle godine. Za rekonstrukciju i izgradnju cesta i cestovnih objekata, izradu projektne i druge tehničke dokumentacije i stručno-tehnički nadzor kod implementacije poslova rekonstrukcije i izgradnje regionalnih cesta, u iznosu od 2,65 mil KM. S obzirom na iznenadne elementarne nepogode koje su zadesile područje Zeničko-dobojskog kantona, Vlada Zeničko-dobojskog kantona je u julu 2014.g. dala saglasnost po kojoj će Kantonalna direkcija za ceste prioritarno rješavati poslove sanacije klizišta i obnove kolovoza za dionice oštećenih regionalnih cesta: a) Hitna uspostava prohodnosti i sanacije klizišta i odrona na regionalnim cestama oštećenim u vrijeme elementarnih nepogoda, iznos planiranih sredstava je 890.000 KM; b) Nastavak započetih poslova izgradnje zaštitnog betonskog zida od mosta na rijeci Bosni, izgradnja drenažnog sistema i pješačke staze (R-465 Zavidovići – Maglaj), iznos planiranih radova je 80.000 KM; c) Nastavak započetih poslova na izradi autobuskog okretišta i stajališta u naselju Vranduk (R – 445 Lašva – Zenica – Nemila), iznos planiranih sredstava je 110.000 KM.³⁹

U lokalnu mrežu Općine Visoko svake godine se izdvajaju značajna finansijska sredstva u skladu sa mogućnostima općine. Tako je u 2014.g. godine izdvojeno blizu 700.000,00 KM u lokalnu mrežu, a 2015.g. je planirano 1.000.000,00 KM u izgradnju i rekonstrukciju lokalne mreže.

3.1.8.2. *Željeznički saobraćaj*

Kada je u pitanju željeznička infrastruktura, na području ZDK postoje željezničke pruge Bosanski Šamac – Sarajevo (od Maglaja do Visokog) u dužini od 124,50 km, te pruga Podlugovi – Vareš u dužini od 23,56 km. U BiH je generalno od završetka rata pa do danas, željeznički saobraćaj bio u potpunosti zapostavljen uz nedovoljna ulaganja u održavanje komunikacija i modernizaciju opreme.⁴⁰

U periodu poslije rata, dominira drumski teretni saobraćaj te je neopravdano zapostavljen željeznički transport, osim nekoliko redovnih linija manjeg obima. Ovakvo stanje bi u budućnosti trebalo mijenjati u korist željezničkog saobraćaja kao jeftinijeg transporta roba a što je preduslov konkurentnosti na svjetskom tržištu. Općina Visoko ima 15 km željezničke pruge u koju se posljednjih godina nije nikako ulagalo u održavanje i modernizaciju opreme, te je potrebno posvetiti pažnju ovoj vrsti saobraćaja.

3.1.8.3. *Vazdušni, riječni, morski i kopneni saobraćaj*

U nastavku je prikazana udaljenost Općine Visoko u odnosu na glavne centre vazdušnog, riječnog morskog i kopnenog saobraćaja. Visoko je izuzetno dobro prometno povezan s ostatkom Bosne i Hercegovine, a obzirom da se nalazi u centru Bosne nalazi se u blizini velikih gradova, graničnih prelaza i luka te međunarodnih aerodroma. U narednim tabelama prikazana je blizina/udaljenost Visokog od velikih centara u BiH i regiona, te blizima luka, međunarodnih aerodroma i graničnih prelaza.

Tabela 38: Udaljenost Visokog od velikih gradova

Grad	Udaljenost km	Grad	Udaljenost km	Grad	Udaljenost km
Sarajevo	30	Banja Luka	159	Beograd	309
Zenica	43	Mostar	131	Skoplje	742
Tuzla	127	Zagreb	345	Beč	716

³⁹ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 83.)

⁴⁰ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 83.)

Tabela 39: Blizina luka, međunarodnih aerodroma i graničnih prelaza

Luka	Udaljenost km	Međunarodni aerodrom	Udaljenost km	Granični prelaz	Udaljenost km
Brčko	180	Sarajevo	30	Bosanski brod	183
Ploče	199	Split	225	Doljani	96
Beograd	325	Zagreb	346	Izačić	266
Rijeka	508	Beograd	325		

3.1.8.4. Javni saobraćaj

Postoji više razloga zbog kojih je javni gradski prevoz bio nezaobilazan u rješavanju pitanja razvoja grada i saobraćajnih opterećenja gradskog jezgra individualnim prevoznim sredstvom, a neke od njih su:

- saobraćajna površina koju zauzima jedan putnik u javnog gradskom prevozu znatno je manja od površine koju zauzima jedan putnik u individualnom prevoznom sredstvu;
- s energetskog aspekta jedinična potrošnja goriva po putniku znatno je manja u javnom gradskom prevozu nego pri korištenju individualnog prevoznog sredstva;
- za isti ostvareni prevozni rad izražen u putnik-kilometrima [pkm] javni prevoz ekološki znatno je povoljniji od individualnog;
- javni masovni prevoz u poređenju sa individualnim prevozom predstavlja ekonomičnije rješenje;
- sa aspekta bezbjednosti saobraćaja prednost se daje javnom gradskom prevozu u odnosu na individualni prevoz.

Javni gradski prevoz putnika u Bosni i Hercegovini odvija se u samo većim gradovima: Sarajevo, Banjaluka, Tuzla, Mostar i Zenica. Ostali gradovi nemaju posebno izražen gradski prevoz i linije javnog prevoza putnika su pretežno prigradskog tipa. Na području općine može se zaključiti da je javni prijevoz putnika u vangradskim područjima dobro razvijen, te da su sve mjesne zajednice pokrivena sistemom javnog prevoza. Općina Visoko vrši prema ukazanim potrebama stanovništva i uvažavajući komercijalni interes prijevoznika, usklađivanje redova vožnje pokušavajući na taj način doprinijeti što većem zadovoljstvu potreba stanovništva. Razvoju javnog prevoza putnika doprinosi i značajna modernizacija (asfaltiranje) cesta, na čemu se u posljednjih desetak godina dosta učinilo, a sve u cilju ispunjavanja potreba i zadovoljstva korisnika usluga.

Obzirom da su vangradska područja općine Visoko u potpunosti pokrivena sistemom javnog prevoza putnika gdje bi možda trebalo uvesti češće autobuske linije a gradsko područje nije obuhvaćeno istim, u budućnosti se treba razmotriti i ova mogućnost. Nedostatak općinskih budžeta i povlačenje državnih subvencija za javni prevoz stalno je prisutno a Općine zbog nedostatka sredstava ne planiraju ovu stavku. Od kapaciteta i kvaliteta funkcionisanja javnog prevoza u velikoj mjeri zavisi buduća organizacija korištenja prostora općine, te stoga javni prevoz mora biti jedan od strateških segmenata prostornog razvoja.

3.1.8.5. *Elektro-energetska infrastruktura*

Potrošnja električne energije se dijeli prema tarifnim stavovima na slijedeće kategorije: domaćinstva, javnu rasvjetu, poslovne objekte i velike industrijske potrošače. Potrošnja električne energije u privrednom sektoru temelji se na tradicionalnim privrednim granama: rudarstvo, energetika metalurgija i drvna industrija te metaloprerađivačka, mašinska industrija, hemijska industrija i prateći prerađivački kapaciteti. Prisustvo ovakvih privrednih grana, koncentrisanih u krupne pogone velikih privrednih sistema, njihov značaj i uloga, diktiraju potrebu uspostavljanja i održavanja visokog stepena pogonske spremnosti isporučioca električne energije.⁴¹

Napajanje električnom energijom vrši se iz elektro-energetskog sistema BiH. Kada je u pitanju snabdijevanje električnom energijom, cjelokupna općina Visoko je priključena na mrežu JP „Elektroprivreda BiH“. U poslijeratnom periodu izvršena je značajna sanacija i izgradnja nove elektroenergetske infrastrukture koja još uvijek traje. U narednom periodu očekuje se dalja izgradnja, koje će doprinijeti još kvalitetnijem i urednijem snabdijevanju potrošača električnom energijom. Sveukupno snabdijevanje električnom energijom na području općine je uredno i dobro.

Elektroenergetski objekti se grade u skladu sa Zakonom o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10), tehničkim i drugim propisima i propisima utvrđenim Zakonom o električnoj energiji u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH 66/13). Prostornim planom predviđena je izgradnja hidroelektrana na rijeci Bosni i na rijeci Fojnici. Tačne lokacije hidroelektrana će se utvrditi detaljnom planskom dokumentacijom. Na teritoriji općine postoji izgrađena vjetroelektrana „Moštre 1“, a u pripremi je gradnja sedam manjih fotonaponskih elektrana ukupne priključne snage cca 300 kW koje su planirane za izgradnju na krovovima postojećih građevinskih objekata ili kao slobodnostojeće na zemlji. U planskom periodu potrebno je donijeti podsticajne mjere za proizvodnju električne i toplotne energije iz OIEiEK, prema Zakonu o korištenju obnovljivih izvora energije i efikasne kogeneracije ("Službene novine Federacije BiH" broj 70/13)⁴²

Za svaki postojeći i novoplanirani elektroenergetski infrastrukturni objekat mora biti osiguran priključak na elektroenergetsku mrežu. Elektroenergetska mreža se projektira i izvodi u saglasnosti sa posebnim propisima prema planskim rješenjima. Do svake trafostanice treba biti osiguran saobraćajni pristup. Izuzetno može se odobriti izgradnja objekata namjenjenih stanovanju ili boravak ljudi u zaštitnom pojasu dalekovoda, pod uslovima koje odredi nadležni nezavisni operater sistema u Bosni i Hercegovini (NOS) za visokonaponsku mrežu ili nadležni operater distributivnog sistema (ODS) za srednjenaponsku mrežu. U gušće naseljenim područjima i na lokacijama poslovnih zona treba planirati zamjenu postojećih stubnih trafo-stanica sa slobodno stojećim, a nadzemnih dalekovoda srednjenaponskim podzemnim kablovima (20) 10 kV, što bi omogućilo brži razvoj na tim lokalitetima.

Na teritoriji općine nema izgrađenog sistema daljinskog grijanja. Općina i njeno stanovništvo koriste plin i tradicionalne individualne, decentralizirane izvore zagrijavanja. Izvršiti analizu gustine toplinskog opterećenja koja će dokazati opravdanost investicije u izgradnju centraliziranih sistema daljinskog grijanja za gušće naseljena urbana područja i poslovne zone u općini. Pri tome uzeti u obzir i kombiniranje goriva za zagrijavanje: prirodni gas, mazut (sa specificiranim sadržajem sumpora). Donijeti podsticajne mjere za proizvodnju električne i toplotne energije iz OIEiEK, prema Zakonu o korištenju obnovljivih izvora energije i efikasne kogeneracije ("Službene novine Federacije BiH" broj 70/13), koji je u skladu sa Rezolucijom Vijeća Evrope o strategiji Zajednice u promociji kombinovane toplote i energije (Council Resolution of 18 December 1997 on a Community strategy to promote combined heat and power).⁴³

Hidroenergetski potencijal: Na prostoru općine Visoko, na rijekama Bosni i Fojnici, moguće je izgraditi značajan broj malih hidroelektrana (MHE). Urađena je predstudija opravdanosti izgradnje 4 MHE elektrane na rijeci Bosni i to tri kapaciteta od približno 8 MW i jedna kapaciteta 4 MW, kao i predstudija opravdanosti izgradnje 4 MHE na rijeci Fojnici, na području općine Visoko, kapaciteti ovih MHE su tri snage 2 MW i jedna snage 1 MW. U narednom planskom periodu

⁴¹ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 83.)

⁴² Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034

⁴³ Prostorni plan Općine Visoko 2014 - 2034

predviđa se izgradnja i puštanje u rad svih pomenutih MHE. Osnovna karakteristika ovih elektrana je da su to pribranska postrojenja sa „jezerima“ koja ostaju u sadašnjim koritima rijeka. Takođe je predviđeno da se pomenute elektrane grade kao vlasništvo općine Visoko.

Iskorištavanje energije sunca i vjetra: U narednom periodu planira se posvetiti pažnja iskorištavanju energije sunca i to na dva načina;

- izgradnja solarnih ćelija za grijanje zgrada i sanitarne vode za potrebe domaćinstava i industrije kao i
- izgradnja fotonaponskih elektrana malih snaga (10-150 KW)

Takođe se planira istražiti mogućnost izgradnje vjetroelektrana, jedna elektrana je već izgrađena.

Tabela 40: Razvojni problemi i potrebe u području saobraćaja i elektroenergetske infrastrukture

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
Nedovoljno i neredovito održavani putni pravci	Uspostaviti i provoditi sistem redovnog i kvalitetnog održavanja putnih pravaca
Nedovoljna signalizacija uličnih gradskih mreža	Poboljšati signalizaciju uličnih gradskih mreža
Manjak zaobilaznih putnih pravaca i preopterećenost gradskih saobraćajnica	Izraditi planove rasterećenja gradske saobraćajne mreže i izgradnje zaobilaznih putnih pravaca
Nezadovoljavajući nivo sigurnosti u cestovnom saobraćaju	Unaprijediti sigurnost u cestovnom saobraćaju
Nedovoljno razvijen biciklistički saobraćaj	Jačati ulaganja u izgradnju biciklističkih staza i promociju biciklističkog saobraćaja
Zastarjelost željezničke infrastrukture	Modernizirati željezničku infrastrukturu
Oštećena i uništena infrastruktura za sportsko-rekreacijski zračni saobraćaj	Obnoviti infrastrukturu za sportsko-rekreacijski zračni saobraćaj
Dotrajalost i preopterećenost elektroenergetske mreže	Planirati i jačati ulaganja u rekonstrukciju elektroenergetske mreže
Gubici električne energije zbog zlouporaba i krađa	Sistematski provoditi nadzor nad korištenjem električne energije

3.1.8.6. Komunikacijska infrastruktura

Tržište telekomunikacija u BiH je liberalizovano početkom 2006. godine, a krajem 2014. godine na tom tržištu djeluju Telekom Srpske, BH Telekom i HT Mostar. Pored pomenutih operatera, krajem 2014. godine na tržištu djeluje ukupno 13 operatera s dozvolom za pružanje fiksnih javnih telefonskih usluga, 85 operatera javnih elektronskih komunikacionih mreža i 71 internet servis provajdera.

Na području općine djeluje javno preduzeće JP BH Pošta, Pošta Visoko, čija je djelatnost poštanski promet i razvoj poštanske djelatnosti na području općine i šire. Pored tradicionalnih poštanskih usluga kontinuirano se uvode najmodernije, nove usluge i servisi. Pošta Visoko, opremljena sa najmodernijom poštanskom automatizacijom i mehanizacijom i uvezana u informatički sistem, pored široke lepeze poštanskih i drugih usluga, osposobljena je i da obavlja i integriranu poštansko-bankarsku uslugu. Glavnu ulogu u oblasti telekomunikacija obavlja dioničko društvo BH Telecom, kao najveći operater svih vidova telefonije na području BiH a koja stanovništvu općine omogućava pristup fiksnoj i mobilnoj mreži.

BH Telecom kao najveći operator mobilne telefonije na teritoriji Bosne i Hercegovine, na području općine pruža ove usluge sa pokrivenošću općine signalom od 95 %. Na području općine su takođe prisutni i mobilni operateri M:tel i HT Eronet, za koje nisu prikupljeni podaci o broju korisnika, ali koji sigurno sa svojom infrastrukturom i korisničkom podrškom daju dodatni kvalitet ponude ovih usluga. Tu su i usluge pristupa Internetu, kao medij komuniciranja i razmjena informacija, danas, dio naše stvarnosti i postojanja, gdje je brza i pouzdana informacija najbitniji segment početka svake aktivnosti - kreiranje modernog koncepta društva – društva znanja, zabave, stila života i poslovanja.

Stopa korištenja fiksne telefonije u Bosni i Hercegovini ima opadajući trend, a na kraju 2014. godine iznosila je oko 22,3 posto, i niža je u poređenju s zemljama Evropske unije. Istovremeno, veći broj korisnika fiksne telefonije prelazi u korisnike paketa integrisanih usluga, pri čemu postojeći korisnici u paketu dodaju jednu ili više usluga, što predstavlja dodatnu vrijednost operatera. Za razliku od tržišta fiksne telefonije, na tržištu mobilne telefonije postoji veći stepen

konkurencije, s obzirom na to da tri postojeća operatera nude svoje usluge na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Ukupan broj prenesenih brojeva u mobilnoj mreži na kraju 2014. godine je prešao 13 hiljada. Broj SMS-usluga u 2014. godini bilježi pad od 14 posto u odnosu na prethodnu godinu, što je posljedica povećane upotrebe "messenger" aplikacija (Whatsapp, Google Talk, Viber, Skype). Usluge 3G (treće generacije) mobilne mreže na nivou BiH nude sva tri operatera, ali je ta vrsta usluga još uvijek na relativno niskom nivou.

S obzirom na relativno dobru razvijenu telekomunikacionu infrastrukturu na području ZDK, vodeće BiH telekom operator, BH Telecom u narednom periodu planira: izgradnju optičkih pravaca i pristupne mreže, instalaciju komunikacione opreme na područjima koja to nemaju (prvenstveno područje općine Olovo), rekonstrukciju svih gradskih mreža na području Kantona u cilju pružanja integralnih telekomunikacionih usluga (prenos govora podataka većih brzina TV), instalacija DSLAM-a za pružanje usluge ADSL u svim općinama Kantona i drugim područjima van sjedišta općina, signal mobilne telefonije povećati na 100 % pokrivenosti područja Kantona kao i uvođenje novih usluga GSM (bežični internet itd.).⁴⁴ U razvoju sektora poštanskog saobraćaja u narednom periodu treba akcenat staviti na postizanje evropskog standarda ovih usluga ostvarivanjem odgovarajuće gustine poštanskih jedinica (prema prostoru i broju stanovnika), potpunu automatizaciju poštanskog šalterskog saobraćaja.

Sve telekomunikacijske veze (mrežni kablovi, koaksijalni kablovi i dr.) u pravilu se trebaju polagati u koridorima postojeće ili planirane saobraćajne ili druge infrastrukture. U urbanim područjima izgradnja TT vodova se vrši podzemno, a na ostalom građevinskom zemljištu može i nadzemno. U oblasti mobilnih telekomunikacija u planskom periodu završiti 99 % pokrivanje signalom 3.5 G mreže, te omogućiti izgradnju 4G mreže. Ova mobilna mreža zajedno sa izgradnjom optičke mreže do kraja planskog perioda omogućit će svim domaćinstvima pristup brzinom do 100 Mbit/s. U oblasti zemaljske televizije (TV kuće) uvesti emitiranje digitalnog televizijskog signala kao televizije visoke rezolucije. Kablovski operateri do kraja planskog perioda, kroz infrastrukturu koja će se bazirati na optičkim kablovima, trebaju omogućiti pristup govornim servisima, prenosu slike i podataka za sva domaćinstva na prostoru općine. Poštansku infrastrukturu razvijati na način da se izgradnjom poštanskih jedinica priđe što bliže korisniku.

3.1.8.7. Komunalna infrastruktura

3.1.8.7.1. Vodosnabdjevanje

Prostornim planom utvrđeno je 136 izvora. Izvorište Vrutak je od posebnog javnog interesa za snabdjevanje vodom za piće, korisnika gradske vodovodne mreže na području općine. U cilju zaštite vodozahvata „Vrutak“ od svih zagađenja i nekontroliranog korištenja, Prostornim planom su utvrđene zone zaštite. Za sva izvorišta koja se koriste ili će se koristiti za snabdjevanje pitkom vodom većeg broja domaćinstava, potrebno je uraditi elaborat zaštitnih zona izvorišta i odluke o zaštititi tih izvorišta. Za izvorišta, bez obzira na kapacitet, koja se koriste za snabdjevanje stanovnika vodom za piće, a za koja nisu urađeni elaborati zaštitnih zona izvorišta i nisu donesene odluke o zaštitnim zonama izvorišta prema važećoj zakonskoj regulativi, određuje se zaštitna zona od 50 m u radijusu oko izvorišta vode.

Lokaliteti koji su utvrđeni kao potencijalna izvorišta vode za piće i koja se istražuju (Šćine Njive, Vije-sliv rijeke Fojnice, dolina Radovljanske rijeke, dolina Podvinjskog potoka i Lužničkog potoka), shodno dobijenim rezultatima imaju primat u upotrebi prostora u odnosu na sve druge. Prostornim planom je utvrđeno podzemno izvorište tehnološke vode Očazi (namijenjene industriji). Primarno, zaštitni pojasevi oko svakog bunara iznose 50 m u radijusu oko bunara. Od zahtjeva tehnološkog procesa u kome će se voda iz izvorišta Očazi primjenjivati tj. potrebnog kvaliteta vode, ovisit će i zaštita izvorišta u skladu sa urađenim elaboratom i odlukom o zaštiti ovog izvorišta.⁴⁵

⁴⁴ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 95.)

⁴⁵ Prostorni plan Općine Visoko 2014-2034

Općina i nadležno javno komunalno preduzeće dužni su održavati, rekonstruisati ili dograđivati postojeće vodovodne mreže na način optimiziranja kapaciteta postojećih izvorišta do raspoloživih resursa i vršiti kontrolu ispravnosti vode za piće. Dodatne količine vode obezbjeđivat će se izgradnjom novih izvorišnih objekata na lokalnom i regionalnom nivou uz obavezu provođenja odgovarajućih hidrogeoloških i drugih istraživanja na potencijalnim resursima u planskom periodu. U cilju stvaranja uvjeta za organiziranje održavanja lokalnih vodovoda u okviru nadležnog javnog komunalnog preduzeća, potrebno je provesti sve radnje na izradi detaljnog katastra, ispitivanju kvantitativno-kvalitativnih karakteristika zahvaćenih izvora i studija mogućnosti okrupnjavanja lokalnih vodovoda, sa ciljem predavanja istih na upotrebu nadležnom javnom komunalnom preduzeću.⁴⁶

Na teritoriji općine Visoko, trenutno egzistira organizovan gradski vodovodni sistem, koji obuhvata prostor uže urbane zone i pojedinih prigradskih naselja i urbanih područja, sa organizovanim upravljanjem kroz rad Javnog komunalnog preduzeća «Visoko» Visoko. Gradski vodovodni sistem čine: izvorišna zona Vratak sa objektima za crpljenje i pripremu vode, pumpne stanice Vratak i Pertac I, rezervoari Pertac I (3.200 m³) i Pertac II (600 m³) i cjevovodi primarne i sekundarne mreže ukupne dužine oko 50 km.

Izvorište Vratak na Bucima, oko 5 km uzvodno od grada, locirano je uz rijeku Fojnicu i predstavlja glavno izvorište sa kojeg se vrši vodosnabdijevanje stanovništva uže urbane zone i pojedinih prigradskih naselja gdje napaja 60% teritorije općine Visoko, sa 99% korisnika koji imaju uredno snabdijevanje vodom, odnosno pritisak od 2,5 bara. Trenutno se sa ovog sistema snabdijeva 5.100 domaćinstava i 600 privrednih subjekata, od čega je 720 domaćinstava u prigradskim mjesnim zajednicama. Ostali prostor općine po pitanju vodosnabdijevanja se oslanja na lokalne vodovodne sisteme. Ovi lokalni sistemi nisu u integrisanom sistemu Javnog komunalnog preduzeća. Prema evidenciji općina Visoko ima 223 lokalna vodovoda (prikazani u tabeli) putem kojih se snabdijeva 27.769 korisnika.

Tabela 41: Lokalni vodovodi u Visokom

R.br.	Mjesna zajednica	Broj vodovoda	Broj korisnika
1.	Arnautovići	5	157
2.	Buci	24	1.554
3.	Bulčići	6	124
4.	Čekrekčije	2	200
5.	Dobrinje	20	2.780
6.	Buzić Mahala	5	1.108
7.	Goduša	6	1.657
8.	Gračanica	23	1.606
9.	Kološići	5	516
10.	Kralupi	18	1.606
11.	Kula Banjer	7	596
12.	Liješeva	7	402
13.	Moštre	7	3.318
14.	Orašac	3	644
15.	Podvinci	9	799

⁴⁶ Prostorni plan općine Visoko 2014-2034

16.	Poriječani	27	2.456
17.	Radovlje	20	3.598
18.	Topuzovo Polje	8	1.338
19.	Tušnjići	8	640
20.	Vratnica	3	570
21.	Zimča	10	2.100
	UKUPNO	223	27.769

Većina vodovoda je građena ranije i starosti je 30 – 60 godina, sa velikim gubicima vode, dijelom zbog lošeg ili nikakvog održavanja, starosti vodnog objekta – kaptaze, primarnog i sekundarnog voda, te oštećenja u toku rata.

Ono što se može generalno istaći je da je pitanje kontrole vode za piće i uspostavljanje zaštitnih zona na lokalnim vodovodima zapostavljeno od samih korisnika. Održavanje se svodi uglavnom na popravke dotrajale mreže i plaćanje troškova utroška električne energije za rad pumpi. Generalno, problem svih mjesnih zajednica koje se snabdijevaju putem lokalnih vodovoda jeste nedovoljna količina vode u određenim periodima godine.

Do 2030. godine svim općinama Kantona nedostajace pitka voda ukoliko se ne bude išlo na dopunska zahvatanja, odnosu sanaciji gubitaka u vodovodnoj mreži. U narednoj tabeli dat je pregled specifične potrošnje.

Tabela 42 : Pregled potrošnje vode

Vrsta potrošnje	2010. l/dan/stan.	2020. l/dan/stan.	2030. l/dan/stan.
qsp domaćinstva	190	200	210
qsp privreda	40	50	60
qsp gubici	70	70	60
qsp ukupno	300	320	330

Izvor: Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko- dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014

Prema Prostornom Planu ZDK, ako se posmatraju količine sa kojima se trenutno raspolaže za snabdijevanje pojedinih općinskih centara i planirane potrebe do 2030. god., može se zaključiti da će većina općina imati probleme u vodosnabdijevanju ukoliko se ne pristupi dodatnom zahvatanju⁴⁷. U cilju pravilnog sagledavanja stanja vodnih resursa u Zeničko–dobojskom kantonu i formiranja osnove za integralno upravljanje i korištenje voda neophodno je postići slijedeće:

- identifikaciju režima raspoloživih vodnih resursa,
- iznalaženje načina za postizanje dobrog statusa površinskih i podzemnih voda, odnosno dobrog ekološkog statusa vodnih tijela,
- smanjenje šteta prouzrokovanih djelovanjem voda,
- osiguranje potrebnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta,
- poticanje održivog korištenja voda.⁴⁸

⁴⁷ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko- dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 106.)

⁴⁸ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko- dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 107.)

3.1.9.7.2. Sakupljanje i tretman otpadnih voda (kanalizacija)

Na prostoru općine nije riješeno pitanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda. Zbog nedostatka kanalizacijskog sistema, nepročišćavanjem otpadnih voda, curenjem iz starih cijevi i lošeg održavanja septičkih jama dolazi do zagađenja vodotoka, zemljišta i podzemnih voda. Djelomično je riješeno pitanje otpadnih i fekalnih voda užeg urbanog dijela grada koje ima staru i dotrajalu kanalizacijsku mrežu. Zbog starosti kanalizacionog sistema curenja se događaju unutar i izvan cijevi.

Odvođenje i pročišćavanje otpadnih voda predstavlja jedan od najvećih ekoloških problema općine Visoko. S obzirom da su kapaciteti za razvoj industrijske proizvodnje, naročito kožarske, automobilske, građevinske i prehrambene veliki, ovaj problem predstavlja prioritet.

Općina trenutno nema adekvatan način tretiranja otpadnih i fekalnih voda. Strateški izazov predstavlja izgradnja kolektora s prečišćivačem i izgradnja sekundarne kanalizacijske mreže u gradu, te organizirano rješavanje pitanja otpadnih voda (kolektivno ili putem septičkih jama) na ruralnim područjima. Također, na daljnji razvoj sistema za otpadne vode i njihovo pročišćavanje utjecat će razvoj poljoprivrednih i industrijskih postrojenja.

3.1.8.7.3. Upravljanje i tretman komunalnog otpada

Postojeća organizacija upravljanja komunalnim otpadom je bazirana na principu jedna općina – jedan operator. U svakoj od 12 općina jedno komunalno preduzeće je zaduženo za pitanja upravljanja komunalnim otpadom. Pored komunalnog i njemu sličnog otpada, komunalna preduzeća prikupljaju i neke ostale vrste neopasnog otpada sličnog komunalnom, kao što su otpad iz industrije, medicinskih ustanova i građevinski otpad. Ove aktivnosti se svode na osnovne tj. prikupljanje, transport i odlaganje na postojeća odlagališta.⁴⁹

Područje Zeničko-dobojskog kantona u čiji sastav ulazi 12 općina, prema procjenama zasnovanim na podacima dobijenim iz Inventara emisija za 2013g. (UNDP), ima produkciju komunalnog otpada od 0,97 kg/st/dan, odnosno godišnja proizvodnja komunalnog otpada po stanovniku Kantona iznosi 353,44 kg/st/god. Udio komunalnog otpada i njemu sličnog otpada iz administrativnih objekata, objekata trgovine i uslužnih djelatnosti u ukupnoj količini otpada za općine sa većim dijelom urbanog stanovništva se procjenjuje na 60%, dok se za ruralna područja procjenjuje udio od 100%.⁵⁰

Općina Visoko je poslove prikupljanja i deponovanja otpada povjerila JKP «Visoko» Visoko. Općina Visoko ima potpisan ugovor sa regionalnom deponijom Mošćanica o deponovanju komunalnog otpada. JKP Visočica vrši organizovano skupljanje i odvoz komunalnog otpada na području grada i dijelu prigradskih naselja. Oko 50% stanovništva u naseljima je obuhvaćeno organizovanim prikupljanjem i odvozom otpada, jedanput sedmično, šest dana u sedmici. Odlukom o izmjenama i dopunama Odluke o komunalnom redu u cilju povećanja pokrivenosti teritorije općine Visoko uslugama organiziranog prikupljanja otpadom isto je prošireno na naselja izvan gradskog područja koja su priključena na gradski vodovodni sistem, a do sada nisu bila obuhvaćena organiziranim prikupljanjem i odvozom komunalnog otpada.

Odlukom o jedinstvenom načinu prikupljanja i odvoza komunalnog otpada za korisnike gradske vodovodne mreže izvan gradskog područja predviđeno je da se u naseljima koja su priključena na gradski vodovodni sistem prikupljanje komunalnog otpada vrši putem adekvatnih posuda za smeće. Na ovaj način, donošenjem Odluke o jedinstvenom načinu prikupljanja i odvoza komunalnog otpada za korisnike gradske vodovodne mreže izvan gradskog područja uspostavlja se jedinstven sistem i unificiran način prikupljanja, odvoza i naplate komunalnog otpada za domaćinstva u naseljima izvan gradskog područja koja su pokrivena gradskom vodovodnom mrežom. Odvoz komunalnog otpada vrši JKP «Visoko» Visoko. Mjesne zajednice koje su obuhvaćene proširenjem odvoza smeća, priključene na gradsku vodovodnu mrežu su: MZ Buci, MZ Kralupi, MZ Goduša, MZ Arnautovići, MZ Topuzovo Polje.

Takođe, Općinsko vijeće je na istoj sjednici usvojilo Zaključak kojim se posude za smeće – kontejneri ustupaju na korištenje mjesnim zajednicama izvan gradskog područja koje nisu obuhvaćene organiziranim prikupljanjem i odvozom komunalnog otpada uz zaključivanje ugovora između nadležne općinske službe, javnog komunalnog preduzeća i mjesnih zajednica po iskazanom interesu i zahtjevu Savjeta mjesnih zajednica. Posude za smeće i kontejnere za korisnike usluga

⁴⁹ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 113.)

⁵⁰ Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014. (str 113.)

osigurala je Općina Visoko iz donatorskih sredstava Švedske organizacije SIDA. U cilju što kvalitetnije i efikasnije realizacije projekta proširenja odvoza komunalnog otpada na području općine Visoko potrebno je da svi stanovnici koji budu obuhvaćeni proširenjem odvoza komunalnog otpada pokažu maksimalnu odgovornost i savjesnost kada je u pitanju implementacija projekta. Korisnici usluga JKP «Visoko» Visoko svoj otpad skupljaju i iznose za to predviđena mjesta u:

Pvc kesama	3 %	domaćinstava
Kantama 80 litara	50 %	domaćinstava
Kantama 120 – 140 litara	30 %	domaćinstava
Kontejnerima 500 – 1100 litara	12 %	domaćinstava
Kontejnerima 5 i 7 m ³	5 %	domaćinstava

U gradu i okolnim naseljima postavljeno je :

1000 posuda od	50 litara	300 posuda od	240 litara
1500 posuda od	80 litara	120 kontejnera od	1100 litara
600 posuda od	120 litara	10 kontejnera od	5 m ³

Prema pokazateljima odvoza otpada i deponovanja otpada na regionalnu deponiju Moščanica, trenutno se sa područja općine Visoko odvozi prosječno 570 tona /mjesečno što iznosi 7200 tona/godišnje a prema procjenama od ove količine učešće otpada iz privrednog sektora iznosi oko 5 % a ostalih 95 % predstavlja otpad iz domaćinstva i javnih ustanova. Što se tiče proizvođača otpada iz privrede registrirano je cca 1200 fizičkih lica koja obavljaju privredne djelatnosti od toga :

363 trgovačke radnje

240 ugostiteljskih radnji

603 zanatskih djelatnosti u čijem sastavu je 63 obrtnika koji se bave preradom mesa.

3.1.9. Stanje i zaštita okoliša

3.1.9.1. Stanje zraka

Zaštita zraka obuhvaća očuvanje atmosfere sa svim njenim procesima, očuvanje strukture i klimatskih obilježja. Zrak se mora štititi od svih vrsta emisije radioaktivnih, tekućih i plinovitih i čvrstih tvari naročito ako postoji rizik za kvalitetu zraka i zdravlje ljudi. Trenutna situacija po pitanju kvaliteta zraka i aero zagađenja na području općine Visoko relativno je povoljna, te se kontinuirano radi na poboljšanju iste. Mjerenje obuhvata meteorološka mjerenja i mjerenje koncentracija polutanata štetnih po zdravlje ljudi uz podatke o vremenu mjerenja, vazdušnom pritisku, temperaturi zraka, vlažnosti zraka, emisiji solarnog zračenja, smjeru i brzini vjetra, prisustvu lebdećih čestica, koncentraciji oksida azota, ugljenmonoksida, sumpordioksida i ozona. Mjerenje aero zagađenja na području općine Visoko vrši se najmanje jednom godišnje pomoću mobilne mjerne stanice, koja je u vlasništvu Zeničko-dobojskog kantona. Prema definisanim i propisanim graničnim vrijednostima utvrđeno je da su sva mjerenja u granicama dozvoljenog, a najveće koncentracije su utvrđene za sumpordioksid i dim u večernjim satima, te azotni oksidi i ugljenmonoksid u jutarnjim satima. Najveća zagađenja nastaju usljed sagorijevanja uglja, sagorijevanja benzina i od strane ostalih izduvnih plinova nastalih u saobraćaju. Evidentna je i prisutnost neugodnih mirisa koji nastaju kao posljedica raspada bjelančevinastih materija prilikom prerade kože, ali su prisutna i nastojanja prerađivača da se ta emisija smanji u narednom periodu. Dodatno zagađenje nastaje i prilikom spaljivanja gume i drugih plastičnih masa.

Na prostoru općine ne postoji adekvatan monitoring koji je neophodno provoditi ne samo po pitanju zraka već cjelokupnog ekosistema (voda, zemlja, biodiverzitet...). Strateški izazov predstavlja razvoj postojećih privrednih subjekata i pokretanje industrijskih kapaciteta na održiv način. Politikom Općine, od njih bi se trebalo zahtijevati adekvatne mjere zaštite okoliša s ciljem zaštite prirodnih dobara, stanovništva i održivosti. Neophodno je provoditi stalnu kontrolu fizičkih i pravnih osoba koje svojim poslovanjem izazivaju ili mogu izazvati eventualna zagađenja.

3.1.9.2. Stanje vodnih resursa

Općina Visoko je iznimno bogata izvorima i kvalitetnom pitkom vodom. Strateški izazov predstavlja zaštititi izvorišta, podzemne vode i vodotoke od zagađenja. Također, neophodno je riješiti problem odvodnje otpadnih i oborinskih voda u urbanim a naročito u ruralnim područjima gdje se kanalizacijski sistemi direktno ulijevaju u vodotoke pri čemu utječu na promjene ekološkog stanja voda, flore i faune.

Da bi se zaštitila priroda od nepoželjnih zagađenja od strane privrednih aktivnosti bit će neophodno stvoriti preduvjete za izgradnju odgovarajuće prateće infrastrukture i to:

- izgradnju savremenog sistema kanalizacijske mreže, sa ugrađenim sistemima pročišćivača vodotoka i otpadnih voda, kako bi se spriječilo zagađenje ukupnog vodnog sistema,
- izgradnja reciklažnog dvorišta i sortirnice otpada, jer je to jedan od veoma efikasnih načina da se utiče na smanjenje ukupnih količina otpada, što se već duži niz godina pretvorilo u jedan veliki globalni problem suvremenog doba
- korištenje alternativnih i obnovljivih izvora energije u cilju povećanja energetske učinkovitosti zasnovane na principima dugoročne održivosti.

3.1.9.3. Stanje zemljišta

Općina posjeduje plodno i nezagađeno zemljište izuzetno pogodno za razvoj poljoprivredne proizvodnje. Zbog višegodišnjeg nekorištenja pojedinih dijelova zemljišta, postoji idealna osnova za razvoj organske ili ekološke proizvodnje. Strateški izazov predstavlja iskoristiti tradiciju i iskustvo stanovništva, te aktivno razvijati ruralna područja uz maksimalno očuvanje zemljišta prilikom korištenja vještačkih đubriva uz stalni monitoring i savjetovanje stanovništva o mogućnostima i načinu njihove primjene.

Provođenje mjera zaštite zemljišta/tla kao veoma važnog prirodnog resursa potrebno je usmjeriti na sljedeće aktivnosti:

- donošenje i realizacija programa saniranja degradiranih površina od strane onih koji vrše eksploataciju mineralnih sirovina,
- osigurati monitoring tla - praćenje stanja i kontrola parametara koji su indikatori zagađenja zemljišta,
- osigurati kvalitetni nadzor i kontrolu sredstava koja se koriste u zaštiti poljoprivrednih proizvoda,
- izvršiti uklanjanje svih otpadnih materija čije odlaganje nije izvršeno prema sanitarnim pravilima.

3.1.9.4. Stanje šumskih ekosistema

Šume su jedan od najvažnijih sastavnih dijelova okoliša, prirodni resurs koji također zahtijeva zaštitu i kontrolirano iskorištavanje uz poštivanje osnovnih odredbi Zakona o šumama, poštivanje šumsko privrednih planova i životne sredine, osiguranje prirodnih funkcija prostora. Funkcije šuma su pored toga što osiguravaju drvo i apsorpciju ugljika iz zraka: štite riječne slivove, klimatski, zaštitni i faktor sprečavanja erozije tla, proizvodnja kisika, održavanje postojeće potrebne vlage u zemljištu, obiluju šumskim i jestivim plodovima, imaju zaštitnu funkciju u klimatskom pogledu. Upravo zbog toga ih moramo štititi kao važan prirodni resurs u kojem žive zajednice biljaka i životinja u svojim staništima koja se ne smiju nekontrolirano uništavati.

U zaštiti šuma dva su glavna problema s kojima se šumarstvo suočava i to:

- deforestacija, odnosno sječa šuma praćena promjenama u korištenju zemljišta,
- degradacija, procjeđivanje šuma bez promjena u korištenju zemljišta.

Općina posjeduje bogate šume gdje 56 % od ukupnog zemljišta pripada šumama. Posjeduje iznimno vrijedne kapacitete šuma koji čini dio jedinstvenog bazena u regiji. Specifičnost se ogleda u mogućnostima višestrukog iskorištavanja (cvijet, plod i stablo). Strateški izazov predstavlja očuvati šumski fond od nesavjesnih sječa i raditi na procesima pošumljavanja šumskih površina u svrhu očuvanja biodiverziteta.

3.1.9.5. Upravljanje otpadom

Otpad je ostatak životnog ciklusa proizvoda i usluga za čije korištenje ne postoji društveni interes. Zakonska regulativa nalaže vlasniku i proizvođačima otpada da s otpadom postupaju prema zakonskim odredbama upravljanja otpadom, tj. da ga sakupljaju, selektiraju i odlažu na za to predviđena mjesta trajna odlagališta - deponije. U postupku upravljanja otpadom najbolje je rješenje gdje postoje uvjeti reciklaža otpada, odnosno povrat otpada u isti tehnološki proces u kome je otpad nastao.

Općina trenutno nema dugoročnije riješen sistem upravljanja otpadom. Strateški izazov predstavlja saniranje postojećeg odlagališta i izgradnja adekvatne infrastrukture za selektiranje, reciklažu i konačno odlaganje otpada. Važan prioritet predstavlja kontinuirana edukacija stanovništva i izrada ekoloških programa o načinu postupanja s otpadom što će rezultirati podizanjem ekološke svijesti stanovništva, te smanjiti ukupne količine otpada. Otpad se odvozi na regionalnu deponiju „Mošćanica“ Zenica. Općina nema reciklažno dvorište niti pretovarne stanice, što predstavlja prioritetni projekat Općine Visoko u narednom periodu. Projekat obuhvata izgradnju Selektirnice komunalnog otpada sa pratećim sadržajima:

1. Izgradnja objekta sortirnice za miješani komunalni otpad kapaciteta 5 t/dan, hala tipskog karaktera $P=864\text{m}^2$ sa svim potrebnim uređajima
2. Kolska vaga sa portirnicom $P=80\text{ m}^2$
3. Nadstrešnica za kontejnere - reciklažno dvorište $p= 120\text{ m}^2$
4. Praonica točkova vozila $p= 36\text{ m}^2$

Ciljevi projekta:

- Aktivnije učešće općine kroz niz ušteda u procesu transporta komunalnog otpada
- Smanjenjem količine otpada za deponiranje smanjuju se finansijski izdaci za prevoz i deponiranje otpada RD"Mošćanica"Zenica
- Pretvaranje selektiranog otpada u korisnu sirovinu
- Smanjenjem količine otpada za oko 30 % u prvoj godini planirana je finansijska ušteda u budžetu oko 240.000,00 KM

Milionske uštede na odvozu smeća prema regionalnoj deponiji "Mošćanica", zarada koja bi se akumulirala nakon prodaje recikliranog otpada, ekološki oporavak kompletne općine Visoko su samo neki od razloga za izgradnju.

3.1.9.6. Uticaj lokalne ekonomije na okoliš

Ekonomija okoliša podrazumijeva sadržaje koji se odnose na utjecaje privrednih aktivnosti na okoliš, značenje okoliša za ekonomiju, te na odgovarajuće načine regulacije ekonomskih aktivnosti u cilju postizanja ravnoteže između okoliša, privrede i drugih društvenih ciljeva. Ovom se pitanju daje velika važnost u zemljama Europske unije, te se u Općini Visoko politika upravljanja općinom treba orijentirati u smjeru okolišnih zahtjeva. U praksi se redovito dešava da se dinamička ravnoteža ekonomskih aktivnosti razvojne i ekonomske politike susreće s neravnotežom okoliša. Općina će se u narednom periodu susresti sa činjenicom konflikta razvojnih procesa i zaštite okoliša. U cilju razvoja privrednih aktivnosti javit će se potreba raznih investitora za korištenje prirodnih resursa (zemlja, voda). U skladu sa tim morat će se iznaći sredstva i načini za racionalno i kontrolirano korištenje resursa uz mogućnost njihovog obnavljanja i reprodukciju.

Da bi se zaštitila priroda od nepoželjnih zagađenja od strane privrednih aktivnosti bit će neophodno stvoriti preduvjete za izgradnju odgovarajuće prateće infrastrukture i to:

- izgradnju savremenog sistema kanalizacijske mreže, sa ugrađenim sistemima pročišćivača vodotoka i otpadnih voda, kako bi se spriječilo zagađenje ukupnog vodnog sistema,
- izgradnja reciklažnog dvorišta i sortirnice otpada, jer je to jedan od veoma efikasnih načina da se utiče na smanjenje ukupnih količina otpada, što se već duži niz godina pretvorilo u jedan veliki globalni problem suvremenog doba

- korištenje alternativnih i obnovljivih izvora energije u cilju povećanja energetske učinkovitosti zasnovane na principima dugoročne održivosti.

Iako su privredne aktivnosti duboko ukorijenjene u problemu okoliša, upravljanje je usmjereno na ostvarenje ravnoteže između okoliša, ekonomije i drugih društvenih ciljeva. Suštinsko pitanje problema okoliša jeste poželjno ponašanje proizvođača i potrošača u proizvodnji i potrošnji dobara. Zbog toga, na relaciji ekonomija - okoliš i jesu trajni izazovi i pitanja koja traže odgovore, kao što su: razlozi zagađivanju okoliša, troškovi otklanjanja zagađenosti, društveni dobitci od kontrole zagađivanja, ravnoteža između troškova i dobitaka od kontrole, te oblikovanje primjerenih regulacijskih mehanizama za uravnoteženje troškova i dobitaka.

Sa aspekta zaštite i unapređenja okoliša potrebno je sačuvati i unaprijediti kvalitet zraka, vode i tla, održati postojeću biološku raznolikost (biodiverzitet), kao i poboljšati sveukupni kvalitet života stanovnika općine, te izbjeći svaki vid degradacije okoliša. Degradirane površine sanirati i rekultivirati u skladu sa zakonskom regulativom. Sve intervencije u prostoru moraju biti usklađene sa održivim razvojem.

Obzirom da je zaštita okoliša postala univerzalan problem, u prethodnom periodu su na području općine Visoko preduzimate organizirane mjere na zaštiti okoliša. Nužno je posebno pažnju usmjeriti na:

- zaštitu otvorenih i podzemnih vodnih tokova i način odstranjenja upotrijebljenih voda iz domaćinstva i industrije,
- odstranjenje krutih otpadaka, otpadaka od industrije i iz stambenih naselja,
- zaštitu vazduha i smanjenje zagađenosti gradske atmosfere iz domaćinstava, industrijskih pogona, centralnih kotlovnica, saobraćaja i ostalih zagađivača,
- zaštitu od buke,
- zaštitu od komunalne buke i vibracije,
- proširenje, zaštitu, uljepšavanje i očuvanje zelenih površina,
- higijenske i druge uvjete na području javnih gradskih objekata.

Kada je riječ o zaštiti okoline predviđene su dugoročne aktivnosti koje se odnose na: gasifikaciju općine, pokretanje inicijative za rješavanje problema odsumporavanja dimnih plinova TE Kakanj, izgradnju regionalnog kolektora i uređaja za prečišćavanje otpadnih voda, organiziranje odvlačenja čvrstih otpadaka iz vangradskih mjesnih zajednica, čišćenje obala i korita rijeka od čvrstih otpadaka, postavljanje kontejnera za reciklažno odvajanje otpadaka, klasifikaciju zemljišta, rekultivaciju površinskog kopa IGM u Bradvama i sanaciju neuslovne deponije u Očazima, proglašenje šuma koje gravitiraju TE Kakanj zaštitnim šumama i usaglašavanje šumsko-privredne osnove sa Prostornim planom općine.

Organizirani sistem prikupljanja i odvodnje otpadnih voda na teritoriji općine Visoko se sastoji od kanalizacionog sistema sa glavnim i sekundarnim kolektorima i opslužuje u prosjeku 75 % gradske populacije. Ukupna dužina postojećih glavnih vodova sa kanalizacionom mrežom iznosi oko 19 km. Upravljačku ulogu nad ovim aktivnostima ima JKP «Visoko» Visoko.

3.1.9.7. Uticaj okoliša na javno zdravlje

Zbog nepostojanog kanalizacijskog sistema i malog obuhvata broja domaćinstava koja su priključena na gradsku kanalizaciju, kao i privrednih subjekata koji nisu priključeni na kanalizacijski sistem, postoji potencijalna opasnost ugrožavanja zdravlja cjelokupnog stanovništva općine Visoko i ne postoji prijedlog hitnih mjera za zaštitu zdravlja stanovništva. U ruralnim područjima ne postoje adekvatne septičke jame te se kanalizacija pušta na zemljište ili odvodi u rijeku. Na ovaj način se izravno narušava zdravlje ljudi koji rijeku koriste u višestruke namjene. Negativan utjecaj na javno zdravlje ljudi vezano za tretman krutog otpada ogleda se zbog postojanja divljih odlagališta na području općine. Strateški izazov predstavljaju planovi razvoja poljoprivrede i industrijske proizvodnje kroz ravnomjeran razvoj sela i grada pri čemu bi se mogle stvoriti mogućnosti za negativan utjecaj na okoliš. Stoga je neophodno stvoriti preduvjete za izgradnju adekvatne infrastrukture koja će riješiti pitanje krutog i tečnog otpada (kanalizacija, reciklažna skladišta) kao što smo već naveli. Važno je preferirati razvoj ekonomije baziranih na energetske učinkovitosti i alternativnim izvorima energije.

3.1.10. Općinska administracija i lokalna samouprava

Javna uprava ima značajnu ulogu u svakodnevnom životu građana, te utiče na kvalitetu života i ostvarivanje velikog broja temeljnih prava. U Općini Visoko kao jedinici lokalne samouprave organizirana je predstavnička i izvršna vlast. Nositelj izvršne vlasti u Visokom je Općinska načelnica koja ima šest pomoćnika koji pružaju podršku načelnici pri donošenju različitih odluka. Načelnica rukovodi općinskom administracijom i provodi općinsku politiku i izvršavanje općinskih propisa, te obavljanje poslova koje na Općinu prenesu kantonalna i federalna vlast.

Predstavničko tijelo Visokog je Općinsko vijeće koje ima ukupno 25 vijećnika koji zastupaju interese svih građana grada. U donošenje odluka od lokalnog značenja uključeni su i građani putem mjesnih zajednica. U Općini Visoko formirano je ukupno 26 mjesnih zajednica.

Općinske službe su sljedeće:

Služba za poslove Općinskog načelnika
Služba za društvene djelatnosti i boračko-invalidsku zaštitu
Služba za opću upravu i inspekcijske poslove
Služba za finansije, privredu i lokalni ekonomski razvoj
Služba za urbanizam, stambeno-komunalne poslove i katastar nekretnina
Služba za poslove Općinskog vijeća
Služba civilne zaštite

Na području općine Visoko osnovano je 26 mjesnih zajednica, kao obavezan oblik mjesne samouprave, putem kojih građani sudjeluju u odlučivanju o poslovima iz samoupravnog djelokruga i lokalnim poslovima koji neposredno i svakodnevno utiču na njihov život i rad. Savjet MZ, organ odlučivanja, biraju građani s područja mjesne zajednice koji imaju opće biračko pravo. Mandat članova savjeta mjesne zajednice traje četiri godine.

Pregled javnih preduzeća Općine Visoko:

JKP «Gradska groblja» d.o.o. Visoko
JKP «Visoko» d.o.o. Visoko
JP «Veterinarska stanica Visoko» d.o.o. Visoko
JP «Radio-televizija» d.o.o. Visoko
JP «Visoko Ekoenergija» d.o.o. Visoko

Sestrinske općine su: Altindag R Turska, Bjelovar R Hrvatska, Kartal R Turska. Internacionalne organizacije i mreže sa kojima Općina saraduje su: **OSCE, UNDP, IRI, WORD VISION, GTZ, CARE INTERNACIONAL, SIDA, USAID, UNHCR, SNV, TIKA**

Služba za društvene djelatnosti, boračko – invalidsku zaštitu i raseljena lica je saradivala sa: WORLD VISION, GTZ, CARE INTERNACIONAL, Organizacija «BILD hilft e.v» iz Njemačke (sufinansiranje Dnevnog centra u Dobrinju). Saradnja sa pomenutim organizacijama je bila kroz podršku projektima. Potrebno je spomenuti da Općina Visoko pripada Sarajevskoj regiji koju pokriva razvojna agencija SERDA. U nastojanju da se prevaziđu brojni socijalni i ekonomski problemi sa kojima se Bosna i Hercegovina suočila u poslijeratnom periodu, lokalna zajednica je uz podršku međunarodne zajednice pokrenula inicijativu za oporavak i stimuliranje ekonomskog razvoja. Rezultat ove inicijative je pokretanje procesa ekonomske regionalizacije, osnivanjem Ureda za koordinaciju i praćenje realizacije projekta «Sarajevski ekonomski region» (SER).

Ured koji je osnovan 2001. godine predstavljao je administrativno-pravni okvir za ostvarivanje početnih aktivnosti na realizaciji koncepta ekonomske reintegracije i razvoja SER-a. U maju 2003. godine Ured SER je prerastao u Sarajevsku regionalnu razvojnu agenciju (SERDA). Djelovanje SERDA-e je prošireno sa prvobitne Sarajevske regije od 20 opština/općina na širu regiju- Sarajevsku ekonomsku makroregiju, koja obuhvata i područje od deset opština/općina Gornjedrinskog područja, uz koordinaciju i partnerstvo sa REDRIN-om, podregionalnom agencijom za ovo područje. U prvoj fazi osnivači Agencije općina/opština SER-a (osam općina iz Sarajevskog kantona; tri općine iz Zeničko-dobojskog kantona; tri općine iz Srednjobosanskog kantona; šest općina Istočnog Sarajeva, Kanton Sarajevo i Grad Istočno Sarajevo) potpisali su zajedničku viziju Sarajevske ekonomske regije. U drugoj fazi potpisan je Protokol o međusobnoj saradnji između opština/općina Sarajevske ekonomske regije, Kantona Sarajevo i Grada Istočno Sarajevo. Treća faza obuhvatila je potpisivanje ugovora i pravno konstituiranje Agencije. Četvrtu fazu karakterizira pristupanje općina Olovo i Vareš SERDA-i u martu 2005. godine, te općine/opštine Foča, Goražde, Pale Prača i Čajniče u septembru 2005. godine. Peta faza - SERDA-i su pristupile opštine Rogatica, Višegrad, Kalinovik te Grad Sarajevo i Općina Foča – Ustikolina. Šesta faza – SERDA-i pristupile opštine Novo Goražde i Rudo. Sarajevska makroregija, po okončanju procesa priključivanja svih općina/opština Gornjedrinske regije obuhvata teritorij od 32 opštine/općine, devet općina Kantona Sarajevo, četiri općine Zeničko-dobojskog kantona, tri općine Srednjobosanskog kantona, šest opština Grada Istočnog Sarajeva, te deset opština Gornjedrinske regije.

3.1.11. Analiza budžeta Općine Visoko

Analiza u oblasti javnih finansija obuhvata politiku budžeta i administracije lokalne uprave. Ono što je nužno istaći, generalno, je potreba postojanja javnog sektora koja se ogleda u slijedećem:

- obezbjeđivanje javnih dobara,
- rješavanje problema tzv. eksternalija,
- sprovođenje politike raspodjele dohotka i imovine u mjeri u kojoj distribucija uspostavljena kroz djelovanje tržišnog mehanizma ne odgovara društveno shvaćenoj pravičnosti,
- obezbjeđenje stabilnosti u ekonomskim kretanjima, posebno visoke zaposlenosti i stope privrednog rasta.

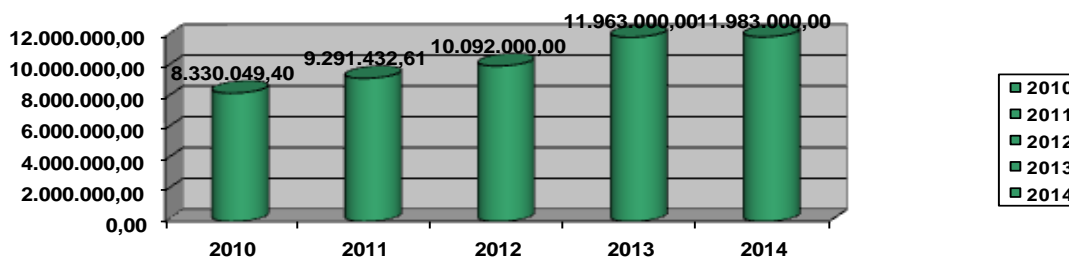
Detaljna analiza javnog sektora privrede daje odgovor i na njihovu efikasnost i mogućnost da se prilagode tržišnim uslovima sa stanovišta potrebe konzuma u dijelu vodosnadjevanja i zbrinjavanja komunalnog otpada, kao i ostalih usluga koje su nude građanima, a finansiraju se na bazi tržišnih kriterija ili doznakama iz budžeta. Prepuštanje zadovoljenja dijela javnih potreba privatnom sektoru je pristup jačanju privatnog sektora. Da bi ovakav pristup bio zastupljen potrebna je dobra organizovanost vlasti kako bi se djelatnost tako prepuštenog segmenta javnih potreba privatnoj inicijativi mogla uspješno nadzirati i sankcionisati u slučaju narušavanja postavljenih principa. U javnom sektoru najčešće se koristi pristup iskazivanjem tzv. tri "E"- ekonomičnosti, efikasnosti i efektivnosti: ekonomičnost, se tumači kao pribavljanje i trošenje sredstava sa što manje troškova; efikasnost je

angažovanje što manje izdataka po jedinici rashoda; efektivnost se tumači kao porast blagostanja realizovanog korištenjem raspoloživih sredstava.

3.1.11.1. Analiza prihoda

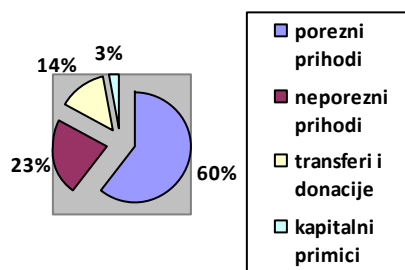
Iznosi planiranih prihoda i primitaka budžeta Općine Visoko temeljili su se na smjernicama i ciljevima fiskalne politike Općine Visoko, koje su se dalje temeljile na srednjoročnim projekcijama, nezvaničnim procjenama koje je sačinilo Federalno ministarstvo finansija, a na osnovu prognoza makroekonomskih pokazatelja izrađenih od strane Direkcije za ekonomsko planiranje (DEP), te godišnjim procjenama prihoda i primitaka za trogodišnji period planiranja. Projekcije prihoda i primitaka, takođe su se zasnivale na uticajima svih aktuelnih procesa iz okruženja, sa aspekta mogućih implikacija na fiskalni kapacitet Općine Visoko.

Grafikon 24: Ostvareni prihodi općinskog budžeta

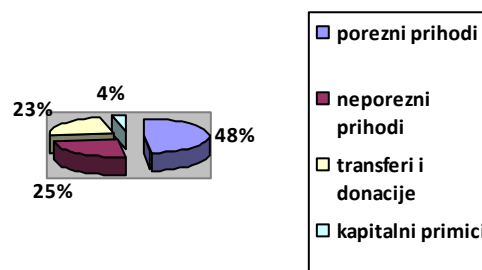

Ukupno ostvareni prihodi i primici u godinama predstavljenim na grafikonu imali su tendenciju rasta, sa pozitivnim rastućim oscilacijama iz godine u godinu krenuvši od 2010. godine pa sve do 2014.g. Stabilizacijom privrednih i finansijskih aktivnosti dolazi do rasta prihoda Općine Visoko. U pogledu strukture prihoda može se reći da se ona po godinama mijenjala u skladu sa rastom ukupnih prihoda. Radi bolje usporedbe u strukturi prihoda u nastavku je prikazana struktura prihoda za 2011.g. i 2014.g.

Grafikon 25: Struktura prihoda 2011.g.

Grafikon 26: Struktura prihoda 2014.g.

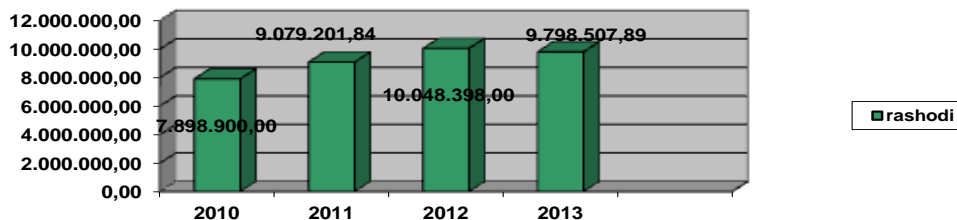

Obzirom na rast ukupnih prihoda tako se i njihova struktura mijenja, pa su tako recimo u 2011.g. porezni prihodi činili 60 % ukupnih prihoda, 23 % neporezni prihodi, transferi i tekuće potrebe 14 %, a kapitalni primici 3 %. Struktura prihoda nakon tri godine, odnosno u 2014.g., se mijenja gdje se udio poreznih prihoda smanjuje u odnosu na ukupne prihode i iznosi 48,4 %, 24,6 % prihoda čine neporezni prihodi, 23,3 % tekuće potpore (transferi i grantovi) dok ostalih 3,7 % otpada na prenesena budžetska sredstva gdje vidimo da je u 2013.g. ostvaren suficit. Tekuće potpore i grantovi imaju tendenciju rasta, dok se udio dok se udio poreznih prihoda u ukupnoj strukturi prihoda općine smanjuje. Općina Visoko ima dobar stepen izvršenja budžeta u prethodnih nekoliko godina koji iznosi preko 80 % što je na zavidnom nivou.

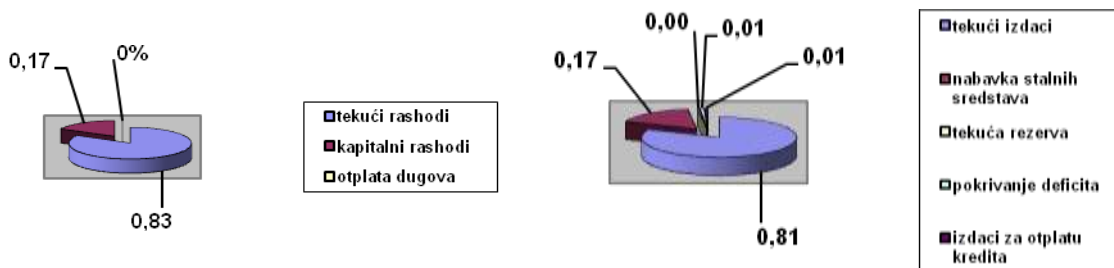
3.1.11.2. Analiza rashoda

Ukupni rashodi i izdaci u budžetima Općine Visoko za godine iz grafičkog pregleda kretali su se u okviru dostupnih, odnosno realizovanih prihoda i primitaka. Sa datog grafikona vidimo tendenciju rasta rashoda sve u skladu sa rastom prihoda koji je prikazan prethodno.

Grafikon 27: Ostvareni rashodi Općine Visoko

Grafikon 28 : Struktura rashoda u 2010.g. i 2014.g. u Općini Visoko

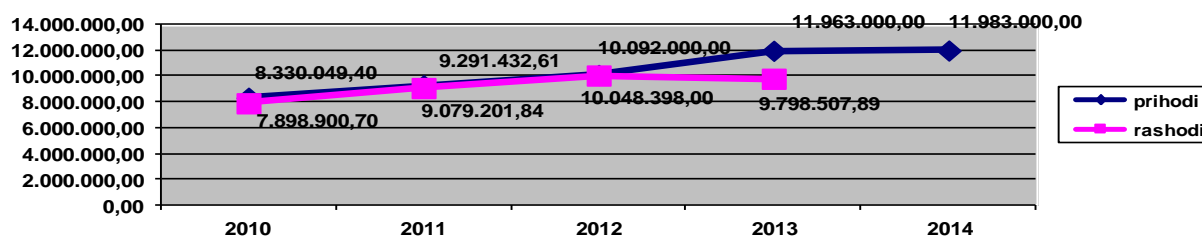

Iz date strukture rashoda Općine Visoko za 2010.g. najveća stavka su tekući izdaci koju su uključivali sljedeće: plaće i troškove zaposlenih, doprinose poslodavaca, izdaci za materijal, tekući i kapitalni transferi, izdaci za kamate što u konačnici daje ukupne tekuće izdatke u iznosu od 6.539.778,14 KM ili 82,80 % ukupnih rashoda. Kapitalni rashodi su uključivali izdatke za nefinansijsku imovinu i budžetska rezerva u ukupnom iznosu od 1.359.122,56 KM ili 17,20 % ukupnih rashoda. Općina nije imala zaduženja po osnovu kredita tako da nije imala izdataka te vrste. Situacija je nešto drugačija u 2014.g. obzirom da se struktura rashoda mijenja. Tekući izdaci čine 81,4 % ukupnih rashoda Općine Visoko odnosno 9.755.000,00 KM a

uključuju sljedeće: bruto plaće i naknade, izdaci za materijal i usluge, tekuće i kapitalne transfere te izdatke za kamatu. Pod stavkom nabavka stalnih sredstava ulaze sljedeće stavke rashoda: nabavka zemljišta i opreme, projektna dokumentacija i regulacioni planovi i rekonstrukcija i investiciono održavanje u ukupnom iznosu od 2.008.000,00 KM ili 16,75 % ukupnih rashoda. Za tekuću rezervu planirano je izdvajanje 40.000 KM ili 0,34 %, za pokrivanje deficita izdvojiti će se 100.000,00 KM ili 0,83 % a na izdatke za otplatu kredita za infrastrukturu se izdvaja 80.000,00 KM ili 0,67 % ukupnih rashoda.

Na slijedećem grafikonu dat je prikaz prihoda i rashoda zadnje 4 godine Općine Visoko odnosno pokriće prihoda rashodima. U 2013.g. ostvaren je suficit u iznosu od 360.000,00 KM što je rezultat dobrog poslovnog rezultata Općine Visoko.

Grafikon 29: Prihodi i rashodi Općine Visoko

3.1.11.3. Pregled planiranog i izvršenog budžeta Općine Visoko

Budžetska godina	2011.godina	2012.godina	2013.godina	2014.godina
1. PLANIRANI PRIHODI	9.852.000,00	10.092.000,00	11.963.000,00	12.683.000,00
2. IZVRŠENI PRIHODI	9.291.432,61	8.238.357,32	10.040.810,32	12.054.639,06
2.1. poreski prihodi	5.550,868,03	5.438.344,04	4.949.706,16	5.269.098,75

2.1.1. direktni porezi	1.798.975,11	1.847.540,68	1.979.656,36	2.122.178,44
2.1.2. indirektni porezi	3.751.892,92	3.590.803,36	2.970.049,80	3.146.920,31
2.2.neporeski prihodi	2.141.366,21	1.972.022,25	2.141.366,21	2.739.102,23
2.3. tekuće potpore	1.347.198,37	827.991,03	2.404.947,33	3.604.685,12
2.4. ostalo	252.000,00	-	544.790,62	441.752,96
procenat izvršenja prihoda	94,31	81,63	83,93	95,05

Tabela 43: Pregled planiranog i izvršenog budžeta Općine Visoko

Tabela 44: Prikaz izvršenja budžeta - prihodi 2013.g.

GRAFIČKI PRIKAZ IZVRŠENJA BUDŽETA 2013.g		
PRIHODI	Iznos	% izvršenja
UKUPNO IZVRŠENI PRIHODI	9.798.507,89	83,57
1.PORESKE PRIHODI	4.949.706,16	84,44
2.NEPORESKE PRIHODI	2.443.854,40	82,48
3.TRANSFERI OD VIŠIH NIVOVA VLASTI	2.404.947,33	82,93

Grafikon 30: Učešće pojedinih prihoda u ukupno izvršenim prihodima

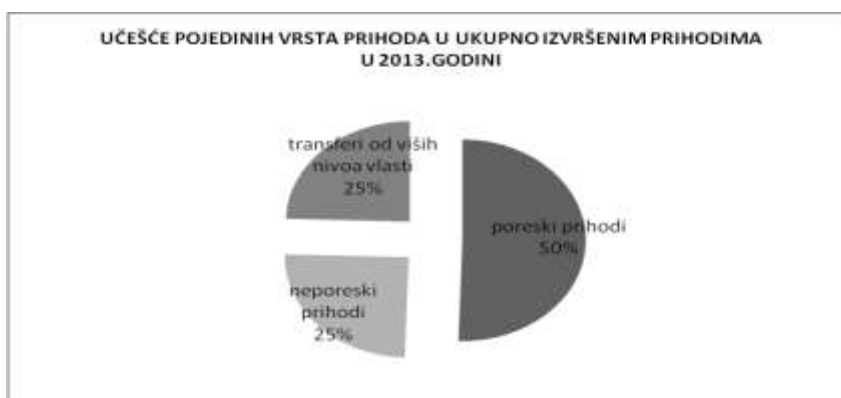

Tabela 45: Prikaz izvršenja budžeta - rashodi 2013.g.

IZDACI	Iznos	% izvršenja
UKUPNO IZVRŠENI IZDACI	9.798.507,89	81,91
1.TEKUĆI IZDACI	8.030.676,60	84,98
2.1. plaće,naknade,doprinosi	2.454.337,69	85,37
2.2. materijalni troškovi	2.103.938,43	105,71
2.3. transferi	3.472.400,48	62,18
2.KAPITALNI IZDACI	1.032.882,57	52,35
3. OSTALO	734.948,72	136,10

Grafikon 31: Učešće pojedinih rashoda u ukupno izvršenim rashodima

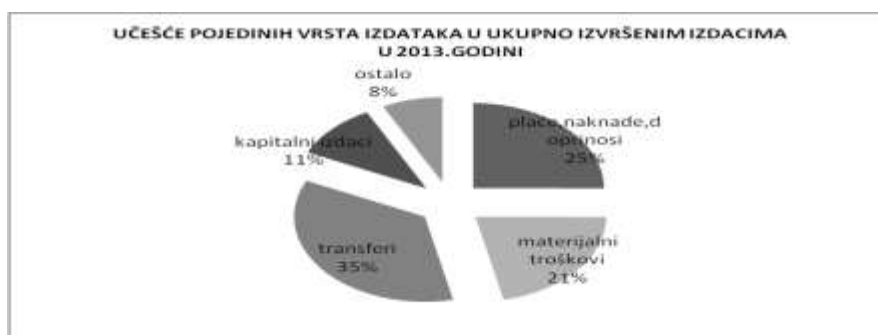

Tabela 46: Prikaz izvršenja budžeta - prihodi 2014.g.

GRAFIČKI PRIKAZ IZVRŠENJA BUDŽETA 2014.g		
PRIHODI	Iznos	% izvršenja
UKUPNO IZVRŠENI PRIHODI	11.612.886,10	94,78
1.PORESKE PRIHODI	5.269.098,75	90,82
2.NEPORESKE PRIHODI	2.739.102,23	81,74
3.TRANSFERI OD VIŠIH NIVOVA VLASTI	3.604.685,12	116,28

Grafikon 32: Učešće pojedinih prihoda u ukupno izvršenim prihodima

Tabela 47: Prikaz izvršenja budžeta – rashodi 2014.g.

IZDACI	Iznos	% izvršenja
UKUPNO IZVRŠENI IZDACI	10.737.446,13	84,66
1.TEKUĆI IZDACI	9.282.394,42	95,65
2.1. plaće,naknade,doprinosi	2.444.689,42	89,88
2.2. materijalni troškovi	2.528.968,25	94,00
2.3. transferi	4.308.736,75	100,33
2.KAPITALNI IZDACI	1.331.693,44	49,18
3. OSTALO	123.358,27	72,56

Grafikon 33: Učešće pojedinih rashoda u ukupno izvršenim rashodima

3.1.11.4. Finansijski pokazatelji kroz izvršenje budžeta Općine Visoko za period 2011 – 2014. g**Tabela 48: Finansijski pokazatelji kroz izvršenje budžeta**

Budžetska godina	2011.godina	2012.godina	2013.godina	2014.godina
Izvršenje izdataka budžeta	9.079.201,84	10.091.824,12	9.798.507,89	10.737.446,13
1.Tekući izdaci	4.553.194,96	6.892.991,65	4.558.276,12	4.973.658,17
1.1.Plaće, naknade, doprinosi	2.675.205,63	2.857.176,52	2.454.337,69	2.444.689,42
1.2.Materijalni troškovi	1.877.989,33	4.035.815,13	2.103.938,43	2.528.968,25
2.Tekući grantovi	2.820.192,72	2.279.674,53	3.472.400,48	4.308.736,75
3.Kapitalni izdaci	1.366.851,58	690.321,26	1.032.882,57	1.331.693,44
4.Razlika	338.962,58	228.835,68	734.948,72	123.358,27
(Ostalo neklasificirano)				
Procenat izvršenja:				
1.tekući izdaci	50,15%	68,30%	46,52%	46,32%
2.tekući grantovi	31,06%	22,59%	35,43%	40,12%
3.kapitalni izdaci	15,06%	6,84%	10,54%	12,41%
4.razlika	3,73%	2,27%	7,51%	1,15%

(Ostalo neklasificirano)

Općina Visoko je od 01.01.2013. god. budžetsko poslovanje organizirala putem Jedinственog sistema trezora u cilju postizanja stabilnosti u izvršavanju svih javnih funkcija Općine i njenih zakonskih obaveza, te transparentnosti i javnosti.

3.1.12. Projekti od značaja za Općinu Visoko

3.1.12.1. BFC projekat (*Business Friendly Certificate South East Europe*)

Certificiranje općina i gradova s povoljnim poslovnim okruženjem u Jugoistočnoj Evropi/Business Friendly Certification South East Europe (BFC SEE) program je za unaprijeđenje ekonomskog ambijenta u lokalnim upravama, odnosno izgradnji i jačanju kapaciteta općina i gradova kako bi se bavili ekonomskim razvojem i unaprijedili svoje poslovno okruženje.

Certifikacija općina sa povoljnim poslovnim okruženjem (BFC SEE) je jedinstveni program za poboljšanje kvaliteta usluga i informacija koje općine u regionu Jugoistočne Evrope pružaju privrednicima. Program Certifikacije pruža općinama jasne smjernice o tome kako da kreiraju dobru poslovnu klimu i uvedu međunarodno priznate standarde efikasne i transparentne lokalne administracije. Investitorima koji žele da presele ili prošire svoje poslovanje u jugoistočnu Evropu, BFC SEE služi kao standardizovan mehanizam za procjenu lokalnih uslova za poslovanje i ukazuje na to koje općine u regionu imaju najpovoljniju klimu za investiranje.

Certifikacija gradova i općina znači ispunjenje standarda, odnosno određenu garanciju da će postojeći preduzetnici, kao i potencijalni investitori, dobiti usluge i informacije na način koji olakšava poslove koji spadaju u nadležnost lokalnih uprava. Certifikat znači da je lokalna uprava dokazala da su procesi i usluge koje koristi u svom radu u skladu sa postavljenim kriterijima..

Uz podršku Njemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ) – Otvorenog regionalnog fonda za modernizaciju općinskih usluga u jugoistočnoj Evropi, projekat BFC SEE pokrenuli su partneri iz četiri zemlje sa ciljem uspostavljanja zajedničkog standarda i pečata kvaliteta poslovnog okruženja u gradovima i općinama u regionu. Program se provodi u 4 zemlje – Bosni i Hercegovini (BiH), Hrvatskoj, Makedoniji i Srbiji, u saradnji sa relevantnim institucijama iz regiona:

- Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta (BiH)
- Ministarstvo ekonomskih odnosa i regionalne saradnje Republike Srpske (BiH)
- Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci / Centar za lokalni ekonomski razvoj CLER (Hrvatska)
- Asocijacija jedinica lokalne samouprave (Makedonija)
- Savez privrednih komora (Makedonija)
- Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj NALED (Srbija)

U okviru implementacije projekta BFC SEE u hotelu Evropa u Sarajevu održana je konferencija o BFC SEE programu certifikacije gradova i općina sa povoljnim poslovnim okruženjem u jugoistočnoj Evropi. Općina Visoko je ispunila potrebne kriterije za uključenje u proces dobijanja certifikata, te je odabrana kao jedna od ukupno osam općina u Federaciji Bosne i Hercegovine za potpisivanje ugovora o implementaciji postupka certificiranja koji bi trebao u konačnici rezultirati BFC SEE znakom za Općinu Visoko. Odsjek za privredu i Odsjek za lokalni ekonomski razvoj su nosioci aktivnosti u okviru ovog programa.

U novembru 2014. godine u Sarajevu općine Bosanska Krupa, Bihać, Goražde, Žepče, Prozor-Rama, Visoko, Tešanj i Livno pristupili su BFC SEE programu certifikacije gradova i općina sa povoljnim poslovnim okruženjem u jugoistočnoj Evropi

Na putu do certifikata općine trebaju ispuniti 12 kriterija i više od 80 pod-kriterija koji podrazumijevaju unapređenje procedura, smanjivanje birokratije i pribavljanje svih dokumenata i podataka neophodnih privrednicima i potencijalnim ulagačima u planiranju poslovanja i donošenju investicionih odluka.

Investitorima koji žele preseliti ili proširiti svoje poslovanje u jugoistočnu Evropu, BFC SEE služi kao garant da općina ima povoljnu klimu za investiranje.

3.1.12.2. Projekat poboljšanja poslovnog okruženja u BiH - IFC

Slijedom konkretnih mjera i aktivnosti koje je Općina Visoko poduzela procesom pojednostavljenja administrativnih postupaka, potvrdila je da spada u kategoriju općina lidera po pitanju rada na privlačenju investicija i poboljšanju poslovnog okruženja. To konkretno znači da će poduzetnici u narednom periodu dozvole, odobrenja i saglasnosti dobijati brže i jeftinije uz manji obim potrebne dokumentacije i informacija.

Općina Visoko je također, značajno smanjila naknade i time direktne troškove za privredne subjekte, a konkretan primjer je umanjena naknada za sezonsko zauzimanje javnih površina u svrhu postavljanja ljetnih bašti za skoro 50%, a eliminisano je i podnošenje dokumentacije ukoliko se zahtjev podnosi drugi i svaki naredni put. Pojednostavljenjem administrativnih procedura povećana je i transparentnost regulative kroz uvođenje Elektronskog registra svih administrativnih postupaka i otvorena je mogućnost za dolazak većeg broja investitora u ovu općinu.

Općina Visoko, kao dio Saradničke mreže za postinvesticionu podršku kompanijama, koju realizuje uz pomoć Agencije za unapređenje stranih investicija u BiH (FIPA), kontinuirano radi i na servisiranju već postojećih investitora na ovoj općini kako bi im obezbjedila što bolje uslove za reinvestiranje i nastavak poslovanja.

Istovremeno, Općina je izgradila sistem kontinuirane nadogradnje u radu sa privrednim sektorom i obezbjedila mehanizam pravovremene konsultacije sa privatnim sektorom. Sve navedene aktivnosti realizovane su putem Projekta poboljšanja poslovnog okruženja u BiH koji zajedno provode Međunarodna finansijska korporacija (IFC), članica Grupacije Svjetske banke i Općina Visoko uz pomoć donatorskih sredstava švedske agencije za međunarodni razvoj (SIDA).

U sklopu druge faze projekta “Mikrofinansiranje u BiH”, Općina Visoko je potpisala Ugovor o saradnji sa Međunarodnom finansijskom korporacijom - IFC, članicom grupacije Svjetske banke, o pružanju usluga besplatnog kreditnog savjetovanja građanima na području općine.

Potpisivanje ugovora je uslijedilo nakon seminara „Pružanje usluga besplatnog finansijskog savjetovanja za prezadužene građane”, a koji je ujedno predstavio i početak druge faze projekta “Mikrofinansiranje u BiH”. Pored Općine Visoko, na seminaru su prisustvovali i općinski službenici iz devet drugih općina iz Bosne i Hercegovine u kojima se provodi ovaj pilot projekt. Polaznici su na seminaru obučeni da samostalno pružaju usluge kreditnog savjetovanja, uz tehničku pomoć IFC-a. Općina Visoko je potpisivanjem ovog ugovora postala prva općina u Bosni i Hercegovini koja će na ovaj način ponuditi konstruktivna rješenja svojim prezaduženim građanima. Mogućnost korištenja usluga besplatnog kreditnog savjetovanja građanima

Općina Visoko, započela je sprovođenje projekta finansijskog i pravnog savjetovanja zaduženih građana. Cilj projekta je da građani, koji nisu u mogućnosti redovno otplaćivati svoja kreditna dugovanja finansijskim institucijama, dobiju besplatne pravne i finansijske savjete. Konkretni savjeti o tome kako upravljati problematičnim zaduženjima, saradivati sa kreditorom ili sudom te kako se ponašati kada finansijska institucija promijeni uslove kreditnog ugovora, pomoći će građanima da svoje probleme riješe na najbezbolniji način.

Cilj je da se kroz besplatnu uslugu finansijskog i pravnog savjetovanja, građanima općine Visoko pomogne u rješavanju njihovih problema prezaduženosti. Općinski uposlenici, educirani za ovu oblast, savjetovanje vrše ponedjeljkom, srijedom i petkom u zgradi Općine Visoko u terminu od 13:00 sati – 15:00 sati.

Projekt “Mikrofinansiranje u BiH”, IFC realizuje uz podršku i u saradnji sa Švicarskim državnim sekretarijatom za ekonomske poslove - SECO. Besplatno savjetovanje zaduženih građana u općini Visoko su podržali: Evropski fond za jugoistočnu Evropu (EFSE), Oikokredit, Međunarodna finansijska korporacija (IFC, dio Grupacije Svjetske banke) i Švicarski državni sekretarijat za ekonomska pitanja (SECO).

4. STRATEŠKO FOKUSIRANJE

4.1. SWOT ANALIZA

U cilju izdvajanja unutarnjih karakteristika grada (snage i slabosti), kao i faktora koji dolaze iz okruženja (mogućnosti i prijetnje) – korišten je standardni model SWOT⁵¹ analize za kreiranje ili procjenu strategije. SWOT matrica Općine Visoko nam daje sintezu socioekonomske analize odnosno sistematsku analizu prijetnji i prilika kao i njihovo usaglašavanje sa jakim i slabim stranama općine. SWOT analiza pruža na jednom mjestu, informacije bitne za usklađivanje općinskih kapaciteta i sposobnosti sa trenutkom i okruženjem u kojem općina djeluje. Utvrđivanje i analiza trenutnog stanja u općini treba ukazati na pravce i mogućnosti budućeg razvoja, ali i ukazati na prepreke i ključne probleme koje stoje na putu razvoja.

SWOT analiza je najčešće korišten alat za identificiranje snaga (Strengths) i slabosti (Weaknesses), te prilika (Opportunities) i prijetnji (Threats) značajnih za razvoj jedne lokalne zajednice, u cjelini i po pojedinim područjima razvoja. Snage predstavljaju područja, resurse i sposobnosti unutar općine na koje se ona može osloniti u svom budućem razvoju, sa navedenim mogućnostima za uspjeh. Slabosti ukazuju koja područja, resursi i stanja unutar općine ograničavaju ili onemogućuju njen razvoj. Prilike su područja, resursi i sposobnosti iz okruženja koje bi općina mogla iskoristiti za svoj razvoj (povećati snage i/ili smanjiti slabosti). Prijetnje su područja, resursi i sposobnosti iz okruženja koje mogu ugroziti razvoj općine (smanjiti snage i/ili povećati slabosti). Prilikom izrade SWOT analize osigurana je maksimalno moguća objektivnost i puna participacija svih ključnih učesnika u procesu strateškog planiranja lokalnog ekonomskog razvoja.

PESTLE analiza je korištena kao instrument za analizu vanjskih trendova i pitanja na koje Općina Visoko nema uticaja. Ova analiza nam je poslužila kao svojevrsan kontrolni popis tematskih oblasti relevantnih za stratešku analizu. Fokus je bio na sljedećim dimenzijama: političkoj, ekonomskoj, socijalnoj, tehnološkoj, pravnoj i okolišnoj. U Tabeli ispod data je SWOT matrica općine Visoko sa elementima PESTLE analize. Matrica je rezultat konsultacija obavljenih u okviru razvojnog tima, kao i primarnih i sekundarnih istraživanja. U procesu izrade SWOT matrice osigurana je puna participacija predstavnika javnog, privatnog i civilnog sektora općine Visoko.

⁵¹ SWOT je sinonim za model strateške procjene mogućnosti i prijetnji kojima su subjekti strateškog planiranja i njihovo poslovanje izloženi u okruženju, kao i njihove snage i slabosti kojima može odgovoriti na mogućnosti ili prijetnje (SWOT - eng. riječ Strengths - snage, Weaknesses - slabosti, Opportunities - prilike, Threats – prijetnje)

Tabela 49: SWOT analize općine Visoko

Lista oblasti	Snage	Slabosti
<p>Resursi organizacija i prošli rezultati</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Prirodni resursi (šume, obradivo zemljište, prirodne ljepote); - Povoljan geostrateški položaj Općine (Općina Visoko predstavlja centar BiH u geografskom, historijskom i komunikacijskom smislu i centar regije Sarajevo-Zenica, blizina glavnog grada BiH kao i većih regionalnih centara); - Dobra komunikacijska povezanost i blizina ključne putne i željezničke infrastrukture (Evropski koridor V-c, magistralni put M-17, željeznička pruga Sarajevo – Zenica, blizina međunarodnog aerodroma); - Bogato kulturno-historijsko naslijeđe sa značajnim brojem nacionalnih spomenika FBiH; - Prirodni kapital – prostor raspoloživ za formiranje i izgradnju poslovnih / industrijskih zona, povoljni terenski uslovi (nagib terena) za prostorni razvoj; - Općina Visoko investitorima stavlja na raspolaganje razvijenu poslovnu bazu od 3 industrijske zone s potrebnom infrastrukturom; - Slobodna zona Visoko (Ozrakovići), jednu od 4 slobodne zone u BiH i carinski terminal Visoko; - Izražena ekonomska aktivnost stanovništva (jedna od vodećih općina u regiji po broju preduzeća po stanovniku); - Duga preduzetnička tradicija; - Duga tradicija i očuvanost starih zanata; - Veliki broj malih i srednjih preduzeća i obrta; - Investitorima je na raspolaganju sposobna, kvalifikovana i cjenovno konkurentna radna snaga, sa tradicijom rada u industrijskoj proizvodnji i mladi obrazovani kadrovi koji idu ukorak sa novim tehnologijama i načinima rada; - Konkurentna kožarska i tekstilna industrija kao i autoindustrija (Najveći izvoznik u BiH po konsolidovanim rezultatima poslovanja već niz godina zaredom je Prevent BH d.o.o. Visoko koji saraduje sa renomiranim svjetskim proizvođačima u autoindustriji kao što su Volkswagen, Audi, Škoda, Seat, BMW, PSA grupacija, Renault); - Izvozno orijentisana industrija; - Potencijal u oblasti prehrambene i prerađivačke industrije (preduzeća sa dugom tradicijom i već izgrađenim brendom) - Povoljni uslovi za razvoj poljoprivrede (1/3 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak nivo konkurentnosti privrede; - Poteškoće da se sačuvaju postojeća i kreiraju nova radna mjesta što je rezultiralo povećanim socijalnim potrebama; - Nedovoljna opremljenost komunalnom i urbanom infrastrukturom; - Posljedice ratnih dešavanja i spora tranzicija, te spor proces privatizacije; - Ograničen budžet za intenzivniji i brži razvoj; - Neriješeni imovinsko-pravni odnosi (značajno utiču na privredu i poljoprivredu); - Nedovoljna promocija lokalnih snaga (industrija, turizam, privreda, poljoprivreda); - Nedovoljan broj i kapacitet mehanizama i instrumenata za ostvarivanje prihoda iz turizma; - Nedovoljno efikasna mjesna samouprava (mjesne zajednice); - Problem netretiranja komunalnog i industrijskog otpada; - Nepostojanje odgovarajuće infrastrukture i sadržaja za mlade kao i za NVO; - Zastarjele tehnologije i nizak nivo investiranja u proizvodnju; - Nizak nivo konkurentnosti domaćih proizvoda; - Izvoz sirovina i poluproizvoda; - Nedostatak adekvatnih obrazovnih programa za stručnu prekvalifikaciju; - Nizak nivo korištenja informatičkih tehnologija; - Loše stanje infrastrukture lokacija pogodnih za razvoj kulturno-historijskog naslijeđa i sportskog turizma; - Ključni infrastrukturni problemi kao refleksija dugoročnim stranim ulaganjima; - Nedovoljno finansijskih sredstava u odnosu na potrebe;

	<p>poljoprivrednog zemljišta čine oranice i bašte koje spadaju po upotrebnoj vrijednosti u najkvalitetnije zemljište);</p> <ul style="list-style-type: none"> - Duga tradicija u proizvodnji suhog mesa i suhomesnatih proizvoda te potencijal za dalji razvoj iste; - Koristenjem prirodnih resursa i kombiniranjem dugogodišnje poslovne tradicije i modernih tehnologija Općina Visoko nudi značajne mogućnosti za investiranje u kozarsko-tekstilnom, poljoprivrednom, prehrambenom, metaloprerađivačkom sektoru, te u sektoru auto-industrije; - Dobra prometna povezanost pozitivno utiču na povećanje fizičkog obima proizvodnog programa, proširenje ponude novim proizvodima, širenje distribucijske mreže i tržišta uopće - Razvijena mreža osnovnog i srednjeg obrazovanja; - Relativno veliki izbor i raznovrsnost zanimanja u srednjim školama; - Potencijal za razvoj turizma na osnovu kulturno-historijskog naslijeđa, brojnih spomenika, turističkih odredišta i atrakcija (npr Visočke piramide); - Razvijene i aktivne kulturne i sportske organizacije - Općinska administracija u Visokom je u potpunosti korisnicki orjentirana i u svakom trenutku spremna da bude partner ulagačima i da im pruži svu potrebnu pomoć i podršku; 	<ul style="list-style-type: none"> - Složena procedura rješavanja imovinsko-pravnih odnosa za projekte od općeg interesa; - Usitnjenost posjeda u području poljoprivrednog zemljišta; - Nepotpunost turističke ponude;
Lista oblasti	Prilike	Prijetnje
Političke	<ul style="list-style-type: none"> - Primjena i usvajanje međunarodnih standarda u procesu pridruživanja EU (ulaskom u EU širi se tržište i mogućnosti); - Dosljedna primjena Povelje o lokalnoj samouprave; - Postojanje pristupnih fondova EU i međunarodnih razvojnih agencija i institucija; - Strateška partnerstva; - Stabilizacija odnosa i razvoj saradnje između BiH, Hrvatske, Srbije – regionalno otvaranje tržišta; 	<ul style="list-style-type: none"> - Više nivoa vlasti u FBiH – složen proces realizacije projekata lokalnog karaktera - Nemogućnost lokalne zajednice da u postojećoj konstalaciji političkih odnosa bitno utiče na kreiranje politika - Politička nestabilnost u BiH koja nepovoljno utiče na jačanje i razvoj lokalnih zajednica - Politički uticaj na izbor strateških partnera i projekata

<p>Ekonomske</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Pozitivan uticaj novih investicija na razvoj ekonomije Općine - Mogućnost korištenja međunarodnih fondova, programa i projekata; - Stvaranje javno-privatnih partnerstava u cilju finansiranja implementacije razvojnih projekata; - Animiranje i uključivanje domaćih privrednika i ljudi iz dijasporu u lokalni ekonomski razvoj; - Saradnja sa općinama izvan BiH - Općina Visoko pristupila procesu certifikacije gradova i općina za povoljno poslovno okruženje te očekuje nove investitore; - Podrška preduzećima u identifikaciji i prevladavanju kriznih situacija; - Osnivanje Agencije za lokalni ekonomski razvoj; 	<ul style="list-style-type: none"> - Ekonomska stagnacija BiH i rastuća nezaposlenost; - Pad kreditnog rejtinga BiH i gubitak interesa stranih investitora; - Otežan pristup finansiranju privrednih subjekata i rast cijene kapitala; - Nedovoljan nivo ulaganja u infrastrukturu; - Nedostatak povjerenja u domaće proizvođače;
<p>Socijalne i društvene</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Globalna orijentacija na socijalnu inkluziju i kvalitet ljudskog kapitala; - Postojanje institucija i fondova koje mogu pružiti finansijsku i tehničku podršku; - Dalji razvoj sporta i uspostavljanje bolje sprege svih sportskih klubova; - Jedinstven mehanizam izdvajanja sredstava za socijalnu zaštitu; - Veći kapacitet nevladinih organizacija i dodatne edukacije; - Dalji razvoj obrazovnih ustanova u skladu sa potrebama privrede i mogućeg tehnološkog razvoja; - Kontinuirano obrazovanje odraslih i programi obuke - Prevent grupacija kao vodeći bh izvoznik konstantno radi na obrazovanju i treningu ljudskih resursa, gdje pored stipendija koje odobravaju, organizuju besplatne škole, edukacije i obuke radne snage koje poslije zapošljavaju u svoju grupaciju; 	<ul style="list-style-type: none"> - Zamor od „pomoći“ socijalno ugroženim kategorijama stanovništva; - Promjena pravnog, finansijskog i institucionlanog okvira na kantonalnom entitetskom i državnom nivou; - Odliv kadrova i smanjenje prirodnog priraštaja stanovništva; - Socijalne potrebe koje nisu obuhvaćene Zakonom o socijalnoj zaštiti; - Siromašenje stanovništva kao posljedica globalne ekonomske krize
<p>Tehnološke</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Mogućnost korištenja informaciono-komunikacionih tehnologiju u upravljanju općinom – e-uprava - prema biznisu, građanima i drugim upravama; - Transfer naučnih i tehnoloških dostignuća, kao i edukativnih mogućnosti; 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljno razvijena tehnološka i razvojno - istraživačka infrastruktura i usluge u BiH; - Nedovoljan transfer novih znanja i tehnologija iz drugih razvijenih zemalja; - Transfer zastarjelih tehnologija u BiH

	<ul style="list-style-type: none"> - Uvođenje standarda i sistema kvaliteta u proizvodnji 	
Pravne	<ul style="list-style-type: none"> - Dosljedna primjena postojećeg zakonodavnog okvira a posebno Zakona o principima lokalne samouprave; - Institucionalne i zakonske reforme u BiH; - Jačanje postojećih institucija; - Poboljšanje efikasnosti javne uprave; - Postojanje zakona o javno-privatnom partnerstvu koji omogućava okvir za saradnju javnog i privatnog sektora; 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost zakonskih i podzakonskih akata na svim nivoima vlasti; - Komplicirane procedure, složena i neusklađena zakonska regulativa iz oblasti poduzetništva; - Neriješeni imovinsko-pravni odnosi – zemljište u javnom i privatnom vlasništvu i objekti (ograničenje razvoja ekonomije Općine);
Okoliš	<ul style="list-style-type: none"> - Izgradnja pravnog, institucionalnog i finansijskog okvira za realizaciju projekata energetske efikasnosti; - Globalna orijentacija na očuvanje i zaštitu okoliša; - Poboljšanje hidrografske situacije: sadnja šuma, regulacija vodotoka; - Implementacija BiH strategije za zaštitu okoliša i razvoj turizma; - Potencijal za iskorištavanje obnovljivih prirodnih resursa 	<ul style="list-style-type: none"> - Aerozagađenje na području općine Visoko; - Regulativa o tretiranju otpada; - Aktiviranje klizišta usljed prirodnih nepogoda; - Problemi u isporukama i rast cijena toplotne energije i gasa; - Niska ekološka svijest ljudi

Navedeni faktori zajedno sa iskazanim opredjeljenjem općinske administracije ka unapređenju poslovnog okruženja i novim pristupima lokalnom razvoju, predstavljaju temelj za snažno dinamiziranje razvoja općine Visoko u periodu do 2021. godine. Za punu valorizaciju snaga općine, u funkciji minimiziranja i eliminiranja identificiranih unutrašnjih slabosti sa kojima se Općina Visoko suočava, u budućem periodu općinska administracija treba nastojati iskoristiti ključne prilike u okruženju. One se, prije svega, odnose na mogućnosti korištenja međunarodnih fondova, programa i projekata, te povećanje investicija kroz kreiranje javno-privatnih partnerstava i sličnih formi saradnje javnog i privatnog sektora.

S obzirom na vremenski period i resurse koji stoje na raspolaganju, fokus Općine u narednom periodu trebao bi biti na generiranju novih kvalitetnih radnih mjesta kroz podizanje konkurentnosti lokalne ekonomije i privlačenje investicija, jačanju ljudskog kapitala i socijalnoj inkluziji, rješavanju kritičnih ekoloških problema, promjeni odnosa prema potrošnji energije, jačanju kapaciteta apsorpcije fondova i projekata samostalno i u kooperaciji sa drugima.

4.2. Vizija i strateško fokusiranje do 2021.g.

Temeljem socioekonomske analize i provedene SWOT analize - koje su jasno pokazale da razvojne mogućnosti Općine Visoko počivaju na njenim jakim stranama, koje mogu biti valorizovane otklanjanjem određenih slabosti i prepoznavanjem vanjskih prilika – izvedena je vizija i misija razvoja Općine Visoko do 2021. godine, kojima se promoviraju osnovne vrijednosti i dostignuća koja se žele ostvariti.

Vizija i strateški ciljevi Općine polaze od Evropske vizije 2020: pametan (inovacije, obrazovanje, digitalno društvo), održiv (energetika i konkurentnost) i inkluzivan razvoj (zapošljavanje, vještine, borba protiv siromaštva). U periodu do 2021. godine vizija, koja bi mogla integrirati javni, privatni i civilni sektor, može se artikulirati na način da će Općina Visoko do 2021. godine postati najdinamičnija općina u Zeničko-dobojskom kantonu “. Ovo prevashodno znači da će do 2021. godine Općina Visoko biti prepoznata kao općina čvrsto opredijeljena na poboljšavanje poslovnog okruženja, privlačenje investicija, podizanje kvaliteta života građana i povećanje energetske efikasnosti. Prvi korak u procesu ostvarenja oblikovane vizije, odnosno prvi nivo njene operacionalizacije, predstavlja utvrđivanje strateških ciljeva razvoja. Strateški ciljevi proizlaze iz strateških pitanja prepoznatih u okviru socio-ekonomske analize i predstavljaju širu grupu srodnih ciljeva vidljivih i u samoj viziji. Polazeći od vizije razvoja općine Visoko za period 2015 - 2021. godina definirani su sljedeći strateški ciljevi:

- Ubrzanje ekonomskog razvoja i unapređenje konkurentnosti privrede u Visokom - konkurentna privreda koja će generirati nova, kvalitetna radna mjesta na području općine Visoko;
- Ugodan život građana – podržavajuća i odgovarajuća društvena i komunalna infrastruktura i jačanje ljudskog kapitala kroz podršku projektima koji će rezultirati većim znanjem, vještinama, inovativnošću, kreativnošću, boljom psihofizičkom kondicijom, socijalnom kohezijom i inkluzijom te usvajanje Evropskih vrijednosti i multikulturalnosti;
- Uravnotežen i održiv razvoj te podizanje kvaliteta uprave, infrastrukture i upravljanje prostorom kao bitne komponente ugodnog življenja i uspješnog poslovanja;
- Očuvanje i zaštita okoliša i efikasno upravljanje energijom

Postavljena vizija budućeg razvoja općine Visoko:

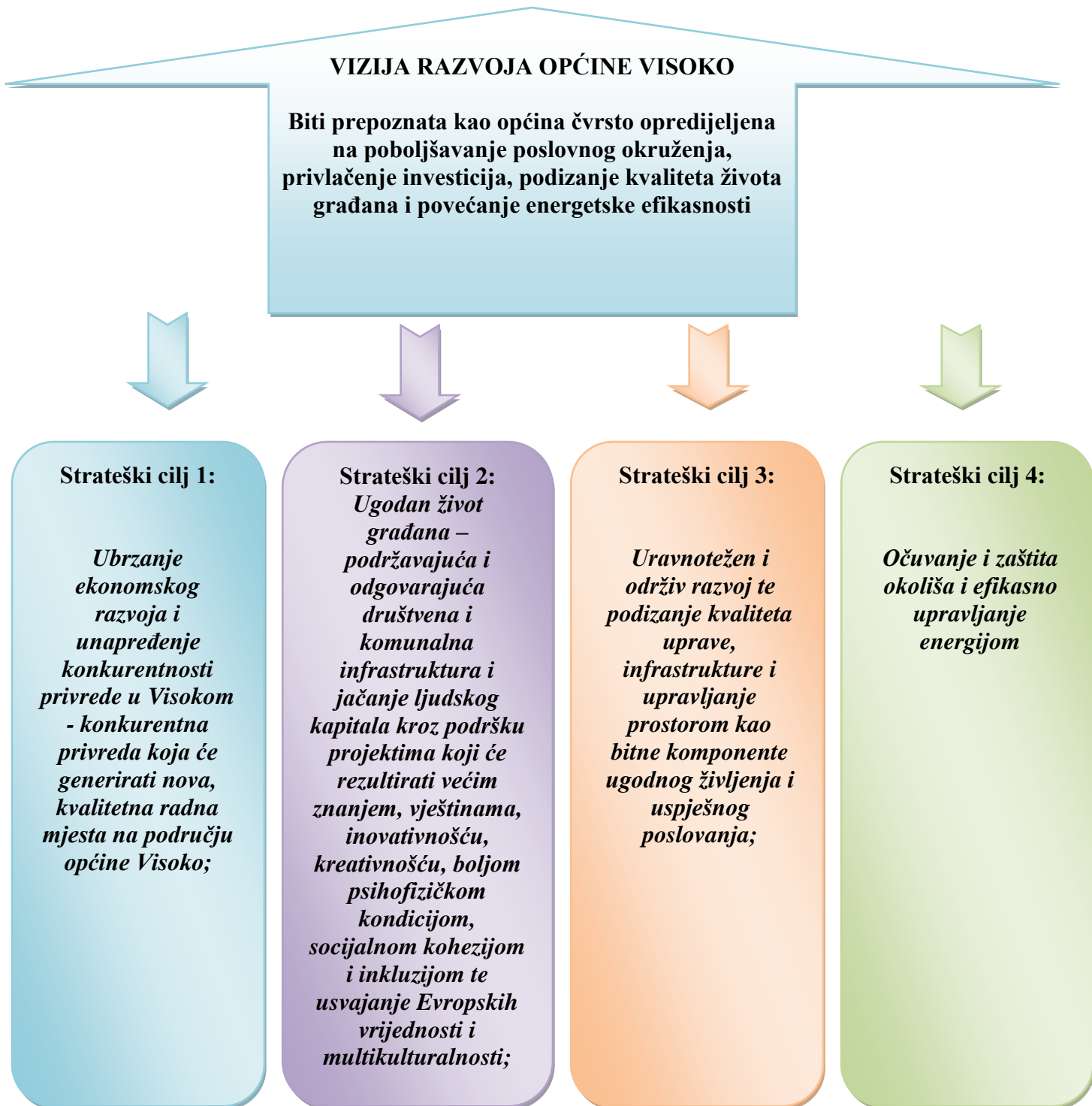
Visoko je općina kontinuiteta kulture, kreativne inovativnosti, zdravog i ugodnog života, općina koji omogućava učešće svojih građana u svim aspektima života; općina koji osigurava ekonomsku i društvenu atraktivnost, razvoj i kvalitet života za građane i sve ljude koji u njoj borave, investiraju i stvaraju. Želimo biti prepoznatljivi kao otvorena sredina visokih vrijednosti, konkurentskih sposobnosti, inovativnosti i poduzetništva s ciljem stvaranja ambijenta za život i rad svih stanovnika općine uz efikasnu i ekspeditivnu administraciju koja slijedi principe poslovne izvrsnosti.

Slika 21: Odlike Visokog

Vizija je komplementarna sa misijom koja glasi:

Zajednička posvećenost zadovoljstvu i sreći građana, unapređenje okruženja za aktere privrednog i društvenog života, uz očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa grada. Radeći na stvaranju vrijednosti za stanovnike općine Visoko vodimo se principima zakonitosti, transparentosti i efikasnosti. Prepoznajemo potrebe i radimo na strateškom planiranju i realizaciji projekata uvažavajući međunarodne standarde, kvaliteta i zaštite čovjekove okoline s posebnom pažnjom na prostorno planiranje i lokalni ekonomski razvoj uz efikasno upravljanje javnim sektorom i interaktivan odnos svih zainteresovanih subjekata u lokalnoj zajednici. Naš cilj jeste da općina Visoko bude privlačno mjesto za ugodan i siguran život njenih stanovnika ali i novih generacija.

Vizija razvoja ima za cilj utvrditi željenu i vjerodostojnu sliku stanja općine Visoko u budućnosti a koja treba predstavljati ravnomjerno izbalansiran razvoj svih djelatnosti i svih područja općine. Vizijom razvoja se prije svega opisuje željeno stanje, kojem se dugoročno teži. Utvrđena vizija je dalje, podloga za razradu strateških ciljeva razvoja koji se ostvaruju konkretnom realizacijom razvojnih mjera i projekata. Prioritetne strateške ciljeve neophodno je razraditi kako bi se kvalitetno kroz investicijske programe i projekte mogli realizovati prioritetni kapitalni projekti od čije će realizacije zavisiti i razvoj općine Visoko u cjelini. Visoko – geo-strateško središte industrijske tradicije, dobrih investicija, mladosti, kulture i sporta, otvoreno za progres, nova znanja i ideje, sinonim ugodnog i prestižnog mjesta za život, ujednačen u gradu i na selu - zajednica koja izgrađuje napredak.

4.2.1. Strateški cilj 1

Strateški cilj 1:

Ubrzanje ekonomskog razvoja i unapređenje konkurentnosti privrede u Visokom - konkurentna privreda koja će generirati nova, kvalitetna radna mjesta na području općine Visoko;

Prioritet (operativni cilj)	Mjera	Značajni programi / projekti
Prioritet 1.1. Razvoj potencijalnog poslovnog okruženja	Mjera 1.1.1. Jačanje poslovne infrastrukture posebno u poslovnim zonama Općine Visoko s ciljem privlačenja domaćih i stranih investicija koja će otvoriti nova radna mjesta	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Aktiviranje poslovnih/industrijskih zona na području općine Visoko s posebnim osvrtom na postojeće industrijske zone i njihovo jačanje; ➤ Ulaganja u fizičku infrastrukturu od značaja za poslovanje privrednih subjekata; ➤ Formiranje preduzetničkog inkubatora na području općine–povećati učešće preduzetništava iz prilike; ➤ Formirati preduzetnički inkubator za start up - firme; ➤ Uspostaviti savjetovalište za privrednike i servis; ➤ Jačanje kapaciteta Odsjeka za lokalni ekonomski razvoj ➤ Uspostavljanje poslovne zone Kula Banjer ➤ Izgradnja i opremanje svih poslovnih zona infrastrukturom (cestovna, vodovodna, kanalizaciona infrastruktura i javna rasvjeta) ➤ Potpuna izgradnja i stavljanje u funkciju poslovnih zona predviđenih novim prostornim planom
	Mjera 1.1.2. Stvaranje povoljnijeg finansijskog okruženja za mala i srednja preduzeća i obrtnike kroz razvoj kompetencija, znanja i vještina	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Subvencioniranje kamata na kredite privrednih subjekata sa područja općine Visoko sa posebnim fokusom na brzorastuća mala i srednja preduzeća; ➤ Subvencioniranje novog zapošljavanja na području općine Visoko; ➤ Grantovi za proizvodna mala i srednja preduzeća za nove investicije, usvajanje novih tehnologija, nastup na inostranim tržištima; ➤ Stvaranje mreže uspješnih poslovnih ljudi na području općine; ➤ Aktivniji rad Poljoprivrednog i Privrednog savjeta Općine Visoko; ➤ Institucionalno povezivanje institucija obrazovanja i tržišta rada;
	Mjera 1.1.3. Poboljšanje finansiranja preduzetnika početnika i očuvanje starih zanata na području općine Visoko	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nagrada za najbolju preduzetničku ideju - finansiranje preduzetnika početnika; ➤ Sheme podrške za mlade preduzetnike (do 35 godina) i žene preduzetnice; ➤ Očuvanje i promocija starih zanata u Visokom kroz razne programe i davanje određene finansijske podrške;
	Mjera 1.1.4. Osiguranje	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Programi edukacije potencijalnih i postojećih preduzetnika (pokretanje biznisa, izrada biznis-planova, upravljanje preduzećima, mentorske sheme za preduzetnike početnike i sl.) unutar centra za razvoj biznisa;

	<p>edukacije za postojeće i potencijalne preduzetnike</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Savjetovanje u vezi s pristupom finansiranju, podrška kod pisanja projekata i sl. Konstantan radi na obrazovanju i treningu ljudskih resursa, kao i stipendiranje, besplatne škole, edukacije i obuke radne snage
<p>Prioritet 1.2. Razvoj dinamične privrede bazirane na znanju, novim tehnologijama, kvaliteti ponude roba i usluga, i inovacijama</p>	<p>Mjera 1.2.1. Podrška poljoprivrednim proizvođačima na području općine Visoko i izgrađeni kapaciteti za održivi razvoj ruralnih područja kroz stvaranje lanaca vrijednosti i ekonomski održivu poljoprivrednu proizvodnju</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Program poticaja usmjeren na investicije u poljoprivrednu proizvodnju s posebnim osvrtom na plasteničku proizvodnju, i uzgoj maline; ➤ Edukacija poljoprivrednih proizvođača; ➤ Podići nove intenzivne zasade voćnjaka; ➤ Podići mini-farme u stočarstvu; ➤ Obzirom da peradarska proizvodnja na području općine Visoko ima trend rasta podstaci razvoj kroz izgradnja savremenih objekata; ➤ Povećanje broja košnica - pčelarstvo
<p>Prioritet 1.3. Unapređenje institucionalne podrške za razvoj biznisa</p>	<p>1.3.1. Integriranje aktivnosti i jačanje kapaciteta za upravljanje lokalnim razvojem</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Formiranje centra za razvoj biznisa i stvaranje preduslova za njegovu transformaciju u razvojnu agenciju
	<p>1.3.2. Promocija općine kao lokacije za ulaganja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Općina Visoko - „business friendly“ općina (općina prijateljski orijentirana prema biznisu); ➤ Definiranje konkretnih investicijskih proizvoda (kongresni centar i sl.) i promoviranje istih ➤ Izrada i ažuriranje promotivnih materijala - brošure, investicijski vodič, vodič kroz privredu općine;
	<p>1.3.3. Razvoj lokalnih partnerstava sa ključnim interesnim skupinama</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Formiranje stalnog poslovnog vijeća; ➤ Partnerstvo sa obrazovnim institucijama i poslovnom zajednicom u prekvalifikaciji / dokvalifikaciji i projektima pripreme za rad nezaposlenih osoba na području općine; ➤ Partnerstvo sa poslovnom zajednicom, Zavodom za zapošljavanje i obrazovnim institucijama u realizaciji sajмова zapošljavanja i usklađivanje outputa obrazovnog sistema sa potrebama privrede; ➤ Partnerstvo sa Zavodom za zapošljavanje u projektima sufinansiranja novog zapošljavanja
	<p>1.3.4. Benchmarking privrede na području općine</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kreiranje baze podataka o privrednim subjektima i njihovom poslovanju; ➤ Formiranje baze podataka potencijalnih projekata privrednika; ➤ Pripremanje redovnih izvještaja o stanju privrede i njihovo korištenje kod definiranja mjera, programa i projekata podrške razvoju poslovnog sektora na području općine;

4.2.2. Strateški cilj 2

Strateški cilj 2:

Ugodan život građana – podržavajuća i odgovarajuća društvena i komunalna infrastruktura i jačanje ljudskog kapitala kroz podršku projektima koji će rezultirati većim znanjem, vještinama, inovativnošću, kreativnošću, boljom psihofizičkom kondicijom, socijalnom kohezijom i inkluzijom te usvajanje Evropskih vrijednosti i multikulturalnosti;

Prioritet (operativni cilj)	Mjera	Značajni programi / projekti	
Prioritet 2.1. Podizanje kvaliteta ljudskog kapitala	Mjera 2.1.1. Podizanje nivoa znanja i vještina u funkciji lakšeg zaposlenja	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Stipendiranje učenika i studenata; ➤ Prekvalifikacija u funkciji rješavanja problema strukturne nezaposlenosti; ➤ Unapređenje kompjuterske pismenosti; 	
	Mjera 2.1.2. Unapređenje uvjeta za rad i kvalitet obrazovanja	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Podizanje kvaliteta rada i pomoć vrtićima, osnovnim i srednjim školama; ➤ Infrastruktura i opremanje - pomoć u popravkama, opremanju i uređenju OŠ i SŠ; ➤ Podržavanje inicijativa obrazovnih institucija; 	
	Mjera 2.1.3. Omogućen kvalitetan i adekvatan pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Socijalno uključivanje i podrška socijalno osjetljivim osobama koji mogu i koji ne mogu pristupiti tržištu rada; ➤ Socijalno uključivanje ranjivih kategorija djece; ➤ Poboļšani uslovi pružanja zdravstvene zaštite u zdravstvenim i drugim institucijama; ➤ Podignut nivo svijesti i zdravstvene kulture građana; ➤ Prevencija bolesti i promocija zdravlja kroz edukaciju stanovništva s akcentom na rizične grupe; 	
		Mjera 2.2.1. Inkluzija djece, mladih, žena, starih, manjinskih grupa, invalida	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pomoć invalidima; ➤ Osiguranje zdravstvene zaštite osobama starijim od 65 godina koje nemaju osiguranu istu; ➤ Podrška radu Centra za socijalni rad Visoko; ➤ Uključivanje mladih u realizaciji projekata od značaja za ovu oblast; ➤ Podrška institucionalnoj organizaciji mladih, i osobama sa poteškoćama i ostalim socijalno ugroženim osobama;
			Mjera 2.2.2. Unapređenje socijalne i fizičke sigurnosti
	Mjera 2.2.3. Podrška socijalno ugroženim osobama	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Podrška projektima nevladinih neprofitnih organizacija; ➤ Podrška projektima udruženja boračke populacije; 	

	Mjera 2.2.3. Jačanje civilnog sektora	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pomoć građanima i građankama u ostvarivanju vjerskih sloboda; ➤ Doprinos razvoju društvene zajednice kroz snažan nevladin sektor; ➤ Unaprijeđenje javnog informisanja o djelovanju NVO;
Prioritet 2.3. Izgradnja i razvijanje identiteta	Mjera 2.3.1. Njegovanje tradicije	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Izgrađena osmišljena i jedinstvena kulturna politika; ➤ Snažnija disperzija javnih kulturnih sadržaja izvan općinskog središta; ➤ Njegovanje tradicionalnih starih zanata i očuvanje kulturno-historijske baštine;
Prioritet 2.4. razvoj i jačanje sporta kroz omasovljenje i popularizaciju sporta u cjelini	Mjera 2.4.1. Razvoj sporta	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Povećana prisutnost djece, žena i invalidnih lica u sportu; ➤ Izrada jedinstvenog općinskog dokumenta u oblasti sporta; ➤ Afirmacija uspjeha u sportu putem lokalnih medija (sportske emisije, web stranice); ➤ Viši nivo stručne osposobljenosti trenera i ostalih angažovanih u sportskim klubovima; ➤ Edukacija sportista, trenera, mladih, lica angažovanih u radu sportskih klubova i jačanje njihovih organizacionih sposobnosti; ➤ Razvoj sportske infrastrukture; ➤ Projekti izgradnje sportskih terena;

4.2.3. Strateški cilj 3

Strateški cilj 3:

Uravnotežen i održiv razvoj te podizanje kvaliteta uprave, infrastrukture i upravljanje prostorom kao bitne komponente ugodnog življenja i uspješnog poslovanja;

Prioritet (operativni cilj)	Mjera	Značajni programi / projekti
Prioritet 3.1. Razvoj dobre uprave	Mjera 3.1.1. Integriranje aktivnosti i jačanje kapaciteta za upravljanje lokalnim razvojem	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Prilagođavanje organizacione strukture Općine potrebama privrednika i građana; ➤ Jačanje kapaciteta Odsjeka za lokalni ekonomski razvoj; ➤ Stalne edukacije i trening resursa zaposlenih; ➤ Promjena odnosa građana prema imovini općine;
	Mjera 3.1.2. Razvoj sistema strateškog planiranja	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Izrada i ažuriranje strateških razvojnih dokumenata; ➤ Priprema godišnjih akcionih planova za sve usvojene strateške dokumente; ➤ Povezivanje strateškog i budžetskog planiranja; ➤ Razvijanje sistema indikatora za mjerenje rezultata rada pojedinih službi; ➤ Razviti sistem praćenja realizacije strateških programa i projekata, kao i njihovo vrednovanje;
	Mjera 3.1.3. Razvoj lokalnog partnerstva za ključnim učesnicima	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Lokalno partnerstvo sa civilnim sektorom; ➤ Lokalno partnerstvo sa drugim organizacijama i institucijama;
	Mjera 3.1.4. Javno-privatno partnerstvo	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Razvijanje modela JPP ➤ Identificiranje partnera u privatnom i javnom sektoru za realizaciju JPP;
Prioritet 3.2. Podizanje kvaliteta infrastrukture	Mjera 3.2.1. Podizanje kvaliteta infrastrukture	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rješavanje problema vodosnabdjevanja – realizacija projekta proširenja gradskog vodovodnog sistema Općine Visoko – podsistem Moštre i podsistem Gračanica, podsistem Porječani i rekonstrukcija postojeće gradske vodovodne mreže; ➤ Realizacija projekta Centra za upravljanje komunalnim otpadom Općine Visoko; ➤ Projekti povećanja energetske efikasnosti ➤ Primjenu obnovljivih izvora energije i proširenje mreže; ➤ Završavanje infrastrukturnih projekata u poslovnim zonama (cestovna infrastruktura, rasvjeta, kružni tokovi); ➤ Sanacija mostova ➤ Temeljna rekonstrukcija betonskog mosta u Visokom ➤ Izgradnja biciklističkih staza na području općine Visoko ➤ Izgradnja zaobliznice iz pravca Kiseljaka ➤ Nastavak izgradnje gradske šetnice sa kolektorom od betonskog mosta do naselja Luke ➤ Nastavak izgradnje šetnice od Betonskog mosta

		<p>do Luke (Varoški most)</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Izgradnja pješačkog mosta Luke - Ozrakovići ➤ Temeljna rekonstrukcija mosta u naselju Čekrekčije ➤ Izgradnja pješačke staze sa rasvjetom u Ozrakovićima ➤ Izgradnja gumene i vrećaste brane-rijeka Bosna ➤ Izgradnja parkinga sa podzemnom garažom ➤ Izgradnja gradskog bazena
		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Regulacija korita od mosta Konfekcija do Luke ➤ Regulacija lijeve obale rijeke Bosne i izgradnja šetnice od Betonskog mosta do petlje - Stara Ciglana ➤ Izmiještanje regionalne ceste R 443 iz užeg gradskog jezgra Izgradnja kružnog toka kod naplatnih kućica Izgradnja kružnog toka „Stara ciglana“ Izgradnja kružnog toka u ulici Branilaca Izgradnja kružnog toka - PZ Ozrakovići ➤ Rekonstrukcija lokalnih puteva i izgradnja novih na području cijele Općine
	<p>Mjera 3.2.2. Osiguravanje pristupa komunalnim uslugama</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rekonstrukcija vodovodne mreže na području općine Visoko ➤ Izgradnja kanalizacione mreže na području cijele općine ➤ Hidrometrijska mjerenja i monitoring izvorišta «Vrutak» ➤ Izgradnja rasteretnog kolektora gradske kanal. u ul. Mladih muslimana - rijeka Bosna ➤ Prečistač otpadnih voda / uređaj za tretman otpadnih voda ➤ Izgradnja i rekonstrukcija javne rasvjete na području cijele općine ➤ Zamjena postojeće rasvjete LED rasvjetom
<p>Prioritet 3.3. Jačanje kapaciteta apsorpcije i kooperacije</p>	<p>Mjera 3.3.1. Jačanje kapaciteta za korištenje EU i drugih fondova</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Edukacija službenika o pisanju i upravljanju projektima i edukacije za pisanje projekata za apliciranje prema EU fondovima;
	<p>Mjera 3.3.2. Međuopćinska saradnja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Saradnja u realizaciji komunalnih objekata; ➤ Saradnja u realizaciji projekata od značaja za više općina; ➤ Saradnja u pripremi i apliciranju prema EU, IPA i drugim fondovima;
<p>Prioritet 3.4. Upravljanje prostorom</p>	<p>Mjera 3.4.1. Program podizanja kvaliteta usluge za građane</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Edukacija službenika i namještenika (profesionalno, stručno, tehnički); ➤ Legalizacija bespravno izgrađenih objekata; ➤ Izrada nove provedbenoplanske dokumentacije; ➤ Pojednostavljenje svih administrativnih procedura i postupaka
	<p>Mjera 3.4.2. Program podizanja kvaliteta elektronizacije podataka</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Digitalizacija provedbeno - planske dokumentacije; ➤ Online pristup planskim dokumentima;

4.2.4. Strateški cilj 4

Strateški cilj 4:
Očuvanje i zaštita okoliša i efikasno upravljanje energijom

Prioritet (operativni cilj)	Mjera	Značajni programi / projekti
Prioritet 4.1. Zaštita prirode, očuvanje i unapređivanje kvalitete okoliša	Mjera 4.1.1. Unapređenje kvaliteta zraka	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Implementacija zakonodavnog okvira energetske efikasnosti na nivou ZDK vezano za energetske certifikacije objekata javnih institucija koje pružaju javne usluge; ➤ Nastavak aktivnosti na povećanju zelenih površina i sadnji drveća; forsiranje individualne sadnje; ➤ Podizanje parkova i zelenih površina; ➤ Provođenje medijskih kampanja o ispravnom loženju, korištenju odgovarajuće vrste goriva i peći, i korištenju termoizolacije; ➤ Izrada plana za slučaj prevelike zagađenosti zraka u cilju smanjenja upotrebe privatnih automobila i zagrijavanja prostora;
	Mjera 4.1.2. Zaštita i unapređenje prostora, prirodnih i kulturno-historijskih vrijednosti i sadržaja u području turizma i uslužnih djelatnosti;	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zaštita i valorizacija prirodnih vrijednosti, rekonstrukcija postojećih kapaciteta, obogaćivanje ponude; ➤ Očuvanje šumskih ekosistema; ➤ Zaštita i očuvanje nacionalnih i kulturnih spomenika u Visokom; ➤ Uređenje i proširenje turističke ponude kao i podizanje kvaliteta iste - kreiranje jedinstvene turističke ponude; ➤ Unaprijeđenje infrastrukture do turističkih destinacija; ➤ Veća finansijska podrška u oblasti razvoja turizma; ➤ Programi očuvanja kulturne baštine Visokog; ➤ Promocija starih zanata kao dio turističke ponude; ➤ Očuvanje kulturno-historijskih spomenika od značaja za cijelu BiH; ➤ Zaštita prirodnih resursa i ljepota
	Mjera 4.1.3. Okolinsko upravljanje	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kreiranje registra izdatih okolinskih dozvola za područje općine Visoko; ➤ Izrada Lokalnog ekološkog akcionog plana Općine Visoko; ➤ Uspostava centralne baze podataka o stanju okoliša u općini Visoko (u skladu sa nadležnostima); ➤ Izrada i realizacija održivog programa saradnje sa zajednicom iz oblasti zaštite okoliša;
	Mjera 4.1.4. Zbrinjavanje otpada, čvrstog i tečnog sa	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rješavanje otpadnih voda ➤ Rješavanje problema opasnog otpada ➤ Selekcija čvrstog otpada

	posebnim akcentom na opasne materije	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Realizacija projekta «Centra za upravljanje komunalnim otpadom općine Visoko»
	Mjera 4.1.5. Zaštita i unapređenje vodnih resursa	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Praćenje kvaliteta vode ➤ Regulacija korita rijeke Bosne ➤ Monitoring izvorišta „Vrutak“ ➤ Realizacija projekta proširenja gradskog vodovodnog sistema Općine Visoko ➤ Rekonstrukcija vodovodne mreže zbog smanjenja gubitka
Prioritet 4.2. Povećanje energetske efikasnosti	Mjera 4.2.1. Program utopljanja objekata	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Utopljanje škola i zgrada javnih institucija; ➤ Utopljanje objekata kolektivnog stanovanja; ➤ Utopljanje objekata individualnog stanovanja
Prioritet 4.3. Visok nivo svijesti stanovništva o odnosu prema okolini i resursima	Mjera 4.3.1. Povećanje svijesti o ekologiji	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Održavanje radionica kroz škole, medijsko oglašavanje; ➤ Inspekcijske mjere

5. SEKTORSKI RAZVOJNI PLANOVI

5.1. Plan lokalnog ekonomskog razvoja

Plan lokalnog ekonomskog razvoja sadrži poluge i kritične faktore lokalnog ekonomskog razvoja, ciljeve i programe ekonomskog razvoja, okvirnu finansijsku konstrukciju i sam plan sa rokovima, korisnicima, indikatorima i razvojnim efektima.

U pogledu ekonomskog razvoja Općine Visoko posebna se pažnja treba posvetiti maksimiziranju najbitnijih snaga koje se odnose na dugu tradiciju i iskustvo ovog industrijskog grada, povoljnim uslovima za razvoj poljoprivrede, geostrateškom položaju i bogatim prirodnim i vodnim resursima, te kulturno-historijskom baštinom kao i mogućnosti iskorištavanja prilika pokretanjem dijaloga i stavljanja u funkciju postojećih resursa lokalnih firmi i uspostavljanja poslovne saradnje sa dijasporom s ciljem prenosa iskustva, znanja i kapitala. Sa druge strane, Općina treba da uloži napore za minimiziranje glavnih slabosti i prijetnji koje utiču na ekonomski razvoj. Najbitnije slabosti su vezane za stopu nezaposlenosti, nizak stepen finalizacije u djelatnostima poljoprivrede i prerađivačkoj proizvodnji, te nedovoljno stimulatívno poslovno okruženje za razvoj MSP dok se prijetnje odnose na nepovoljnu lokalnu političku klimu, te skup i neefikasan administrativni aparat na svim nivoima vlasti što stvara nesigurnost za investitore.

Sektorska grupa ekonomskog razvoja je nakon analize socio ekonomskih podataka iz sfere ekonomije uradila SWOT analizu ekonomskog stanja i srodnih oblasti. Sektorsko fokusiranje je i dalo sliku trenutnih prilika i mogućih pravaca razvoja ekonomije Općine Visoko.

5.1.1. SWOT analiza u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja

Tabela 50: SWOT analiza u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Geografska pozicija (Evropski koridor V-c, magistralni put M 17, blizina glavnom gradu i većim centrima u BiH) i dobra prometna povezanost; ➤ Na području općine Visoko nalaze se 4 poslovne zone; ➤ Slobodna zona Topuzovo polje (najstarija slobodna zona ijedna od četiri zone u BiH); ➤ Potencijal (prostor) za dalji razvoj poslovno-preduzetničke infrastrukture - poslovno/industrijske zone; ➤ Stabilnost i tendencija razvoja industrije (tekstilne i kožarske industrije, auto-industrije, metalne industrije, metaloprerađivačke i drvene industrije); ➤ Veliki turistički potencijal u kulturno-historijskim, vjerskim, prirodnim i drugima bogatstvima što pogoduje razvoju turizma i sve većem broju turista; ➤ Stručna, obrazovana, kvalifikovana, i jeftina radna snaga sa tradicijom poduzetničkog duha; ➤ Povoljna i stabilna struktura budžeta; ➤ Razvijena komunikacija sa privatnim sektorom na području općine; ➤ Povoljni uslovi za investitore i prijateljski raspoloženo okruženje; ➤ Velik broj registrovanih privrednih društava i registrovanih samostalnih privrednika; ➤ Odsjek za lokalni ekonomski razvoj kao poseban Odsjek koji se bavi pitanjima lokalnog ekonomskog razvoja i privlačenja investicija; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nepovoljna struktura privrede (nepostojanje jasnih konkurentskih prednosti u domenu privrede i poljoprivrede); ➤ Velika i rastuća nezaposlenost stanovništva, posebno žena i mladih; ➤ Rastuća nezaposlenost obrazovanog stanovništva; ➤ Nizak stepen finalizacije u djelatnostima privrede i poljoprivrede; ➤ Nedostatak infrastrukture za valorizaciju turističkih destinacija; ➤ Problem vodosnabdijevanja i neriješeno pitanje odlaganja otpada ➤ Neriješeni imovinsko pravni odnosi (značajno utiče na privredu i poljoprivredu) i usitnjenost posjeda ➤ Nedovoljni kvalitativni i kvantitativni kapaciteti općinske administracije koji mogu pratiti potrebe privrede (Potrebno je dalje razvijati Odsjek za lokalni ekonomski razvoj i osnovati Agenciju za lokalni ekonomski razvoj) ➤ Nedovoljna promocija lokalnih snaga (turizam, privreda, poljoprivreda i dr.); ➤ Nizak budžet po glavi stanovnika; ➤ Nedovoljan broj i kapacitet mehanizama i instrumenata za ostvarivanje prihoda iz turizma; ➤ Ograničena budžetska sredstva za ulaganje u infrastrukturu kako poslovnih zona tako i ostalih područja općine

PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Izgradnja saobraćajne infrastrukture u gradu, poslovnim zonama te mjesnim zajednicama na području općine Visoko; ➤ Javno-privatno partnerstvo i slične forme saradnje u finansiranju i realizaciji razvojnih projekata; ➤ Inicijative u oblasti energetske efikasnosti koje otvaraju prostor za razvoj novih biznisa i stvaranje novih radnih mjesta; ➤ Pokretanje dijaloga za rješavanje i stavljanje u funkciju postojećih resursa; ➤ Jačanje odnosa između privatnog sektora i lokalne zajednice; ➤ Uspostavljanje poslovne suradnje sa dijasporom s ciljem prijenosa iskustva, znanja i kapitala; ➤ Disperzija postojećih objekata sa aspekta ruralnog razvoja i povlačenje sredstava kroz određene fondove; ➤ Strane investicije i projekti podrške industrijskim zonama; ➤ Jeftin energent za potrebe industrije u poređenju sa regionom; ➤ Proces povezivanja turističke ponude u regionu; ➤ Postojanje pristupnih fondova EU i aktivnosti međunarodnih razvojnih agencija i institucija; ➤ Saradnja sa partnerskim općinama; ➤ Direktan poticaj stranih investitora u oblasti privrede i poljoprivrede; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ekonomska kriza i ekonomska situacija u državi, kantonu i općini; ➤ Nizak nivo prihoda i dohotka; ➤ Loša politička situacija u FBiH; ➤ Nepostojanje laboratorija i drugih službi za izvoz poljoprivrednih proizvoda; ➤ Politička situacija u zemlji i odsustvo saradnje različitih nivoa vlasti; ➤ Zaostajanje u privlačenju investitora u odnosu na zemlje i lokacije u okruženju; ➤ Visoka nezaposlenost i izraženi socijalni problemi limitiraju resurse raspoložive za razvojna pitanja; ➤ Odliv mladih i stručnjaka;

Strateška orijentacija Općine u domenu razvoja privrede u narednom periodu bit će na korištenju identificiranih ključnih snaga u funkciji otklanjanja internih slabosti općine. S tim u vezi od značaja će biti što bolje iskoristiti i identificirane prilike u eksternom okruženju. U Strategiji razvoja općine Visoko potrebno je napraviti strateški zaokret u kontekstu mnogo veće pažnje koju je neophodno posvetiti razvoju lokalne privrede. Ovo podrazumijeva znatno širi dijapazon tzv. mekih mjera podrške privredi, kao i podizanje nivoa sofisticiranosti ovih mjera.

5.1.2. Fokusi ekonomskog razvoja

Jedan od strateških prioriteta općine Visoko u narednom periodu odnosi se na razvoj poticajnog poslovnog okruženja. Ključne mjere u tom pravcu vezane su za jačanje poslovne infrastrukture, stvaranje povoljnijeg finansijskog okruženja za mala i srednja preduzeća i obrtnike, poboljšanje finansiranja preduzetnika početnika i osiguranje edukacije za postojeće i potencijalne preduzetnike sa područja općine. Što se tiče poslovne infrastrukture, u narednom periodu prioritete aktivnosti vezane su za aktiviranje poslovnih/industrijskih zona na području općine. Potrebno je učiniti maksimum napora kako bi se popunili raspoloživi kapaciteti unutar poslovnih zona. U skladu sa iskazanim potrebama privrede u narednom periodu trebalo bi nastaviti sa ulaganjima u fizičku infrastrukturu od značaja za poslovanje privrednih subjekata sa područja općine. Prioritet bi trebali imati projekti od interesa za veći broj privrednika, odnosno projekti koji će voditi novim privatnim investicijama i otvaranju novih radnih mjesta na području općine. Diversificiranje strukture privrede i povećanje preduzetništva iz prilike trebali bi biti prioritetni ciljevi rada.

Prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma od poslovne zajednice kao najveća prepreka poslovanju u BiH naveden je pristup finansiranju. S tim u vezi, u narednom periodu Općina bi trebala proširiti dijapazon mjera kojima se olakšava pristup finansiranju privrede. Ovo mjere bi trebale uključivati subvencioniranje kamatnih stopa, grant-sredstva za nove investicije, ulaganja u novu tehnologiju, nastup na

inostranom tržištu i sl. za proizvodna i uslužna SME iz konkurentnog sektora sa područja općine, sufinansiranje otvaranja novih radnih mjesta na području općine (u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje), formiranje mreže poslovnih načela i sl.

Pored olakšavanja pristupa finansiranju postojećih preduzetnika, Općina bi u narednom periodu odgovarajuću pažnju trebala posvetiti i finansiranju preduzetnika početnika. Redovno bi se na godišnjem nivou mogle dodjeljivati nagrade za najbolju preduzetničku ideju. Finansijsku podršku ovoj kategoriji potrebno je kombinirati sa odgovarajućom edukacijom, osiguranjem prostora za nove preduzetnike i sl., a sve kako bi se povećala stopa „preživljavanja“ novoformiranih subjekata. U ovim aktivnostima poseban bi naglasak trebalo staviti na obrazovanje mlade ljude i žene preduzetnike sa područja općine. Programe edukacije trebalo bi nuditi ne samo potencijalnim nego i postojećim preduzetnicima, posebno vlasnicima obrta, mikro i malih preduzeća. Obzirom da na području općine Visoko egzistiraju stari zanati trebala bi se posebna pažnja posvetiti očuvanju tradicije tih zanata te podsticati razvoj istih posebno kod mladih ljudi.

Podršku poljoprivrednim proizvođačima sa područja općine svakako treba nastaviti. Ipak, postojeći sistem neophodno je redefinirati u smislu podrške povećanju poljoprivredne proizvodnje, odnosno novim investicijama u ovoj djelatnosti (osiguranje plastenika i sl.). Kako bi se povećala produktivnost poljoprivrednih proizvođača i povećali njihovi prinosi, potrebno je razviti i programe njihove edukacije. Iskorak u ovoj oblasti trebalo bi napraviti i u kontekstu osiguranja kanala distribucije, odnosno osiguranja tržišta za poljoprivredne proizvođače sa područja općine.

Kako bi se napravio osjetan iskorak na planu lokalnog ekonomskog razvoja, jedan od strateških prioriteta u narednom periodu bit će i unapređenje institucionalne podrške za razvoj biznisa. Tu se, prije svega, radi o potrebi integriranja aktivnosti vezanih za podršku biznisu na području općine i jačanju kapaciteta za upravljanje razvojem. Stoga je i osnovan Odsjek za lokalni ekonomski razvoj na području općine Visoko s ciljem privlačenja investitora i boljeg poslovnog okruženja. Neke bolje razvijenije općine imaju osnovan Centar za razvoj biznisa gdje je osnivanje ovakvog Centra svakako potrebno i našoj općini koji između ostalog ima sljedeće aktivnosti,:

- Savjetovanja vezana za smjernice za registraciju biznisa, povezivanje subjekata sa SERDA-om (kreditno-garantni fond);
- Organizirane edukacije vezanih za pokretanje biznisa, pisanje projekata (za nevladin sektor), edukacije iz oblasti informatičke pismenosti i engleskog jezika (za što su uglavnom korišteni volonteri);
- Organizacija susreta privrednika;
- Organizacija lokalnih sajmova zapošljavanja

Pored toga, u nastojanju ka postizanju većih efekata uloženi sredstava potrebno je raditi na razvoju e-learning modela edukacije. Kako bi se promijenio imidž općine i da se ona promovira kao povoljna lokacija za ulaganja, u narednom periodu bi trebalo pokrenuti aktivnosti na dobivanju certifikata Business friendly općine. Ovdje je potrebno napomenuti da je općina Visoko 2014.g. ušla u proces Certificiranja gradova i općina za povoljno poslovno okruženje po BFC SEE standardu (Business Friendly Certificate South East Europe). Voditelj ovog programa je Odsjek za lokalni ekonomski razvoj i Odsjek za privredz zajedno sa načelnicom Općine Visoko. Za dobivanje navedenog certifikata potrebno je ispuniti/raditi na ispunjenju određenih kriterija i potkriterija za neutralnu procjenu da li je i u kojoj mjeri lokalna vlada kreirala povoljne poslovne uslove. Nakon provedene analize u saradnji sa radnom grupom za lokalni razvoj konstatovano je da Općina ispunjava u potpunosti ili većim dijelom eliminatorne kriterije za dobivanje Business friendly certifikata. Oni obuhvataju sljedeće:

- Usvojena lokalna razvojna strategija, razvijen plan implementacije i utvrđeni prioritetni projekti,
- Formirana posebna organizacijska jedinica zadužena za lokalni ekonomski razvoj;
- Formiran odbor (poslovno-savjetodavno vijeće) koji daje savjete općinskim službenicima i brine se o poslovnoj zajednici;
- Općina posjeduje validnu prostornoplansku dokumentaciju koja omogućuje izdavanje građevinskih dozvola;
- Općina posjeduje bazu građevinskih zemljišta koja mogu biti ponuđena investitorima;
- Općina osigurava pisani opis procedura za dobijanje građevinskih dozvola;
- Općina osigurava informacije o statusu specifičnog zahtjeva/slučaja, prema zahtjevu stranke ili drugih učesnika u procesu – investitor (putem interneta, telefona);
- Općina daje informacije o troškovima komunalija van nadležnosti lokalne vlade (struja, telekomunikacije, itd.);
- Općina posjeduje brošure i promotivne materijale u vezi sa poslovnim uslovima i potencijalnim investicijama u lokalnoj ekonomiji;
- Općina je aktuelizirala dio internet-prezentacije koja se odnosi na poslovne uslove i potencijalne investicije u lokalnoj ekonomiji (na lokalnom i engleskom jeziku);

- Općina razvija saradnju između javnog i privatnog sektora;
- Općinski službenici se periodično/po potrebi sastaju sa predstavnicima poslovne lokalne zajednice, kako bi se zajednički riješili problemi/stvari generalne važnosti za građane i kompanije;
- Općina posjeduje kratkoročne i dugoročne planove infrastrukturnog razvoja, godišnje provodi planove razvoja infrastrukture;
- Odluka o naknadi za korištenje zemljišta je dostupna na općinskoj internet-prezentaciji;
- Odluka o naknadi za razvoj zemljišta je dostupna na općinskoj internet-prezentaciji;
- Odluka o naknadi za komunalije je dostupna na općinskoj internet-prezentaciji;
- Općina je internet i e-mail komunikaciju uključila u svoje svakodnevne operacije;

Paralelno sa aktivnostima na dobivanju Business friendly sertifikata, urađena je i nova komunikacijska strategija općine koja je, između ostalog, naglasak stavila na direktnu komunikaciju sa potencijalnim investitorima. Naravno, ovo podrazumijeva i definiranje konkretnih investicijskih proizvoda (kongresni centar i sl.) i aktivno promoviranje istih. Potrebno je nastaviti aktivnosti na izradi i ažuriranju promotivnih materijala - investicijski vodič na engleskom jeziku, vodič kroz privredu općine i sl. Svakako je potrebno spomenuti da je prošle godine u potpunosti redizajnirana web stranica i prezentacija općine.

Za realizaciju definiranih prioriteta u domenu razvoja privrede, a u skladu sa pozitivnim iskustvima drugih lokalnih zajednica u BiH, u narednom periodu potrebno je raditi na građenju lokalnih partnerstava sa ključnim interesnim grupama – lokalnim privrednicima i drugim javnim i privatnim institucijama. U tom smislu potrebno je u potpunosti aktivirati novoosnovane Savjete: poljoprivredni savjet i poljoprivredni savjet Općine Visoko kojeg čine uspješni privrednici sa područja općine. Potrebno je formirati partnerstvo sa Zavodom za zapošljavanje u projektima sufinansiranja novog zapošljavanja na području općine. Zatim, partnerstvo sa poslovnom zajednicom, Zavodom za zapošljavanje i obrazovnim institucijama u realizaciji sajмова zapošljavanja i usklađivanje outputa obrazovnog sistema sa potrebama privrede, kao i na projektima prekvalifikacije/dokvalifikacije i pripreme za rad nezaposlenih osoba na području općine. U okviru novoformirane Službe za finansije, privredu i lokalni ekonomski razvoj potrebno je kontinuirano raditi benchmarking privrede na području općine. Ovo je neophodno kako bi se identificirale kompanije nosioci razvoja općine, zatim evaluirali efekti preduzetih mjera, i u skladu s tim dograđivale postojeće i razvijale nove mjere podrške lokalnoj privredi. Dobru polaznu osnovu predstavlja kreirana baza i napravljene analize za potrebe izrade ovog strateškog dokumenta.

Od novembra 2013.g. Općina Visoko u saradnji sa Međunarodnom finansijskom korporacijom (IFC), članicom Grupacije Svjetske banke sprovodi **Projekat poboljšanja poslovnog okruženja**, očekuju se sljedeći rezultati: racionalizacija i pojednostavljenje administrativnih postupaka za poslovanje koje su u nadležnosti Općine Visoko, značajne uštede za privredne subjekte koji posluju na prostoru općine Visoko, povećanje konkurentnosti Općine Visoko kroz smanjenje troškova i rizika poslovanja za firme, kreiranje elektronskog registra svih administrativnih postupaka, povećanje transparentnosti u provođenju administrativnih postupaka i uspostavljanja organa za regulatornu reformu općine Visoko.

Od početka 2014. godine Općina Visoko je zajedno sa još 47 općina u BiH uključena u **projekat unapređenja lokalnog razvoja GOLD** koji zajednički implementiraju USAID-Američka agencija za međunarodni razvoj i SIDA- Švedska razvojna agencija. Cilj GOLD projekta jeste stvaranje novih radnih mjesta putem integrisanog i sveobuhvatnog planiranja lokalnog ekonomskog razvoja u općinama.

Kao glavne fokuse ekonomskog razvoja Općine Visoko identificirani su sljedeći od kojih će svaki od njih biti pojašnjen u nastavku:

- 1. Razvijeno poduzetništvo u sektoru metalne, tekstilne, prehrambeno – prerađivačke, drvene i građevinske industrije, a naročito u izvozno orijentisanim djelatnostima;**
- 2. Integrisani razvoj poljoprivrede kroz kooperativnu proizvodnju;**
- 3. Stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta za privlačenje direktnih investicija;**
- 4. Stavljanje prirodnih resursa u funkciju razvoja turističkog sektora u Visokom;**

5.1.2.1. Razvijeno poduzetništvo u sektoru metalne, tekstilne, prehrambeno – prerađivačke, drvne i građevinske industrije, a naročito u izvozno orijentisanim djelatnostima

5.1.2.1.1. Razvoj metalne, tekstilne i auto-industrije

Podsticaj daljem razvoju metalne industrije naročito onih preduzeća i struktura koja se nalaze u oblasti proizvodnje autodijelova treba predstavljati kao jedan od prioriteta Općine Visoko obzirom da je u poslovnoj zoni Topuzovo polje, koja je ujedno i slobodna zona, smješten vodeći bh izvoznik u oblasti autoindustrije. Dalji razvoj ovog segmenta se planira kroz izgradnju i stavljanje u funkciju dodatne poslovne infrastrukture u postojećim industrijskim zonama. Pored toga, razvojni tim prepoznaje mogućnost daljeg napretka ovog dijela privrede kroz podršku u zapošljavanju kvalifikovane i kvalitetne radne snage.

Auto-industrija, kožarski i tekstilni sektor obuhvataju broj rastućih niša i podsektora, uključujući specifične poksektore usmjerene prema svakoj fazi obrade i proizvodnje od korištenja prirodnih resursa do finalnog proizvoda, kroz dizajn, inženjering, proizvodnju, razvoj, održavanje i podršku. U poslovnim zonama općine Visoko smještene su brojne kompanije koje posluju na svjetskom tržištu a jedna od njih je već spomenuti vodeći bh izvoznik, Prevent koji pored kože i automobilskih presvlaka proizvodi kočione diskove, zaštitnu opremu, automobilske komponente, Maestral čamce te kompletan interijer za luksuzne jahte i partner je renomiranih svjetskih proizvođača automobila (Volkswagena, Audija, Škode, Seata, BMW, PSA grupacija, Renault, Opel). Zajedno sa raspoloživim slobodnim kapacitetima u preduzetničkim poslovnim zonama općine Visoko pružaju se razne mogućnosti kompanijama i investitorima za ulaganje u proizvodnju proizvoda više dodane vrijednosti sa visokim kvalitetom i pristupačnim cijenama.

Nosioci privrednog razvoja općine Visoko su preduzeća iz djelatnosti proizvodnje kože i kožnih proizvoda, proizvodnje, pakovanja i prerade prehrambenih proizvoda, dijelom proizvodnje tekstila i tekstilnih proizvoda, proizvodnje građevinskog materijala te metaloprerađivačke i drvne industrije. Većina preduzeća unutar ovih djelatnosti su izvozna preduzeća koja su orijentirana 90 % na tržište EU.

Dalekosežna tradicija u kožarskoj i tekstilnoj industriji te auto-industriji, konkurentna struktura troškova, moderna infrastruktura i dobra prometna povezanost te prijateljsko poslovno okruženje pružaju snažan temelj za privlačenje novih investicija u kožarskoj, tekstilnoj i auto-industriji. Visoko je pravi izbor za kompanije koje se bave proizvodima i uslugama povezanim sa autoindustrijom, kožarskom i tekstilnom industrijom.

Podrška izvozno orijentisanim preduzećima u oblastima metalne, tekstilne i prerađivačke industrije bi se mogla ogledati u organizovanju zajedničkog nastupa na tržištu, saradnji sa inostranim partnerima i općinama te pružanje institucionalne podrške. Ova preduzeća zapošljavaju veliki broj stručne radne snage, što je dovoljan potencijal i znak stranim ulagačima da svoje investicije usmjeravaju ka općini Visoko. Također, potrebno je vršiti poticanje poduzetništva kroz asistenciju malim i srednjim preduzećima (MSP) u zapošljavanju, izgradnji i stavljanju u funkciju poslovne infrastrukture i pojednostavljenje procesa unutar općine koji se odnose na poslovanje privrednih subjekata.

Također, potrebno je obezbjediti dalji razvoj primjenjivih znanja i vještina radne snage u oblastima metalne i prehrambeno-prerađivačke industrije. Kroz prethodne analize kao i socioekonomsku analizu došlo se do zaključka da je jedna od konkurentnih prednosti kvalifikovana radna snaga. Ovom strategijom razvoja se nastoji osigurati kontinuitet takvih kompetencija koje će i u narednom periodu biti element privlačenja investitora.

Tradicija u kožarskoj, tekstilnoj i autoindustriji:

- Vjekovima star kožarski i tekstilni zanat čiji razvoj možemo pratiti još od osmanskog doba sa dugogodišnjom tradicijom i iskustvom, sposobnom i kvalifikovanom radnom snagom, a Visoko je industrijski, administrativni, sportski, kulturno-historijski grad prepoznatljive tekstilne i kožne industrije
- Kožarski zanat uvijek je važio za najvažniji, pa i najprofitabilniji, te nije čudo što je bio zastupljen gotovo u središtu grada i što je bavljenje njime predstavljalo u neku ruku stvar prestiža

- Kožari su se bavili strojenjem sitne i krupne kože, a proces obrade kože podrazumjevalo je zatvoren i kompletiran proces, nakon kojeg je koža bila spremna za izradu gotovih proizvoda od kože
- Obrada kože i njena prerada bila je bazirana na biljna pomagala, što je osiguravalo visok kvalitet gotovih proizvoda, pa su proizvodi od visoke kože nalazili svoj put i po inozemnim tržištima još u to vrijeme
- Lokalna uprava preuzela je proaktivan pristup u stvaranju poslovne klime i stvaranju neophodnih pretpostavki za lokalni ekonomski razvoj i veće prisustvo stranih investitora
- Tokom proteklih 15 godina Visoko je privuklo više od 100 miliona € direktnih stranih investicija – uglavnom u kožarskoj, tekstilnoj i autoindustriji.

Raspoloživost kvalificirane radne snage po konkurentnim cijenama

- Auto-industrija, kožarska i tekstilna industrija u Visokom ima sve potrebne kategorije kvalificirane, prilagodljive i vrlo motivirane radne snage
- Prosječni trošak rada u Zeničko-dobojskom kantonu kom pripada i Visoko je znatno niži nego u zapadnim zemljama
- Prosječne neto plaće u BiH su također znatno niže nego u regionu
- Svake godine u Zenici i okolici (80 km), Sarajevu i Visokom raspon više od 9.000 studenata diplomata iz strukovnih i tehničkih škola osposobljavanja od kojih je 90 % njih spremno na zaposlenje u struci
- Svake godine u Visokom dovoljan broj srednjoškolaca maturanata iz stručnih i tehničkih škola koji su osposobljeni da rade u tekstilnoj, kožarskoj i auto-industriji (Mješovita srednja škola " Hazim Šabanović " Visoko nastavlja tradiciju Stručne zanatske škole iz 1922. godine i Kožarske stručne škole iz 1929. godine a zvanja i zanimanja su sljedeća: tekstilni tehničar-konfeksionar, krojač, zavarivač, bravar i automehaničar, elektromehaničar, autoelektričar koji su tehnički spremni da se profiliraju odmah nakon završene srednje tehničke škole za rad unutar kožarske, tekstilne i auto-industrije
- Ove grane danas u Visokom zapošljavaju cca 3500 radnika, odnosno blizu 40 % stanovništva je zaposleno u ovoj oblasti.

Obrazovanje i trening resursa

- Univerziteti u Sarajevu i Zenici (ističemo ova dva Univerziteta zbog blizine Visokom – Sarajevo 30 km; Zenica 41 km) nude širok raspon mogućnosti, zvanja i akademskih titula vezanih za ključne sektore za investiranje u općinu Visoko – svake godine preko 9.000 studenata
- U regiji postoji pristup velikom broju odgojno-obrazovnih institucija, istraživačkih i razvojnih institucija koje osiguravaju snažan razvoj radne snage u ovom sektoru
- Zeničko-dobojski kantona ima preko 13.000 studenti upisani u stručnim školama i tehničkih i srodnih škola - tehnički sve spremno da se profiliraju za rad u svojoj struci
- Pojedine kompanije iz Visokog konstantno rade na obrazovanju i treningu ljudskih resursa, gdje pored stipendija koje odobravaju organizuju besplatne škole, edukacije i obuke radne snage koje poslije zapošljavaju u svoju grupaciju

Strateški položaj i jednostavan pristup tržištima / kupcima / dobavljačima

- Općina Visoko nalazi se u srednjoj Bosni, a administrativno pripada Zeničko – Dobojskom kantonu, i regiji Sarajevo-Zenica koja ima sjajan geostrateški položaj u kontekstu evropske integracije i međunarodne komunikacije
- Visoko se nalazi na obalama rijeke Bosne i Fojnice, na državnoj cesti koja povezuje središnju i istočnu Europu s Jadranom i Sredozemnim morem

- Visoko je smješteno uz cestovni koridor 5C , a trenutno je autoputem povezano s Kaknjem na jednoj i Semizovcem na drugoj strani, te, dalje magistralnim putem M 17 sa Sarajevom, dok je preostalim susjednim općinama povezano regionalnim putevima.
- Relativna blizina Međunarodnom aerodromu Sarajevo (30 minuta autom) osigurava primjerenu zračnu vezu sa svim dijelovima svijeta koje pružaju putničke letove, a u Moštru se nalazi sportski aerodrom
- Nalazi se uz željezničku prugu Sarajevo-Zenica, pa je i željeznički kvalitetno povezano sa drugim područjima. Uz rijeku Bosnu vodi se moderna željeznička pruga (dvokolosiječne pruge između Zenice i Doboja) s Europom i Ploče na Jadranu
- Smanjenjem vremena za putovanje automobila i kamiona koji putuju koridorom C5 i magistralnim putem M17 rezultat će da Visoko bude još privlačnije mjesto za poslovanje
- Obzirom na sjajan strateški položaj i dobru prometu povezanost sa svim dijelovima kako BiH tako i svijeta, otvaraju se mogućnosti razvoja skladišne distribucije i logistike na području općine Visoko obzirom da su u Visokom locirane 4 poslovne zone sa kompletnom infrastrukturom i velikim brojem neiskorištenih slobodnih kapaciteta
- Firme mogu doprijeti do svih stanovnika u zemlji i regiji Balkana obzirom na razvijenu infrastrukturu i dobru prometnu povezanost
- Novi koridor C5 i magistralni put M17 omogućavaju brže i kraće vrijeme vožnje do susjednih zemalja i drugih regionalnih tržišta za proizvode i usluge širom
- Ovo može biti posebno važno za "just-in-time" industrije, kao što su indutrije auto dijelova, strojeva i električnih uređaja
- Da Visoko ima jednostavan pristup svim tržištima govori činjenica o tome ko su glavni klijenti u auto-industriji: Volkswagen, Audi, Škoda, Seat, BMW, PSA grupacija, Renault itd, a nedavno je počela i proizvodnja za Opelove modele

Infrastruktura i poslovne zone

- U općini Visoko locirane su poslovne (industrijske) zone različitih namjena koje su proizvodno-trgovačkog karaktera. S obzirom na privrednu strukturu općine Visoko, gdje dominiraju mala i srednja preduzeća (SMEs), ona su dominantna i u poslovnim zonama.
- Poslovne zone u Općini Visoko su: poslovna zona Ozrakovići, poslovna zona Čekrekčije poslovna zona Kula Banjer, poslovna zona Topuzovo polje.
- Infrastrukture u zonama su dobro razvijene i uključuju pristup struje, vode, procesnih voda, plin, telekomunikacije, kanalizacije
- Kožarska, tekstilna i autoindustrija smještene su u poslovnoj zoni Topuzovo polje koja je smještena je uz regionalnu cestu R-445 Visoko-Kakanj i neposredno uz autocestu Sarajevo – Zenica a poslovna zona Topuzovo Polje ujedno je slobodna (bescarinska) zona
- 60% prostora ove poslovne zone se koristi, dok se preostali slobodni prostor može prilagoditi specifičnim potrebama investitora, koji mogu ulagati i iskoristiti neiskorištene poslovne kapacitete („KTK“ Visoko i TI „Vitex“ Visoko)
- Izgrađeni most na lokalitetu Podvanj koji je povezo Slobodnu bescarinsku zonu Topuzovo polje i Industrijsku zonu Ozrakovići, a koji se nalazi odmah neposredno uz autoput, otvara mogućnosti razvoja skladišne distribucije i logistike obzirom da su u poslovnim zonama locirani privredni subjekti ali i slobodnih kapaciteta
- Obzirom na izveznu orijentaciju preduzeća na području općine Visoko, te na velik broj slobodnih i praznih kapaciteta postoje preduvjeti za nastanak i razvoj skladišne distribucije
- Ukupna površina poslovne zone Ozrakovići je 27,22 ha. Obzirom da su parcele u privatnom vlasništvu i da Općina ima pravo raspolaganja pošto se lokalitet nalazi u obuhvatu urbanističkog plana grada, Općina bi potencijalnim investitorima omogućila direktnu saradnju sa organima vlasti tako da investitori ne bi morali direktno pregovarati sa privatnicima

➤ Relativna blizina Međunarodnom aerodromu Sarajevo, sjajan geostrateški položaj u kontekstu europskih integracija i međunarodnih komunikacija, te blizina državne ceste koja povezuje srednju i istočnu Europu s Jadranom i Sredozemnim morem može se staviti u kontekst prednosti za razvoj skladišne distribucije i logistike uzevši u obzir neiskorištene kapacitete u poslovnim zonama, a novi koridor C5 i magistralni put M17 omogućavaju brže i kraće vrijeme vožnje do susjednih zemalja i drugih regionalnih tržišta za proizvode i usluge širom svijeta.

Poticaji za promociju investicija

- Konkurentna poreska politika i okruženje - najniža stopa poreza na dodanu vrijednost (PDV) u regiji (17%)
- Bilo koja oprema stranih investitora koja se uveze kao dio osnovnog kapitala je izuzeta od plaćanja carine.
- U FBiH, obveznik koji u periodu od pet godina konstantno ulaže u proizvodnju u vrijednosti od najmanje 20 milijuna KM, izuzet je od plaćanja poreza na dobit za razdoblje od pet godina, počevši od prvog ulaganja godine, u koji mora biti uloženo minimalno 4 miliona KM.
- Stranom investitoru je dozvoljeno da bude 100% vlasnik društva kojeg osnuje na BiH teritoriju i ima ista prava kao i lokalni vlasnik
- Vezivanje valute KM sa valutom Euro omogućava se i osigurava minimalna inflacije
- Stabilna fiskalna i monetarna politike i makro-ekonomska situacija u zemlji
- U cilju podsticanja stranih investitora i doprinošenju povoljnog poslovnog okruženja BiH Vijeće ministara osnovalo je Fond za podršku stranih investitora u 2007. godini koji pruža finansijski paket poticaja za investitore (zavisno od budžeta u tekućoj godini)
- Kroz politiku za direktne strane investicije, broj prava za strane investitore koja su zagantovana, uključuje
 - a) Nacionalni tretman stranih investitora, odnosno, strani investitori imaju ista prava i obaveze kao i stanovnici BiH;
 - b) Strani investitori imaju pravo na otvaranje računa u bilo kojoj poslovnoj banci u domaćoj i / ili bilo konvertibilnoj valuti na teritoriji BiH;
 - c) Strani investitori imaju pravo na slobodno zapošljavanje stranih državljana;
 - d) Strani investitori imaju pravo na ista prava vlasništva
- Općina Visoko pruža pomoć stranim investitorima kroz marketinšku podršku (organiziranje marketinških kampanja o ulaganju s korištenjem npr vanjskog oglašavanja, online oglašavanje, oglašavanje putem društvene mreže), pomoć u saradnji sa raznim institucijama, besplatne programe obuke u saradnji sa USAID
- Projektom unapređenja lokalnog razvoja (GOLD), kojeg zajednički provode Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID) i Švedska agencija za međunarodni razvoj (SIDA), započela je saradnja sa Federalnim zavodom za zapošljavanje (FZZZ), a prvi korak u tom pravcu je otvaranje 420 novih radnih mjesta u Visokom, Konjicu, Vogošći, Zavidovićima i Olovu u tekstilnoj, automobilskoj, elektro i hemijskoj industriji
- Programe obuke i treninga radne snage organizuju i privatne kompanije gdje se kroz program obuke i nakon prolaska istog mnogi stupaju u radne odnose i otvaraju im se nove mogućnosti u poslovnom svijetu
- Također, Općina Visoko može u saradnji i dogovoru sa Mješovitom srednjom školom «Hazim Šabanović» Visoko formirati odjeljenja shodno potrebama investitora za određenom radnom snagom i sposobnostima

Kožarsku, tekstilnu, metalnu i auto-industriju u Visokom kao kolijevku industrije kože, tekstila i autopresvlaka u BiH karakterizira duga tradicija, kvalifikovana i vješta radna snaga te preduzeća koja posluju i rade za renomirane svjetske proizvođače kao što je visočki gigant i najveći izvozik iz BiH Prevent Visoko. Obzirom da je Visoko nekad bilo druga općina u Jugoslaviji po BDP po glavi stanovnika i najveći izvoznik iz BiH u kožarskoj industriji potencijali za razvoj auto-industrije, kožarske i tekstilne industrije su vidljivi. Obzirom na sve navedeno otvorene su mogućnosti za velike kompanije i investitore da unaprijede i ulože u postojeće kapacitete i proizvodnju ali isto tako da razviju vlastiti biznis i proizvodnju na području općine koja ima razvijenu infrastrukturu, dobru prometnu povezanost i još par neiskorištenih kapaciteta obzirom da je tokom 2014.g. većina slobodnih kapaciteta kupljeno ili iznajmljeno.

5.1.2.1.2. Razvoj prehrambeno – prerađivačke industrije

Ova grana ima dugu tradiciju na području općine Visoko sa dobro kvalifikovanom radnom snagom od koje je danas u ovoj industriji zaposleno cca 800 radnika. Uspješan rad ovih preduzeća zasniva na dugogodišnjoj tradiciji i kvalificiranim ljudskim resursima. Povećanje fizičkog obima proizvodnog programa, proširenje ponude novim proizvodima, širenje distribucijske mreže i tržišta uopće, samo su neki od trendova koji se nezaustavljivo razvijaju u ovoj industriji.

Na području općine Visoko trenutno ima cca 300 radno sposobnih kvalifikovanih radnika koji aktivno traže posao u ovoj struci. Ukupni godišnji prihodi u ovoj oblasti na nivou općine Visoko iznose cca 55 miliona KM sa ukupnim udjelom izvoza u prihodu od cca 20 miliona KM. Povoljan geografski položaj cijelog teritorija općine Visoko i dobra prometna povezanost pozitivno utiču na povećanje fizičkog obima proizvodnog programa, proširenje ponude novim proizvodima, širenje distribucijske mreže i tržišta uopće. Privredna društva «Vispak» d.o.o, «Vita life», «Pak Rampart» d.o.o Visoko, «Akova Group – Brovis» d.d Visoko su vodeća privredna društva u ovoj oblasti zbog tradicije u proizvodnji i preradi proizvoda, zapošljavanja velikog broja radnika i učešća u izvozu.

Bosna i Hercegovina ima fenomenalne uslove za proizvodnju zdrave hrane u kojoj dobar dio otpada na mesne proizvode poput pečenice i sudžuke. Velika šteta je što naša država još uvijek nema sluha za ovu vrstu biznisa, na kojem bi nam mnogi pozavidjeli. Suhomesnati proizvodi iz različitih krajeva u BiH imaju svoj specifičan šmek prilagođen podneblju. Način pripreme i dodaci aditiva poput bijelog luka, paprike ili bibera predstavljaju kulinarsku tajnu skoro svakog domaćinstva.

U BiH je prisutna tradicija proizvodnje suhomesnatih proizvoda među kojima posebno mjesto zauzimaju suho meso i sudžuka koji dolaze sa područja općine Visoko. U Visokom se suho meso i sudžuka prave od 1750 i neke godine stoga Visoko ima tradiciju, iskustvo i kapacitete, a napisano je čak pet studija koje Visoko predstavljaju kao ekološki povoljno mjesto za proizvodnju organske hrane. U Visokom se stotinjak porodica bavi ovim poslom, a kvalitet i ukus suhog mesa i sudžuke zavise od ishrane goveda, pripreme mesa i drva koja se lože pri sušenju.

Suhomesnata historija visočkih prostora seže u 18. vijek, kada su zabilježeni i podaci da je Visoko kao najznačajnija raskrsnica srednjeg vijeka u tadašnjoj Bosni, pored trgovine imala veoma razvijen i kožarski obrt koji je procvat doživio za vrijeme turske uprave. Pored kožara, ćevabdžija, mutapčija, samardžija, puškara, spominju se i kasapi (muslimanski živalj). Prema podacima iz 1795. godine bilo ih je pet i svaki je klao u drugi dan, a nije se klalo petkom i subotom.

U Visokom je i danas sačuvana tradicija proizvodnje suhog mesa i suhomesnatih proizvoda gdje postoji određen broj preduzeća koji se bave ovom djelatnošću ali i veliki broj samostalnih privrednika koji su tradicionalno naslijedile ovo zanimanje. Brojni su primjeri uspješnih kompanija u Visokom u proizvodnji i preradi mesa, čuvajući i njegujući tradicionalni način u pripremanju suhomesnatih proizvoda.

Primjenom savremene opreme i metoda za preradu mesa mnogi od njih su proširili svoje asortimane proizvoda koji bi se mogli podijeliti na sljedeće:

- tradicionalne suhomesnate proizvode (suho meso i sudžuka) u rinfuznom i vakum pakovanju;
- polutrajne proizvode (kobasice, hrenovke i salame);
- oblikovane proizvode (ćevapi, faširano meso, sudžukice i pljeskavice).

Proizvodnja se obavlja na najmodernijoj opremi poznatih svjetskih proizvođača opreme za mesnu industriju (Kilia, Vemag, Multivac, Sudpack, Maurer ...) Koristeći najmodernije tehnologije i tradicionalne recepture kreiraju se prepoznatljivi proizvodi koji zadovoljavaju potrebe i najprobirljivijih kupaca. Kombinacijom znanja, vrhunskog kvaliteta sirovina i svježeg izgleda proizvoda, industrije mesa iz Visokog su na tržištu BiH prepoznatljive po iznimnom kvalitetu svojih proizvoda.

Industrije mesa iz Visokog imaju značajnu ulogu u proizvodnji prerađevina od mesa, kako na domaćem tako i na evropskom tržištu, a planira se proširenje tržišta kako evropskog tako i svjetskog. Visočko suho meso ima značajan, ali neiskorišten potencijal koji bi se trebao iskoristiti da se ubrzano pokrene iskorištavanje potencijala

ove industrije, omogući proširivanje proizvodnje, povećanje kapaciteta i da doprinese novom zapošljavanju, evropskoj i svjetskoj prepoznatljivosti visočke pečenice i sudžuke i njihovom plasmanu. Obzirom na sve navedeno postoje sve predispozicije za dalji razvoj i napredovanje u ovom sektoru industrije obzirom da postoji duga tradicija i sposobna radna snaga.

5.1.2.1.3. Razvoj metaloprerađivačke, građevinske i drvne industrije

Drvna industrija je značajan sektor industrijske proizvodnje BiH. Svoj razvoj zasniva na korištenju domaćih prirodnih resursa i tradicionalno je izvozno orijentirana. Šume i šumsko zemljište imaju ogroman potencijal u BiH. Drvna industrija BiH danas je organizirana u okviru većeg broja malih i srednjih preduzeća privatnog vlasništva. Preduzeća drvne industrije BiH čine kapaciteti za proizvodnju proizvoda nižih faza prerade odnosno niske dodane vrijednosti, posebno rezane građe, kao i preduzeća iz oblasti finalne prerade drveta, posebno namještaja, građevinske stolarije, montažne drvene gradnje, dok su kapaciteti za proizvodnju furnira i ploča većim dijelom izvan pogona koji se s malim ulaganjima mogu staviti u pogon.⁵²

U protekloj godini, BiH je zabilježila rekordne vrijednosti izvoza robe u iznosu od 8,59 milijardi KM, što je najviša vrijednost od početka vođenja statistike vanjske trgovine 2000. godine. Sve veći broj izvoznih kategorija bilježi povećanje udjela u ukupnom izvozu i stabilnu dinamiku u 2014. godini. Ovdje ćemo spomenuti samo neke od interesantnijih, kao što su kategorije "Mašine i mehanički uređaji" (+8,6% na godišnjem nivou), „Drvo i proizvodi od drveta“ (+14,2% na godišnjem nivou), „Obuća i pokrivala za glavu“ (+17% na godišnjem nivou) i "Tekstil i tekstilni proizvodi" (+11,8% na godišnjem nivou).⁵³

Drvna industrija spada u jednu od šest kategorija koje su zabilježile suficit u vanjskotrgovinskom bilansu, zajedno sa kategorijama baznih metala, obuće i pokrivala za glavu, bisera i plemenitih metala, oružja i streljiva, te kategorije razno. Ono što je još važnije je činjenica da je „Drvo i proizvodi od drveta“ postala kategorija s najvećim vanjskotrgovinskim suficitom (do sada je kategorija „Bazni metali“ ostvarivala najviši vanjskotrgovinski suficit) po prvi put u 2013. godini. Podaci pokazuju da je vanjskotrgovinski suficit za kategoriju „Drvo i proizvodi od drveta“ iznosio 414,2 miliona KM, pri čemu je pokrivenost uvoza izvozom iznosila 350,5% (ovakva pokrivenost nije ostvarena još od 2006. godine).

Kada govorimo o drvnoj industriji u Visokom postoji nekoliko kompanija koje ostvaruju pozitivne rezultate koje su uglavnom izvozno orijentirane sa velikim perspektivama u budućnosti. "SECOM doo Visoko je respektabilna firma u oblasti proizvodnje masivnih lijepljenih drvenih bukovih ploča, namještaja i briketa po zahtjevima kupaca na domaćem i tržištu EU.. S više od 20 godina iskustva, prvenstveno kvaliteta proizvoda, ova firma nametnula se kao jedan od lidera u oblasti drvne industrije u Bosni i Hercegovini. Njihova proizvodnja se sastoji od:

- proizvodnje uzdužno širinskih lijepljenih ploča od bukve
- proizvodnja namještaja
- proizvodnje širinskih lijepljenih ploča
- proizvodnje briketa
- gazišta
- proizvodnje rezane građe
- sušioničkih kapaciteta i ostalih elemenata od drveta.

Najznačajnija izvozna tržišta ove kompanije su: Njemačka, Austrija, Poljska, Hrvatska. Ključno izvozno tržište po pitanju izvoza namještaja je Njemačka, sa porastom udjela na 36,4% ukupnog izvoza namještaja. Ova konstantna tendencija rasta može se pripisati veoma agresivnom marketinškom pristupu i učešću na sajmovima koje su domaći proizvođači počeli intenzivnije praktikovati u protekle četiri godine, što je poboljšalo njihovu

⁵² «Izvozna strategija drvnog sektora» Vanjskotrgovinska komora BiH, 2011.g.

⁵³ «Izgleđi bh. Industrije u 2014.g., drvni i metaloprerađivački sektor», juni 2014.g., USAID

vidljivost i veze sa akterima na tržištu Njemačke. Čvrsta ekonomska osnova njemačke privrede tokom prošle godine dodatno je podržala i podstakla ovu tendenciju rasta.

«J.u.A FRISCHEIS» d.o.o. Visoko je privredno društvo čiji je investitor porijeklom iz Austrije. Pored vodeće uloge u prodaji drveta za kupce i industriju u 14 država Europe, J.u.A.Frischeis se i intenzivno bavi pružanjem usluga svojim kupcima kvalitetno i efikasno. Tako da uz krojenje i kantirane nude i uslugu spajanja furnira te obradu ploča, koja se obavlja na najmodernijim mašinama sa stručnim saradnicima, a vlastita logistika omogućava dostavu robe kupcima u najkraćem roku.

Stogodišnja tradicija u proizvodnji ciglarskih proizvoda čine Industriju građevinskog materijala "IGM" Visoko respektabilnom firmom u građevinskoj branši. Permanentno praćenje modernih tehnologija, prisustvo na domaćim i inozemnim stručnim sajamovima, konstantna edukacija uposlenika, stručan i sposoban kadar, te jasno postavljeni ciljevi su ključ uspjeha i čvrsti temelji za ono što "IGM" nedvojbeno jeste, a to je - vodeći proizvođač ciglarskih i stiropor proizvoda u Bosni i Hercegovini, te jedna od najkompletnijih firmi u građevinskoj djelatnosti u BiH.

Osnovna djelatnost kompanije «Ugarak produkt» d.o.o Visoko je proizvodnja i ugradnja visokokvalitetne PVC stolarije i Aluminijske bravarije. Rezultati proizvodnog programa su proizvodi od provjerenog kvaliteta sačinjeni od visokokvalitetnih repromaterijala i to: PVC profili firme REHAU Njemačka, Aluminijski profili firmi FE-AL Široki Brijeg i Schüco Njemačka, okova firmi GU i Schüring Njemačka. Ugarak produkt ima svoje zastupnike u: Belgiji, Njemačkoj, Sloveniji, Sarajevu, i Sanskom Mostu.

«Metal – As» d.o.o Visoko - tvornica radijatora i kotlova je privredno društvo čija je osnovna djelatnost proizvodnja: aluminijskih radijatora 200 – 2000 mm, kupaonskih radijatora i kotlova na kruto gorivo 25 – 100 kw. Metal-as d.o.o. – Tvornica radijatora i kotlova Visoko je osnovana 1997 god kao obrtnička radnja za montažu centralnog grijanja. Danas je Metal-as d.o.o. jedina tvornica u Bosni i Hercegovini koja u svom proizvodnom programu ima integralnu proizvodnju:

- Aluminijskih radijatora
- Kupaonskih radijatora
- Čeličnih pločastih (panelnih) radijatora
- Kotlova na kruto gorivo (20-100)kw

Tvornica je locirana u Slobodnoj zoni Visoko u vlastitom proizvodnom prostoru površine 2500 m². Svi proizvodni procesi unutar društva su određeni sistemom upravljanje kvalitetom u skladu sa međunarodnim normama standarda ISO 9001-2008 za što posjeduju certifikat i redovni audit od eminentne Njemačke certifikacijske kuće TÜV. Proizvodi također imaju domaću atestnu dokumentaciju izdatu od nadležnih BiH institucija. Uz garanciju za svaki proizvod prema uslovima iz garantnih listova, društvo je također omogućilo servis, održavanje ili zamjenu proizvoda (staro za novo) u post garantnom vremenu, uz minimalne troškove za krajnjeg korisnika. Osim navedene proizvodne djelatnosti, također su i ovlašteni zastupnici renomiranih kompanija koje se bave proizvodnjom industrijskih kotlova veće snage (100 000 – 1 200 000) Kcal sa automatskim doziranjem uglja. U sklopu tvornice nalazi se izložbeno – edukacijski centar gdje se uz osnovne informacije, praktične probe i testiranja mogu i kupiti pojedini proizvodi po tvorničkim cijenama.

Iako metalni, metaloprerađivački i građevinski sektor predstavljaju jedne od najjačih konkurentskih prednosti bh. ekonomije, nedostatak jasne strategije razvoja na državnom nivou, te nedovoljno razvijene i neefikasne institucije za promociju izvoza navode se kao glavne slabosti koje sprječavaju preduzeća u ovim sektorima da ostvare respektabilnije rezultate. Međutim, u prethodnom periodu bilo je nekih pozitivnih pomaka i dostignuća koja su zabilježena na institucionalnom nivou u okviru metalnog sektora industrije i koje je pratio značajan rast ključnih igrača. Ovo bi mogao biti prvi korak i osnova za održivi rast u narednim godinama.

Ono što je potrebno uraditi kako bi se poboljšala situacija u ovim sektorima je sljedeće:

1. **Organizovati Asocijaciju proizvođača metaloprerađivačkog, građevinskog i drvnog sektora** na području općine ili kantona koja bi trebala da koordinira sva ključna pitanja koja se odnose na metaloprerađivačku, građevinsku i drvenu industriju. Osnovni cilj je unaprijediti izvozne aktivnosti, te promocije na sajmovima i izložbama.
2. **Povećanje nivoa certificiranja u skladu sa međunarodnim standardima** - certificiranje je jedno od glavnih dostignuća u okviru podrške razvoju ovih industrija gdje je potrebno da se što veći broj proizvođača certificira i samim tim ima veće mogućnosti za plasiranje na svjetsko tržište.
3. **Izvanredni izvozni rezultati potaknuti bh. prisustvom na sajmovima i izložbama** - potrebno je podržati učešće domaćih proizvođača na velikim međunarodnim sajmovima i izložbama. Ovi sajmovi i izložbe često dovode do značajnog prodora pojedinih industrija.
4. **Povećanje broja radnika i investicije u nove objekte** - zbog značajnog povećanja izvoza i potražnje za proizvodima ove industrije veoma veliki broj preduzeća iz metaloprerađivačke industrije znatno je povećao svoje proizvodne kapacitete i broj radnika gdje se investira u nove proizvodne kapacitete a s novim proizvodnim kapacitetima idu i nova radna mjesta.
5. **Unaprijeđenje brenda i sveukupne vidljivosti glavnih igrača u metaloprerađivačkoj, građevinskog i drvnoj industriji** – posebna pažnja se treba usmjeriti na poboljšanje marketinškog materijala i opće vidljivosti brenda najvećih kompanija u ovoj industriji gdje se posebna pažnja treba posvetiti u oblasti kreiranja profesionalnih internet stranica i marketinškog materijala.

5.1.2.2. Integrisani razvoj poljoprivrede kroz kooperativnu proizvodnju

Općina Visoko kao općina sa dominantno ruralnim stanovništvom i u kojoj se veliki broj stanovnika već bavi određenim vidovima poljoprivredne proizvodnje buduću da posjeduje poljoprivredne resurse i dobro očuvan okoliš mora ozbiljno u svom razvoju voditi računa o ovoj oblasti. Neophodno je osigurati veći dohodak stanovništva u ruralnim (seoskim) područjima čime će se poboljšati uslovi života stanovništva na selu, smanjiti iseljavanje i napuštanje ruralnih područja. Zato je neophodno realizovati projekte koji će restrukturirati dosadašnju, tradicionalnu poljoprivrednu proizvodnju u modernu i specijalističku proizvodnju, sa svom pratećom infrastrukturom te stvoriti uslove za plasman poljoprivrednih proizvoda sigurnim tržištima odnosno podržati partnerstvo između proizvođača, prerađivača i trgovine na malo. Neophodna je kvalitetna edukacija poljoprivrednih proizvođača, čime bi se povećao kvalitet i kvantitet poljoprivredne proizvodnje. Osim toga, na području općine postoji potencijal za razvoj eko-poljoprivrede / organska proizvodnja za kojom je sve veća potražnja na tržištu.

Posebnu pažnju treba posvetiti projektima na poboljšanju, odnosno, obezbjeđivanju prihoda za osnaživanje socijalno i materijalno ugroženih porodica sa područja općine Visoko kroz poljoprivrednu proizvodnju raznih proizvoda poput maline, alpske jagode i slično. U skladu sa navedenim i strateškim ciljevima općine Visoko koji se odnose na stvaranje boljeg poslovnog ambijenta, novih investicija i otvaranja novih radnih mjesta, zatim podsticanjem samozapošljavanja i privatne inicijative, provođenjem aktivnosti na usklađivanju obrazovnih programa sa tržištem rada i osiguranjem društveno-ekonomskog razvoja na principu poštivanja i zaštite čovjekove okoline što podrazumijeva integraciju ekoloških i ekonomskih kretanja u razvoju privrede Općina Visoko je u 2013.g. u saradnji sa određenim donatorskim organizacijama uspješno realizovala niz projekata iz oblasti plasteničke proizvodnje. S tim u vezi, razvoj poljoprivredne proizvodnje u narednom periodu usmjeren će biti na proizvodnju maline i alpske jagode na području općine.

Proizvodnja malina donosi relativno brz povrat uloženi sredstava i daje mogućnost zapošljavanja ruralnog stanovništva u BiH. Malinarstvo je zanimanje budućnosti, barem u situaciji u kojoj se trenutno nalazi naša zemlja. Uz vrlo mala ulaganja, povrat svojih sredstava i prvu zaradu proizvođači mogu očekivati u relativno kratkom periodu. Obzirom da Općina Visoko posjeduje značajne biološke, ekološke i ekonomske parametre za proizvodnju maline i bobičastog voća evidentno je interesovanje ruralnog područja za ovakvom vrstom poljoprivredne proizvodnje. Pored već zasnovanih više od 300 dunuma maline, općina Visoko raspolaže sa više od 5000 dunuma / 50 ha zemljišta pogodnog za uzgoj maline i bobičastog voća. Na cijelom području općine Visoko su vrlo povoljni hidrogeološki uslovi za sadnju maline i to sorti: „Polka“, „Willamette“, „Meeker“ kao i za sadnju alpske jagode.

Poljoprivredni proizvođači koji su imali zasade rane sorte maline pokazuju interesovanje za sortom maline čiji usjevi su do kraja jeseni, te na taj način imaju kontinuiranu proizvodnju maline od mjeseca juna do mjeseca oktobra. Ovim se dobila realna slika o željama, stanju i mogućnostima domaćinstava koja žele da se obave robnom proizvodnjom voća.

Ono što je bitno istaći jeste i da na području općine Visoko djeluje udruženje malinara „Polka“ koje okuplja 154 proizvođača maline, te daje veliki doprinos unapređenju ove vrste proizvodnje, posebno kada je riječ o seminarima putem kojih se proizvođači educiraju za proizvodnju maline u skladu sa EU standardima. Edukacija proizvođača je od primarnog značaja naročito imajući u vidu da većina voćnih vrsta ima odgovarajuće zahtjeve u odnosu na kvalitet i osobine zemljišta.

Na području općine Visoko već uspješno posluje i privredno društvo „Frutti - Fungi“ d.o.o. Visoko koje je vodeći privredni subjekt u oblasti otkupa i izvoza bobičastog i jagodičastog voća, te šumskih gljiva. Kapaciteti ovog privrednog društva su:

- 4 vozila sa opremljenim hladnjačama
- Tunel za duboko zamrzavanje kapaciteta 10t / 24h
- Magacinske hladnjače kapaciteta više od 150 t
- Certifikat GLOBAL GAP
- Plantaže američke borovnice na površini od 4ha koja se u potpunosti izvezio u svježem stanju u zemlje EU

- 200 kooperanata (porodičnih domaćinstava) koji su angažovani na poslovima uzgoja maline
- Otkupljene količine maline u zamrznutom stanju se izvoze u zemlje EU i Tursku.

Obzirom da pomenuto privredno društvo vrši otkup bobičastog i jagodičastog voća općina Visoko osnaživanje socijalno i materijalno ugroženih porodica planira realizovati kroz proizvodnju maline i alpske jagode. Bez obzira na količinu koja se proizvede otkup je osiguran. Kada je riječ o kvalitetu i zdravstvenom stanju bitan faktor su rasadnici koji su pod stručnom kontrolom, jer sortno čist i zdrav sadni materijal jedan je od bitnih faktora za postizanje uspjeha u proizvodnji sirovine od voća. Oni koji se bave proizvodnjom malina reći će da je u poljoprivredi teško steći neko ogromno bogatstvo, ali zarada od proizvodnje malina itekako može biti značajan dio kućnog budžeta. Iako je teško dati opću procjenu, prosječna zarada po dunumu zemlje iznosi oko 5.000 KM.

Ukoliko jedna četveročlana porodica zasađi dunum malina, proizvođači koji već imaju iskustva smatraju da je to gotovo pa hobi, odnosno da nije potrebno znatnije izdvajanje vremena, osim kada je berba. Nakon berbe, koja traje otprilike 40 dana, svaki dan se bere od jutra pa do podne; četveročlana porodica bez problema može brati malinjak veličine jednog dunuma. Nakon berbe, potrebno je izdvojiti 20-ak dana za sređivanje malinjaka te na proljeće isto toliko dana za pripremu malinjaka za predstojeću sezonu. Slična situacije je i kada je riječ o uzgoju jagoda. Naime, plodovi jagode sazrijevaju vrlo rano, tj. u vrijeme kada je tržište nedovoljno opskrbljeno svježim voćem. Jagoda se dobro prilagođava različitim klimatskim i zemljišnim uvjetima, što joj omogućuje uspješan uzgoj na širokom području. Jagoda se odlikuje redovitim rađanjem, a uzgojem najnovijih sorti, uz primjenu novih tehnologija, postižu se visoki prinosi. Biološke osobine jagode omogućavaju vrlo brzo vraćanje uloženog novca za podizanje i njegovanje jagodnjaka, kao i visoku akumulaciju sredstava za daljnja ulaganja.

Ciljna grupa su socijalno i materijalno ugrožene porodice sa područja općine Visoko. Korisnici projekta će biti birani na osnovu nezaposlenosti, mjesečnih primanja, broja članova porodice. Dugoročni cilj projekta je unapređenje uslova života na području općine Visoko.

Specifični ciljevi

- Osnaživanje socijalno i materijalno ugroženih porodica sa područja općine Visoko;
- Obezbeđenje održive pomoći socijalno i materijalno ugroženih područja sa područja općine Visoko;
- Motiviranje za obrađivanje zemljišta koje se sada nedovoljno i neadekvatno koristi, uz primjenu intenzivne proizvodnje maline i alpske jagode;
- Zapošljavanje korisnika na vlastitom imanju, uz angažovanje cijele porodice;
- Brži i stabilniji ekonomski razvoj općine;
- Razvijanje kooperantskih odnosa na prostoru djelovanja: općine, korisnika i subjekta koji se bavi otkupom i izvozom bobičastog i jagodičastog voća;
- Povećanje izvoza iz BiH.

5.1.2.3. Stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta za privlačenje direktnih investicija

Općina Visoko treba iskoristiti geostrateški položaj, tradiciju i iskustvo privrednog sektora za stvaranje privlačnog poslovnog ambijenta za proširenje postojećih privrednih kapaciteta i privlačenje novih investicija. Fokus treba biti usmjeren na povećanje konkurentnosti lokalnih, malih i srednjih preduzeća i obrta stvaranjem dinamičnijeg rasta privrede, zapošljavanjem što većeg broja nezaposlenih sa stvaranjem preduslova za intenzivniji razvoj proizvodnih investicija i naglaskom na održivost i zaštitu okoliša. Na ovaj način bi se zadovoljile sopstvene potrebe i izvezio višak proizvoda. Zato je neophodno poticati projekte međusobne suradnje privrednog i vladinog sektora i smanjenja administrativnih barijera. Sektoru je potrebna specifična podrška u jačanju poslovnih vještina, institucionalne organizacije i osiguravanju poslovnih lokacija i podrške u prevazilaženju globalne krize. Općina treba identificirati nove proizvode i pripremiti jasan sistem općinskih poticaja novim i postojećim investitorima. Također, razvoj poduzetničkih zona kroz stvaranje uslova za nesmetan rad, korištenje zajedničke i prilagođene infrastrukture, te mogućnost povezivanja s drugim poduzetnicima smještenim na istom prostoru umnogome bi trebalo povećati šansu za dobro poslovanje i zapošljavanje radnika.

5.1.2.4. Stavljanje prirodnih resursa u funkciju razvoja turističkog sektora u privredi

Iz SWOT analize evidentno je postojanje jedinstvenih prirodnih i kulturno-historijskih vrijednosti koje u kombinaciji mogu da predstavljaju interesantnu turističku destinaciju što bi direktno dalo doprinos razvoju turističkog sektora u privredi i zapošljavanju ali i indirektno, poticaj poljoprivrednoj proizvodnji i razvoju obrta, malog i srednjeg poduzetništva. Preduslov za isto je izgradnja i modernizacija turističke infrastrukture i uspostava organizacijskih kapaciteta. Pošto prirodni resursi nisu povezani u jedinstveni turistički proizvod, nisu ni prepoznati na tržištu kao turističke destinacije. Strateškim djelovanjem mogao bi se razviti prepoznatljiviji turistički proizvod interesantan za posjete domaćih i stranih turista. Geostrateški položaj i burna historija ovog kraja daje mogućnost za stvaranje jedinstvenog brenda u „Srcu Bosne“. Također, prepoznat je nedostatak smještajnih kapaciteta i ponude u turizmu. Potrebno je iskoristiti povećanje važnosti proizvodnje zdrave hrane i uklopiti u jedinstvenu ponudu općine Visoko kroz razvoj seoskog, kulturnog, rekreacijskog i agroturizma, brdskog biciklizma. Puni razvoj turističkog potencijala zahtijeva valorizaciju postojećih potencijala i njihovo oblikovanje u turističku ponudu, privlačenje investicija u turizmu i edukacija stanovništva s ciljem razumijevanja savremenih turističkih trendova i turizma kao ekonomskog razvoja.

Danas, u cijelom svijetu, Visoko je poznato kao arheološka destinacija i mjesto piramidalnog kompleksa sa dobrom perspektivom da Bosanska piramida Sunca i druge piramide, promijene arheološko - civilizacijsku i historijsku sliku ne samo Bosne i Hercegovine, nego i cijelog svijeta. Posljednih godina se u Visokom organizuju razne manifestacije turističkog i kulturnog karaktera s namjerom da se ukaže na izuzetan potencijal arheološkog turizma u svrhu ekonomskog razvoja BiH. U sklopu programa mnogobrojni gosti posjećuju arheološka nalazišta oko Visokog, održaju se predavanja i slično. Egipat, Meksiko, Peru, Kina, zarađuju toliko da je arheološki turizam postao motor ekonomskog razvoja ovih zemalja a ideja je da to uradi i BiH gdje će se na Visoko i BiH gledati kao na zemlju turizma, kulturnog naslijeđa, arheologije, lijepih vijesti a arheološki turizam u tome može odigrati ključnu ulogu. Osim tranzitnog turizma u skorije vrijeme u BiH i Visokom potrebno je razviti i onaj klasični turizam, gdje će ljudi ostajati u BiH po 10-15 dana i posjetiti sva vrijedna mjesta koja BiH posjeduje.

Prema podacima Turističke zajednice Zeničko – dobojskog kantona u 2013. godini je kanton posjetilo 18.870 turista, što je za 3.631 više nego u 2012. godine. Stranih turista bilo je 10.170, što je također više nego godinu dana ranije. Broj noćenja je višestruko uvećan, pa je tako tokom 2013. godine u 30 smještajnih jedinica u 9 od 12 općina ZDK, ostvareno 70.579 noćenja.⁵⁴ Rast broja turista i broja noćenja rezultat je napora koje su u proteklih nekoliko godina učinili nadležni organi u ZDK, kao i poboljšanog kvaliteta rekreativnih i sportskih sadržaja,

⁵⁴ Turistička zajednica Zeničko-dobojskog kantona, www.zedoturizam.ba

ugostiteljskih usluga i rada svih turističkih radnika. Visoko je zauzelo četvrto mjesto po broju noćenja turista u ZDK ispred kojeg su prednjačili Olovo, Zenica i Maglaj.

5.1.3. Programi, projekti i mjere

1. Konkurentna privreda koja će generirati nova, kvalitetna radna mjesta na području općine Visoko					
	Mjera	Projekat	Korisnici	Indikatori	Razvojni efekti
1. Razvoj potencijalnog poslovnog okruženja	1. Jačanje poslovne infrastrukture posebno u industrijskim zonama s ciljem privlačenja domaćih i stranih investicija koja će otvoriti nova radna mjesta	<i>Slobodna zona Topuzovo polje</i>	Postojeći preduzetnici i potencijalni investitori (domaći i strani)	Broj investitora - izgrađenih proizvodnih objekata i novozaposlenih radnika	Povećanje industrijsko proizvodnih kapaciteta u općini, otvaranje novih radnih mjesta, osnova za daljnji razvoj slobodne industrijske zone
		<i>Industrijska zona Ozrakovići</i>	Postojeći preduzetnici i potencijalni investitori (domaći i strani)	Broj investitora - izgrađenih proizvodnih objekata i novozaposlenih radnika	Povećanje industrijsko proizvodnih kapaciteta u općini, otvaranje novih radnih mjesta, osnova za daljnji razvoj industrijske zone i za daljni ekonomski razvoj općine
		<i>Poslovna zona Čekrekčije</i>	Postojeći preduzetnici i potencijalni investitori (domaći i strani)	Broj investitora - izgrađenih proizvodnih objekata i novozaposlenih radnika	Povećanje industrijsko proizvodnih kapaciteta u općini, otvaranje novih radnih mjesta, osnova za daljnji razvoj industrijske zone
		<i>Poslovna zona Kula Banjer</i>	Postojeći preduzetnici i potencijalni investitori (domaći i strani)	Broj investitora - izgrađenih proizvodnih objekata i novozaposlenih radnika	Uspostavljanje poslovne zone, povećanje industrijsko proizvodnih kapaciteta u općini, otvaranje novih radnih mjesta, osnova za daljnji razvoj industrijske zone
		<i>Ulaganja u fizičku infrastrukturu od značaja za poslovanje privrednih subjekata- u poslovne zone definisane novim Prostornim planom Općine Visoko</i>	Preduzetnici, potencijalni investitori	Broj, tip i vrijednost novih ulaganja, broj kontakata s potencijalnim investitorima, broj novoosnovanih preduzeća, iskorištenost kapaciteta preduzetničkih zona, broj novozaposlenih, prihod Općine	Poboljšanje preduzetničkog okruženja pridonosi konkurentnosti i cjelokupnom ekonomskom razvoju općine; smanjena nezaposlenost; razvoj novih proizvoda i usluga
		<i>Formiranje preduzetničkog inkubatora na području općine – povećati učešće preduzetništava iz prilike</i>	Postojeći i potencijalni preduzetnici	Broj preduzetnika uključenih u inkubator, povećanje ulaganja u razvoj i tehnologiju, porast tehnološki složenijih proizvoda, porast zapošljavanja, porast izvoza, širenje	Bolje korištenje preduzetničkog i inovativnog potencijala u cilju rasta ekonomskih aktivnosti, širenja tržišta i povećanja konkurentnosti
	<i>Subvencioniranje</i>		Broj upita za subvencioniranjem	Olakšan pristup finansijskim sredstvima (jedan od	

<p>2. Stvaranje povoljnijeg finansijskog okruženja za mala i srednja preduzeća i obrtnike kroz razvoj kompetencija, znanja i vještina</p>	<p><i>kamata na kredite privrednih subjekata sa podrška općine Visoko sa posebnim fokusom na brzorastuća mala i srednja preduzeća</i></p>	<p>Lokalni poduzetnici i privrednici</p>	<p>kamata na kredite, broj odobrenih subvencija, ukupan iznos subvencioniranja, broj novoosnovanih preduzeća, efekti na broj odobrenih i realiziranih kredita</p>	<p>ključnih problema preduzetništva) koji doprinosi povećanju ulaganja u nove tehnologije, proizvode i usluge; jačanje konkurentnosti općine</p>
	<p><i>Subvencioniranje novog zapošljavanja na području općine</i></p>	<p>Lokalni preduzetnici</p>	<p>Mala i srednja preduzeća i obrtnici koji imaju potrebu za zapošljavanjem lica s posebnim akcentom na tradicionalne zanate i obrtnike</p>	<p>Subvencioniranje pri zapošljavanju osoba s ciljem sticanja radnog iskustva</p>
	<p><i>Grantovi za proizvode malih i srednjih preduzeća za nove investicije, usvajanje novih tehnologija, nastup na inostranim tržištima</i></p>	<p>Lokalni preduzetnici - moguće otvaranje potprograma koji se odnosi na finasiranje posebnih grupa cca. 5-10% od ukupno planiranih kao što su demobilizirani borci, invalidne osobe, žene, osobe preko 55 godina starosti i sl.</p>	<p>Broj korisnika granta, rast i širenje korisnika granta, povećanje zaposlenosti</p>	<p>Bolje korištenje preduzetničkog i inovativnog potencijala u cilju rasta ekonomskih aktivnosti, širenja tržišta i povećanja konkurentnosti</p>
	<p><i>Stvaranje mreže uspješnih poslovnih ljudi na području općine</i></p>	<p>Preduzetnici i investitori</p>	<p>Broj kontakata s potencijalnim investitorima, broj potencijalnih investitora koji su posjetili općinu, broj odabranih lokacija, vrijednost i vrsta ulaganja, broj zaposlenih</p>	<p>Porast ulaganja, odnosno investicija, a kao posljedica bolje strategije privlačenja ulaganja</p>
	<p><i>Podrška organizovanju udruženja poduzetnika – poljoprivredni savjet općine Visoko i privredni savjet općine Visoko</i></p>	<p>Preduzetnici – poljoprivrednici i privrednici</p>	<p>Broj, tip i vrijednost novih ulaganja, broj novozaposlenih</p>	<p>Bolje korištenje preduzetničkog i inovativnog potencijala u cilju rasta ekonomskih aktivnosti, širenja tržišta i povećanja konkurentnosti</p>
	<p><i>Organizovanje projekata podrške kroz samozapošljavanje</i></p>	<p>Mladi</p>	<p>Broj registrovanih firmi i broj zaposlenih mladih ljudi</p>	<p>Bolje korištenje preduzetničkog i inovativnog potencijala u cilju rasta ekonomskih aktivnosti i povećanju zaposlenosti mladih kadrova</p>

	3. Poboljšanje finansiranja preduzetnika početnika i očuvanje starih zanata	<i>mladih poduzetnika (do 35 godina)</i>			
		<i>Programi edukacije potencijalnih i postojećih preduzetnika - pokretanje biznisa, izrada biznis-planova, upravljanje preduzećima, mentorske sheme za preduzetnike početnike</i>	Učenici srednjih škola, studenti viših škola i fakulteta, nezaposleni, žene, mladi	Broj programa; broj polaznika; odnos - broj polaznika sa brojem novih preduzetnika	Aktivno uključivanje svih ciljnih grupa u pokretanje preduzetničkih poduhvata, samozapošljavanje i otvaranje novih radnih mjesta; jačanje kulture aktivne participacije građana putem razvoja kulture preduzetništva
	4. Osiguranje edukacije za postojeće i potencijalne preduzetnike	<i>Očuvanje i promocija starih zanata u Visokom kroz programe podrške</i>	Stare zanatlije kao i mladi koji se žele baviti tradicionalnim zanatima	Broj očuvanih tradicionalnih zanata i zanatskih radnji	Aktivno uključivanje ciljnih grupa (starih zanatlija i mladih generacija koje se bave starim zanatima), bolje korištenje tradicionalnog poduzetničkog duha i potencijala kao i očuvanje i promocija tradicije starih zanata na području općine Visoko
		<i>Programi edukacije potencijalnih i postojećih preduzetnika (pokretanje biznisa, izrada biznis-planova, upravljanje preduzećima, mentorske sheme za preduzetnike početnike i sl.)</i>	Učenici i srednjih škola, studenti viših škola i fakulteta; nezaposleni, potencijalni i postojeći preduzetnici, mladi, žene	Broj programa; broj polaznika; odnos (ratio) broj polaznika sa brojem novih preduzetnika	Aktivno uključivanje svih ciljnih grupa u pokretanje preduzetničkih poduhvata, samozapošljavanje i otvaranje novih radnih mjesta; jačanje kulture aktivne participacije građana putem razvoja kulture preduzetništva
		<i>Savjetovanje u vezi pristupa finansiranju, podrška kod pisanja projekata i sl.</i>	Postojeći i novi preduzetnici	Broj preduzetnika koji se koriste uslugama, broj i vrsta usluga, pokazatelji poslovanja preduzetnika se koriste uslugama, broj novih preduzetnika, broj novozaposlenih, ocjena korisnika usluga.	Povećati poslovnu sposobnost preduzetničkog sektora, posebno preduzetnika - početnika
		<i>Razvoj e-learning modula (internet-učenje)</i>	Nezaposleno mlado stanovništvo i privrednici	Broj pripremljenih e-modula; broj polaznika	Sticanje novih znanja i vještina

		Osiguranje plastenika	Postojeći i potencijalni poljoprivrednici	Kvadratni metri pod plasteničkom proizvodnjom, broj proizvođača plasteničke proizvodnje, količina proizvedenih poljoprivrednih proizvoda	Povećanje plasteničke proizvodnje
		Program poticaja usmjeren na investicije u poljoprivrednu proizvodnju	Postojeći i potencijalni poljoprivrednici	Količina proizvedenih poljoprivrednih proizvoda	Osiguravanje kvalitetne organske hrane
2. Razvoj dinamične privrede bazirane na znanju, novih tehnologijama, kvaliteti ponude roba i usluga i inovacijama	1. Podrška razvoju infrastrukture	<i>Identificiranje partnera u privatnom i javnom sektoru za formiranje JPP</i>	Javna institucija – Općina i potencijalni privatni partneri	Broj partnera	Iznalaženje podesnih partnera u javnom i privatnom sektoru za formiranje partnerstva
		<i>Realizacija projekta Centar za upravljanje komunalnim otpadom Općine Visoko</i>	Općina i građani općine	Količina prikupljenog smeća i komunalnog otpada	Riješen problem komunalnog otpada na području općine Visoko, te poboljšana kvaliteta okoline i života
		<i>Realizacija projekta proširenja vodovodnog sistema općine Visoko: posistem Moštre i podsistem Gračanica</i>	Općina i građani općine	Broj snabdjevenih domaćinstava	Riješen problem vodosnabdjevanja i obezbijeđene dovoljne količine vode za sve stanovnike općine Visoko
		<i>Integriranje kriterija vezanih za nivo znanja i tehnologije u druge razvojne programe i projekte</i>	Općina	Kvalitet tehnologije	Transfer znanja i tehnologija
		<i>Program poticaja usmjeren na investicije u poljoprivrednu proizvodnju</i>	Postojeći i potencijalni poljoprivrednici	Iznos plasiranih sredstava, broj korisnika, nivo proizvodnje, količina izvoza, broj novih radnih mjesta, broj zadržanih radnih mjesta, površina novih zasada.	Povećani broj poljoprivrednih proizvođača i nivoa proizvodnje, prerade i izvoza

Strategija razvoja Općine Visoko

	2. Podrška poljoprivrednim proizvođačima na području općine Visoko i izgrađeni kapaciteti za održivi razvoj ruralnih područja kroz stvaranje lanca vrijednosti i ekonomski održivu poljoprivrednu proizvodnju	<i>Edukacija poljoprivrednih proizvođača</i>	Postojeći i potencijalni poljoprivrednici	Broj educiranih i certificiranih poljoprivrednih proizvođača; broj uposlenih u poljoprivrednoj proizvodnji	Povećanje nivoa poljoprivredne proizvodnje i kvalitete poljoprivrednih proizvoda
		<i>Program podizanja novih intenzivnih zasada voćnjaka</i>	Potencijalni i postojeći poljoprivrednici	Broj novih zasada	Povećanje nivoa poljoprivredne proizvodnje i kvalitete poljoprivrednih proizvoda, kao i povećanje izvoza voća
		<i>Program razvoja savremene proizvodnje jagodastog voća na području općine Visoko u cilju zapošljavanja stanovništva u ruralnim područjima</i>	Potencijalni i postojeći poljoprivrednici	Broj novih zasada jagodastog voća	Zapošljavanje ruralnog stanovništva i ostvarenje šansi za direktne i indirektne strane investicije, kao i veće mogućnosti za plasman finalnih proizvoda odnosno povećanje prodaje na domaćem i ino tržištu gdje će doći do direktnog povećanja izvoza, otkupa i prodaje
		<i>Podizanje mini farmi u stočarstvu</i>	Potencijalni i postojeći poljoprivrednici	Broj novih mini-farmi	Povećanje proizvodnje mlijeka i mliječnih preradevina te povećanje izvoza i kvaliteta mliječnih proizvoda
		<i>Podsticanje razvoja peradarske proizvodnje kroz izgradnju savremenih objekata</i>	Potencijalni i postojeći poljoprivrednici	Broj novih izgrađenih objekata za peradarsku proizvodnju i broj peradarskih proizvoda	Povećanje proizvodnje i kvaliteta peradarskih proizvoda te povećanje izvoza istih
		<i>Program podizanja broja košnica</i>	Potencijalni i postojeći pčelari	Broj povećanih košnica	Povećanje proizvodnje meda
		3. Unapređenje institucionalne podrške za razvoj biznisa	1. Integriranje aktivnosti i jačanje kapaciteta za upravljanje lokalnim razvojem	<i>Osnivanje Agencije za lokalni ekonomski razvoj</i>	Eksperti i građani Općine Visoko
<i>Formiranje centra za razvoj biznisa i privlačenje investicija</i>	Mladi obrazovani ljudi sa jasnom vizijom i iskrenim angažmanom, cjelokupna lokalna zajednica			Količina sredstava koja se povlači kroz međunarodne i domaće projekte, kvalitet i broj realiziranih projekata, broj mladih i stručnih ljudi koji rade u agenciji	Nova radna mjesta za mlade i ambiciozne ljude u agenciji koja se ne finansiraju iz budžeta, povećana sredstva za realizaciju projekata u lokalnoj zajednici, efikasnija provedba strategije, povećana konkurentnost lokalne zajednice u EU
<i>Općina– Business friendly općina (općina prijateljski</i>	Općina		Kriteriji i potkriteriji za neutralnu procjenu da li je i u kojoj mjeri lokalna vlada kreirala povoljne	Općina funkcionira kao općina koja postojećim privrednicima i potencijalnim investitorima nudi i može ponuditi povoljno poslovno okruženje za dobro	

	2. Promocija općine kao lokacije za ulaganja	<i>orijentirana prema biznisu)</i>		poslovne uslove	poslovanje i privlačenje stranih investicija na dobrobit svih stanovnika općine
		<i>Nova komunikacijska strategija Općine Visoko završena krajem 2014.g. – direktna komunikacija sa potencijalnim investitorima</i>	Svi stakeholderi	Prisustvo u printanim i elektronskim medijima i stav u Općini	Komunikacija sa lokalnom zajednicom u cilju informiranja lokalnih aktera o različitim aspektima razvoja općine
		<i>Definiranje konkretnih investicijskih proizvoda (kongresni centar i sl.) i promoviranje istih</i>	Strani i domaći investitori	Broj održanih manifestacija	Zapošljavanje, prihod
		<i>Promotivni općinski vodiči, investicioni, projektni, kroz industrijske i poslovne zone i aktuelnu privredu</i>	Partneri, strani i domaći investitori, turisti, domaće	Kvalitet i kvantitet nastalih vodiča, višejezičnost	Jasno postavljena promotivna strategija i prezentacija općine
		<i>Redizajn web stranice Općine</i>	Svi stakeholderi	Kvalitet stranice, ažurnost i broj posjeta na stranici	Bolja promocija općine
		<i>Povećanje aktivnosti kancelarije za privrednike i poljoprivrednike Općine Visoko</i>	Privredni i poljoprivredni subjekti Općine Visoko	Broj učesnika, učestalost održanih sastanaka, promocija, posjećenost, generirane ideje i dr.	Uspješno nastavljena započeta praksa održavanja redovnih sastanaka Kancelarije za privrednike i poljoprivrednike i općinskog načelnika/ice
	3. Razvoj lokalnih partnerstava sa ključnim interesnim skupinama	<i>Partnerstvo sa obrazovnim institucijama i poslovnom zajednicom u prekvalifikaciji/dokvalifikaciji i projektima pripreme za rad nezaposlenih osoba na području općine</i>	Nezaposlene osobe, menadžeri privredni subjekti, institucije vlasti, društveno odgovorne kompanije i dr.	Održavanje sajma za zapošljavanje i Susret privrednika i poljoprivrednika	Uspostavljena praksa organizacije ova dva eventa svake godine

		<i>Partnerstvo sa poslovnom zajednicom i Zavodom za zapošljavanje u pripremi realizacije sajмова zapošljavanja i usklađivanje outputa obrazovnog sistema sa potrebama privrede</i>	Nezaposlene osobe i poslodavci	Broj učesnika i broj novozaposlenih	Kreiranje radnih mjesta i zapošljavanje
		<i>Partnerstvo sa Zavodom za zapošljavanje u projektima sufinansiranja novog zapošljavanja</i>	Nezaposlene osobe	Rješavanje pitanja saradnje sa Zavodom	Zapošljavanje što većeg broja osoba sa evidencije nezaposlenih sa posebnom socijalnom i rodnom osjetljivošću, radi jačanja njihove konkurentnosti na tržištu rada, sprečavanja dugotrajne nezaposlenosti, stvaranja uslova za sticanje prvog radnog iskustva – mladi bez iskustva, žene, demobilizirani borci, Romi
	4. Benchmarking privrede na području općine Visoko	<i>Kreiranje baze podataka o privrednim subjektima i njihovom poslovanju</i>	Općina, privredni subjekti	Utvrđeni broj ukupnih i aktivnih privrednih subjekata, utvrđen godišnji broj osnovanih privrednih subjekata i onih koji koji su prestali djelovati	Formirana baza podataka privrednih subjekata Općine
		<i>Pripremanje redovnih izvještaja o stanju privrede i njihovo korištenje kod definiranja mjera, programa i projekata podrške razvoju poslovnog sektora na području općine</i>	Općina i Općinsko vijeće	Broj i kvalitet izvještaja i prijedlozi	Bolje upravljanje, evaluacija i monitoring-proces

<p>5.Unaprijeđeni postojeći i razvijanje novih prirodno, kulturno-historijskih sadržaja u turizmu i uslužnim djelatnostima, te promocija srednjovjekovnog kraljevskog grada „Visoki“</p>	<p><i>Uređenje i proširenje turističke ponude kao i podizanje kvaliteta iste – kreiranje jedinstvene turističke ponude</i></p>	<p>Općina, domaći i strani turisti</p>	<p>Broj turista</p>	<p>Veći broj turista i bolji turistički proizvod a samim tim i veći prihodi u turizmu</p>
	<p><i>Unapređenje infrastrukture do turističkih destinacija</i></p>	<p>Općina, domaći i strani turisti</p>	<p>Broj turista i broj posjeta</p>	<p>Veći broj turista i bolji turistički proizvod a samim tim i veći prihodi u turizmu</p>
	<p><i>Programi podrške razvoju turizmu</i></p>	<p>Općina, domaći i strani turisti</p>	<p>Broj programa</p>	<p>Kvalitetnija turistička ponuda i kvalitetniji turistički proizvodi</p>
	<p><i>Programi očuvanja kulturne baštine Visokog</i></p>	<p>Općina</p>	<p>Broj programa</p>	<p>Očuvanje kulturne baštine</p>
	<p><i>Promocija starih zanata kao dio turističke ponude Visokog</i></p>	<p>Zanatlije</p>	<p>Broj starih zanatlija</p>	<p>Očuvanje tradicionalnih zanata i uvrštavanje istih u turističku ponudu Općine Visoko</p>
	<p><i>Programi zaštite prirodnih resursa i kulturno-historijskih spomenika Općine Visoko</i></p>	<p>Općina</p>	<p>Stepen očuvanosti historijskih spomenika i prirodnih resursa</p>	<p>Očuvan okoliš, čista i zdrava okolina i okruženje privlačno kako za turiste tako i za same građane Općine Visoko</p>

5.2. Plan društvenog razvoja

Plan društvenog razvoja sadrži poluge i kritične faktore društvenog razvoja, ciljeve, programe, međuopćinsku saradnju, očekivane ishode, okvirnu finansijsku konstrukciju i sam plan sa rokovima, nosiocima, korisnicima, ishodima i kriterijima. U postupku koji je proveden u skladu sa metodologijom MiPRO organizacije Ujedinjenih naroda za razvojne projekte, identificirane su poluge i kritični faktori društvenog razvoja. Urađena socio-ekonomska analiza za društveni razvoj općine Visoko je sintetizirana u formi SWOT matrice.

U svrhu društvenog razvoja Općina Visoko posebnu pažnju treba da posveti maksimiziranju svojih najbitnijih snaga koje se odnose na povećanje broja mladih sa visokim obrazovanjem, razvoj komunalne infrastrukture i stavljanje u društvenu funkciju bogate prirodne i kulturno-historijske baštine kao i mogućnosti koje se odnose na kvalitetne veze i odnose sa dijasporom, te razvoj, jačanje i uključivanje nevladinog sektora. Sa druge strane Općina treba da uloži napore za minimiziranje glavnih slabosti i prijetnji koje mogu uticati na društveni razvoj. Prisutne slabosti su vezane za odliv mladih ljudi te nedovoljne institucionalne, organizacione i prostorne kapacitete za društvene aktivnosti, ograničeni prostor za društvene i slobodne aktivnosti mladih, te spora i neefikasna lokalna administracija. Prijetnje se najvećim dijelom odnose na nepovoljnu političku klimu i odnos viših razina vlasti naspram lokalnih, te mito i korupcija kao glavna kočnica društveno-ekonomskom razvoju.

5.2.1. SWOT analiza društvenog razvoja općine Visoko

Tabela 51: SWOT analiza u oblasti društvenog razvoja

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kvalifikovana radna snaga u školstvu, zdravstvu i javnim uslugama ▪ Razvijena mreža osnovnih i srednjih škola ▪ Povećanje broja mladih kadrova sa visokim obrazovanjem ▪ Postojanje savremenog centra za pružanje usluga građanima ▪ Podrška obrazovanju i zapošljavanju kroz stipendiranje i volontiranje ▪ Razvijene sportske organizacije i klubovi ▪ Zadovoljavajuća sigurnost građana i imovine ▪ Razvijeno civilno društvo u oblasti kulture i njegovanja tradicije ▪ Tradicionalne kulturne manifestacije ▪ Orijehtacija i spremnost Općine ka rješavanju problema ▪ Nova orijentacija u upravljanju Općinom ▪ Napuštanja starih neučinkovitih modela, a orijentacija ka novim proaktivnim modelima ▪ Orijehtacija da se koriste regionalne, evropske i globalne mogućnosti pristupanja fondovima, znanjima i vještinama ▪ Kvalitetni odnosi lokalne uprave i MZ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kvalitet obrazovanja i opremljenost škola posebno na perifernim dijelovima ▪ Nedovoljna prevencija u zaštiti zdravlja ▪ Nedovoljna ponuda kulturnih sadržaja ▪ Infrastruktura za sport i rekreaciju ▪ Odnos stanovništva prema izgrađenoj društvenoj i urbanoj infrastrukturi ▪ Participacija stanovništva i civilnog sektora od nivoa mjesnih zajednica do nivoa Općine ▪ Socijalna inkluzija ▪ Pasivan odnos prema mogućnostima ▪ Loše usmjeravanje socijalne pomoći i drugih sredstava za društveni razvoj ▪ Orijehtacija na pomoć kao trajno egzistencijalno rješenje ▪ Nepostojanje adekvatne brige o starim i iznemoglim osobama i osobama sa posebnim potrebama ▪ Nepovoljna demografska situacija: odlivi mladih i školovanih kadrova iz ruralnih sredina ▪ Stopa nezaposlenosti mladih i socijalno-ugroženih kategorija ▪ Nedovoljna podrška i uključenost nevladinog sektora u sferama društvenog razvoja
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Globalna, evropska, regionalna i BH orijentacija na socijalnu inkluziju, te kvalitetu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepovoljan i netransparentan odnos viših naspram nižih razina vlasti

<p>ljudskog kapitala, temeljem jačanja obrazovanja i zdravlja, kao i drugih vještina i vrijednosti</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Postojanje fondova, programa i projekata ▪ Postojanje međunarodnih, evropskih i regionalnih razvojnih institucija, kao i nevladinih organizacija koje mogu pružiti znanja i vještine ▪ Izrada neophodnih strateških dokumenata za privlačenje sredstava iz domaćih i stranih izvora za jačanje, razvoj i unapređenje kulture i turizma ▪ Potencijali mnogobrojne dijaspora u europskim i preokookeanskim zemljama za razvoj lokalne zajednice ▪ Razvoj nevladinog sektora jačanjem kapaciteta znanja, te uključivanje istih u rad i implementaciju strateških ciljeva ▪ Uključivanje nevladinog i privatnog sektora u pružanje javnih usluga ▪ Predpristupi fondovi i drugi razvojni projekti EU ▪ Mogućnosti prekvalifikacije kadrova ▪ Daljnji razvoj tradicionalnih kulturnoumjetničko-zabavnih manifestacija ▪ Razvoj amaterskog i masovnog sporta 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Teška ekonomska situacija i globalna recesija ▪ Ubrzan odliv mladih, stručnih osoba i deficitarnih kadrova ▪ Nestabilnost i nedostatnost transfera viših nivoa vlasti neophodnih za funkcionisanja lokalne uprave ▪ Nedovoljna koordinacija viših nivoa vlasti ▪ Nedostatak ustanova za smještaj maloljetnih i drugih prijestupnika ▪ Nepovjerenje dijaspora za ekonomskim i socijalnim vezama ▪
---	--

U okruženju su identificirane sljedeće prilike za razvoj općine Visoko, i to: pristup fondovima za ove namjene, veliki broj domaćih i međunarodnih organizacija koje se bave ovim problemima, globalni interes za ove probleme, mogućnost korištenja infrastrukture na gradskom, kantonalmom, entitetskom i državnom nivou. Kao ono što se dešava, planira ili očekuje u okruženju, a može ugroziti društveni razvoj općine, odnosno što predstavlja prijetnju ili rizik identificirani su: zamor od pomoći, posebno socijalne pomoći socijalno marginaliziranim kategorijama, politička, finansijska i ekonomska kriza, rast kriminala i siromaštva, smanjivanje empatije ili njeno potpuno odsustvo prema osobama u stanju socijalne potrebe.

5.2.2. Ciljevi društvenog razvoja

Ciljevi društvenog razvoja izvode se iz socio-ekonomske analize, s jedne strane, i utvrđene vizije na nivou općine, a posebno vizije njenog društvenog razvoja. U postupku kreiranja vizije društvenog razvoja, u skladu sa usvojenom metodologijom, pošlo se od formuliranja odgovora na dva pitanja, i to kakvu poziciju općina želi zauzeti u odnosu na druge lokalne zajednice u gradu i Kantonu i pitanja kojim temeljnim vrijednostima će se općina izgrađivati (graditi). Općina želi zauzeti poziciju socijalno odgovorne lokalne zajednice u gradu i Kantonu, orijentirane na punu socijalnu inkluziju svih građana i građanki, orijentirane na jačanje ljudskog kapitala temeljem obrazovanja, zdravlja, vještina, kooperacije, participacije, povećanja kapaciteta apsorpcije.

Općina Visoko želi da se oblikuje kao bolja i humanija lokalna zajednica koja respektira ključne vrijednosti kojima teže svi građani i građanke, javni, privatni i civilni sektor, a vezani su za fundamentalne ljudske potrebe. Prva i osnovna vrijednost je zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih potreba (hrana, stanovanje, sigurnost). Druga univerzalna komponenta dobrog života koju Općina osigurava je osjećaj vrijednosti i samopoštovanja, identitetom, dostojanstvom, poštovanjem i priznanjem. I na kraju, Općina će svoj razvoj temeljiti na osiguravanju moći izbora, slobode, koja obuhvata različite komponente političke slobode, uključujući, ali ne ograničavajući se na ličnu slobodu, vladavinu prava, slobodu izražavanja, participaciju u političkom životu i jednakost u pruženim prilikama. Prema tome, zajednička perspektiva kao odgovor na pitanje kakva se društvena zajednica namjerava

graditi je perspektiva socijalne kohezije, inkluzije, participacije, proaktivnog odnosa, osnaživanja građana, građanki, civilnog sektora. Društveni razvoj na teritoriju općine Visoko na kraju planskog perioda karakterizirao bi se na sljedeći način:

- Uspostavljen inovirani sistem socijalne brige i podsticaja za najugroženije kategorije;
- Osnaženi kapaciteti Općine da razvija i koristi ljudske resurse;
- Zajednica koja pravovremeno i cjelovito brine o fizičkom i mentalnom zdravlju cjelokupnog stanovništva;
- Veći pristup, kvaliteta i uspjeh obrazovnog sistema od predškolskog do cjeloživotnog;
- Osigurana potpuna socijalna inkluzija invalida, žena, manjinskih grupa u društveni i lokalni ekonomski razvoj općine;
- Općina bez obrazovno zapuštena i zanemarena djece, bez nasilja i maloljetničke delinkvencije.

Drugim riječima, općina Visoko će biti općina prepoznata po novom pristupu kvalitetu življenja koji se temelji na novom identitetu, socijalnoj integraciji i inkluziji, socijalnoj koheziji, holističkom pristupu osnaživanju ljudskog kapitala, kao temeljne snage općine, preciznijem i boljem targetiranju sredstava i konceptom pomoć-sredstva za kvalitet, aktivnost, rad u funkciji postizanja strateških ciljeva i poštovanja temeljnih vrijednosti.

Strateški cilj društvenog razvoja općine do 2021. godine je osnaživanje kapaciteta Općine da osigura jačanje ljudskog kapitala, kao svoje temeljne strateške snage. Ovaj strateški cilj društvenog razvoja izvodi se iz strateškog razvojnog cilja Općine - jačanje ljudskog kapitala, ali je u funkciji ostvarivanja i drugih postavljenih strateških ciljeva, posebno ciljeva vezanih za lokalni ekonomski razvoj, kooperaciju i povećanje kapaciteta apsorpcije.

Kao operativni ciljevi društvenog razvoja preko kojih se osigurava transformacija i konkretizacija strateškog cilja i temeljne vizije razvoja općine, a posebno vizije njenog društvenog razvoja, u postupku usklađenom sa izabranom metodologijom, identificirani su sljedeći ciljevi društvenog razvoja:

- 1. Podizanje kvaliteta ljudskog kapitala kroz unapređenje obrazovanja, unapređenje kvaliteta za rad i pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti;**
- 2. Osiguravanje socijalne sigurnosti i inkluzije kroz jačanje uloge civilnog društva**
- 3. Izgradnja i razvijanje identiteta kroz njegovanje tradicije i razvoj sporta**

Ovi ciljevi predstavljaju glavne pravce dostizanja strateških ciljeva društvenog i ukupnog razvoja, kao i dostizanja vizije u 2021. godini. U procesu definiranja operativnih i strateških ciljeva društvenog razvoja općine Visoko respektirani su relevantni strateški razvojni dokumenti na nivou općine, grada, kantona, entiteta i države. U postupku oblikovanja operativnih i strateških ciljeva respektirani su i elementi kohezivske i drugih relevantnih politika Evropske unije za period 2014 - 2010. godina, kao i globalne strategije i orijentacije vezane za društveni razvoj.

5.2.3. Međuopćinska saradnja u društvenom razvoju

Općina je čvrsto opredijeljena za saradnju u ukupnom i posebno društvenom razvoju, kao modalitet za pristupanje fondovima, sredstvima, znanjima, vještinama. Općina saradnju i kooperaciju prepoznaje kao modalitet koji osigurava racionalnije korištenje vlastitih i privlačenje nedostajućih sredstava, znanja i vještina. Društveni razvoj općine Visoko u strateškom vremenskom okviru determinirat će, između ostalog, orijentacija na međuopćinsku saradnju u Zeničko-dobojskom kantonu, ali i međuopćinska saradnja u okviru Federacije Bosne i Hercegovine, Bosne i Hercegovine, kao i saradnja u okviru prekograničnih projekata Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Republike Srbije, te Bosne i Hercegovine i Republike Crne Gore.

Općina će se i snažno orijentirati prema evropskim i globalnim fondovima, programima i projektima koji su fokusirani na socijalnu inkluziju, integraciju, koheziju, osnaživanje manjinskih i ranjivih grupa, mladih, žena, invalida, preveniranje problema i gubitaka u zdravlju i obrazovanju.

Općina Visoko ima 3 sestrinske općine gdje vjeruje u buduću saradnju i razvijanje dobrih prijateljskih odnosa sa svim općinama, te da će sa aspekta lokalnih zajednica doprinijeti razvoju boljih odnosa između različitih naroda i različitih kultura, te različitih država. Sestrinske općine su:

- Altindag R Turska

- Bjelovar R Hrvatska
- Kartal R Turska

Kroz kooperaciju Općina će pokušati dobiti podršku za novi pristup u oblikovanju društvenog razvoja, pristup koji se temelji na kvalitetu, osnaživanju i osposobljavanju stanovništva, a ne na davanju pomoći koja pasivizira stanovništvo i drži ga trajnom ovisnim.

Općina Visoko potpisala ugovor za provođenje certifikacije i dodjelu certifikata BFC SEE (Certifikacije općina sa povoljnim poslovnim okruženjem u jugoistočnoj Evropi). Općina Visoko je ispunila potrebne kriterije za uključanje u proces dobijanja certifikata, te je odabrana kao jedna od ukupno osam općina u Federaciji Bosne i Hercegovine za potpisivanje ugovora o implementaciji postupka certificiranja koji bi trebao u konačnici rezultirati BFC SEE znakom za Općinu Visoko. Na putu do certifikata općine trebaju ispuniti 12 kriterija i više od 80 podkriterija koji podrazumijevaju unapređenje procedura, jačanje transparentnosti, smanjivanje birokratije i pribavljanje svih dokumenata i podataka neophodnih privrednicima i potencijalnim ulagačima u planiranju poslovanja i donošenju investicionih odluka. Ovaj projekt podržava Njemačka agencija za međunarodnu suradnju (GIZ), kroz projekat Otvoreni regionalni fond za modernizaciju općinskih usluga u Jugoistočnoj Evropi i Švicarska agencija za razvoj i suradnju (SDC). U maju ove godine raspisan je javni poziv kojim su pozvane sve jedinice lokalne samouprave koje se smatraju dovoljno spremnim za ispunjene kriterija da se uključe u proces za dobijanje certifikata. Interes općina i gradova sa područja Federacije BiH za ovaj proces je bio veliki, te je stoga Mreža Federacije BiH odlučila organizovati ovu konferenciju koja je iskorištena i za promociju zainteresiranih i prijavljenih jedinica lokalne samouprave. Ugovori su potpisani sa 8 općina (Bosanska Krupa, Goražde, Konjic, Livno, Prozor-Rama, Tešanj, Visoko, Žepče) i sa gradom Bihaćem. BFC SEE certifikat je pečat kvaliteta koji je u kratkom roku postao široko priznat pokazatelj efikasne lokalne administracije i povoljne investicione klime u jugoistočnoj Evropi.

5.2.4. Infrastruktura

Jedan od prioriteta zadatka u okviru cjelokupnog društvenog razvoja je svakako daljnja izgradnja primarne infrastrukture, vodosnabdijevanja i kanalizacione mreže, te lokalnih puteva i saobraćajne infrastrukture na teritoriju cijele općine. Pored osnovnih potreba za primarnom infrastrukturom, razvoj općine u velikoj mjeri zavisi od njenog privrednog razvoja. Stoga će izgradnja cjelokupne infrastrukture biti usklađena kako sa razvojem privredne infrastrukture tako i sa daljnjim planiranjem razvoja društvene infrastrukture.

Vežano za poslovnu infrastrukturu prioritet je ulaganje u primarnu i sekundarnu infrastrukturu za potrebe postojećih i planiranih industrijskih i poslovnih zona definiranim planovima ekonomskog razvoja.

Neki od prioriteta razvoja društvene infrastrukture su:

- Rekonstrukcija i poboljšanje uvjeta u Domu zdravlja Visoko
- Rekonstrukcija i opremanje mjesnih ambulanti
- Izgradnja i rekonstrukcija školskih objekata i dječijih vrtića. Jačanje uloge Općine kao pokretača aktivnosti na izgradnji novih ili dogradnji postojećih školskih objekata i objekata za edukaciju, aktivnosti i zbrinjavanje predškolske djece, dječijih vrtića.
- Izgradnja i rekonstrukcija područnih mjesnih škola i poboljšanja uvjeta školovanja

Vežano za komunalnu infrastrukturu fokus je na izgradnji nedostajuće vodovodne i kanalizacione infrastrukturne mreže, odnosno realizacija projekata od značaja za općinu Visoko a posebno dva velika projekta Općine Visoko i to:

1. Proširenje gradske vodovodne mreže Visoko- podsistem Moštre i podsistem Gračanica, podsistem Porječani sa rekonstrukcijom postojeće gradske vodovodne mreže (ovim projektom se rješava pitanje vodosnabdijevanja cca 10.000 stanovnika općine Visoko, a Općini Visoko su odobrena kreditna sredstva od strane EBRD-a za realizaciju projekta u iznosu od 4,5 miliona €)
2. Projekat izgradnje Centra za selekciju komunalnog otpada Općine Visoko kojim se rješava pitanje odlaganja i reciklaže otpada

5.2.5. Podizanje kvaliteta uprave i upravljanje prostorom

Pored niza planiranih drugih aktivnosti iz domena podizanja kvalitete uprave i efikasnijeg upravljanja prostornim resursima u općini, posebna pažnja bit će posvećena sljedećim temama:

- Krajem 2014. godine Služba za opću upravu i inspekcijske poslove okončala je cjelokupni proces digitalizacije matičnih knjiga u Općini Visoko i svim mjesnim uredima. U bazu podataka matičnih evidencija građana izvršeno je ukupno 188.707 unosa. Općina Visoko je realizacijom ovog projekta stvorila uslove za efikasno funkcionisanje Centralnog matičnog registra (CMR), te kvalitetnije pružanje usluga građanima

- Elektronska uprava s ciljem podizanja efikasnosti općinske administracije koja će brže i ažurnije odgovarati na potrebe građana i potencijalnih investitora. Implementacija savremene metode elektronske uprave u punom kapacitetu, u skladu sa pozitivnim evropskim iskustvima u cilju eliminiranja korupcije u administraciji, stavljanja svih građana u ravnopravan položaj, stvaranja efikasne lokalne uprave, osiguranja ostvarenja prava iz domena lokalne samouprave i uprave. Rezultat veća transparentnost i ažurnost, unapređenje odgovornosti državnih službenika prema građanima i skraćenje rokova za obradu predmeta građana.

- Regulacioni planovi i legalizacija objekata – Stvaranje efikasnog sistema za rješavanje pitanja i zahtjeva legalizacije već izgrađenih objekata bez nepotpune i zakonom za to propisane dokumentacije. Paralelno sa procesom legalizacije otvoriti proces efikasnog planiranja zona za individualnu i kolektivnu stambenu izgradnju. To je planski i sistemski pristup, koji podrazumijeva prvobitno osiguranje infrastrukture, a tek potom podizanje objekata. Na taj način ćemo imati naselja koja imaju visoke standarde življenja.

- Prostorno planiranje poslovnih zona visokog standarda poslovanja, sa prethodno izgrađenom infrastrukturom. To je jedan od uvjeta za intenzivnije investiranje u općinu Visoko što će imati pozitivne efekte ne samo za zapošljavanje, što je jedan od osnovnih ciljeva, već i na budžet Općine, a to opet znači veća ulaganja u interesu građana.

5.2.6. Programi, projekti i mjere

SC 2: ugodan život građana – podržavajuća i odgovarajuća društvena i komunalna infrastruktura i jačanje ljudskog kapitala kroz podršku projektima koji će rezultirati većim znanjem, vještinama, inovativnošću, kreativnošću, boljom psihofizičkom kondicijom, socijalnom kohezijom i inkluzijom te usvajanje Evropskih vrijednosti i multikulturalnosti

	Mjera	Projekt	Korisnici	Indikatori	Razvojni efekti
1. Podizanje kvaliteta ljudskog kapitala	1. Podizanje nivoa znanja i vještina u funkciji lakšeg zapošljavanja	<i>Stipendiranje učenika i studenata</i>	Učenici i studenti	Broj stipendija	Povećanje kvaliteta znanja
		<i>Prekvalifikacija u funkciji rješavanja problema strukturne nezaposlenosti</i>	Nezaposleni	Broj prekvalifikovanih radnika	Zapošljavanje
		<i>Unapređenje kompjuterske pismenosti</i>	Svi građani općine Visoko	Ukupan broj kompjuterski obučeni	Podizanje kvaliteta znanja i informatičkih/kompjuterskih vještina
	2. Unapređenje uvjeta za rad i kvaliteta obrazovanja	<i>Poboljšanje infrastrukture za obrazovanje - infrastruktura i opremanje - pomoć u popravkama, opremanju i uređenju OŠ i SŠ</i>	Učenici osnovnih i srednjih škola, nastavnici, profesori	Kvalitetnija obrazovna infrastruktura	Podizanje kvaliteta ljudskog kapitala i kvaliteta obrazovanja
		<i>Rekonstrukcija i izgradnja područnih škola</i>	Učenici osnovnih škola	Broj rekonstruisanih područnih škola	Podizanje kvaliteta obrazovanja
		<i>Sufinansiranje izgradnje i podrška vrtićima</i>	Djeca predškolske dobi (do 5 godina)	Broj upisane djece u vrtiće	Povećanje obuhvata predškolskim obrazovanjem i povećanje kvaliteta predškolskog obrazovanja
		<i>Podržavanje inicijativa obrazovnih institucija</i>	Obrazovne institucije, općina	Broj uspješno realizovanih projekata i inicijativa	Povećanje kvaliteta obrazovanja
	3. Kvalitetan i adekvatan pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti	<i>Pomoć građanima i građankama u liječenju teško oboljelih</i>	Oboljeli od teških bolesti	Broj onih kojima je omogućen pristup liječenju	Povećanje pristupa liječenju teško oboljelih građana
		<i>Prevenција bolesti i promocija zdravlja kroz edukacije stanovništva s akcentom na rizične grupe</i>	Građani	Broj edukovanog stanovništva	Viši nivo svijesti i zdravstvene kulture građana

Strategija razvoja Općine Visoko

		<i>Rekonstrukcija Doma zdravlja i pomoć u nabavci opreme i uređaja</i>	Svi građani, doktori	Stavljanje u funkciju opreme i novih uređaja	Poboljšani uslovi pružanja zdravstvene zaštite u zdravstvenim institucijama
		<i>Programi podrške socijalno osjetljivim i ugroženim osobama koji ne mogu pristupiti tržištu rada</i>	Nezaposleni socijalno ugroženi	Broj pomoći	Poboljšani uslovi socijalno ugroženih kategorija
2. Osiguravanje socijalne sigurnosti i inkluzije	1. Inkluzija djece, mladih, žena, starih, manjinskih grupa invalida	<i>Pomoć invalidima</i>	Invalidi	Broj projekata koje su kreirali i predložili	Inkluzija i oslobađanje od ovisnosti
		<i>Podrška radu Centru za socijalni rad Visoko</i>	Korisnici Centra za socijalni rad	Broj i vrste podrške	Podizanje kvaliteta usluga Centra za socijalni rad
		<i>Podrška institucionalnoj organizaciji mladih, osoba sa poteškoćama i drugih socijalno ugroženih osoba</i>	Mladi	Broj projekata za mlade	Podizanje kapaciteta apsorpcije, participacija, kooperacija
		<i>Uključivanje mladih, žena i manjinskih grupa u realizaciju projekata od značaja za ovu oblast</i>	Mladi, žene, manjiske grupe	Broj projekata	Podizanje svijesti kod ciljnih skupina o važnosti uključivanja u projekte i projektne aktivnosti
	2. Unapređenje socijalne i fizičke sigurnosti	<i>Pomoć policijskoj upravi i širenje mreže videonadzora</i>	Institucija sigurnosti i građani i svi sektori	Smanjivanje broja kriminalnih radnji	Osiguravanje sigurnosti života i imovine za sve građane i institucije javnog, privatnog i civilnog sektora
		<i>Pomoć socijalno ugroženim učenicima, raseljenim osobama, korisnicima narodne kuhinje</i>	Socijalno ugroženi,	Kvalitet ishrane i broj pomoći	Pristup osnovnim životnim namjernicama - hrani
		<i>Pomoć u osiguravanju alternativnog smještaja za socijalno ugrožene kategorije</i>	Raseljene osobe	Broj socijalnih stanova i kuća	Pristup stanu, kući
		<i>Podrška projektima nevladinih neprofitnih organizacija</i>	Nevladine organizacije	Broj projekata	Jačanje civilnog sektora
		<i>Podrška projektima udruženja boračke populacije</i>	Borci	Broj projekata pripremljenih i prihvaćenih	Zaštita dostojanstva boračke populacije

Strategija razvoja Općine Visoko

	3. Jačanje civilnog sektora	<i>Pomoć građanima i građankama u ostvarivanju vjerskih sloboda</i>	Svi građani	Broj i kvaliteta vjerske infrastrukture	Osiguravanje infrastrukture za potrebe vjerskog života i ostvarivanje samopoštovanja i očuvanje identiteta
		<i>Unapređenje javnog informisanja o djelovanju NVO</i>	Svi građani	Sredstva javnog informisanja	Bolja informiranost je veća i uključenost
3. Izgradnja i razvijanje identiteta	1. Njegovanje tradicije	<i>Izgrađena osmišljena i jedinstvena kulturna politika</i>	Građani, domaći i strani turisti	Broj posjeta turista	Povećanje kvaliteta turističke ponude
		<i>Organizovanje tradicionalnih manifestacija</i>	Građani i turisti	Broj manifestacija	Očuvanje tradicije i kulture grada
		<i>Njegovanje tradicionalnih zanata i očuvanje kulturno-historijske baštine</i>	Građani i turisti	Broj očuvanih starih zanata i kulturno-historijskih spomenika	Očuvanje tradicije i starih zanata
4. Razvoj i jačanje sporta kroz omasovljenje i popularizaciju sporta u cjelini	2. Razvoj i jačanje sporta kroz omasovljavanje i popularizaciju sporta u cjelini	<i>Povećana prisutnost djece, žena i invalidnih lica u sportu</i>	Djeca, žene mladi, invalidi	Broj uključenih u sportske klubove i organizacije	Zdrav način života svih starosnih populacija
		<i>Afirmacija uspjeha u sportu putem lokalnih medija (sportske emisije, web stranice)</i>	Lokalni mediji	Broj emisija, web portala	Povećanje kvaliteta informisanja
		<i>Viši nivo stručne osposobljenosti trenera i ostalih angažovanih u sportskim klubovima</i>	Treneri i ostali angažovani u sportskim klubovima	Broj sposobnih i kvalitetnih trenera	Povećanje stručnosti sportskog osoblja i jačanje njihovih organizacionih sposobnosti
		<i>Razvoj sportske infrastrukture</i>	Građani i sportisti	Broj realizovanih projekata	Povećanje kvaliteta sporta i sportskih aktivnosti
		<i>Projekti izgradnje i rekonstrukcije sportskih terena</i>	Sportisti	Broj realizovanih projekata	Povećanje kvaliteta te razvoj i jačanje sporta u Visokom

5.3. Podizanje kvaliteta uprave, infrastrukture i upravljanje prostorom

SC 3: Uravnotežen i održiv razvoj te podizanje kvaliteta uprave, infrastrukture i upravljanje prostorom kao bitne komponente ugodnog življenja i uspješnog poslovanja

	Mjera	Projekat	Korisnici	Indikatori	Razvojni efekti
1. Razvoj dobre uprave	1. Integriranje aktivnosti i jačanje kapaciteta za upravljanje lokalnim razvojem	<i>Prilagođavanje organizacione strukture Općine zahtjevima vremena</i>	Gradani i firme	Brzina i kvaliteta rješavanja zahtjeva građana i firmi	Bolja i efikasnija uprava
		<i>Jačanje kapaciteta Odsjeka za lokalni ekonomski razvoj</i>	LER	Rezultati poslovanja	Bolje i efikasnije upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem
		<i>Stalne edukacije i trening resursa zaposlenih</i>	Zaposleni	Kvalitet edukacije i broj educiranih	Podizanje kvaliteta edukacije zaposlenih a samim tim i podizanje kvaliteta zadovoljstva korisnika usluga
		<i>Promjena odnosa građana prema imovini općine</i>	Gradani, privredni subjekti	Broj oštećenja imovine	Smanjivanje troškova na saniranju šteta po osnovu oštećene imovine
	2. Razvoj sistema strateškog planiranja	<i>Izrada i ažuriranje strateških razvojnih dokumenata</i>	Administracija i građani	Broj i kvalitet dokumenata	Bolje strateško upravljanje
		<i>Priprema godišnjih akcionih planova za usvojene strateške dokumente</i>	Administracija i građani	Broj i kvalitet dokumenata	Bolje strateško upravljanje
		<i>Povezivanje strateškog i budžetskog planiranja</i>	Administracija i građani	Kvalitet veze između strateških dokumenata i budžeta	Bolje strateško upravljanje
		<i>Razvijanje sistema indikatora za mjerenje rezultata rada pojedinih službi</i>	Općinske organizacije i službe	Kvalitet sistema za mjerenje	Bolje i efikasnije upravljanje
		<i>Razviti sistem praćenja realizacije strateških programa i projekata, kao i njihovo vrednovanje</i>	Općinske službe i građani	Razvijen sistem	Bolje i efikasnije upravljanje općinom
	3. Razvoj lokalnog	<i>Lokalno partnerstvo sa civilnim sektorom</i>	Nevladine organizacije	Broj i rezultati projekta	Jačanje civilnog sektora

	partnerstva sa ključnim učesnicima	<i>Lokalno partnerstvo sa drugim organizacijama i institucijama</i>	Administracija, građani i firme	Broj i kvalitet uspostavljenih projekata i partnerstava	Racionalnije korištenje sredstava i bolje zadovoljavanje potreba građana
2. Podizanje kvaliteta infrastrukture	1. Podizanje kvaliteta saobraćajne infrastrukture	<i>Prekategorizacije regionalnog u magistralni put Visoko – Kiseljak</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost
		<i>Izgradnja kružnog toka – raskrsnica Ciglana</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost
		<i>Izgradnja kružnog toka – naplatne kućice</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost
		<i>Izgradnja kružnog toka kod Vispaka</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost
		<i>Izgradnja kružnog toka kod RTV Visoko</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost
		<i>Sanacija Betonskog mosta (R 445)</i>	Svi građani	Dužina mosta	Bolja povezanost
		<i>Sanacija Kožarskog mosta</i>	Svi građani	Dužina mosta	Bolja povezanost
		<i>Rekonstrukcija mosta u naselju Čekrekčije</i>	Svi građani	Dužina mosta	Bolja povezanost
		<i>Izgradnja pješačke staze u Ozrakovićima</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost
		<i>Vanjsko uređenje kulturnog centra u Prijekom</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost i kvalitetnije uređenje
		<i>Regulacija korita od mosta Konfekcija do Luke sa izgradnjom kolektora i šetnice</i>	Svi građani	Dužina regulacije korita	Kvalitetnije uređenje
		<i>Regulacija lijeve obale rijeke Bosne i izgradnja kolektora sa šetnicom od Betonskog mosta do petlje- Stara Ciglana</i>	Svi građani	Dužina regulacije i broj izgrađenih kilometara	Kvalitetnije uređenje
		<i>Izmiještanje regionalne ceste R 443 iz užeg gradskog jezgra</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Kvalitetnije uređenje

		<i>Rekonstrukcija lokalnih puteva i izgradnja novih na području cijele Općine</i>	Svi građani	Broj izgrađenih kilometara	Bolja povezanost
2.Osiguravanje pristupa komunalnim uslugama i komunalnoj infrastrukturi		<i>Proširenje gradskog vodovodnog sistema Visoko: podsistem Moštre i podsistem Gračanica</i>	Građani naselja Moštre i Gračanica	Broj stanovnika snabdjevenih vodom	Povećanje kvaliteta života građana
		<i>Izgradnja Centra za selekciju komunalnog otpada</i>	Svi građani općine Visoko	Broj stanovnika obuhvaćenih projektom	Povećanje kvaliteta života građana i zaštita okoliša
		<i>Rekonstrukcija vodovodne mreže na području općine Visoko</i>	Korisnici vodovoda	Broj stanovnika obuhvaćenih vodovodnom mrežom	Povećanje kvaliteta snabdjevanja vodom
		<i>Izgradnja kanalizacione mreže na području cijele općine</i>	Građani općine Visoko	Broj stanovnika obuhvaćenih kanalizacionom mrežom	Povećanje kvaliteta života građana
		<i>Hidrometrijska mjerenja i monitoring izvorišta «Vrutak»</i>	Građani općine Visoko	Broj stanovnika koji su obuhvaćeni vodovodnom mrežom sa izvorišta Vrutak	Povećanje kvaliteta izvorišta
		<i>Izgradnja rasteretnog kolektora gradske kanalizacije u ulici Mladih muslimana - rijeka Bosna</i>	Građani ulice	Broj stanovnika ulice Mladih muslimana	Povećanje kvaliteta života građana
		<i>Prečistač otpadnih voda / uređaj za tretman otpadnih voda</i>	Građani	Broj prečistača	Povećanje kvaliteta života građana
		<i>Izgradnja i rekonstrukcija javne rasvjete na području cijele općine</i>	Građani	Broj naseljai građana obuhvaćenih javnom rasvjetom	Povećanje sigurnosti i kvaliteta života građana
		<i>Zamjena postojeće rasvjete LED rasvjete</i>	Građani	Broj zamjenjenih rasvjetnih tijela LED svjetiljkama	Smanjenje utroška električne energije i smanjenje budžetskog opterećenja
3.Jaćanje kapaciteta apsorpcije	1.Jaćanje kapaciteta za korištenje EU i	<i>Edukacija službenika o pisanju i upravljanju projektima</i>	Administrativni službenici	Broj edukacija	Bolja i efikasnija uprava
		<i>Formiranje Odsjeka za pisanje projekata za apliciranje na EU fondove</i>	Službenici	Broj uspješnih aplikacija	Finansijska i tehnička podrška

Strategija razvoja Općine Visoko

i kooperacij e	drugih fondova	<i>Edukacija za pisanje i apliciranje projekata za EU fondove i druge strane fondove</i>	Službenici	Broj uspješnih aplikacija	Finansijska i tehnička podrška
	2.Međuopćinska saradnja	<i>Saradnja u realizaciji objekata</i>	Građani	Broj projekata po osnovu saradnje	Racionalnije korištenje sredstava
		<i>Saradnja u realizaciji projekata od značaja za više općina</i>	Građani	Broj projekata po osnovu saradnje	Racionalnije korištenje sredstava
		<i>Saradnja u pripremi apliciranja prema EU i drugim stranim i međunarodnim fondovima</i>	Javni, privatni i civilni sektor	Broj uspješnih aplikacija	Pristup tehničkoj i finansijskoj podršci
4.Upravlja nje prostorom	1.Program podizanja kvaliteta usluga za građane posebno u mjesnim zajednicama	<i>Edukacija službenika i namještenika</i>	Službenici i namještenici	Broj edukacija i učesnika u edukaciji	Bolja i kvalitetnija uprava
		<i>Legalizacija bespravno uizgrađenih objekata</i>	Bespravni graditelji	Broj legaliziranih objekata	Bolje upravljanje prostorom
		<i>Izrada nove provedbeno planske dokumentacije</i>	Općina	Broj planskih dokumenata	Bolje upravljanje prostorom
		<i>Izmjene i dopune prostornog plana</i>	Općina	Usvojen dokument	Bolje upravljanje prostorom
	2.Program podizanja kvaliteta elektronizacije podataka	<i>Digitalizacija provedbeno planske dokumentacije</i>	Općina	Broj digitaliziranih dokumenata	Bolji i jednostavniji pristup prostorno-planskoj dokumentaciji
		<i>Online pristup planskim dokumentima</i>	Općina i građani	Broj pristupa	Bolji i jednostavniji pristup prostorno-planskoj dokumentaciji

5.4. Plan zaštite i unapređenja okoliša

5.4.1. Sektorsko fokusiranje: evaluacija okolišnih problema i potencijala

Planom zaštite okoliša namjeravamo osigurati takvo odgovorno i održivo upravljanje prirodnim resursima i okolišem, kojim će se uravnoteženo zadovoljiti potrebe sadašnje i budućih generacija u lokalnoj zajednici. U dijelu socio-ekonomske analize koji se odnosio na stanje okoliša procijenjeno je stanje okoliša te se na osnovu utvrđenog stanja u nastavku navode glavni problemi zagađenja uključujući glavne izvore i materije koje uzrokuju zagađenje, te njihov mogući uticaj na zdravlje ljudi, okoliš i kvalitet života. Sektorska grupa za zaštitu okoliša i prostornog planiranja je kompetentno razmotrila sve prikupljene podatke iz socio-ekonomske analize, analizirala realizaciju projekata iz prethodne strategije razvoja općine, izradila odvojene SWOT analize, zaštite okoliša te prostornog planiranja, nakon čega je sublimirana jedna, sektorska analiza i na osnovu koje se vršilo sektorsko fokusiranje i kandidovanje projekata razvoja zaštite okoliša i prostornog planiranja općine Visoko. Općina Visoko posebnu pažnju treba da posveti maksimiziranju najbitnijih snaga kao što su izgrađena infrastruktura i urbani red, postojanje udruženja aktivnih u oblasti zaštite životne sredine, prirodna bogatstva i dr., dok sa druge strane treba težiti umanjenu prepoznatih slabosti koje utiču na zaštitu okoliša i prostornog planiranja.

Razvoj politike okoliša u Općini Visoko ima za cilj jačanje zaštite okoliša i održivi razvoj, kako bi se poboljšalo održivo upravljanje okolišem na cijeloj teritoriji Općine Visoko. Implementacija smjernica održivog razvoja omogućava dugoročni razvoj Općine. Temeljni princip sa kojim polazi ispunjavanje strateškog cilja dostizanja i promoviranja ekološki zdrave sredine jer ekološki zdrava sredina pomiruje međusobne konfliktne situacije ekonomije i ekologije, što se ostvaruje kroz formulu o održivom razvoju, kao onom razvoju (privrede i društva u cjelini) koji je usklađen sa potrebama i ograničenjima prirode.

Na osnovu dobivenih pokazatelja razvoj komunalne i poslovne infrastrukture u narednom periodu bazirat će se na sljedećim strateškim opredjeljenjima:

- Rješavanje saobraćajne i komunalne infrastrukture treba da prati potrebe razvoja privrede i potrebe stanovništva općine Visoko uz strogo poštivanje usmjerenja i okvira zacrtanih prostorno – planskom dokumentacijom
- Unapređenjem i proširivanjem saobraćajne infrastrukture omogućiti bolje korištenje prirodnih resursa, ekonomskih resursa, razvoj i poboljšanje demografskih prilika
- Dugoročno kroz zaštitu izvorišta, sanaciju i rekonstrukciju postojećih vodovodnih sistema, a u cilju smanjenja gubitaka u mreži, osigurati stanovništvu općine dovoljne količine zdravstveno ispravne vode za piće
- Težiti da što više područja u općini, zbrinjavaju svoje otpadne vode na ekološki prihvatljiv način
- Uspostavljati sistem odvodnje oborinskih voda (odbrane od poplave) čime će se osigurati smanjenje ugroženosti stanovnika, stambenih i privrednih objekata i poljoprivrednog zemljišta
- Poboljšanje nivoa komunalnih usluga i kvaliteta života izgradnjom, investicionim i tekućim održavanjem komunalne i saobraćajne infrastrukture
- Zbrinjavanje komunalnog otpada rješavati kroz izgradnju projekta Centra za selekciju komunalnog otpada Općine Visoko. Upravljanje otpadom rezultirat će smanjenjem troškova saniranja otpada, kao i privrednim efektom od reciklaže otpada.
- Kontinuirano realizirati aktivnosti vezane za izgradnju industrijsko-poslovnih zona, otkupom zemljišta i izgradnjom potrebne infrastrukture.
- Udio korištenja obnovljivih izvora energije, čijom primjenom se smanjuju emisija ugljičnog dioksida (CO₂) i na taj način doprinosi zaštiti okoliša, u budućnosti treba znatno povećati. Trenutno je vrlo malo inicijativa za njihovo korištenje
- Donijeti u što skorije vrijeme SEAP – akcioni plan racionalnog korištenja energije.

5.4.2. SWOT analiza zaštita okoliša i prostornog planiranja

Tabela 50: SWOT analiza zaštite okoliša i prostornog planiranja

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Geostrateški položaj Općine Visoko, ✓ Očuvani prirodni resursi (kvalitetno zemljište, mogućnosti organske proizvodnje, šume, mineralne sirovine, izvorišta, prirodne ljepote), ✓ Ogroman potencijal za razvoj turizma, ✓ Bogato kulturno-historijsko naslijeđe, ✓ Tehnički preduslovi za odvoz smeća na cijelom području općine (urađena dokumentacija za projekat izgradnje Centra za selekciju komunalnog otpada Općine Visoko), ✓ Izvozno orijentisana industrija koja zadovoljava međunarodne i EU procedure po pitanju zaštite okoliša, ✓ Redovno vodosnabdjevanje gradskog područja ✓ NVO-e koje implementiraju projekte iz zaštite životne sredine ✓ Veliki broj udruženja su aktivnostima povezanim sa zaštitom okoliša ✓ Dobro održavane zelene površine u gradu ✓ Spremnost lokalne samouprave za rješavanje problema u oblasti zaštite i unaprjeđenja okoliša 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ugrožen okoliš, nerazvijeno upravljanje istim, ✓ Nizak nivo znanja i ekološke svijesti građana, ✓ Nedostatak sredstava za finansiranje projekata iz oblasti zaštite okoliša, ✓ Zagađenje zraka i nedostatak plana upravljanja kvalitetom zraka, ✓ Neuspostavljanje zona sanitarne zaštite oko lokalnih izvorišta vodosnabdjevanja, ✓ Nepostojanje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u pojedinim dijelovima Općine, ✓ Bespravna gradnja i divlje deponije, ✓ Slabo korištenje alternativnih energetskih izvora, ✓ Zagađenost voda i nepostojanje planova zaštite ✓ Nepostojanje mehanizma za praćenje stanja okoliša (voda, zrak, zemlja), ✓ Nedovoljni kadrovski kapaciteti za privlačenje sredstava iz fondova EU, ✓ Neizgrađena infrastruktura za prijem i reciklažu otpada na području općine Visoko, ✓ Nepostojanje SEAP-a(održivi energetski akcioni plan) ✓ Problem vodosnabdjevanja vangradskih naselja, ✓ Nepokrivenost ruralnog dijela općine kanalizacionom mrežom ✓ Neredovno održavanje riječnih tokova, ✓ Prekomjerna i bespravna sječa šuma,
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Korištenje fondova EU za financiranje ekoloških projekata, ✓ Međuopćinska regionalna suradnja okoliš,ekoturizam ✓ Korištenje alternativnih izvora energija (voda, sunčeva energija, biomasa), ✓ Jačanje nevladinih organizacija za zaštitu okoliša ✓ Uspostavljanje Centra za upravljanje komunalnim otpadom Općine Visoko, ✓ Rješavanje pitanja vodosnabdjevanja (realizacija projekta proširenja vodovodnog sistema Općine Visoko-podsistem Moštre i podsistem Gračanica, podsistem Porječani i rekonstrukcija gradske vodovodne mreže sa rezervoarima), ✓ Saradnja sa partnerskim općinama u BiH i EU ✓ Postojanje pristupnih fondova EU i međunarodne 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Prirodne nepogode i druge nesreće (poplave, klizišta i dr.), ✓ Sve manje donatorskih sredstava, ✓ Zaostajanje BiH u procesu pridruživanja EU, kašnjenje u dobijanju statusa zemlje kandidata (nemogućnost korištenja fondova za transport, konkurentnost, ekologiju, razvoj ljudskih resursa i ruralni razvoj), ✓ Neplansko korištenje i kontrola eksploatacije prirodnih resursa, ✓ Slaba koordinacija između viših nivoa vlasti i općine, ✓ Globalni utjecaj zagađenja, ✓ Klimatske promjene, ✓ Ekonomska kriza, ✓ Degradacija biodiverziteta,

<p>zajednice</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Sufinansiranje projekata od strane viših nivo vlasti-institucija, ✓ Ulaganja u energetske efikasnost ✓ Postojanje međunarodnih donatorskih i kreditnih institucija, ✓ NVO kao potencijal za razvoj (zajednički projekti, zajedno sa NVO), ✓ Kreiranje novih zakonskih propisa, ✓ Razvoj turizma ✓ Korištenje obnovljivih izvora energije ✓ Edukacija stanovništva sa svrhom podizanja ekološke svijesti u cilju zaštite okoliša, 	
--	--

Općina Visoko treba iskoristiti i maksimizirati svoje najvažnije snage koje se odnose na bogate i očuvane prirodne resurse (kvalitetno zemljište, bogate šume, dovoljne količine izvorske vode), tehničke mogućnosti za odvoz smeća na cijelom području općine, te aktivan rad ekoloških organizacija za zaštitu okoliša usmjerenih na očuvanje i povećanje razine svijesti stanovnika o značaju i očuvanju okoliša. Također, prilike koje omogućavaju i olakšavaju realizaciju konkurentskih prednosti su međuopćinska i regionalna suradnja, korištenje fondova EU za financiranje ekoloških projekata, korištenje alternativnih izvora energije (voda, sunce, biomasa), te jačanje saradnje i nevladinog sektora za zaštitu okoliša. S druge strane, najvažnije slabosti koje Općina treba minimizirati ili ako je moguće potpuno eliminirati su neriješeno pitanje odvodnje otpadnih i oborinskih voda (u urbanom i ruralnom dijelu općine), sanirati divlje deponije i uspostaviti sistemsko zbrinjavanje i upravljanje otpadom, uspostaviti mehanizme za praćenje stanja okoliša, riješiti pitanje vodosnabdjevanja. Najveće prijetnje koje treba minimizirati ili u potpunosti eliminirati su nekontrolirano korištenje hemijskih sredstava u poljoprivrednoj proizvodnji, neadekvatno zbrinjavanje organskih i anorganskih tvari u industriji, te rješavanje pitanja otpada.

U cilju identifikacije sektorskih fokusa vrši se izdvajanje konkurentskih prednosti i njihovo uparivanje sa prilikama, s jedne strane, i s druge strane povezivanjem slabosti i prijetnji. Pored toga, za potrebe fokusiranja u okviru sektora zaštite okoliša, razmatrani su i konsultovani strateški ciljevi koji su primarno usmjereni na oblast zaštite životne sredine i izgradnju infrastrukture. Razvojni tim općine identifikovao je sljedeće fokuse zaštite okoliša:

1. Zaštita voda, obezbjeđenje kvalitetne pitke vode i kontinuirano vodosnabdjevanje na području općine, uz unaprijeđenje postojećeg i uspostavu novog sistema vodosnabdjevanja
2. Unaprijeđenje sistema prikupljanja i adekvatnog zbrinjavanja otpada za stanovništvo i privredne subjekte na području općine Visoko uz sufinansiranje od strane viših nivoa vlasti (Kanton, FBiH)
3. Unaprijeđenje sistema odvodnje, prikupljanja i prečišćavanja otpadnih voda na području općine
4. Usvajanje planske dokumentacije sa katalogom projekata za monitoring životne sredine, u cilju zaštite prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa, uz sufinansiranje i korištenje dostupnih fondova
5. Smanjenje emisije štetnih plinova i polutanata na području općine realizacijom projekata toplifikacije gradskog dijela općine, energetske efikasnosti, kao i korištenja obnovljivih izvora energije, uz sufinansiranje od strane viših nivoa vlasti (Kanton, FBiH), saradnja sa Elektroprivredom BiH, TE Kakanj
6. Unaprijeđenje i razvoj turizma valorizacijom prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa na području općine Visoko, uz sufinansiranje od strane viših nivoa vlasti (Kanton, FBiH)

5.4.3. Najznačajniji identificirani okolišni problemi

Ekološki problem	Izvori i uzroci problema	Glavne zagađujuće materije	Uticaj na zdravlje	Uticaj na okolinu	Kvalitet života
Zagađenje zraka	Prekomjeran broj vozila, emisija polutanata iz stambenog sektora	Teški metali, čestice čađi i prašine	Respiratorna oboljenja, naročito u populaciji djece i starih osoba;	Akumulacija materija nastalih sagorijevanjem fosilnih goriva. Usljed slabe provjetrenosti dolazi do taloženja ovih materija i zagađenja zemljišta i vodotokova. Podstiče se proces nastanka smoga, što za posljedice ima promjenu intenziteta insolacije i kvaliteta svjetlosti. Dolazi do promjene osnovnih ekoloških uvjeta života na području općine	Smanjen usljed pojave bolesti, ograničen boravak na otvorenom, naročito tokom zimskih mjeseci
Zagađenje vode	Otpadne vode iz domaćinstava, industrijskih postrojenja i malih privrednih preduzeća; prekomjerno trošenje pitke umjesto tehničke vode	Fosfati, nitrati, teški metali, kiseline, organska onečišćenja	Mogućnost izbijanja epidemija zaraznih bolesti, mogućnost akumulacije u ljudskom organizmu i nastanka različitih teških oboljenja pojedinih organa (bubrezi, jetra)	Poremećaji životnih ciklusa u vodenim ekosistemima, nedostatak kiseonika, nemogućnost procesa samočišćenja vodenih tokova usljed visoke opterećenosti	Pojava neugodnih mirisa u blizini i široj okolini vodotokova. Najveću opasnost predstavlja dugoročna mogućnost zagađenja podzemnih, a time i izvorišnih
Problem upravljanja otpadom	Nedovoljna angažiranost javnog komunalnog preduzeća, nedostatak mjesta za odlaganje i odvojeno odlaganje otpada, privrednih preduzeća, slab inspekcijski nadzor, nizak nivo ekološke educiranosti stanovništva, prekomjeran razvoj potrošnje kao generatora stvaranja otpada	Sve vrste otpada: čvrsti komunalni otpad, tečni otpad, industrijski otpad, organski i otpad, opasni otpad	Mogućnost nastanka epidemija zaraznih bolesti	Poremećaj prirodnih procesa kruženja materije i protoka energije u ekosistemima. Akumuliranje otpada i zagađivanje atmosfere, pedosfere i hidrosfere. Zaustavljanje kružnog toka materije kroz ekosisteme upotrebom nerazgradivih i slabo razgradivih materija	Smanjen svakodnevni kvalitet življenja u urbanoj cjelini je u najdirektnijoj vezi sa ovim pitanjem, sa svih aspekata življenja
Problem upravljanja	Bespravna gradnja, dozvoljena gradnja i upotreba prostora bez	Sve vrste otpadnih materija koje nastaju	Svi zdravstveni problemi uzrokovani nepostojanjem	Ireverzibilna degradacija zemljišta izgradnjom građevinskih objekata, nastankom	Kvalitet življenja na prostoru općine primarno

prostorom	osnova ekološkog planiranja, odlaganje otpada na površinama koje nisu tome namijenjene	kao posljedica nepostojanja komunalne infrastrukture, prekomjerno opterećenje postojeće infrastukture	vodovodne i kanalizacione infrastrukture, zarazna oboljenja, fizička opasnost od pojave klizišta	divljih deponija, slabom sanacijom objekata	je smanjen degradacijom šumskih i livadskih ekosistema, uzurpacija prostora za odmor i rekreaciju.
Problem upravljanja biodiverzitetom	Problem koji proističe iz problematike upravljanje prostorom;	Sve vrste otpadnih materija koje nastaju kao posljedica nepostojanja komunalne infrastrukture, prekomjerno opterećenje postojeće infrastrukture.	Svi zdravstveni problemi koji proističu iz zagađenja zraka, iz nepostojanja komunalne infrastrukture.	Degradacija mogućnosti samoregulacije prostora putem ublažavanja negativnog efekta zagađenja zraka, zagađenja vode, promjena klimatskih uslova životne sredine, pojačani efekti globalnog zagrijavanja	Evidentno smanjen kvalitet življenja nepostojanjem zelenog pojasa oko prostora življenja; nedovoljno održanim prostorom za odmor i rekreaciju stanovništva
Potrošnja energije	Problem koji proističe iz potrošnje energije za zagrijavanje zgrada	SO _x , NO _x , CO, CO ₂	Sve vrste zdravstvenih problema koji se mogu povezati sa okolinom	Akumulacija materija nastalih sagorijevanjem fosilnih goriva. Usljed slabe provjetrenosti dolazi do taloženja ovih materija i zagađenja zemljišta i vodotokova. Podstiče se proces nastanka smoga, što za posljedice ima promjenu intenziteta insolacije i kvaliteta svjetlosti	Smanjen usljed pojave bolesti, ograničen boravak na otvorenom, naročito tokom zimskih mjeseci. Povećanje izdataka za grijanje u zimskoj sezoni.

5.4.4. Ciljevi zaštite i unapređenja okoliša

Metodologija izrade lokalnih akcionih planova zaštite okoliša ne postavlja eksplicitan zahtjev za definiranje ciljeva unapređenja okoliša kao zasebnim metodološkim korakom. Umjesto toga, ovdje se govori o određivanju prioriteta područja, za koje se onda izrađuje akcioni plan. Prioritetna područja praktično predstavljaju grupe izabranih prioriteta problema, do kojih se došlo na osnovu identificiranih okolišnih problema. Konkretno, okolišne probleme i potencijale, koji su identificirani kroz socio-ekonomsku analizu i onda procijenjeni putem SWOT analize moguće je grupirati u sljedeća područja:

- upravljanje kvalitetom zraka;
- održivo korištenje, zaštita i upravljanje vodnim resursima;
- upravljanje otpadom;
- korištenje, zaštita i upravljanje prostorom;
- energetska efikasnost;
- biodiverzitet i zaštita prirodnog i kulturnog naslijeđa.

5.4.5. Programiranje unapređenja za prioriteta područja zaštite okoliša

Strateški cilj zaštite okoliša Općine do 2021. godine je očuvanje i zaštita okoliša i efikasno upravljanje energijom. Kao operativni ciljevi zaštite okoliša za prioriteta područja identificirana su tri cilja, kako slijedi:

- OC1 Zaštita prirode, očuvanje i unapređivanje kvalitete okoliša,
- OC2 Povećanje energetske efikasnosti
- OC3 Visoko nivo svijesti stanovništva o odnosu prema okolini i resursima

5.4.6. Programi, projekti i mjere

SC 4: Očuvanje i zaštita okoliša i efikasno upravljanje energijom

	Mjera	Projekat	Korisnici	Indikatori	Razvojni efekti
1. Zaštita prirode i očuvanje unapređenja kvaliteta okoliša	1. Unapređenje kvaliteta zraka	<i>Implementacija zakonodavnog okvira energetske efikasnosti na nivou ZDK vezano za energetske certifikacije objekata javnih institucija koje pružaju javne usluge</i>	Stanovništvo	Broj certificiranih objekata	Smanjivanje potrošnje energije
		<i>Nastavak aktivnosti na povećanju zelenih površina i sadnji drveća</i>	Stanovništvo	m2 zelenih površina i broj zasadenih stabala i grmlja	Unapređenje kvalitete zraka
		<i>Podizanje parkova i zelenih površina</i>	Stanovništvo	Broj parkova	Unapređenje kvaliteta okoliša
		<i>Provođenje medijskih kampanja o ispravnom loženju, korištenju odgovarajuće vrste goriva i peći i korištenju termoizolacije</i>	Stanovništvo	Broj kampanja i broj učesnika	Manja zagađenost zraka
		<i>Izrada plana za slučaj prevelike zagađenosti zraka u cilju smanjenja upotrebe privatnih automobila i zagrijavanja prostora</i>	Stanovništvo	Usvojen plan	Manja zagađenost zraka
	2. Zaštita prostora prirodnih i kulturno-historijskih	<i>Zaštita i valorizacija prirodnih vrijednosti, rekonstrukcija postojećih kapaciteta, izgradnja novih, obogaćivanje turističke ponude Visokog</i>	Stanovništvo	m2 otkupljenih parcela zemljišta Broj realiziranih projekata	Zaštita prostora i povećanje kvalitete življenja Edukativni programi Zaštita kulturno-historijskih vrijednosti
		<i>Očuvanje šumskih ekosistema</i>	Stanovništvo	Broj posjetilaca	Stvaranje uvjeta za zaštitu prirodnih vrijednosti

Strategija razvoja Općine Visoko

	vrijednosti				
		<i>Sanacija klizišta</i>	Stanovništvo	Broj saniranih klizišta	Očuvanje prirodnog kapitala Zaštita prostora i prirode
		<i>Zaštita i očuvanje kulturno-historijskih spomenika u Visokom</i>	Stanovništvo	Broj očuvanih spomenika	Očuvanje kulturno-historijskih spomenika
	3. Okolinsko upravljanje	<i>Kreiranje registra izdatih okolinskih dozvola za područje općine Visoko</i>	Administracija	Kreiranje registra	Unapređenje okolinskog upravljanja
		<i>Izrada Lokalnog ekološkog akcionog plana Općine Visoko</i>	Administracija	Usvajanje dokumenta	Unapređenje okolinskog upravljanja
		<i>Uspostava centralne baze podataka o stanju okoliša u Općini Visoko (u skladu sa nadležnostima)</i>	Općinska administracija	Kreiranje baze	Unapređenje okolinskog upravljanja
		<i>Izrada i realizacija održivog programa saradnje sa zajednicom iz oblasti zaštite okoliša</i>	Stanovništvo, Općinska administracija, Prosvjetna zajednica	Definiran program Broj realiziranih aktivnosti Broj učesnika u aktivnostima	Unapređenje okolinskog upravljanja i unapređenje kvalitete života
		<i>Uvođenje ekološkog standarda ISO 14001 u općinsku administraciju</i>	Administracija	Dobijanje certifikata ISO 14001	Unapređenje upravljanja okolinom i smanjenje zagađenja okoline
		<i>Rješavanje problema otpadnih voda</i>	Stanovnici	Broj otpadnih voda	Unapređenje upravljanja okolinom i smanjenje zagađenja okoline
	4. Zbrinjavanje otpada	<i>Rješavanje problema opasnog otpada</i>	Stanovnici	Broj novih postavljenih kontejnera	Unapređenje upravljanja otpadom
		<i>Selekcija čvrstog otpada</i>	Stanovnici	Količina selektovanog otpada	Unapređenje upravljanja otpadom
		<i>Realizacija projekta „Centra za upravljanje komunalnog otpada općine Visoko“</i>	Stanovnici, općina	Količina prikupljenog otpada	Unapređenje upravljanja otpadom
		<i>Praćenje kvaliteta vode</i>	Stanovnici	Visina kvaliteta vode	Zaštita vodnih resursa
		<i>Regulacija korita rijeke</i>	Stanovnici	Dužina korita	Unapređenje upravljanja vodnim resursima

	5. Zaštita i unapređenje vodnih resursa	<i>Bosne</i>			
		<i>Monitoring izvorišta „Vrutak“- hidrometrijska mjerenja</i>	Stanovnici	Hidrometrijska mjerenja	Zaštita vodnih resursa
		<i>Realizacija projekta proširenja gradskog vodovodnog sistema Općine Visoko</i>	Stanovnici	Broj stanovnika obuhvaćen vodovodnim sistemom	Unapređenje upravljanja vodnim resursima
		<i>Rekonstrukcija vodovodne mreže zbog smanjenja gubitka na području cijele općine</i>	Stanovnici	Broj stanovnika obuhvaćenih vodovodnom mrežom gdje se vrši rekonstrukcija	Unapređenje upravljanja vodnim resursima
2. Povećanje energetske efikasnosti	1. Program utopljanja objekata	<i>Utopljanje škola i zgrada javnih institucija</i>	Svi korisnici prostora	Definiran program/studija, broj škola i javnih institucija	Smanjenje potrošnje energije
		<i>Utopljanje objekata kolektivnog stanovanja</i>	Svi korisnici prostora	Definiran program/studija, broj škola i javnih institucija	Smanjenje potrošnje energije
		<i>Utopljanje objekata individualnog stanovanja</i>	Svi korisnici prostora	Definiran program/studija, broj škola i javnih institucija	Smanjenje potrošnje energije
3. Visok nivo svijesti stanovništva o odnosu prema okolišu	1. Povećanje svijesti o ekologiji	<i>Održavanje radionica kroz škole, medijsko oglašavanje</i>	Stanovnici	Broj radionica i učesnika radionica	Kvalitetnija i zdravija okolina
		<i>Inspekcijske mjere</i>	Stanovnici	Broj mjera	Kvalitetnija i zdravija okolina

6. Podizanje institucionalnih kapaciteta za odlučivanje o lokalnom razvoju

Vitalnost i dinamičnost institucija lokalne samouprave, uopšte, pa time i u općini Visoko iskazuje se razvijenošću kapaciteta za odlučivanje o ekonomskom, socijalnom, infrastrukturnom i kulturnom razvoju. Nosioci odlučivanja su Općinsko vijeće kao političko-predstavničko tijelo građana. Općinsko vijeće ima nadležnost da utvrđuje politiku razvoja općine u svim oblastima društvenog razvoja svoje lokalne zajednice (Općinsko vijeće Visoko ima razvijenu tradiciju demokratskog odlučivanja). Vijeće je po svojoj statutarnoj poziciji nosilac i političke kontrole nad radom izvršne vlasti. Moć Vijeća proističe iz izborne volje građana i za svoj rad je odgovorno građanima.

Druga, važna institucija odlučivanja u općini je Općinski načelnik kao nosilac izvršne funkcije. Zakonsko-statutarna nadležnost Općinskog načelnika čini ovu instituciju jednom od najvažnijih poluga u vršenju lokalne vlasti. Općinski načelnik predlaže Općinskom vijeću politiku razvoja općine u svim oblastima. Kad vijeće usvoji politiku Općinski načelnik provodi tu politiku. Za provođenje politike Vijeća Načelnik ima dva važna instrumenta: općinsku upravu (kadrovi) i općinski budžet (finansijska sredstva).

Treća važna institucija odlučivanja je mjesna zajednica i njeni organi. Građani se sa lokalnom samoupravom identifikuju posredstvom svojih mjesnih zajednica. Iskazivanje zahtjeva i mišljenja građana o odlukama i aktima Općinskog vijeća, posebno o općinskom budžetu i kapitalnim projektima izgradnje komunalne infrastrukture odvija se odlučivanjem mjesnog zbora građana i savjeta mjesne zajednice. Odlučivanje građana putem mjesnog zbora sve se manje primjenjuje u praksi.

U procesu donošenja odluka Općinskog vijeća mjesne zajednice učestvuju preko savjeta mjesnih zajednica. Četvrti oblik društveno-institucionalnog odlučivanja u lokalnoj zajednici jesu akteri civilnog društva. Radi se o građanskim inicijativama i prijedlozima nevladinih organizacija i udruženja građana. Ovaj oblik odlučivanja i uticaja civilnog društva nedovoljno je razvijen u bosanskohercegovačkom društvu. Javlja se tek u povelju. Općina Visoko ima snažan potencijal organizacija civilnog društva: na području općine djeluju 83 nevladine organizacije i udruženja građana.

Za podizanje institucionalnog kapaciteta za odlučivanje o lokalnom ekonomskom razvoju općine Visoko potrebno je da:

- U oblikovanju i provođenju razvojnih programa na temelju Strategije razvoja općine Visoko: 2015 – 2021, Općinska načelnica proširuje stručno zasnivanje izrade programa razvoja formiranjem: općinskih agencija, općinskih centara i stručnih savjeta. Među savjetima koje formira Općinska načelnica bio bi i savjet za prijedloge nevladinih organizacija u procesu pripreme razvojnih projekata;

7. Praćenje, ocjenjivanje i ažuriranje strategije razvoja

Stvarni rezultati razvoja, koji proizlaze iz implementacije integrirane strategije razvoja, mogu biti vidljivi i mjerljivi jedino ukoliko općinska administracija, kao najodgovornija za implementaciju strategije, bude sistemski provodila praćenje i vrednovanje realizacije strategije.

Sistemska praćenje i vrednovanje (monitoring i evaluacija) realizacije strategije omogućava mjerenje nivoa ostvarenja postavljenih ciljeva, dajući također mogućnost za poduzimanje pravovremenih mjera u cilju eventualnih korekcija, te ocjenjivanje sveukupne uspješnosti realizacije strategije. Praćenje podrazumijeva sistem prikupljanja i obrade podataka u svrhu usporedbe postignutih rezultata sa planiranim. Vrednovanje je zasnovano na nalazima praćenja i daje sveukupnu ocjenu ostvarenja postavljenih ciljeva. Da bismo upravljali implementacijom strategije, kao i implementacijom projekata, moramo biti u mogućnosti mjeriti nivo ostvarenja definisanih ciljeva i rezultata u određenom vremenskom periodu, za što nam služe objektivno provjerljivi indikatori.

Strategija razvoja, kao konkretan i operativan alat za dugoročni razvoj općine, postavlja set mjerljivih operativnih/sektorskih ciljeva, podržanih nizom konkretnih indikatora, a koji će se koristiti za mjerenje ukupnog napretka i ostvarenja strategije. Stoga će se provođenje redovnog praćenja napretka u implementaciji strategije oslanjati na mjerljivim sektorskim (društveni, ekonomski i ekološki) ciljevima i njihovim indikatorima. Odsjek za lokalni ekonomski razvoj će provoditi proces monitoringa i evaluacije uz koordinaciju sa drugim općinskim službama. Proces monitoringa i evaluacije, za sektor lokalnog ekonomskog razvoja, koordiniraće se sa općinskom službom za privredu, razvoj i finansije, za sektor društvenog razvoja sa općinskom službom za društvene djelatnosti i boračko-invalidsku zaštitu te za sektor zaštite okoliša sa općinskom službom za urbanizam i komunalne poslove.

Praćenje provedbe strategije će se organizirati kroz sljedeće zadatke, i biće pokrenuto već u 2016.godini.

- Definiranje podataka potrebnih za postavljanje indikatora i utvrđivanje odgovornosti za njihovo prikupljanje;
- Prikupljanje početnih podataka kao osnove, s obzirom da je većina podataka dostupna socioekonomskoj analizi strategije;
- Prikupljanje podataka u zahtjevanim intervalima (kvartalno);
- Analiza rezultata, procjena napretka u odnosu na postavljene ciljeve i opće indikatore i prijedlog kako bi to trebalo utjecati na daljnju provedbu, pa čak i ažuriranja strategije.

Proces prikupljanja podataka za potrebe praćenja će biti organizirani kroz uspostavu baze podataka, koja će omogućiti sistemsko ažuriranje podataka. Praćenje će biti takođe usklađeno sa ciklusom pripreme polugodišnjih i godišnjih izvještaja od strane odgovarajućih statističkih i drugih institucija (statistički zavodi, AFIP, itd). Ovo, otprilike, znači da se direktni podaci o realizaciji programa/projekata prikupljaju i analiziraju krajem godine, a da se odgovarajuće baze sekundarnih podataka ažuriraju u četvrtom i petom mjesecu naredne godine, kada su raspoloživi podaci iz odgovarajućih statistika.

Ocjenjivanje ostvarenja sektorskih razvojnih planova obavlja se kontrolno nakon tri godine (kada se u pravilu radi i djelimično ažuriranje) i finalno nakon planskog perioda (nakon 6 godina). Tada se radi i kontrolno ocjenjivanje ostvarenja strategije u cjelosti i vrši njeno ažuriranje, u vidu eventualnog pomjeranja strateških fokusa i redefiniranja strateških ciljeva. Tada se radi i ažuriranje sektorskih razvojnih planova. Temelje za ocjenjivanje priprema Odsjek za lokalni ekonomski razvoj ili drugi zaduženi organizacijski dio, na temelju nalaza godišnjeg praćenja. Drugu osnovu predstavljaju indikatori koji su definirani tokom procesa planiranja. Nalaze i preporuke vrednovanja razmatraju Načelnik sa resornim rukovoditeljima i Općinsko vijeće. Veoma je značajno da se od početka posao na prikupljanju, obradi i analizi podataka ne tretira kao jednokratna, već da bude sistemski utemeljen.

Zaključak

Strategija razvoja, kao sintetiziran dokument, fokusirao se na glavne i obećavajuće pravce razvoja općine Visoko koja sadrži ideje i principe koji osiguravaju orijentaciju poslovnoj zajednici, potencijalnim investitorima, općinskoj administraciji i građanima, čime im pomaže u donošenju odluka za budućnost.

Donoseći ovaj strateški dokument Općina Visoko preuzima odgovornost za dosljednost u ostvarenju vizije, s uvjerenjem da se, postavljanjem razumnih ciljeva i realnih pravaca aktivnosti, može osigurati dobra podrška svim sudionicima u procesu strateškog djelovanja.

Strategija razvoja Općine Visoko 2015-2021.g. razvoja je tek prvi korak na dugom i izazovnom putu razvoja općine. Uspješna implementacija Strategije razvoja nužno zahtijeva uvođenje i razvijanje modela strateškog upravljanja razvojem. U cilju skladnog i ravnomjernog ekonomskog, socijalnog i prostornog razvoja općine Visoko neophodno je usvojiti koncept stalnog strateškog i projektno usmjerenog programiranja razvoja. Operativni plan aktivnosti Općine i njenih službi na definisanju i provođenju vlastite politike razvoja mora biti predmet kontinuirane analize i provjere, što treba da omogući pravovremene intervencije i usmjeravanje daljnjih aktivnosti. Drugi važan preduslov za uspješnu realizaciju razvojnih projekata jeste ispunjenje obaveza od strane navedenih subjekata (Općina Visoko – budžet i kredit, Federacija/Kanton – nadležna resorna ministarstva, Javna preduzeća, Privatni izvori – investitori, EU / IPA fondovi, donatori, građani i dr.) kao logičnih izvora finansiranja. Svako neizvršavanje realno utvrđenih transfera (kapitalnih grantova) navedenih izvora, otežaće ili onemogućiti realizaciju konkretnih projekata. Prijetnja za određene projekte je i eventualno nepostojanje interesa investitora što takođe može usloviti realizaciju pojedinih razvojnih projekata.

Strategija je dinamičan dokument koji zahtjeva prilagođavanje promjenama koje će se događati u razdoblju od šest godina, u okruženju, i na području Općine. Općina će upravljati tim promjenama u skladu sa svojim razvojnim dokumentima, potrebama i mogućnostima.

Izvori

1. Agencija za finansijske, informatičke i posredničke usluge AFIP
2. Godišnje i mjesečne publikacije. Federalni zavod za statistiku, Sarajevo
3. Federalni zavod za statistiku, „Demografska statistika 2014.g.“, Statistički bilten, Sarajevo 2015.g.
4. Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Privredna/gospodarska komora FBiH, „Strategija razvoja industrije, tekstila, odjeće, kože i obuće u Federaciji BiH za period 2013 - 2023“, Decembar 2012.g.,
5. Federalni zavod za statistiku Federacije BiH – Biljna proizvodnja u FBiH u 2014.g, Sarajevo, april 2015.g.
6. Informacija o privrednim kretanjima i vanjskotrgovinskoj/spoljnotrgovinskoj razmjeni za period od 01. do 12. mjeseca 2014/2013.g., Privredna komora Zeničko – dobojskog kantona, Zenica, mart 2015.g.
7. Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja, JU Služba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, Broj: 12 – 34 – 62 -1/15, Visoko: 08.04.2014.
8. Izvještaj o površinama i zasadima na kraju proljetne sjetve u 2014. godini
9. JU Sužba za zapošljavanje ZDK, Biro Visoko, „Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja Općine Visoko 2014.g. i 2015.g.
10. Makroekonomski pokazatelji po kantonima u FBiH i godinama. Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo
11. Prostorni plan Općine Visoko 2014 – 2034
12. Privredna komora Zeničko-dobojskog kantona, Publikacije – Tekstilna i kožarska industrija <http://www.pkzedo.ba/temp.php?id=40&pid=10>
13. Privredna komora Zeničko-dobojskog kantona, Publikacije – Poljoprivreda i prehrambena industrija <http://www.pkzedo.ba/temp.php?id=40&pid=5>
14. Revizija integrirane strategije razvoja Zeničko- dobojskog kantona (ZDK) za period 2016. – 2020. SITUACIONA ANALIZA Prednacr, Radna verzija 1: 20.10.2014.
15. Revizija integrirane strategije razvoja ZDK za period 2016. – 2020. god., situaciona analiza, finalni nacrt: April, 2015.
16. Službena stranica Općine Visoko (www.visoko.gov.ba)
17. Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2014. godini, Federalni zavod za programiranje razvoja, april 2015.g.
18. Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2010 – 2020, Zenica, septembar 2010.g., Forma d.o.o. Zenica
19. Zakon o osnovnoj školi i Zakon o srednjoj školi, Službene novine ZE-DO kantona